Nicolae Georgescu

EMINESCU TÂRZIU
TRECEREA

Nicolae Georgescu

EMINESCU TÂRZIU

TRECEREA

Abordare filologică

Prefață

Unele părți din cartea de față, destinate comunicării rapide, au ieşit sub titlul „Boala şi moartea lui Eminescu", la începutul anului 2008 într-un tiraj ca şi confidențial, răspândit mai mult cu brațele pe la prieteni, urmând apoi un traseu de difuzare cu totul ciudat: reluate în presa electronică, fragmentar sau integral, cei care m-au încurajat să le radactez fiind ziarişti şi fiindu-le la îndemână acest mod de răspândire, au fost văzute („vizualizate", mă rog) mult mai mult decât pipăite. Neavând, practic, consistență materială de obiect cu suflet şi soartă proprie, acea cărticică îmi stă pe conştiință ca un miez fără coajă. Cred că avea dreptul ei să zacă pe rafturile unei librării, între atâtea alte plăsmuiri din lumea lor, a cărților, să atragă un ochi de trecător grăbit, un deget curios pentru răsfoire, un zâmbet simpatic, o renunțare cu tâlc ori o acceptare deschisă. De aceea o împing din nou în lumina naturală pe care o aşteaptă – într-o formă mult revăzută, completată cu ceea ce consider acum că este necesar pentru a se integra în proiectul *A DOUA VIAȚĂ A LUI EMINESCU* – drept treapta care fixează *trecerea* de la lumea sa la lumea noastră a lui Mihai Eminescu.

E greu să argumentezi necesitatea unei cărți întregi pe tema bolii şi morții lui Mihai Eminescu. Subiectul se tratează convențional, într-un capitolaş, în toate biografiile poetului: ce poți să mai aduci nou? Să le răstorni pe toate, adică o convenție statornicită de atâta timp, sau să mai publici un act, o nouă părere, o reconfigurare a informației? Un prieten cam hâtru îmi spune că numai asemenea subiecte incendiare, precum boala, moartea, cabala declarării nebuniei, mai atrag azi publicul...

M-am ocupat intens de opera lui Eminescu, publicând o ediție critică a poeziilor sale antume dar şi multe articole de ziar pe care alte ediții nu le conțin; am studiat îndelung activitatea politică a sa, mai ales la „Timpul" – propunându-mi încă de la început să ofer publicului interesat acea a doua viață a lui Eminescu, adică personalitatea, ceea ce trece dincolo de biologic, de viața primă în general. Această viață primă,

ca biografie, ne scapă chiar şi nouă, proprietarii ei: *„Şi când propria ta viaţă singur n-o ştii pe de rost, / O să-şi bată alţii capul s-o pătrunză cum a fost?"* Dincolo de asta rămân, însă, celelalte umbre ale tale, cea a operei – câtă ai lăsat – cea a relațiilor, a faptelor, a personalității tale într-un cuvânt. Goethe afirma (în traducerea lui Eminescu):

Spun popoară, sclavii, regii
Că din câte 'n lume-avem
Numai personalitate
Este binele suprem!

În acest sens, îmi este şi mai greu să explic de ce am resimțit necesitatea strângerii într-o carte a teoriilor, documentelor şi comentariilor celor mai importante privind tocmai ce iese definitiv din constituirea personalității – şi se aşterne cel mai aproape de pământul din noi.

Perseverez în această rătăcire de program, atras de o singură cauză: aceea a *documentelor ca documente,* care, odată aşternute pe hârtie şi înregistrate, încetează, şi ele, să mai fie doar înscrisuri. La fel, o amintire a cuiva despre cineva: odată devenită publică şi comentată ea nu mai este doar literatură, are şi o altă viață – atât ca referențial cât şi ca document în sine. Consultându-le în litera lor şi, paralel, la cei care le reiau astăzi, observ că acestea sunt adesea depersonalizate, se folosesc ca simple ştiri de consum, se extrage din ele ce convine, etc.

Prin urmare, această convocare a documentelor se face în cartea de față cu intenția de a le conferi personalitate: valoare, ierarhie, afiliere. Metoda nu poate fi decât cea filologică: citire completă, contextuală, comparativă a textelor. Tinerii din zilele noastre vor imagine, caută cauze directe, agenți siguri ai istoriei, individualizări de sarcini şi răspunderi. În loc de indivizi – le ofer persoane pentru a alege singuri adevărul. Nu pretindem că am construit alt chip al lui *Eminescu târziu* – dar, întrucât construim cu avizarea materiei dinspre filologie, credem, cel puțin, că am pus dialogul în firea lucrurilor. Dialogul trece dincolo de noi – pe când

monologul / monologurile / monoloagele stau în transpirația clipei...

Această carte a fost provocată de prietenul George Roncea. Ca să-l conving că „lucrurile nu stau chiar aşa", i-am oferit amintirea lui Dumitru Cosmănescu despre moartea poetului. Nu s-a mulțumit cu atât – „nu cred!...", cum zic ei, tinerii din ziua de astăzi – şi a trebuit să-i dau şi alte amintiri, la fel, necunoscute până acum sau citate trunchiat. Între timp, ziarul la care dânsul m-a invitat să public s-a despărțit de George Roncea (sau invers; nu mă interesează, încă, „prăzile lupilor tineri"; poate când vor deveni istorie) – dar dl. Petre Nițeanu a continuat să fie atras de temă. Prin internet, aceste texte publicate mai întâi în „Atac" au circulat prin Germania, la revista „Agero" unde dl. Lucian Hetco mi-a făcut o primire călduroasă, prin Danemarca la revista „Dorul" scoasă cu mare grijă de dl. Dan Romaşcanu – precum şi, o parte dintre ele, în revista „Argeş" unde dl. Jean Dumitraşcu le-a acordat o mare atenție. Regretatatul Artur Silvestri mi-a face onoarea de a mă găzdui la revistele sale – mai ales „Neamul românesc" fiind pe măsura unor studii de acest fel – iar Dl. Gheorghe Neagu mă răsfață, ca să zic aşa, în „Oglinda" care apare la Focşani. La „Bucovina literară" a D-lui Ion Beldeanu dezvolt cu precădere texte de filologie privind lecțiuni eminesciene, dar am găsit prilejul şi pentru a discuta unele aspecte privind viața politică a lui Eminescu – iar „Tribuna învățământului", pe care Dl. Sorin Ivan o conduce cu nerv, nu s-a ferit niciodată să publice chestiuni cât de aride sau incomode din domeniul eminescologiei.

Apoi, dl. Gabriel Stănescu dorind să reia în revista D-sale „Origini" părți din acest documentar, a constatat că îi este mai la îndemână să publice totul sub formă de carte – şi, obligându-mă să recurg la asta, sunt daror să-i mulțumesc de asemenea.

La această tabulă gratulatorie se adaugă, desigur, prin iubirea fierbinte pentru viața şi opera lui Mihai Eminescu, dar şi prin fapta neobosită pentru răspândirea adevărurilor incomode din această carte, Părintele Teofil Bradea – în brațele şi sufletul căruia o las să poposească.

Autorul

I. CUM A MURIT EMINESCU

Ultimele lui ceasuri, povestite de un martor ocular

„Un modest cetățean, mic de stat şi cu o bărbuță albă, a suit alaltăeri scările redacției noastre, voind să ne facă o comunicare. Din ziare, ştia că se va face un serviciu divin de pomenire a lui Eminescu, şi venea să ne spună şi el ce ştia, personal, despre pomenitul de azi.

Modestia acestui om dă o valoare specială datelor furnizate de el, date cari nu sunt în nici un caz lipsite de interes. D. Dumitru Cosmănescu, fost într-o vreme coafor al Regelui, având prăvălie sub vechiul Jockey-Club, „îl servea" adeseori pe Eminescu, care venea acolo împreună cu alți prieteni.

— Era un om domol şi foarte aşezat. Vorbea totdeauna frumos, ori cu cine ar fi stat de vorbă. Şi avea mare plăcere să-l servesc" eu. Cum intra întreba: "Da' unde e Dumitrache? "

Eu, ca unul care, slavă Domnului, la vârsta mea pot zice că sunt „specialist" şi că am servit mii şi mii de oameni, mi-aduc aminte şi acum că avea un păr frumos negru, ondulat, dat peste cap. Mustața, mică, era tot neagră.

De 'mbrăcat nu l-am văzut niciodată rău îmbrăcat, îi plăceau cravatele negre, făcute „fundă".

Vorbea cu mine, vorbea cu lucrătorii, şi mai ales şedea de vorbă cu d. Ardeleanu, patronul meu de pe vremuri, povestind tot felul de lucruri, fiindcă Ardeleanu era om citit, şi fusese şi la Paris, studiind să se facă avocat.

Când s-a întâmplat nenorocirea că s-a îmbolnăvit, Eminescu a fost dus la Şuțu, unde i s-a dat o cameră a lui, mai bună ca altora. Mă chema tot pe mine să-l servesc şi acolo, şi mă duceam bucuros. Uneori veneau să-l vadă prieteni, Grigore Manolescu, Hasnaş, şi alții care-i ziceau lui Eminescu „maestre" şi el râdea, bătându-i pe umăr.

Cât a stat la Şuțu, eu cel puțin nu l-am văzut altfel decât scriind. Scria toată ziua, coli peste coli, şi era foarte liniştit.

Dar soarta a făcut însă ca într-o zi să-l văd murind, aş putea zice, pe brațele mele.. .

Venisem la Şuțu, cam pe la 3 după amiază.

Pe la vreo 4, cum era cald în cameră, Eminescu zice uitându-se lung la mine: "Ia ascultă, Dumitrache, hai prin grădină, să ne plimbăm şi să te învăţ să cânţi ***Deşteaptă-te, Române****!"*

Eu care ştiam că nu e bine să-i fac împotrivă am ieşit cu el în grădină, unde se vede că-l trăgea soarta. Şi a început să cânte ***Deşteaptă-te, Române****, şi eu după el. Cânta frumos, avea voce.*

Cum mergeam amândoi, unul lângă altul, vine odată pe la spate un alt bolnav d'acolo, unu' furios care-a fost director sau profesor de liceu la Craiova şi, pe la spate, îi dă lui Eminescu în cap cu o cărămidă pe care o avea în mână. Eminescu, lovit după ureche, a căzut jos cu osul capului sfărâmat şi cu sângele şiruindu-i pe haine, spunându-mi: „Dumitrache, adu repede doctorul că mă prăpădesc... Asta m-a omorât!" L-am luat în braţe şi l-am dus în odaia lui, unde l-am întins pe canapea. I-m potrivit capul pe pernă, şi când am tras mâna, îmi era plină de sânge. Au venit doctorii, cu Şuţu în cap, şi ne-au spus să tăcem, să nu s-audă vorbă afară, că nu e nimic... Dar după o jumătate de oră, bietul Eminescu murise!"

Modestia şi simplitatea povestitorului nu scad întru nimic caracterul dramatic al acestor ultime ceasuri ale nefericitului poet.

Faptele povestite aici sunt consemnate, de altfel, mai de mult, de acei cari, în vreme, au stabilit condiţiile în cari Eminescu a fost ucis de un dement, datorită fireşte numai unei regretabile lipse de supraveghere din partea administraţiei ospiciului unde şi criminalul şi victima se găseau la un loc."

Text apărut în *Universul*, Bucureşti, 28 iunie 1926, p.3. Reluat în *Cuvântul Ardealului*, Cluj, 1 iulie 1926, şi în *Primăvara*, Sânnicolau Mare, 4 iulie 1926.

COMENTARII

1. Face parte dintre „textele infern" privitoare la Eminescu. Nu a fost reluat de nici unul dintre biografii cunoscuţi ai poetului (G. Călinescu, Gerge Munteanu, D. Murăraşu, Petru Vintilă etc.; se pot pune faţă în faţă toate textele). Apare nesemnat în ziar (material făcut în redacţie). Dumitru Cosmănescu face două afirmaţii concordante cu celelalte surse (fără a le cunoaşte, probabil): că poetul avea o cameră a lui, specială (vezi jurnalul lui Maiorescu, procesul verbal

încă de la internarea din 1883) – şi că scria încontinuu în această perioadă. Se ştie că în halatul său de spital s-au găsit, după moarte, două poezii: „Viaţa" şi „ Stelele 'n cer" (*Stelele 'n cer / Deasupra mărilor / Ard depărtărilor / Până ce pier.// După un semn / Clătind catargele, / Tremură largile / Vase de lemn: // Nişte cetăţi / Veghind întinsele / Şi necuprinsele / Singurătăţi.// Orice noroc / Şi 'ntinde-aripele / Gonit de clipele / Stării pe loc.// Până ce mor, /Pleacă-te îngere / La trista-mi plângere / Plină de-amor.// Nu e păcat / Ca să se lepede / Clipa cea repede / Ce ni s-a dat?"*, publicate ambele în *Fântâna Blandusiei* din 1 august 1889; Perpessicius dă informaţia pe jumătate, adică face trimiterea exactă dar nu spune de nota care însoţeşte poeziile şi unde redactorii afirmă că s-au găsit în halatul poetului după moarte).

2. Grigore Manolescu este vestitul actor (1857-1893) care a jucat în mai toate piesele lui I. L. Caragiale – dar s-a ilustrat mai ales în rolul lui Hamlet din tragedia lui Shakespeare. A se face legătura – care poate fi doar întâmplătoare – cu caricatura cunoscută a dr. Şuţu hamletizând pe un craniu uman (vezi caricatura în cartea noastră, „A doua viaţă a lui Eminescu"). Gr. Manolescu era şi colaborator la *Fântâna Blandusiei*, unde Eminescu era redactor. Poetul se înconjura de actori pentru că era foarte apropiat de arta lor şi de spectacole în general; în această perioadă lui trebuia să i se joace piesa de teatru „Lais" la Teatrul Naţional – câştigând, astfel, nişte bani. Sunt chiar ştiri de presă: *„Piesa în versuri a lui Eminescu, prezentată Teatrului Naţional, se va pune în repetiţie peste 2-3 zile. D. C. Nottara va ţine rolul de prim amorez din piesă, iar rolul Laisei se va încredinţa unei debutante"* (*Universul*, 2 februarie 1889). Directorul Teatrului Naţional era, încă, I. L. Caragiale, carevaplecaîn curând din ţară, în călătorie de nuntă, şi apoi îşi va da demisia la presiunea actorilor; Grigore Manolescu nu este îngraţiile lui Caragiale în aceste momente – şi va fi de partea celor care-l dezavuează pe dramaturg ca director. Tot la începutul lui februarie se anunţă şi lainternarea lui Eminescu în spitalul de alienaţi – iar la 12 februarie Regele va semna, în fine, decretul pentru pensia de 250 de lei a poetului (votată cu un an înainte în Camera Deputaţilor, apoi, în toamna lui 1888, votată şi în Senat)

– pentru ridicarea căreia trebuie să se instituie o curatelă (vezi mai jos).

Interesant este că poetul reține, în interogatoriul pe care i-l ia Ghiță Brusan la 12 iunie 1889 ca să-i dovedească juridic incapacitatea mintală, că l-a lovit la cap Petrea Poenaru. Se ştia despre acesta că este tenor, deci un artist dramatic, dar D.Cosmănescu afirmă că era profesor sau director de liceu în Craiova. Identitatea lui trebuie stabilită, însă sursele de care dispunem nu ne dau indiciile necesare. Harietta Eminescu, sora poetului, scrie la fel:*" Atâta vă spun şi vă rog să spuneți la toți că nenorocitul meu frate a murit în cea din urmă mizerie şi moartea i-a fost cauzată prin spargerea capului ce i-a făcut-o un nebun, anume Petrea Poenaru. Să ferească Dumnezeu şi pe cei mai răi oameni din lume să fie instalați la d-rul Şuțu, că fiecare va avea sfârşitul iubitului meu frate."* Finalul consună cu înțelegerea situației de către redactorii de la *Universul.* În acest sens, noi, astăzi, putem judeca invers: nu e vina stabilimentului că ținea laolaltă nebuni cuminți şi furioşi – ci, dacă e să căutăm vina morală, este a celor care l-au adus pe Eminescu aici: poetul putea să-şi ducă boala în condiții normale, la un spital obişnuit.

3. Sub numele „Hasnaş" figurează, în *Enciclopdia Predescu*, mai întâi „Nicolae Hasnaş, doctor, director de spital, n. 1876 la Salcea (Botoşani)", senator în 1926, apoi deputat în 1933 – şi „Spiru Hasnaş, magistrat, scriitor, n. 21 aug. 1873 în Botoşani" (scoate un volum de poezii în 1933, deci era în viață, de asemenea, la momentul publicării amintirilor lui D.Cosmănescu). Tot Hasnaş se cheamă şi primarul Botoşanilor care în 1888 dirija către Eminescu fondurile venite din întreaga țară strânse prin liste de subscripții şi trimise poetului pe adresa primăriei (unele dintre ele, trimise şi direct). Henrietta Eminescu, sora poetului, consemnează într-o scrisoare că fratele ei l-a vizitat într-o zi acasă – şi au zăbovit la un pahar în plus de vin. Fiind toți purtătorii acestui nume botoşăneni, prezența lor în jurul lui Eminescu se justifică. Nici unul nu ia cuvântul pentru a întări sau dezminți textul din *Universul*.

4. În aceşti ani (1920-1930) apar multe informațiinecontrolate despre Eminescu. Doctorul Vineş va scrie amintirile sale

în 1931, G. Călinescu în 1932, etc. Iată cum prezintă, în prima ediție a „Vieții lui Mihai Eminescu", G. Călinescu incidentul – după alte surse, pe care le vom analiza*: "...Petre Poenaru care, jucându-se ca din întâmplare cu praştia, îl izbi în frunte / pe M.Eminescu,n.n./ cu o pietricică. (...) Contrar zvonurilor melodramatice, Eminescu n-a suferit prea mult de pe urma aşa-zisului atentat care îi pricinuise o simplă zgârietură şi nici nu pare a fi avut stări de agitațiune aşa cum scria, cu o vulgară declamațiune, Scipione Bădescu***: "Îndată ce-l dezleagă rupe tot cu o putere de fiară şi strigă de produce un ecou îngrozitor."** *În realitate, slăbit de marile preocupări intelectuale şi de erizipelul de altfel vindecat ce i se iscase pe față din cauza mânjirii cu necurățenii a locului zgârieturii, se simțea ostenit şi doritor de o lungă linişte... "*G. Călinescu citează o frază din textul următor: *„De 7 nopți, de când stau lângă nenorocitul, numai astăzi a putut fi scos din cămaşa de forță, având nişte furii ce seamănă mai mult a turbat decât a alienat. Îndată ce-l dezleagă, rupe tot cu-o putere de fiară şi strigă de produce un ecou îngrozitor în spital, unde se află 80 de alienați, afară de femei, dar nici unul în starea grozavă a lui. Capul îi este spart şi umflat; nu pot însă afla de la nimeni cine-a comis această cruzime contra lui; eu cred că vr-un alt nenorocit nebun. Doctorul Şuțu mi-a declarat că umflătura este de 99 de ori mortală şi că numai al sutelea poate scăpa. Eu însă rog pe D-zeu, dacă este drept, să-i curme suferințele, căci nu mai sunt de suportat."* (articol scris la moartea poetului; este posibil ca Scipione Bădescu să fi fost să-l vadă pe Eminescu în spital, pentru că am văzut şi alte persoane din Botoşani venite aici în vizită, de pildă primarul urbei, Hasnaş.) Se cunosc exagerările lui Scipione Bădescu, redactorul de la *Curierul român* din Botoşani care şi cât timp a stat poetul în urbe (9 aprilie 1887 – 9 aprilie 1888) a scris prăpăstii despre boala sa. Din această „vulgară declamațiune", însă, G. Călinescu putea să ia referirea la lovitura mortală dată poetului – care concordă cu mărturia Henriettei Eminescu şi, peste ani, cu cea a lui Dumitru Cosmănescu. În acelaşi număr din „Universul", unde se publică amintirea fostului frizer, pe aceeaşi pagină, scrie şi G. Călinescu un text despre Eminescu – astfel că nu se poate afirma că n-a cunoscut informația. El preia, însă, opiniile doctorului

Vineş, care se vor publica în 1931, despre „erizipelul" provocat de piatra scăpată dintr-o praştie. Acest „erizipel" (preluat din sursele medicale) va face epocă în biografiile ulterioare ale poetului.

5. Oricum, nu se împacă de loc „pietricica" medicilor cu această „cărămidă" a frizerului. Primul lucru pe care eşti tentat să-l faci este să-l consideri pe acest Dumitru Cosmănescu un accident târziu: el ia cuvântul la aproape 40 de ani de la moartea lui Eminescu. Dar...ce interes ar fi avut să mintă? Amestecă el lucrurile în aceste amintiri târzii? În ipoteza că-l luăm în seamă – o modalitate de a împăca afirmațiile lui cu cele ale specialiştilor care vor lua cuvântul mai târziu ar fi, totuşi. Am în vedere ultimele cuvinte ale lui Eminescu*:" **Asta** m-a omorât!"*: ar însemna că au mai fost şi altele decât asta. Este posibil ca pe la sfârşitul lui mai poetul să fi fost atins cu „pietricica", să fi rezultat „erizipelul" fără importanță – pe care medicii îl raportează în amintirile lor – iar acum, la sfârşit, să fi survenit lovitura mortală, dată de acelaşi, dar de aproape şi de data aceasta cu o cărămidă (care este scoasă din discuție de către aceiaşi medici, vezi vorbele lui Şuțu: *"ne-a spus să tăcem, să nu se audă vorbă afară, că nu este nimic"*). Este, desigur, doar un scenariu probabil. Dar în bâlbâiala din jurul morții lui Eminescu (nici data nu este atestată precis, Călinescu însuşi oscilând între 15 şi 16 iunie pentru că merge după alte surese) – n-ai cum să faci limpeziş decât cu toate informațiile pe masă şi stabilind câteva ipoteze de lucru necesare. Sunt necesare, amintim, şi ipotezele care se confirmă, pentru că se confirmă – dar şi cele care nu se confirmă, exact pentru că nu se confirmă.

Nu m-am ocupat niciodată în mod expres de moartea fizică a lui Eminescu, interesându-mă ceea ce în timpul său se chema „moarte civilă". Acum, odată cu această reconvocare a documentelor, ipoteza de lucru va fi aceasta, a dublei lovituri, şi voi lua în considerație posibilitatea ca mențiunea celei de-a doua să fi fost evitată pentru că pe de o parte arunca o lumină defavorabilă asupra corpului medical – iar pe de alta indica premeditarea, insistența chiar, în atac a acestui enigmatic Petrea Poenaru.

Profesorul Ion Nica reia, în cartea sa „Mihai Eminescu, Structura somato-psihică" (Ed. Eminescu, 1972), la finalul convocării surselor medicale privind boala şi moartea lui Eminescu, şi „accidentul" bibliografic Dumitru Cosmănescu, citând chiar un fragment din această relatare – şi comentând-o. Lăsăm textul să curgă: *"...alte opinii, considerate de domeniul fanteziei, tot merită să reţină atenţia. Este vorba de mărturia lui Dumitru Cosmănescu, frizerul poetului, care în Universul din 28 iunie 1926 a afirmat că „Eminescu a fost izbit în cap cu o cărămidă şi că, peste o jumătate de oră de la această întâmplare, poetul a murit." De asemenea, spune că lovitura a fost sub ureche şi a fost atât de puternică, de i-a sfărâmat „osul capului". Dacă n-ar circula încă o versiune orală asemănătoare, provenită de la o sursă demnă de încredere (un nepot al doctorului Şuţu), care relata unui distins poet de-al nostru (în viaţă) că Eminescu ar fi fost lovit cu o scândură în cap de tenorul Petrea Poenaru, că acesta i-a „spart ţeasta" omorându-l aproape pe loc, n-am crede. Nepotul doctorului Şuţu a explicat şi motivele (lesne de înţeles) pentru care versiunea oficială n-a consemnat evenimentele aşa cum s-au petrecut. Mai ştim că Maiorescu a fost încunoştiinţat că poetul a murit ca urmare a unei embolii."* (p. 361). Nu ştim cine este acest nepot, nici poetul în viaţă la 1972 (aceşti martori ai tăcerii au făcut, şi ei, ca versiunea Cosmănescu a morţii poetului să rămână „de domeniul fanteziei") – dar cuvântul „embolie" există în dicţionar şi are acelaşi sens azi, ca şi pe vremea când îl consemna Maiorescu: *"astuparea unui vas sanguin cu un cheag de sânge"* (DEX, 1964); *"boală pricinuită de un cheag de sânge sau de un corp străin care astupă un vas de sânge"* (Cartea Românească, 1931) – în greaca lui Homer sensul fiind mai clar, ***embole, embolon,*** de la ***emballo***, *„a arunca, a lovi în sau pe"* – ceea ce nu are legătură cu încetarea bruscă a bătăilor inimii – cum se explică „oficial" moartea lui Eminescu. Peste numai o pagină, doctorul Nica formulează această concluzie posibilă: „*Poate nu e exclusă eventualitatea unei a doua agresiuni din partea unui nebun, în afara celei descrise (cu piatra scăpată din praştie, din luna mai), care să fi cauzat – aşa cum am văzut – moartea violentă a poetului despre care Henrietta era sigură, informând-o pe Cornelia Emilian."* Fireşte, nu poate fi vorba decât de acelaşi nebun: mai întâi a ţintit de la distanţă cu praştia

– apoi a lovit din imediata apropiere. Crimă cu premeditare într-un spital de alienați mintali unde este foarte problematic dacă Eminescu avea ce să caute.

Aceste concordanțe cu mărturia lui Dumitru Cosmănescu ne vor interesa în demersurile noastre următoare.

Amintim că, după 1944, singur Virgil Ierunca susține, în Franța, că Eminescu a murit asasinat. România trecea prin alt infern, cel comunist, în care mica chestiune Eminescu devenise o oază forțată de liniște aproape paradisiacă.

II. EPOPEEA ERIZIPELULUI

Textul care a făcut epocă în biografiile lui Eminescu este acesta, pe care-l publicăm mai jos, semnat de doctorul V. Vineş şi apărut în revista „România medicală" din 1 iunie 1931, p. 162-163. Atragem atenția cititorului că este o piesă foarte rezistentă – dar nu la „dosarul morții lui Eminescu", ci la acela al cauzelor organice mai adânci ale bolii sale. Vom regăsi, în spatele acestor notații, imaginea unui Eminescu vagabond, artist famelic mâncând din gunoaie, cu incontinență urinară şi de altă natură, cules de pe străzi de către „prieteni" şi adus la „Institutul Caritatea" unde i s-a dat de mâncare, i s-a dat chiar vin după poftă – şi i s-au administrat injecții cu mercur în speranța calmării... sifilisului, de care toată lumea medicală părea convinsă că este atins – dar care, in final, se va dovedi inexistent în trupul poetului. G. Bogdan-Duică, unul dintre cei mai avizați eminescologi ai momentului, spunea că a insista atât de mult asupra mizeriilor vieții poetului „este ca şi cum ai scormoni în excrementele unui sfânt". Poate că acest text n-ar trebui reprodus în întregime, dar faptul că nu s-a republicat nicăieri până acum, decât citate luându-se din el, ne îndeamnă să ne călcăm pe inimă şi să-l încredințăm publicului mai larg, cu speranța declarată că-l vor rediscuta şi medicii specialişti.

În privința nepotrivirilor de ordin general, reieşind din sofistica argumentării, ne propunem să spunem, şi noi, câteva cuvinte. Nu putea, de pildă, medicul curant al poetului să afirme că pacientul său rescria poezii mai vechi, atâta vreme cât nu-i cunoştea opera publicată, nici că scrie „articole de jurnal" în spitalul de nebuni, etc. Cine nu citează nu citeşte. Expresia „încetul cu încetul", prin care medicul sugerează evoluția bolii, este nepotrivită pentru un spațiu temporar de numai două luni şi jumătate. Rezultă că starea poetului era bună sau foarte bună la internare, prin februarie – martie, şi s-a degradat galopant în spital, până la 15 iunie când a decedat – dar, urmăriți textul vă rog, pur şi simplu din senin, el aşezându-se pe pat şi încetând dintr-odată să-i mai bată inima. Interesant este că doctorul Vineş păstrează ca dată a morții ziua de

15 iunie – gândindu-se că a fost, probabil, după amiază de vreme ce poetul se aşeza pe pat, adică se repauza. Vom vedea că este şi o altă variantă, a morții nocturne spre 16 iunie dimineața, atestată de ştirile din presă rezultate, fără îndoială, din comunicate ori declarații ale medicilor – variantă inexplicabilă de vreme ce dr. Vineş declară că transcrie fişe medicale sincrone bolii. Rezultă, încă o dată, că nu vrea să-l contrazică pe D. Cosmănescu – care fixase momentul tot ziua, vorbise tot de aşezarea poetului pe pat,etc. Fişele doctorului sunt, însă, parțiale (presa vremii le va numi nici mai mult nici mai puțin decât „anamneză", ceea ce e mult prea pretențios) – iar el le completează pe de o parte cu ceea ce numeşte mărturiile prietenilor lui Eminescu – şi, pe de alta, cu ceea ce se deduce a fi amintirile lui actuale, din 1931. Chiar aşa parțiale, aceste fişe nu au fost predate într-un loc public, cum vom vedea că va proceda George Potra în 1934 cu alte înscrisuri similare.

Câteva date asupra ultimelor zile
ale poetului Mihail Eminescu
de
Dr. V. Vineş, Şef de lucrări la clinica
neurologică din Bucureşti

„Am avut ocaziunea să îngrijesc, ca intern la „Institutul Caritatea" al regretatului profesor Al.Sutzu, pe marele nostru poet Mihail Eminescu în ultimele luni ale vieții sale (martie – iunie 1889). Găsesc acum printre hârtiile mele notele pe cari le-am luat atunci şi care cred că prezintă un oarecare interes fiindcă ele cuprind date exacte despre ultimele zile ale bolii poetului şi mai ales despre cauza adevărată a morții sale, asupra căreia s-a creat o legendă. N-am regăsit printre hârtiile mele decât o parte din note şi de aceea rog pe cititori să scuze lipsurile fatale.

Cu câteva luni înainte de a intra în Institutul Caritatea, adică cu puțin înainte de a-l cunoaşte eu, Mihail Eminescu, după cum mi-au declarat prietenii săi, abuza de băuturi alcoolice şi făcea excese veneriene. În acest timp dădea impresia că nu era în toată deplinătatea

facultăților sale intelectuale. Din zi în zi devenea mai puțin vesel, tăcea mai tot timpul, dorea să fie singur, nu mai era în stare să lucreze. Prezenta oarecari tulburări morale: intra în diferite localuri publice şi consuma fără să plătească; cerea bani de la toți pe cari îi întâlnea. Toate aceste acte au determinat pe prietenii săi să-l interneze în Institutul Caritatea al regretatului prof. Dr. Al. Sutzu, unde, în martie 1889, l-am primit în biroul administrativ. Eminescu mai fusese internat în Institutul Caritatea în 1883.

La intrare Eminescu era gânditor, vorbea puțin, răspunzând numai la întrebări; cerea mâncare spunând că „n-a mâncat de mult". Nu era de loc impresionat de aducerea lui la Institut căci nu întreba nici cel puțin pentru ce a fost adus. Întrebat, ne-a răspuns că cunoaşte localul de când a fost adus de data anterioară, cunoaşte chiar persoane care erau atunci în Institut. Mânca cu mare poftă alimentele care i se aduceau, cerea vin cât de mult. Nu putea sta locului, umbla de acolo până acolo prin cameră, scria, repeta fragmente din poeziile sale anterioare dându-le ca inedite.

<u>Simptome fizice.</u> – Eminescu, pe atunci de 40 de ani, era de constituție forte, musculatura bine dezvoltată, capul bine conformat, figura mare şi congestionată. Lobulii urechii bine dezvoltați, nu erau aderenți. Prezenta pe ambele gambe cicatrice, urme ale unor ulcere vechi (sifilitice?). Nu prezenta dificultate în vorbire nici tulburări în articularea cuvintelor şi scriere. Scria perfect, fără tremurături, fără omisiuni de litere sau cuvinte.

Mai târziu, apare o uşoară incoordinare a membrelor superioare şi tremurături ale degetelor, ale buzelor şi limbii. Deşi avea un mers şovăitor (uşoară ataxie), Eminescu nu şedea de loc ci umbla toată ziua adunând tot felul de lucruri de pe jos (colecționism), fără cea mai mică oboseală.

<u>Tulburări de sensibilitate.</u> – Sensibilitatea tactilă şi termică diminuate. Frigul nu îl impresiona căci ieşea afară dezbrăcat chiar atunci când temperatura era foarte scăzută. Sensibilitatea mucoaselor diminuată. Vedere normală. Reflexul pupilelor la lumină şi acomodație diminuat. Reflexele rotuliene de asemenea diminuate.

Prezenta tulburări ale funcțiunilor organice, mânca tot felul de lucruri găsite pe jos, chiar lucruri murdare. Avea de asemenea tulburări sfincteriene sub formă de incontinență de urină şi de materii fecale.

Din partea sistemului circulator, cordul prezenta o endocardită veche (diagnostic pus şi de profesor N.Tomescu), puls plin regulat. Figura adesea congestionată.

În această perioadă, în care l-am cunoscut şi urmărit eu, Eminescu slăbea din zi în zi mai mult, deşi avea un apetit vorace. Injecţiile mercuriale ce i s-au făcut nu au influenţat întru nimic mersul bolii.

<u>Simptome psihice.-</u> La intrarea în Institut, Eminescu nu prezenta tulburări psihice importante. Citea jurnale şi cărţi, scria chiar articole de jurnal şi putea oarecum să-şi dea seama de tot ce citea şi scria. Dar, încetul cu încetul facultăţile intelectuale s-au slăbit (prezentând simptome de demenţă destul de accentuate), aşa că, în această perioadă, când citea sau scria, repeta acelaşi lucru de 5-6 ori, fără să-şi dea seama de ce a citit sau scris. Atenţia era abolită. Memoria scădea progresiv. Nu mai putea reţine fapte petrecute recent, însă, ceea ce era de remarcat, era memoria numelor proprii: chiar pentru persoanele nou cunoscute cărora peste câteva zile le spunea numele exact. De asemenea îşi amintea de lucrurile petrecute în viaţa sa până în momentul îmbolnăvirii.

<u>Delirul.</u> – Când a intrat în Institut nu manifesta nici un fel de delir; vorbea însă foarte puţin, era preocupat, părea că plănuieşte ceva pe care încă nu voieşte să-l comunice altora. Cu încetul a început să spună celor din jurul său ideile care-i treceau prin cap, că are să câştige bani mulţi, milioane, scriind articole de ziare sau publicând poezii. Însă, dacă îl lua cineva de scurt, părea că se convinge puţin că nu poate câştiga atât de mulţi bani pe această cale dar uita foarte curând şi începea din nou acelaşi delir. Delirul progresa din ce în ce; Eminescu aduna tot felul de pietre, bucăţi de lemn, hârtii etc., în sfârşit orice găsea era pentru dânsul lucru de mare preţ. Din pietre spunea că va scoate diamante, frunzele de arbori erau bani şi scria pe ele preţul cu care voia să le vândă, preţ ce era numai de milioane şi miliarde. Scria continuu pe zidurile şi ulucile Institutului bucăţi din poeziile sale, numere, reprezentând milioane şi miliarde, pe care le socotea continuu. Plănuia să cumpere moşii sau chiar lumea întreagă. Afirma că institutul este al său. I se părea că are în capul său o mulţime de diamante din care cauză atârna greu.

<u>Cauza adevărată a morţii.</u> – Prin mai 1889, un bolnav, nu din cei furioşi, se distra învârtind o piatră mică legată de o aţă. Piatra

scăpând din ață, a lovit întâmplător pe Eminescu în cap, aproape de sutura interparietală, producând o rană care interesa numai pielea regiunii parietale drepte, fără să atace periostul. Era o tăietură a pielii de 2 cm lungime. I s-au dat imediat îngrijirile medicale necesare, iar peste 3 zile buzele plăgii păreau reunite. Dar Eminescu care avea, după cum am spus, obiceiul de a strânge de pe jos tot felul de lucruri, din care unele erau murdare şi se freca cu ele pe corp şi pe cap desfăcându-şi pansamentul, a făcut un erizipel la nivelul plăgii, erizipel care s-a întins apoi la față, gât, membre superioare, torace, până la nivelul abdomenului.

Bine îngrijit, erizipelul a început să dea înapoi şi apoi a dispărut complet. Eminescu se simțea însă foarte slăbit. I s-au dat tonice, care l-au mai înviorat. Părea chiar mai bine sub raportul somato-psihic în urma acestei piretoterapii accidentale, care fusese erizipelul.

În ziua de joi 15 iunie 1889, zi în care se simțea de altfel destul de bine, Eminescu se aşează pe pat şi, peste câteva minute, cade într-o sincopă şi moare imediat.

Cum se vede din cele de mai sus, moartea lui Eminescu nu este datorată traumatismului cranian petrecut cu 25 zile mai înainte şi care se vindecase complet, ci este consecința unei endocardite mai vechi (diagnosticată de regretatul profesor N.Tomescu, medic primar al serviciului de boli interne de la spitalul de copii, care era şi medic al institutului) de care era amenințat în fiecare clipă şi care desigur s-a agravat după erizipel.

Cu aceste constatări legenda dispare. Ea pornise din scrisoarea sorei poetului Henrietta către d-na Emilian şi fiica sa Cornelia, care scria, la data de 22 iunie 1889 „... nenorocitul meu frate a murit în cea mai neagră mizerie şi moartea lui a fost cauzată prin spargerea capului ce i-a făcut-o un nebun din ospiciu anume Petre Poenaru."

COMENTARIU

Textul a apărut în *România medicală*, IX (1931), nr. 11, 1 iunie, p. 162-163; reluat *„prin bunăvoința d-lui dr. Vineş"* în *Extemporal*, revista Liceului Mihai Eminescu din Bucureşti, sept-nov. 1936,p.31-32, (unde l-am consultat prima dată – dar atenție! – are multe omisiuni: *„abuza de băuturi şi făcea excese"* în loc de *„excese veneriene"*; *„Mânca cu mare poftă."*, fără a aminti

vinul; lipsă paranteza *(„sifilitice")* după *„ulcerații vechi"*, lipsă paranteza *(„colecționism")*; după *„ mânca tot felul de lucruri găsite pe jos"* lipsă *„chiar şi cele murdare"*; lipsă *„Avea de asemenea tulburări sfincteriale sub formă de incontinență de urină şi de materii fecale"* etc.,etc.. Textul este adaptat ca pentru elevi şi profesori, nu poate servi de bază de discuții. Extrasul din *România medicală* din Biblioteca Academiei Române, cota I 108.052, lipseşte din depozit, astfel că textul de bază, din revistă, deşi e greu de găsit, rămâne totuşi singurul doveditor. Mai este reluat în „România", 3 sept. 1938 (nu l-am consultat).

O ştire care înconjoară lumea

Textul este comentat imediat după publicare numai în *Viitorul* (oficios liberal) din 4 iunie 1931, unde Petronius (pseudonimul lui Gr. Tăuşan, filosof, comentatorul – şi traducătorul în româneşte – al „Eneadelor" lui Plotin – dar şi editorialist aici) scrie, pe pagina I, sub titlul mare: „Moartea geniului", o tabletă care ne dă pulsul liniştirii publice, triumfaliste desigur, în privința „asasinatului" comis în spital:

„Într-o revistă de strictă specialitate medicală (*România medicală****) printre alte articole interesante se găseşte unul, în cel din urmă număr apărut, în care d. Dr. Vineş povesteşte, pe bază de documentare nouă, cum şi de ce a murit Eminescu. Autorul acestui articol îşi întemeiază informațiile sale pe chiar notele medicale ce le-a redactat în calitate de medic la spitalul d-rului Şuțu – cunoscutul alienist – în cura căruia a fost Eminescu.***

Se ştie că părerea unanim admisă era că Eminescu ar fi murit din cauza unei răni la cap ce i-a făcut-o un tovarăş de boală, internat acolo. D. dr. Vineş afirmă că adevărat Eminescu a avut o rană la cap, ce i-a produs un erizipel, dar care s-a vindecat. După aproape de-o lună de când primise rana la cap a murit subit din pricina unei boli de inimă de care suferea de mult. Nici vorbă nu e deci de-o moarte provocată de rana la cap. Se stabileşte astfel cu preciziune adevărata cauză a morții celui mai profund poet al nostru, şi această

restabilire a faptelor nu poate decât să fie bine venită pentru istoria biografică de la noi.

Ceea ce este însă profund de dureros e că organizarea noastră sanitară de acum 30 de ani îndărăt, ca şi ştiinţa medicală însăşi, era departe de-a fi cea de azi. Când ne gândim la organizarea spitalului de boli nervoase din Capitală, cu perfecţiunile ştiinţifice introduse în el; dacă ne gândim la malarieterapia (tratamentul cu malaria pentru combaterea paraliziei generale, de care probabil suferea Eminescu) atunci ne dăm seama de nenorocirea marelui poet de-a nu fi apucat vremurile de azi, când ar fi fost îngrijit şi mai bine şi poate salvat. Căci nu poate fi durere mai mare decât aceea de-a pierde pe geniul poetic cel mai mare care l-a produs ţara şi rassa noastră la 40 de ani.

D. Ibrăileanu în prefaţa ce-a scris-o la ediţia completă a poeziilor lui Eminescu face o observaţie justă: Ce şi cât ar mai fi produs Eminescu dacă ar fi trăit cât Goethe?

Destăinuirile ştiinţifice pe care d. dr. Vineş le-a dat asupra ultimelor clipe din viaţa lui Eminescu, şi asupra sfârşitului său, ne-au reamintit astfel vechi răni sufleteşti şi dureri ce le purtăm de mult în suflet, pentru că Eminescu este o forţă vie care trăieşte permanent în conştiinţa noastră a tuturor. Şi niciodată nu a grăit mai înţelepţeşte Haşdeu, decât atunci când a rezumat viaţa şi moartea lui Eminescu cu acest epitaf clasic: *„Eminescu a murit nebun, dar va trăi veşnic. Vor muri deapururi însă toţi acei înţelepţi cari au lăsat şi vor lăsa să moară un Eminescu."* ***! Haşdeu lovea crud şi nedrept aici pe Titu Maiorescu, dar scoţând din cauză pe marele critic rămâne perfect adevărată constatarea că societatea nu face tot ceea ce trebuie pentru geniile ce le eternizează."***

Din acest discurs ideologic („societatea nu face totul", etc.) scoatem referirea la Titu Maiorescu, cu totul inadecvată (de altfel, Haşdeu nu-l considera nici în glumă „înţelept") – şi restabilim adevărul în legătură cu G. Ibrăileanu: criticul *Vieţii româneşti* era atât de sigur că Eminescu şi-a încheiat ciclul intelectual încă din 1883, la 33 de ani, încât spune că ce a creat între 1883-1889 sunt simple reluări din memorie, chiar traduceri care-l pun sub incidenţa plagiatului – sau lucrări slabe, vădind

o minte răvăşită, cum ar fi „Sara pe deal" – şi oricât ar fi trăit în continuare, după 1889, n-ar mai fi fost capabil de creații noi. Vorbele lui din amintita „Prefață" sunt înțelese „ziaristic", adică aproape invers: ***„Avem convingerea nezdruncinată că, dacă mai trăia sănătos încă douăzeci de ani, el ar fi fost considerat fără putință de contestare ca unul din cei mai mari creatori de poezii din întreaga literatură a lumii. (Dacă Goethe s-ar fi stins la treizeci şi trei de ani ca Eminescu, „Goethe" nu ar exista").*** Deci: nu dacă ar fi trăit Eminescu cât Goethe – ci dacă Goethe trăia cât Eminescu – ceea ce este altceva. Ibrăileanu pune, apoi, această condiție neîmplinită, după prerea sa, de Eminescu: "dacă mai trăia sănătos încă douăzeci de ani". Această „Prefață" a lui Ibrăileanu a impresionat contemporanii şi ne impresionează şi pe noi astăzi – rămânând textul cel mai condensat ce-l proiectează pe Eminescu în valoare estetică universală. Nevoia de şabloane, de sloganuri liniştitoare, de adevăruri certe privind rolul fatalității în viața lui Eminescu – este un simptom la presa anilor '30.

Această luare de cuvânt a dr. V. Vineş va fi preluată şi ajustată convenabil de către G. Călinescu în „Viața lui Mihai Eminescu", 1932, şi va face carieră. (Călinescu preia numai câteva cuvinte şi reinterpretează romanțios). În presă, informația respectivă circulă greu. Numai Gr. Tăuşeanu o consemnează aici, pe loc, imediat ce apare în revista *România medicală*. Ziarul *Universul,* care lansase amintirea lui D. Cosmănescu, nu ia cuvântul – şi vom vedea care este poziția sa.

Abia peste doi ani, în 1933, apare o altă referință la textul doctorului V. Vineş, în *Adevărul*, ziar de direcție în epocă. Nu găsim textul autentic, din 27 iunie 1933 (trimitere greşită în „Bibliografia Eminescu") – dar îl preluăm din ziarul *America* foaie a românilor din Cleveland, S.U.A. (un ziar foarte elegant al emigrației, extrem de atent la ce se petrece în țară) – care, la 6 septembrie 1933, îl retipăreşte. Textul românilor americani se cheamă „Cum a murit Eminescu" – şi este următorul:

„Fel de fel de versiuni au circulat până acum asupra cauzelor morții lui Eminescu. O legendă creată de o frază dintr-o scrisoare a sorei poetului către d-na Emilian („moartea sărmanului meu frate a fost cauzată prin spargerea capului

ce i-a făcut-o un nebun în ospiciu") se menţine şi astăzi. Şi totuşi, altul e adevărul. Eminescu a murit de ... inimă. O boală de cord, precis diagnosticată de vestitul clinician prof. dr. Thomescu. Moartea celui mai mare poet al României a fost determinată de o sincopă în urma unei „endocardite"

Lucrurile se cunosc astăzi precis, graţie d-lui dr. Vineş, şeful de lucrări la clinica neurologică din Bucureşti, care ca intern pe vremea aceea în ospiciul în care era internat Eminescu, l-a îngrijit pe nenorocitul poet făcându-i chiar el „anamneza", ceea ce – în termeni medicali – înseamnă o adnotare zilnică pe o „foaie de observaţie" a tuturor simptomelor bolii şi a tratamentului urmat de pacient. Această „foaie de observaţie" a lui Eminescu de pe vremea internării lui, d-rul V.Vineş a publicat-o în „România medicală" din 1 iunie 1931.Rezultă din ea, între altele, că este adevărat că în mai 1889 „un bolnav, nu din cei furiooşi, se distra învârtind o piatră mică legată de o aţă. Piatra scăpând din aţă, a lovit întâmplător pe Eminescu în cap, producând o rană superficială ce interesa numai pielea, o rană mică de 2 cm. CARE RANĂ ERA VINDECATĂ COMPLET PESTE 3 ZILE."

Dar Eminescu, care avea mintea întunecată atunci, şi având mania să colecţioneze tot ce găsea pe jos şi să se frece cu obiectele găsite – chiar murdare – pe corp şi pe cap, îşi murdări pansamentul, dobândind astfel un erizipel care s-a întins pe întreaga-i faţă şi piept, erizipel care, totuşi, graţie îngrijirilor, s-a vindecat şi el, ba sub influenţa lui s-a ameliorat şi starea păsiho-mentală a poetului. Dar inima poetului, inima aceea în care s-a răsfrânt o viaţă de zbucium, de chin şi de mizerie neagră, se oprise în mişcarea ei tocmai când creerul celui mai mare cugetător poet al ţării părea a renaşte la o viaţă nouă. Şi astfel a intrat Eminescu în Nirvana pe care o meditase şi o dorise atâta. (Adevărul)".

Vedem efectul de presă: bietul doctor Tomescu, pe un diagnostic al căruia, presupus, se baza doctorul Vineş şi care era mort din 1911, devine „vestitul clinician prof. dr. Thomescu", care a diagnosticat ***„precis"***, etc., etc. (numele său adevărat: T(h)omescu, N. C., 1859-1911, piteştean după naştere, a fost şi senator conservator de Ilfov în anul l911,

este autor de cărți de specialitate medicală – dar nu de cardiologie). E absurd să insistăm. Reținem constarea generală: "***o legendă... se menține şi astăzi***". Din 1893, de când s-a publicat scrisoarea Hariettei, se ştia în mod obişnuit că Eminescu a fost asasinat de cărămida lui Petrea Poenaru. În 1926 amintirea lui Dumitru Cosmănescu, fostul frizer al poetului, reconfirmă această „legendă" – care mai circulă, într-o variantă puțin schimbată punând o bârnă în locul cărămizii, încă în 1972 când doctorul Ion Nica o preia din lumea ce înconjurase familia Şuțu. În 193l, însă, doctorul Vineş publică amintirile sale într-o revistă de specialitate cu scopul precis de a restabili adevărul – şi aceste amintiri îşi fac loc insistent în presă – după ce pătrund regal în „Viața lui Mihai Eminescu" de G. Călinescu (primul beneficiar şi cel mai stabil punct de referință în receptarea biografiei poetului). Doctorul Vineş numeşte cauza „legendei", scrisoarea Henriettei – vrând, probabil, să arate că amintitul frizer a născocit „cărămida" pornind de la scrisoarea respectivă, aşadar că acesta întăreşte scrisoarea şi nimic mai mult. La urma urmei, ce rost avea amintirea acelui incident minor, nesemnificativ, cu pietricica – şi care în plus n-a fost consemnat de către doctor în fişele sale, ci acesta l-a readus în atenție din memorie?

Mişcată rămâne şi această pierticică în tradiția biografică eminesciană.La dr. Vineş: ***"...un bolnav, nu din cei furioşi, se distra învârtind o piatră mică legată de o ață. Piatra scăpând din ață, a lovit întâmplător pe Eminescu în cap"***; mai târziu, la G. Potra, care pretinde că publică chiar amintirile doctorului N. C. Tomescu (dar, de fapt, are în față un text nesemnat): ***"L-a lovit un bolnav care se juca cu o mică piatră legată de o sfoară şi pe care o învărtea, probabil, pe deasupra capului său, iar când Eminescu a trecut pe lângă el a fost izbit în partea stângă a capului"*** *(„Mihai Eminescu, Cauzele morții sale",* 1934, p. 11) – deci bolnavul nu are nici un fel de importanță, Eminescu a intrat în cercul pietricelei sale... cum s-ar arunca cineva într-un cuțit. La G. Călinescu: ***„Petre Poenaru (...) jucându-se ca din întâmplare cu praştia, îl izbi în frunte cu o pietricică"*** (Ed.I, p. 453, text identic în toate edițiile); se pune praştia în locul sforii şi se spune că lovitura

a fost în frunte, nu în cap. Tot el, interpretând pe marginea descrierii trupului neînsufleţit aşezat pe catafalc a doua sau a treia zi (depinde cum datăm ziua morţii lui Eminescu): ***„Un bandaj negru în jurul capului, ce acoperea linia secţionării craniului, fu probabil pentru unii dovada grozavă că Eminescu murise ucis, aşa cum Hanrieta însăşi, ţintuită departe, crezu."*** (*Idem,ibidem*; la fel, text neschimbat).Se bazează pe amintirile de peste 10 ani ale lui S. Secula, publicate în *Familia*, numărul comemorativ Eminescu din iunie 1899: ***„...Capul şi aproape fruntea întreagă îi erau învălite într-un bandaj negru, în urma secţionării ce i s-a făcut pentru a i se scoate şi cântări creierul"***. Din motive stilistice, bandajul cel larg devine un fel de bandă neagră ce acoperă linia secţionării. Tot *Familia* lui Iosif Vulcan scrisese, însă, la moartea poetului, într-un lung reportaj de la faţa locului: ***„...În biserică, pe catafalc, faţa mortului oferea o privelişte înspăimântătoare, în urma mutilării ce i s-a adus prin autopsie..."***. Nu poate fi altul motivul pentru care s-a procedat la luarea unei măşti mortuare după chipul poetului înainte de bandajare. Este, însă, puţin probabil că autopsia s-a făcut, cum crede tânărul S. Secula, prin secţionarea calotei craniene: medicii de astăzi ne spun că se procedează mult mai simplu, creierul omului, pentru aceste scopuri ştiinţifice, scoţându-se pe la ceafă, pe urduinişul creierului mic. Nu folosim limbajul de specialitate pentru că am deveni ridiculi: n-avem nici cea mai mică idee despre asemenea chestiuni anatomice. Dacă, însă, medicii de astăzi au dreptate – atunci rezultă că acest bandaj gros ce învelea capul şi fruntea lui Eminescu era menit, mai degrabă, să acopere semnul celei de-a doua lovituri a lui Petrea Poenaru.

Revenind la Dr. Vineş, ciudat ni se pare că el păstrează, în această „anamneză", momentul cu totul nesemnificativ al pietricelei care a creat un mic erizipel ce s-a vindecat apoi repede. Dacă, să spunem, pacientul şi-ar fi pierdut vreun dinte în spital – şi acest incident ar fi fost raportat posterităţii? Procedeul ca atare ţine ori de sofistica discursului (nu este scoasă din amintirea colectivă piatra despre care vorbeşte tradiţia – dar se reduce la dimensiuni minuscule) – ori de amestecul amintirilor în mintea doctorului Vineş: la peste 40 de

ani de la evenimentul fatal el vrea să scoatădin discuție o lovitură, cea care a cauzat moartea, dar se raportează tot la o lovitură – măruntă, e drept, însă dată de aceeaşi persoană. Procedând ca G. Călinescu – cel care preia informațiile de peste tot şi le pune în ordine cronologică – rezultă mai întâi pietricica din sfoară sau praştie – iar apoi cărămida sau bârna aceluiaşi pacient.

Dar, desigur, textul dr. V. Vineş fiind de față, oricine îl citeşte cu atenție şi în context poate să înțeleagă buna intenție a medicului – dar şi inadecvarea sa la subiect. Aceste două pagini de revistă sunt ... singura operă a doctorului V. Vineş, *homo unius momenti* cum se spune pe latineşte („om al unui singur moment"). Se prea poate ca prin revistele de specialitate ale vremii el să mai aibă şi alte articole ori studii, dar bibliotecile nu-l rețin cu nici un titlu de carte. Un ne-cărturar, aşadar, dă hrană presei, adică ziarelor – iar acestea realimentează... tocmai cărțile despre viața lui Eminescu ...iată, cu lucruri luate de pe jos.

„Sancta simplicitas!"

Concordanțele şi neconcordanțele „raportului Vineş" se pot comenta. În privința libertății relative de mişcare a poetului în stabiliment şi chiar în afara lui – redăm această amintire a profesorului D.Nițulescu publicată târziu, abia în 1968, în *România literară* 12 decembrie, p. 12*: „De mult, pe când eram în ultima clasă a Seminarului Nifon din Bucureşti, în plimbarea de dumincă după-amiazi, în fața Bisericii Sf. Anton din fosta Piață de flori, am văzut lume multă adunată. Apropiindu-mă, şi răzbind până în primele rânduri, văzui un bărbat solid, bine legat, cu părul mare, pieptănat în valuri peste cap, cu o mustață îmbelşugată ce făcea gurii streaşină stufoasă, îndemnat să urce într-o birjă. Privirea îi era febrilă, dar trupul părea istovit, fără împotrivire, într-o totală renunțare. Un civil – căruia vardistul însoțitor i se adresa deferent cu titulatura „domnule doctor" – stăruia cu menajamente, chiar cu înțelegere duioasă, pe lângă omul voinic, aflat numai în cămaşă albă şi în pantaloni, fără de surtuc şi fără bretele sau brăcinar,*

să se urce în trăsură. Mulțimea curioasă să afle şi să vadă ce se petrece, să se lămurească, a tot închis cercul în care mă aflam şi m-am pomenit fără de vrere atât de aproape de personajul principal încât şi astăzi, după aproape optzeci de ani, îi simt gâfâitul şi-i păstrez bine privirea. Nu erau ochii unui agitat, ci, mai curând, ai unui resemnat, domolit de efortul care-l măcinase, îl obosise, ochi blânzi totuşi, calzi, uşor umezi – nu de lacrimi ci mai curând de însăşi roua sufletului, de seva vieții, ochi de căprioară rănită.

— E poetul Mihail Eminescu, oameni buni, ni s-a adresat medicul, e marele Eminescu al nostru, care, bolnav fiind, a plecat din spital, de la Doctorul Şuțu, şi acum ne facem datoria să-l readucem la patul lui, în îngrijirea noastră, pentru binele lui. A plecat, zice, să asculte ciripitul păsărelelor şi pitpalacul, aşa după cum făcea şi înainte de a se îmbolnăvi şi de a ajunge la noi.

Zăbovind în Piața de flori, în preajma căreia erau şi păsările de vânzare, păsările de tot felul, pe care le lua şi le elibera din coliviile în care le păstrau vânzătorii... Am dat şi eu ajutor să fie ucat în birjă. I-am atins şi eu brațul cu mâneca sumecată, încercând să-l ajut să urce în vehicul, şi i-am simțit pielea cu tuleiele de pe braț..."

Dacă plasăm gestul poetului în zonă simbolică (eliberarea păsărelelor din cuşcă privindu-l chiar pe el), atunci acela al seminaristului D. Nițulescu intră sub incidența vorbelor lui Jan Hus văzând, de pe rug, o bătrână care aduce vreascul său ca să întărească focul***: „Sancta simplicitas!"*** Ca simplă relatare, înțelegem că poetului i se permiteau, totuşi, unele ieşiri. Biserica Sfântul Anton se află în spatele hanului lui Manuc – iar de la Foişorul de Foc până aici el putea veni într-o plimbare duminicală de voie. De aici până la presupunerea doctorului Vineş că Eminescu scria, în spital, chiar articole de ziar – nu e cale prea lungă, pentru că imediat în apropierea Bisericii Sfântul Anton, după Cafeneaua Curtea veche, pe str. Covaci la nr.4, se află şi azi o clădire care găzduia redacțiile unor ziare: la intrare mai stăruie o placă de marmură pe care scrie că aici şi-a avut şi ziarul „Timpul" redacția prin 1881. Mai sus de Piața de flori, în Pasajul Român, se afla redacția *României libere*, alături era *Pasajul Blandusiei* – iar revista îşi avea sediul tot în zonă. Acesta este centrul vechi al Capitalei, în care se adunaseră, încetul cu încetul, cele mai multe redacții de ziare

şi multe ateliere tipografice. „Pasărea", odată scăpată din colivie, avea unde să se adăpostească...

Dar, desigur, tendința oricărui bolnav cronic este să iasă – ori să mai iasă din când în când dintre zidurile spitalului. Ceea ce şochează de-a dreptul la acest D. Nițulescu este descrierea insistentă: un trup robust, bine legat – căzut în amorțeală. Fără intenția de a intra pe tărâm medical, semnalăm această contradicție din discursul doctorului Vineş: *„ În această perioadă, în care l-am cunoscut şi urmărit eu, Eminescu slăbea din zi în zi mai mult, deşi avea un apetit vorace. Injecțiile mercuriale ce i s-au făcut nu au influențat întru nimic mersul bolii."* Ce „boală" nu au influențat aceste injecții – de vreme ce slăbirea era progresivă şi evidentă? Vom spune şi aici, anticipând finalul acestui documentar: lui Eminescu i s-a interzis tratamentul cu mercur în mod categoric de câteva ori. Mai întâi la Botoşani, în 1887, văzând că doctorul Isac măreşte doza la 7 grame de mercur zilnic pentru fricțiuni: un conclav de cinci medici din urbe se întruneşte şi cere stoparea tratamentului – dar doctorul ia pacientul pe cont propriu şi continuă procedura. Este alertat Iaşul – şi poetul va fi adus aici, în fața altui consiliu, tot de cinci doctori, de data aceasdta profesori universitari – iar aceştia iarăşi recomandă suspendarea fricțiunilor cu mercur. Va fi dus imediat la Halle, pentru băi, iar în Germania iarăşi medicii recomandă evitarea mercurului. Doctorul Isac devine medicul curant al poetului, îl vizitează zilnic la Botoşani, răspunde pentru tratamentul cu mercur – dar pune condiții clare: fricțiunile să fie însoțite de iod şi periodic bolnavul să meargă la băi pentru dezintoxicare. Cu acest tratament doctorul Isac l-a adus la însănătoşire, astfel încât poetul, afând că i s-a votat o pensie în Parlament, este gata să părăsească Botoşanii. În 1888 el vine la Bucureşti – dar atât sora lui cât mai ales doctorul Isac sunt îngrijorați nu neapărat că a plecat, cât mai ales că urmează să-şi facă băile – şi nu se ştie dacă Eminescu le-a mai făcut sau nu, ca în 1887 (în toamna lui 1888 Veronica Micle îşi scoate un paşaport pentru a merge în străinătate – desigur, în vedererea acestui tratament al lui Mihai Eminescu). Acum, în 1889, însă,în loc de băile pentru scoaterea otrăvii din trup – se urmează acelaşi tratament,

de data acesta cu mercur injectat. Moleşeala acestui trup robust, bine legat – nu poate veni decât de aici. În sinceritatea (naivitatea?) sa, Doctorul Vineş spune că injecţiile mercuriale nu au influenţat întru nimic mersul bolii – având în vedere boala-etalon, diagnosticul de sifilis pe care nu-l pune nici un moment sub semnul îndoielii; se îndoiseră, totuşi, de acest diagnostic (cel puţin, metodic!) două consilii medicale, la Botoşani şi Iaşi – şi medicii din Germania – iar în 1883, în Austria, la Oberdobling, Eminescu tot nu fusese tratat cu otrăvitorul reflex onomastic al zeului drumurilor şi comerţului...

Vom mai insista asupra câtorva *concordanţe* şi *neconcordanţe* la doctorul Vineş. Mai întâi, este interesant de văzut cum a fost internat poetul. Dr. Vineş spune că *„toate aceste acte au determinat pe prietenii săi să-l interneze în Institutul Caritatea."* Raportul anonim, atribuit de G. Potra doctorului Tomescu, spune altceva: *"La 3 februarie Eminescu fu adus prin ordinul poiliţiei capitalei la Institutul Caritatea, unde fu supus supravegherii şi tratamentului medical*." Se vorbeşte de acelaşi Institut Caritatea – dar un medic spune că aici l-au adus pe poet prietenii, iar celălalt numeşte poliţia. Vom vedea că poliţia l-a dus pe Eminescu la Mărcuţa, Ospiciul care ţinea de Primăria Capitalei – şi de aici poetul va fi recuperat – probabil de prieteni. Confuzia aceasta este menită, parcă, să simplifice, să netezească forţat un drum al adevărului – care este extrem de complicat.

Până a aborda mai aplicat, însă, acest raport anonim, să încercăm a stabili şi data internării. Doctotul Vineş vorbeşte vag de perioada martie-iunie, acest raport anonim notează data fermă 3 februarie – dar mai există un „Raport medico-legal", semnat de doctorii Şuţu şi Petrescu şi datat 23 martie 1889 al cărui început este acesta: „*Subsemnaţii doctori în medicină, invitaţi de domnul prim-procuror Trib. Ilfov, prin adresa nr. 5717, a examina starea facultăţilor mintale lui Mihail Eminescu, întrunindu-ne astăzi 23 martie la Institutul Caritatea, unde se află de aproape două luni, am procedat la cuvenita cercetare...".* Actul acreditează ideea că poetul se afla în Institut din jurul datei de 23 ianuarie – adus de prieteni sau cu poliţia, nu se ştie precis

– şi aştepta să fie investigat. Abia la 23 martie i se întocmeşte un raport, dar fusese sub tratament şi supraveghere câteva săptămâni bune. Unde anume?

Ultimul scandal de presă iscat de Eminescu

Chestiunea pare mai degrabă juridică decât medicală, de vreme ce prim-procurorul cunoaşte cazul şi-l monitorizează. Data de 23 ianuarie este mai apropiată de cea din raportul anonim (3 februarie) – dar este, în acelaşi timp, destul de apropiată de ultima ieşire publică a lui Eminescu, articolul publicat de el în „România liberă" din 13 ianuarie 1889 prin care a deranjat mult şubreda coaliție politică a momentului. Am publicat acest articol al său în cartea „A doua viață a lui Eminescu" (1994). Redăm, aici, numai ecourile articolului, după o notă a lui G. Panu publicată în ziarul „Lupta", 15 ianuarie 1889, pagina întâi: ***" Şedința mai nostimă,*** *nec plus ultra* ***al partidului conservator a fost de data aceasta atins. Să povestim. Şedința încă nu este deschisă, când d. Vernescu intră furios cu un exemplar din*** *România liberă* ***în care este înjurat****. "Îmi dau demisia! Îmi dau demisia!"* ***– strigă către amicii săi care înzadar cearcă a-l linişti. Miniştrii junimişti îl înconjoară şi-l roagă să nu demisioneze, că se va face rectificare, îi şi arată un bruion de rectificare, aruncând vina articolului în chestiune pe spatele bietului Eminescu... D. Vernescu se liniştește, ba încă se prea liniştește, şi aceasta foarte repede... O furtună în un cap de avocat... Şedința se deschide..."*** Evenimentul este consemnat de mai multe ziare, iar „Națiunea" dă informații mai ample*: „**În urma articolului apărut ieri în** România liberă**, în care d. Vernescu era tratat într-un mod prea adevărat pentru un organ ministerial, domnia sa şi-a dat demisia azi dimineață. Însă, în urma asigurărilor d-lui Carp, cum că va dezavua – ceea ce a şi făcut în numărul de azi al oficioasei – pe d. Eminescu, autorul articolului în chestiune, d. Vernescu şi-a retras demisiunea. Uite popa, nu e popa."* Alt ziar, „Telegraful", adaugă: *„**d-nii Carp şi Theodor Rosetti, față cu dl. Laurian, i-au declarat***

***că articolul priveşte pe d. Eminescu...*"** Ziarul „România liberă", oficiosul noii coaliții guvernamentale, al cărei director este D. A. Laurian, prieten cu poetul (va rosti un discurs emioționant la catafalcul său) dă o scurtă dezmințire a doua zi. Sursele sunt concordante, evenimentul din 13 ianuarie 1889 a fost bine marcat de presă. În fărâmițările politice ale momentului nu se mai insistă asupra acestei prime tentative de dezbinare a coaliției guvermanentale (guvernul junimist condus de Th. Rosetti va pica la 30 martie 1889, ca dovadă a slabei coeziuni politice, şi va veni la putere un nou guvern, conservator, condus de bătrânul Lascăr Catargiu). Prietenii apropiați ai poetului reține, însă, amănuntul – şi prin 1909 un fost redactor al „României libere", Mihail Brăneanu, îi va povesti lui Ioan Scurtu că în ultimul său an de presă Eminescu a reuşit şi performanța de a răsturna un guvern cu un articol de ziar. Mărturia, care ține mai mult de senzațional, a rămas în arhiva lui Ioan Scurtu şi s-a publicat abia prin anii 80 ai secolului trecut (şi nu i s-a dat importanță până la descoperirea, de către noi, a referințelor de presă de mai sus). Chiar de o răsturnare de guvern nu este cazul să vorbim, dar incidentul parlamerntar este semnificativ. Exact după această dată de 13-14 ianuarie 1889 nu se mai ştie nimic despre Eminescu. Vedeți cum zice doctorul Vineş: *„Cu câteva luni înainte de a intra în Institutul Caritatea, adică cu puțin înainte de a-l cunoaşte eu, Mihail Eminescu, după cum mi-au declarat prietenii săi, abuza de băuturi alcoolice şi făcea excese veneriene. În acest timp dădea impresia că nu era în toată deplinătatea facultăților sale intelectuale. Din zi în zi devenea mai puțin vesel, tăcea mai tot timpul, dorea să fie singur, nu mai era în stare să lucreze. Prezenta oarecari tulburări morale: intra în diferite localuri publice şi consuma fără să plătească; cerea bani de la toți pe cari îi întâlnea. Toate aceste acte au determinat pe prietenii săi să-l interneze în Institutul Caritatea al regretatului prof. Dr. Al. Sutzu, unde, în martie 1889, l-am primit în biroul administrativ. Eminescu mai fusese internat în Institutul Caritatea în 1883."* Printre „tulburările morale" reținute de medic de la prietenii săi sunt enumerate consumațiile fără plată prin cârciumi – nu şi aceste gesturi eminamente politice. Se mai aduc, de către

unii biografi, şi alte amintiri despre aceste ultime luni libere ale poetului, şi foarte des se citează Teleor, cu toate că însemnarea sa este încurcată şi se referă la alt an. O redăm:

Cum era ca bărbat Eminescu

„Cu vreo lună înainte de moartea sa, Eminescu mergea regulat, în fiecare seară, la Coloseul Opler, mai mult pentru hatârul unei frumoase cântărețe suedeze. Într-o seară, după ce am jucat popice amândoi, după ce m-a bătut de m-a prăpădit la joc, făcând mereu numai nouă puncte, am trecut amândoi în sala de spectacol. Toată sala era plină de lume. Capelmaistrul Carbus începuse să agite bagheta. La masa noastră mai veniră încă vreo patru-cinci prieteni. Eminescu era foarte vesel, transportat. Veni o nouă serie de halbe cu guler de mareşal,

— Ce gulere sunt astea, bre?

— De general!

— De colonel bulgăresc!

Eminescu avea privirea îndepărtată spre scenă: parcă aştepta ceva.

— Ce e, Eminescule?

— Nu vine cineva...

— Cine?

— Cineva...

Apoi mai vorbirăm de pariul ce făcuse Eminescu – pariu în scris cu Simțion şi alții...

Un cântec vesel în formă de marş ne făcu să tăcem şi să îndreptăm privirile spre scenă. Eminescu făcu ochii mari, se însufleți şi strigă deodată:

— Suedeza!

Apoi, după scaun, printr-o săritură, se sui pe masă, îşi puse un şervet în jurul capului şi începu să strige: Bravo! Bravo!

Toată sala a rămas înmărmurită."

Acest pariu cu Simțion există între manuscrisele lui Eminescu, dar este datat 25 iunie 1883 şi se referă, deci, la ultimele zile de dinaintea căderii poetului din 28 iunie acel

an: D. Teleor confundă. Este uşor de confundat, pentrui că fazele bolii lui Eminescu sunt ca trase la indigou: de ficare dată poliția este aceea care se sesizează, prietenii vin pe urmă – şi rămân, pe urmă, cu amintirile... În linii generale, însă, nu mult diferit înțelegeau – sau lăsau să se înțeleagă – şi alți prieteni „excesele veneriene" ale poetului. Se pot cita şi amintirile din 1893 ale Mitei Kremnitz, şi cele din 1932 ale lui Panaite Zosin, dar le eliminăm pentru economie de spațiu.

În concluzie, putem afirma că Eminescu a fost adus la un spital de boli nervoase într-una dintre zilele din intervalul 14 ianuarie – 3 februarie 1889 – dar se înțelege limpede că la mijloc este mâna poliției iar poetul este implicat într-un caz de turburare a ordinii *politice,* nu publice. Doctorul Vineş poate că chiar nu ştie aceste amănunte – sau le lasă deoparte ca nesemnificative pentru cazul medical ca atare.

Noi revenim cu informații din ziarele *Românul, Epoca* şi *România liberă* de la începutul lui februarie 1889, care atestă că poetul a fost internat la Ospiciul Mărcuța, unde a stat până ce direcțiunea Ospiciului a declarat că nu-l mai poate ține pentru că n-are cine-i plăti spitalizarea. Aici a fost adus cu poliția, probabil imediat după insurgența parlamentară din 13 ianuarie, şi abia apoi a fost transferat la Doctorul Şuțu, într-o clinică particulară. De altfel, doctorul Al. Şuțu era şi un organizator al Ospiciului Mărcuța (va fi director aici prin 1899). Confuzia aceasta între Mărcuța de la Pantelimon şi Institutul Caritatea de lângă Foişorul de Foc persistă la biografii lui Eminescu – şi chiar la contemporani. Într-o scrisoare din 10 aprilie către un cunoscut din Iaşi, chiar Veronica Micle afirmă – dar trebuie să vedem la ea şi o anume acuzație adusă prietenilor şi autorităților: *„Regret că nu vă pot da alte detalii despre starea lui Eminescu decât care le găsesc şi eu prin jurnale, şi aceasta din cauză că nu ştiu unde se află internat, la Mărcuța sau la Şuțu."* Ştirile apar astfel:

5/17 februarie 1889, *Epoca*: despre internarea poetului grav bolnav „la spitalul doctorului Şuțu" (ştire preluată în mai toate ziarele); concordă cu Raportul anonim care vorbeşte de 3 februarie 1889 (5 februarie este data presei care, fiind

antedatată în acele timpuri, dă ştirea ca atare în ziua fizică de calendar 4 februarie – cu data de 5);

10/22 februarie 1889, *Românul*: despre îmbunătățirea stării de sănătate a poetului – „internat la Ospiciul Mărcuța" (la fel, ştire preluată amplu);

2/14 aprilie 1889, *Epoca*: Despre înrăutățirea stării de sănătate a poetului – „aflat la spitalul doctorului Al.Şuțu";

8/20 aprilie 1889, *Epoca*: Ospiciul Mărcuța a anunțat că nu-l mai poate ține pe poet internat, întreținerea nefiindu-i plătită. Li s-a cerut doctorilor Şuțu, Nikita şi Alexiu un raport asupra stării sănătății poetului pentru a se institui curatela.Ştirea este preluată numai de câteva ziare, între care şi *Curierul român* din Botoşani, care comentează mai amplu: *„Direcțiunea Ospiciului Mărcuța, din Bucureşti, ne spune Epoca, a făcut cunoscut zilele acestea Parchetului din capitală că nu mai poate ține-n căutare pe nenorocitul nostru poet Eminescu, pentru motivul că ospiciul nu poate hrăni decât pe bolnavii a căror întreținere e plătită de primăria capitalei. Primul procuror, față cu această invitațiune puțin umanitară a direcțiunii de alienați, a cerut de la o comisiune medicală un raport asupra stării poetului Eminescu. Acest raport fiind depus, dintr-însul se constată că boala crudă care a lovit pe ilustrul cugetător se agravează din zi în zi. În urma acesteia, primul procuror a cerut de la primul preşedinte al tribunalului Ilfov să instituie o cutratelă asupra averii bolnavului, adică asupra modestei pensii de 250 lei, pe care i-a acordat-o nu de mult Camera. Pe de altă parte, e vorba de a se readuce nenorocitul bolnav la Botoşani, unde se făcuse deja o dată bine, subt cura veteranului şi-nvățatului nostru medic d. dr. Isaac. În acest scop, sora poetului va pleca zilele acestea la Bucureşti."* (Informația din urmă este confirmată de corespondența Henrietei).

6/18 mai 1889, *România liberă.* V.S. semnează reportajul „O vizită la Ospiciul Mărcuța": auzind că acest ospiciu a adresat Primăriei o plângere fiindcă nimeni nu plătise întreținerea poetului, face o vizită acolo – dar constată că Eminescu fusese internat în spitalul doctorului Al. Şuțu, nu aici.

Este limpede vorba de două instituții, dar doctorul Şuțu trece prin amândouă, înlesnind confuzia. El are un spital

particular – şi scenariul mai mult decât sigur este că l-a extras, aici, din stabilimentul de stat unde fusese dus Eminescu de către poliție. Ca variantă administrativă plauzibilă putem avansa ideea că fizic poetul era sub supravegherea doctorului Șuțu – care-l putea ține fie la Mărcuța, fie în institutul său. În acest sens consiliul medical din 23 martie 1889 poate afirma că poetul se află „de aproape două luni" în Institutul Caritatea: adică în custodie.

Doctorul V. Vineş, însă, la 1931 pare a nu şti nici momentul morții poetului. Păstrează în mod obstinat, s-ar putea zice, ziua de 15 iunie, pentru a nu-l contrazice pe D. Cosmănescu. Surse de presă sincrone vorbesc de noaptea de 15 spre 16 iunie, poetul fiind agitat, sculând medicul de gardă pentru a cere un pahar de lapte şi exprimând apoi în somn: *„Ieri, vineri (16/28 iunie) dimineața, el ceru să i se dea un pahar cu lapte şi ceru să i se trimeată dr. Şuțu, căci vrea să vorbească cu el. Era în momente de luciditate; doctorul întrebându-l că cum se simte, Eminescu răspunde că are dureri în tot corpul, cari îi căşunează mult rău. Din nenorocire... aceste momente lucide n-au ținut mult, căci după o jumătate de oră bietul Eminescu începu din nou să... aiureze. D-rul Şuțu căută să-l liniştească şi poetul se duse să se culce. Nu trecu nici o oră, când d-rul Şuțu intră din nou la el, de astă dată îl găsi întins, fără nici o suflare."* (*Familia*, după *Românul*). Astăzi se ia de bună data din Certificatul de deces: „*cinci spre zece corente ora trei ante meridiane*" – dar în ce condiții a fost eliberat acesta, la 17 iunie (pentru necesități birocratice la cimitir), cu greşeli peste greşeli (poetul ar fi avut 43 de ani, tatăl său s-ar fi chemat Mihail,etc.), ca martori semnând prin punerea degetului doi sluijitori analfabeți ai Institutului Caritatea... mai bine să nu mai vorbim!

Data de 16 iunie este inconvenabilă pentru că indică o grabă cu totul suspectă în privința ducerii la groapă: se ştie ferm că înmormântarea la Cimitirul Bellu a avut loc în ziua de 17 iunie 1889, deci ar rezulta că nici n-a fost expus cele trei zile tradiționale, cum este obiceiul. De altfel, ziua morții lui Eminescu n-a putut fi mişcată din mentalul colectiv, se comemorează şi astăzi la 15 iunie peste an. Trebuie să ştim

că în acest 15 iunie se combină tradiția Cosmănescu (asasinarea lui Eminescu) – şi tradiția Şuțu-*Familia*-celelalte ziare (moartea naturală).

Pentru binele lui şi al societății

Trebuie semnalată concordanța cu totul interesantă dintre această amintire a doctorului Vineş şi două relatări sincrone bolii lui Eminescu. Mai exact, doctorul Vineş se regăseşte, pe de o parte, în raportul din 23 martie al doctorilor Şuțu şi Petrescu, iar pe de altă parte în interogatoriul luat poetului la 12 iunie 1889 de către judecătorul de instruicție Brusan. Scurtul raport medical din 23 martie 1889 trebuie redat aici în întregime:

„Subsemnații doctori în medicină, invitați de domnul prim-procuror Trib. Ilfov prin adresa nr. 5717 a examina starea facultăților mintale lui Mihail Eminescu, întrunindu-ne astăzi 23 martie la Instiotutul Caritatea unde se află deaproape două luni, am procedat la cuvenita cercetare şi am constatat următoarele:

D-ul Mihail Eminescu, ca de ani 45, constituție forte, nu prezintă pe suprafața corpului leziuni remarcabile. Figura lui este habitantă, căutătura lui este lipsită de expresiune. Mişcările dezordonate, atitudinea puțin cuviincioasă.

La întrebările ce i se adresează răspunde direct, el promnunță unele cuvinte cu o voce cântătoare şi monotonă.

Astfel: bună dimineața d. Doctor, dați-mi două pachete de țigări. Şi aceasta fie ziua, fie seara, fie cu țigară în mână, fie fără. Altă dată, ca un echo repetă cuvinte ce se pronunță înaintea sa, în fine, uneori stând singur exprimă monologuri fără sens. Această tulburare este şi mai pronunțată în diferitele lui acte. Astfel, plimbându-se în grădină culege fel de fel de obiecte de pe jos, pietricele, bucăți de lemn, de hârtie, ce le pune în buzunar, crezând că aceste obiecte sunt o valoare, dar şi strică cu mâinile sau rupe ce găseşte, aşternutul său, într-un mod neconştient, ca o trebuință de a-şi exersa activitatea. Atențiunea sa este cu totul absentă, incapabil de a şi-o fixa un moment, răspunsurile sale fiind ca şi automatice şi maşinale.

Digestiunea şi somnul se execută normal, însă se observă pareză vezicală şi rectală, ceea ce reclamă îngrijire continuă.

Din anamneză aflăm că sunt 6 ani de când a fost izbit de o manie acută, pentru care a fost căutat şi aici, şi în străinătate, de unde s-a întors calm, însă cu debilitate intelectuală. De atunci a mers, urmându-se debilitatea crescând, până acum două luni, când oarecari fapte impulsive şi scandaloase au provocat reaşezarea sa într-un azil special.

Din cele susdescrise, subsemnaţii conchidem că d. Mihail Eminescu este atins de alienaţiune mintală în formă de demenţă, stare care reclamă şederea sa într-un institut atât spre îngrijire şi căutare, cât şi spre liniştea publicului.

23 martie 1889
Dr. Şuţu
Dr. Petrescu."

Amintirea-raport a doctorului Vineş nu se potriveşte mai deloc cu acest verdict medical; acolo unde şi V.Vineş sesizează manifestări maladive similare el arată cert că au apărut „mai târziu", „cu încetul", etc. – în nici un caz de la internare, nici în luna martie când l-a consultat. În presa timpului s-a scris astfel după raportul din 23 martie 1889: *„...doctorii au semnat, în stabilimentul d. Şuţu, actul prin care se constată din nou incurabila lui nebunie..."* (*Familia*, după *Epoca, Românul* etc.). Termenii sunt de resortul medicinii legale – „o constatare". Raportul răspundea unei cereri a primului procuror şi făcea parte dintr-o suită de acte necesare instituirii curatelei pentru a se ridica pensia de 250 lei lunar; nu credem că este ceea ce s-ar putea numi un „text-manechin", dar se prea poate să fie şi multă convenţionalitate în termenii lui. Se poate discuta şi acest *„...constată din nou"*, care pentru bucureşteni înseamnă mai mult „a doua oară", cu trimitere la 28 iunie 1883 când s-a decretat prima oară în mod oficial boala lui Eminescu. Ar fi un *bis in idem*, o recidivă în relaţie cu domeniul public. Termenii raportului Şuţu-Petrescu sunt foarte asemănători cu cei din raportul Iuliano-Bogdan din 1886 când, fiind chemaţi de către poliţia Iaşului, şi aceştia au lăsat scris:

„Subsemnații doctori în medicină de la facultatea din Paris etc., în urma requizițiunei d-lui Prim-Procuror, din 5 noiembrie 1886, de a consulta starea mintală a lui Mihail Eminescu, mergând la arestul preventiv al despărțirei 1, unde se află pacientul, din interogatoriul şi conversația avută cu Eminescu am putut constata că el sufere de o alienație mintală cu accente acute produse probabil de gome sifilitice la creier şi exacerbate prin alcoolism; starea lui e periculoasă atât pentru societate cât şi pentru el însuşi şi este neapărată nevoie de a fi internat în o casă specială spre cercetare şi observare pe un timp limitat, după socotința medicului curant.

Dr.Iuliano,
Dr. Bogdan,
Iassy,Noemvrie 6"

În urma acestui consult medical poetul a fost trimis la Mânăstirea Neamț cu jandarm după el, unde a fost depus pe 8 noiembrie 1886.

Din faza bucureşteană a bolii lui Eminescu avem, iată, două relatări –şi rămâne acest semn de întrebare: de ce doctorul Vineş redă pentru perioada târzie a bolii simptomuri pe care doctorii Şuțu şi Petrescu le plasează la început? Fiind un raport oficial, diagnosticul din 23 martie (şi întregul dosar, de altfel) putea fi consultat în arhive, şi probabil doctorul Vineş l-a cunoscut chiar atunci, pe loc, fiind angajat al spitalului. Nu avem răspuns ferm la semenea întrebări, desigur.

Cel de-al doilea text cu care se aseamănă raportul-amintire al lui V.Vineş este cel al interogatoriului amintit, care face parte din acelaşi dosar al instituirii curatelei. Judecătorul Ghiță Brusan întreabă: *„- Cum te chiamă?"* – iar pacientul Mihail Eminescu răspunde: *„- Sunt Matei Basarab; am fost rănit la cap de către Petre Poenaru, milionar pe care regele l-a pus să mă împuşte cu puşca umplută cu pietre de diamant cât oul de mare..."* Poetul răspunde cu achizițiile bolii sale descrise de doctorul Vineş.

Vom urmări ceva mai jos poziția lui George Potra, a lui G. Călinescu – şi, desigur, a *Universului*. Până acum consemnăm că ceea ce este evident, anume că nebunul Petrea Poenaru mai întâi „s-a jucat" cu o piatră iar apoi a atacat cu o cărămidă – nu discută nimeni. Se instituie vălul unei tăceri

groase şi asupra acestui Poenaru – şi asupra lui Cosmănescu, cel care-l readuce în discuție – iar biata Henrietta este considerată din ce în ce mai insistent ...sora bolnavă a fratelui ei şi mai bolnav. Totuşi, impresiile de atunci, de la momentul înmormântării cuiva, persistă şi sunt cele mai importante. N-avea cum să inventeze ea, biata Henrietta, numele lui Petrea Poenaru – ea a aflat aceste lucruri imediat după moartea fratelui ei. Aceste lucruri au ieşit la iveală în împrejurările înmormântării, în mijlocul acelei impresionante adunări de doliu care a înconjurat sicriul poetului. Ele se păstrează în memoria colectivă până la 1926, când sunt reconfirmate de frizerul Cosmănescu – vor mai persista o vreme – dar după biografiile ştiințifice ale lui G.Călinescu, Petru Rezuş, D.Murăraşu, George Munteanu – iată numai patru

dintre sitele dese şi foarte dese care au cernut informația lăsând să treacă doar ce e foarte, foarte subțire – se pierd definitiv ori rămân simple curiozități.

III. CONCORDANȚE COSMĂNESCU

Notesul poetului

Textul lui Dumitru Cosmănescu despre uciderea cu o piatră a lui Eminescu în ziua de 15 iunie 1889 se publică în *Universul* la 28 iunie 1926, şi provoacă reacția doctorului Vineş care vine să restabilească adevărul ştiințific, după cum pretinde, într-o revistă de specialitate, *România medicală*, peste 5 ani, la 1 iunie 1931. Peste încă 3 ani, în 1934, Gheorghe Potra va publica o a doua „expertiză ştiințifică", de data aceasta într-o broşură – care va fi întâmpinată cu mari rezerve de către G. Călinescu. Vom ajunge, în documentarul nostru, şi la anul 1934 – dar acum este momentul, credem, să revenim la amintirile lui D. Cosmănescu, întrucât doctorul Vineş le discută numai parțial luând din ele ce-i convine şi ce spune că se potriveşte cu fişele sale medicale.

D. Cosmănescu pare vulnerabil acolo unde afirmă că poetul l-a luat la o plimbare prin curtea institutului pentru a-l învăța să cânte „Deşteaptă-te, Române". De ce tocmai acest imn, cum să înțelegem exaltarea patriotică a poetului în acest context spitalicesc? Să fie un patriotism acuzat în contul lui Eminescu, în virtutea naționalismului scos cu atâta insistență din opera sa ziaristică mai ales după Primul Război Mondial?

O amintire mai veche, chiar din 1889, a unui alt apropiat al lui Eminescu, vine să ne atragă atenția că lucrurile trebuie înțelese aşa cum sunt, că este foarte credibil ca poetul să fi cântat într-adevăr imnul lui Mureşanu şi în stabilimentul din Str. Plantelor. Este vorba de textul lui Ilie Ighel, redactor la *Fântâna Blandusiei* (revistă scoasă de prietenii poetului), care l-a vizitat în sanatoriu. Redăm mai întâi fragmentul care interesează, dar vom insista întrucâtva pentru că este un moment foarte important privind modul cum se face, la noi, istorie literară, bibliografie, imagine:

„Internat în ospiciul din strada Plantelor, la început era blând, bun, avea momente lucide; scria cu ce apuca şi unde putea. Pereții odăii erau mâzgăliți cu mucuri de țigări, de chibrituri, şi numele lui Byron, Schopenhauer, rupturi de versuri de ici de acolo

îi acopereau. Scanda toată ziua. Dintr-o întâmplare fericită am pus mâna pe două file dintr-un notes, scrise de el în timpul când era în Ospiciu. Scrierea e ca de obicei liniştită, trăsăturile regulate. Le dau în vileag ca să se vază că Eminescu era poet chiar atunci când nu era Eminescu:

Toamna pomii înfloresc
Şi se scutură toţi pomii de flori,
Iar inimile noastre
Le prinde fiori.

Veniţi în lumină
Copii drăgălaşi
Şi faceţi cu mine-mpreună
Sălaş.

Valurile viforă
Com tutte le forme.

Pe cealaltă parte a acestei file e ***Deşteaptă-te, Române****."*

Ne interesează, deocamdată, că poetul avea scris imnul „Deşteaptă-te Române" – în zilele când şi D. Cosmănescu declară că-l cânta prin curtea sanatoriului. Concordanţa este importantă – şi trebuie să facem legătura cu marile şantiere din manuscrise pe tema „Mureşianu", „Andrei Mureşianu" – dar şi cu alt moment din viaţa poetului, acela când a pus piciorul pe peronul gării din Viena, în toamna lui 1883, dus de Chibici-Râmneanu la sanatoriul doctorului Leidesdorfer. Văzându-se acolo, poetul a strigat din răsputeri: ***„România liberată! România liberată!"*** – şi se crede că a cântat „Deşteaptă-te, Române". Această „deşteptare" este o temă a vieţii – dar şi a operei, astfel că nu pare de loc ciudat că poetul o trăieşte, ca temă, şi în sanatoriu.

Ilie Ighel mai citează, în aceleaşi amintiri, o strofă din poemul „Viaţa" despre care spune iarăşi: *" Poezia fără titlu găsită în notesul său, după moarte-i".* Fusese publicată în *Fântâna Blanduziei*, 1 august 1889, după ce, în numărul din 23 iulie 1889,

revista publicase, pe prima pagină, „Stelele-n cer" cu această notă*: "Din notesul, despre care am făcut mențiune în numărul trecut, am mai putut scoate următoarele strofe, pe care le punem sub ochii cititorilor, întocmai cum se găsesc".* (Numărul anterior al revistei lipseşte din colecții; în numărul din 8-15 octombrie revista mai publică, de data aceasta în facsimil ca să se vadă scrisul lui Eminescu, poezia „Şi dacă..."). Reluându-le pe primele două în ediția sa din 1890, V. G. Morțun întărea, de asemenea: *„...două bucăți publicate fără titlu şi culese dintr-un notes al lui Eminescu. Publicându-le aici am intitulat întâia poezie* Viața *iar pe a doua cu întâiul vers."* Ediția lui V. G. Morțun era gata din 1888, ziarele îi anunță chiar cuprinsul iar editorul îi scrie lui Eminescu despre „punerea în vânzare" a tirajului. Trebuind să amâne această difuzare până după moartea poetului, acum, în 1890, V. G. Morțun revine asupra cuprinsului şi adaugă aceste două titluri.

Un alt coleg al poetului de la *Fântâna Blandusiei,* Al. I. Hodoş (viitorul scriitor Ion Gorun), va publica în numărul din decembrie al revistei amintirea sa intitulată „Foi risipite", din care cităm: *"Câte bucăți de hârtie pe care Eminescu avea obiceiul să-şi însemneze, în cea dintâi formă, neînchegată bine, idei şi impresii, câte chiar din acele pe care-şi însemna şi bucăți săvârşite nu s-au pierdut şi de acestea, pe care le-a risipit întâmplarea. Se gândeşte cineva să le adune? Şi îndeosebi editorii săi, d-nii Maiorescu şi Socec, s-arată ei preocupați de aceasta...?"* Şi el redă câteva fragmente eminesciene.

Impresia generală a fost că cele două poezii, „Viața" şi „Stelele-n cer", sunt preluate din „notesul" lui Eminescu. Variante ale poemelor se găsesc, însă, şi în manuscrisele mai vechi ale poetului – pe care el nu şi le mai vede din 1883; asta îl face pe Perpessicius, în 1958, când editează notele sale la postumele eminesciene (vol. V din OPERE, p. 387 şi 397) să pună dilema: *„sau va fi existat o ultimă transcriere-Eminescu a poeziei, sau cel care a copiat în 1889, pentru* Fântâna Blandusiei*, a căutat să fie cât mai credincios indicațiilor manuscrisului"*. Această dilemă scoate din discuție „notesul" lui Eminescu – şi-i permite lui Perpessicius să claseze şi să dateze ambele poezii la anul 1879, pentru că ciorne anterioare ale lor sunt databile la acest

an. Perpessicius răspunde unor comandamente de moment: în urma centenarului naşterii lui Eminescu (1950) s-au discutat şi asemenea lucruri mai specioase – şi s-a stabilit astfel: că Eminescu n-a mai creat nimic original după criza din 1883. Nu intrăm în amănunte, amintim, aici, doar că boala „stabilită" pentru Eminescu, aceea de paralizie generală, excludea teoretic, „ştiinţific", posibilitatea ca el să mai fi fost capabil de creaţie – deci întreaga sa activitate dintre 1883-1889 era pusă în paranteze. Şi este vorba de traducerea „Gramaticii Sanscrite" a lui Fr. Bopp, de traducerea piesei de teatru „Lais" de Emile Augier în versuri rimate, de poezii precum „Kamadeva", „De ce nu-mi vii", etc. – cantitativ, vreo câteva sute de pagini, aproape o mie, care trebuie scoase de sub incidenţa auctoriatului eminescian... pentru că nu sunt în acord cu diagnosticul pentru care pleda G. Călinescu şi generaţia sa, aproape întreagă. Acesta este paradoxul care ţine pe loc studiile de eminescologie: descoperindu-se tot mai multe dovezi că poetul era capabil de creaţie în anii săi târzii, diagnosticul nu se mai potriveşte şi încep nuanţările, se instaurează neîncrederea în documente, se discută despre imaginea generală a lui Eminescu, despre mitul Eminescu etc. – fiind lăsat deoparte omul, personalitatea sa, etc. Centenarul naşterii din 1950 nu vine decât să culeagă acest fruct – copt cu adevărat încă din perioada interbelică. Un Ilie Torouţiu, de pildă, analizând exemplar traducerea piesei „Lais" de către Eminescu, găsise că textul vine dintr-un intermediar german, că adaosurile lui Maiorescu pe marginea manuscrisului eminescian sunt neinspirate – dar nu putea nici în ruptul capului să accepte că poetul lucrase această traducere în anul 1888, când se afla bolnav la Botoşani. Datarea se făcuse după anul când piesa de teatru a scriitorului francez Emile Augier a fost tradusă în germană: 1888. Ei bine, Ilie Torouţiu poartă chiar corespondenţă privată, în anii '40 ai secolului trecut, cu patronii editurii germane care făcuse traducerea, este a doua oară încredinţat că acesta este anul – şi cu toate acestea lansează ipoteza că Eminescu va fi cunoscut textul tradus înainte de imprimare, prin vreun impresar teatral, oricum înainte de criza din 1883, pentru că în 1888 el era bolnav psihic

şi nu se poate afirma că mai era capabil de creație. Această neîncredere în capacitatea rațională a lui Eminescu după 1883 a făcut ca enorm de multe mărturii de epocă sau amintiri imediat ulterioare care contraziceau şablonul să fie lăsate la o parte, tratate cu neîncredere, ignorate cu bună ştiință.

Cu aceasta, revenim la Ilie Ighel şi amintirea lui despre notes-ul poetului din ultimele zile de viață. Într-adevăr, textul a fost publicat în zilele noastre de către D-na Ileana Ene, distinsa cercetătoare de la Muzeul Literaturii Române, într-o revistă de mare audiență, *Adevărul Literar şi Artistic* – beneficiind de o prezentare caldă, generoasă, a D-lui C. Stănescu, pe care o reluăm în acest documentar*:*

„Este puțin probabil că au mai rămas pe undeva mărturii ascunse sau necunoscute „urme" eminesciene. O armată de cercetători şi eminescologi au răscolit, înainte şi după Perpessicius şi Călinescu, arhivele şi locurile petrecerii prin viață a poetului, încât, cu privire la scurta şi zbuciumata biografie pământească a lui Eminescu, nimic nou şi esențial nu e de crezut că mai poate să apară. Rămâne mereu de descoperit şi redescoperit opera „poetului național" şi biografia lui „celestă" asupra cărora studiile, oricâte ar fi, se vădesc nu numai insuficiente, dar, uneori, caduce, datate şi, în orice caz, sub „orizontul de aşteptare" al noilor generații. Lumina stelei ce s-a stins izbeşte mereu altfel ochiul generațiilor care se succed şi mereu alta este calea pe care ea cade. În această privință, singura esențială, nimic nu poate fi definitiv şi totul rămâne încă de făcut. Şi totuşi, în zona cea mai puțin promițătoare de surprize, aceea a mărturiilor celor ce l-au cunoscut pe poet, iată că ne vin ştiri noi, ce se adaugă celor strânse până acum de „eminescologi". Doamna Ileana Ene, istoric literar şi cercetător la Muzeul Literaturii Române, ne-a pus recent la dispoziție un „imprimat" de 14 file datorat unui poet şi ziarist care l-a cunoscut pe Eminescu chiar în zilele cele mai tulburi ale chinuitei sale existențe. Broşura, intitulată „Eminescu (Încercare critică)" datată *„25 decembrie 1889,Bucureşti", semnată Ilie Ighel, a rămas necunoscută până acum cercetătorilor şi eminescologilor reputați, de la Călinescu până la D. Vatamaniuc şi P. Creția. Descoperit de doamna Ileana Ene în Arhiva G. Dem. Teodorescu, documentul pe care-l prezentăm cititorilor se află în sanctuarul cărții vechi al Muzeului Literaturii Române. În felul*

său, documentul constituie o „revelație", fiind încă un document asupra lui Eminescu. Alături de alții, nutrim convingerea că, atunci când e vorba de un creator de talia lui Eminescu, nimic nu trebuie lăsat la o parte, orice document sau mărturie cu privire la poet trebuind să fie cunoscute. Este motivul pentru care, de ziua poetului, publicăm „încercarea" necunoscutului poet-gazetar Ilie Ighel, unul din emisarii tinerei generații a vremii care l-a înconjurat pe chinuitul poet cu cercul de căldură al entuziasmului şi prețuirii sale. Acesta ar putea fi şi „mesajul" pe care tânăra generație de azi merită să-l descopere şi să-l preia din mărturia veche de peste un secol semnată Ilie Ighel. Altfel, „toate-s vechi şi nouă toate"...

Dl. C. Stănescu este un foarte bun istoriograf, dând socoteală, înregistrând şi comentând, ca altădată Pompiliu Constantinescu (supranumit „secretarul literar al epocii sale"), tot ce este semnificativ în domeniul istoriei literare deschise, adică mai largi decât cercurile strâmte ale sesiunilor ştiințifice ori revistele de specialitate, adică acea istorie literară care creează eveniment de presă – şi, în domeniul istoriei propriu zise, creează şi întreține imaginea literaturii şi a literaților, mai ales a clasicilor. Dânsul nu este, însă, istoric şi, mai ales, nu consultă cu scop bibliografiile. Cât despre d-na Ileana Ene, a fost impresionată, desigur, de textul ca text şi n-a aşteptat să-i cadă la mână mai multe informații – nici n-a mers în întâmpinarea lor – dornică să comunice descoperirea sa. Acest Ilie Ighel este, într-adevăr, necunoscut în sensul „Dicționarului general al literaturii române" scos în coordonarea D-lui Eugen Simion. Este consemnat, însă, în „Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900", matca „Dicționarului general..." (care declară că-l preia, dar, iată, aici se încurcă în fişe). Nu se găseşte în multe alte istorii literare – astfel că primele surse consultate pot să-i inducă oricui ideea că este un autor obscur, pierdut în umbre. Există, însă, fişierul Bibliotecii Academiei Române, de consultat în mod obligatoriu în asemenea situații – şi există „Enciclopedia Predescu", care s-a dovedit în atâtea alte cazuri mai bună ca informație decât dicționarele sau istoriile moderne. La anul de grație 1997 nu apăruse, încă, „Bibliografia Mihai Eminescu", dar putea fi consultată la aceeaşi Bibliotecă a Academiei Române care

o elaborase de mult. Apăruse, însă, „Bibliografia Românească Modernă" încă din 1986 – iar acolo autorul figurează cu cele 15-20 de cărți ale sale: romane, volume de versuri, piese de teatru, traduceri, articole de ziar. A mai semnat şi Ilie Deleanu, şi Ilie Ighel Deleanu, a trăit între anii 1870-1938 – şi este autor de romane cu haiduci („Banditul Simion Licinski" „Dragoş, hoțul Tecucilor", „Tâlharul Fulger"), din zona bătută maibine de N. D. Popescu – dar şi de versuri („Vechi şi noi", versuri, 1904 – cu extrase din presă despre autor), de traduceri („Carmen Sylva, Poeziile unei regine, traduse"), şi chiar de eseuri, precum „Boala veacului", 1895. La *Fântâna Blanduziei* făcea critică literară discutând mai ales poezia, pe care o vedea subjugată de spiritul eminescian. Un spumos articol despre Alexandru Sihleanu îl arată pe acesta plagiator, şi-l pune pe două coloane cu poetul de limbă greacă Panaiote Şuțu, *„nepot de tată al lui Mihai şi Alexandru Şuțu cari au domnit la noi"*; acesta, Alexandru Sihleanu, trebuie arătat ca „hoț literar" – iar nu Mihai Eminescu: *"Singur, maestrul maeştrilor, Eminescu a fost acela care şi-a cântat simțirile şi ideile. Şi dacă s-au găsit unii să bârfească cum că ar fi furat din nemțeşte, sau că e un imitator al lui Nic. Lenau, apoi de aceia nici nu vorbesc, căci au fost împinşi de o ură şi invidie neagră şi nici nu le-au fost bazate părerile, deoarece n-au adus nici o probă"* (nr. 41, 12 noiembrie; Al. Sihleanu fusese lăudat cu câteva luni înainte în revistă).

Textul care l-a entuziasmat pe dl. C. Stănescu este cunoscut, broşura există la Biblioteca Academiei, nu e motiv de nelinişte, autorul a scris mai multe amintiri despre Eminescu, i-a dedicat şi o poezie. O întreagă arie de scriitori mărunți se pierd când scriu despre lucruri pe care lumea nu le acceptă sau nu le înțelege. Dacă nimeni nu acceptă că Eminescu mai putea să creeze după 1883 – se dau la o parte ca netrebuincioşi cei care atestă tocmai capacitatea de creație a poetului. Mai explicit şi mai pe larg:

„Dacă Eminescu ar fi avut o îngrijire desăvârşită, când a înnebunit pentru întâia oară în iunie 1883, desigur că ar fi fost pe deplin vindecat şi astăzi l-am fi avut în mijlocul nostru teafăr. Dar... mersul fatal al întâmplărilor a vrut ca să fie uitat de amicii săi tocmayi atunci, când, cum zice proverbul, se apropia de mal,

şi a fost nevoit să plece nevindecat deplin din Dobling, lângă Viena, unde fusese internat. Eminescu a fost pentru toţi ca un vânt îmbălsămat care vine să tempereze arşiţa prea mare a verii. El a venit atunci când spiritele tuturor erau înfierbântate, erau cuprinse de patime, şi cu cânticele sale în care se concentra visul, gândul şi dorinţa fiecărui individ a rupt coaja ce acoperea gura vulcanului, lăsând astfel ieşire liberă patimilor strânse la un loc. Şi pentru acet lucru toţi tinerii s-au cuprins de acel pesimism învăpăiat, la unii de ocazie; de aceea toţi au început să scrie, să cugete, să vorbească în aceeaşi limbă dulce ca şi el..."

Este un „studiu" despre viaţa şi opera lui Eminescu scris imediat după moartea poetului – unde, în privinţa bolii sale, găsim întrebările, nelămuririle, dubiile tinerilor care-l înbconjurau – cu toţii acuzând vechii prieteni (junimişti sau nu), exprimând încrederea că poetul putea fi salvat, punând accente pe idea că "a murit cu zile" – dar, cu toate acestea, niciunul neamintind de incidental cărămizii care i-a curmat viaţa. O întreagă arie de scriitori mărunţi se pierd când scriu doar simbolic, fără intrarea în concret, despre lucruri pe care cu timpul lumea nu le mai acceptă sau nu le mai înţelege: simbolurile se dizolvă într-un halou de seme. Dacă, peste timp, nimeni nu acceptă raţional că Eminescu mai putea să creeze după 1883 – sunt daţi la o parte ca netrebuincioşi cei care atestă tocmai capacitatea de creaţie a poetului. Nu este mai puţin adevărat că şi ei au o anumită vină. Iată-l, de pildă, pe acest Ilie Ighel: i-a dat Dumnezeu viaţă lungă şi carieră scriitoricească bogată; cu toate acestea, n-a mai luat niciodată cuvântul, până în 1938 când s-a stins, să-şi susţină sau argumenteze afirmaţiile din tinereţe. Această categorie a „martorilor mincinoşi" (mincinoşi, pentru că au ascuns adevărul ori nu l-au susţinut) este destul de largă.

Iată şi cazul lui Ion Popescu, alt coleg al poetului la *Fântâna Blandusiei*. Amintirea sa, intitulată „Peste groapă" şi publicată tot în numărul din decembrie 1889 al revistei, publicată de asemenea de d-na Ileana Ene în cartea amintită, ne este de asemenea necesară – dar necesită o minimă discuţie. Redăm mai întâi textul:

Peste groapă

E foarte dureros să scormoneşti amintiri ca acele pe care vreau să le dau aici în câteva linii; dar cred că lucrul merită să fie cunoscut.

Fusese dus meşterul în strada Plantelor; îl văzusem în ajunul „catastrofei" şi vestea nenorocirei mă zdruncinase cu desăvârşire. M-am dus să-l văd.

Mi s-a deschis o uşă şi m-am aflat într-o sală lungă, în care erau cel puțin douăzeci de oameni, toți bolnavi: fiecare cu ticuri deosebite. Călcam pentru întâiaşi dată într-o asemenea casă şi era firesc ca tabloul ce mi se desfăşura sub ochi să-mi sporească emoțiunea. Tremuram, cu toată uniforma de soldat ce purtam în vremea aceea.

Meşterul se afla tocmai în fundul sălii, într-un grup de 4-5 nenorociți cu care sta de vorbă. Intrând, făcusem fără voie zgomot cu sabia şi Eminescu întoarse capul.

— Uite cătana! strigă el bucuros – şi-şi făcu loc printre ceilalți.

Ajungând lângă mine, mă luă în brațe şi mă ridică în sus, sărutându-mă. Mărturisesc că mi-a fost frică în acel moment; emoțiunea mea sporise într-atât, încât mă înecam. Şi apoi nu ştiam cum şi ce să vorbesc cu Meşterul: era în stare să înțeleagă, sau nu?

Trecurăm într-o odăiță de lângă salon şi ne aşezarăm p-o canapea.

— Vii de la cazarmă? Atunci n-ai tutun: Fă o țigară.

Îmi tremurau mâinile destul de tare pentru ca Meşterul să nu observe cât eram de emoționat. Şi râse cu poftă.

— Te-ai speriat de nebuni? Sunt oameni pacinici.

— Nu e...

— Ba chiar asta e; eşti emoționat fiindcă te afli într-o casă de nebuni.

Mai întâi cu jenă din partea mea, apoi fără rezervă, vorbirăm aproape două ceasuri despre multe şi multe. Era în toată firea meşterul, aşa cum îl cunoşteam. Doar că fuma mult. N-am putut să observ nici cea mai mică incoerență în vorba lui. În vremea cât vorbeam veneau mereu bolnavi care se uitau la noi sau chiar se amestecau în vorbă. Puteam să fac comparații, şi am făcut; rezultatul a fost convingerea deplină că Meşterul era sănătos şi n-avea ce căuta în str. Plantelor.

— Adă-mi ceva de cetit, îmi zise Eminescu la plecare. Mă distrez studiind ticurile colegilor (şi apăsă asupra cuvântului) de aici; dar tot mă plictisesc.

— Ai cetit Corespondența lui Jules de Goncourt?

— Nu.

— Atunci ți-o aduc.

— Şi ceva gazete. Chiar pe toate dacă poți.

Isprăvise de studiat ticurile bolnavilor, distracție groaznică fără îndoială. S-a uitat repede prin ziare. În vremea asta căutai în volum o scrisoare pe care copiii unui artist o trimet prietenului lor Jules de Goncourt, un cap de operă de gingăşie.

— Citeşte bucățica asta.

O citi şi-i plăcu cât nu pot spune. O reciti; o citi de-a treia oară.

Nu, orice s-ar spune, rămân încredințat că Meşterul era – cât putea el să fie – sănătos, atunci şi în zilele următoare cât l-am mai văzut.

Rămân încredințat că „catastrofa" n-a fost înainte de ducerea lui în strada Plantelor, ci s-a produs în vremea când se afla acolo. Mediul, groaznicul mediu în care era condamnat să trăiască şi care ar zdruncina pe-un om cu totul sănătos – cu condiția să n-aibă nervi ca odgoanele de la vapoare – acest mediu a provocat catastrofa. Să-l fi dus cineva pe Eminescu la țară, în liniște, în singurătate; să fi umblat pe poteci cu cotituri; să fi ascultat glasul vechilor păduri şi şoapta pâraielor; să mai fi admirat luna oglindindu-se în ape, în loc să fi fost ținut între morții-vii în casa din strada Plantelor. Meşterul ar fi fost şi astăzi între noi. Meşterul cu paltonul cel larg, cu galoşii enormi, cu fața senină, care te muia cu zâmbetul şi cu versul lui cel nesfârşit de dulce. (Apare în *Fântâna Blandusiei*, Nr. 10, decembrie 1889)

Nu prea ştim ce putem lua de bun din acest text – care pare literatură şi numai literatură. Acest tânăr soldat vorbeşte de „catastrofă", prin care înțelege căderea psihică a poetului, nebunia lui – dar zice că nu s-a petrecut afară, ci între zidurile spitalului. În acelaşi timp, însă, aici, între aceste ziduri, îl găseşte sănătos. Este o contradicție juvenilă – sau o încercare neizbutită de a ascunde sub vorba „catastrofă" asasinarea lui Eminescu prin cărămida ştiută. El nu putea, apoi, să-l vadă

pe Eminescu „în ajunul catastrofei" – şi imediat a doua zi să meargă iarăşi să-l vadă „în strada Plantelor". Eminescu a fost dus mai întâi la Mărcuța, lângă Mănăstirea cu acelaşi nume, în cartierul Pantelimon de azi, pe atunci în afara Bucureştilor – şi după un timp nedefinit va fi instalat la sanatoriul din strada Plantelor. În acelaşi timp, „sala lungă în care erau cel puțin douăzeci de oameni" nu se potriveşte cu sanatoriul, unde Eminescu avea camera sa destul de bună – ci mai de grabă cu un centru de triere a bolnavilor sociali cum se pare că a fost Mărcuța. Nici impresia că are în față un om pe deplin sănătos nu este, pentru tânăr, mai mult decât o impresie – ce poate rezulta chiar din însumarea mai multor momente (zile) când l-a văzut astfel pe poet. D. Teleor, referindu-se la momentul 1883 al internării lui Eminescu în stabilimentul doctorului Şuțu, povesteşte la fel*:*

„...ne-am dus la Institutul de boli nervoase din strada Plantelor, unde Eminescu avea camera lui.(...) Era liniştit şi vorbea rezonabil.(...) A început să zâmbească, şi pe urmă a conversat despre diferite lucruri, întrebând despre toți colegii din redacție. Nouă, fireşte, ne-a părut foarte bine văzându-l aşa de calm şi ne gândeam că de ce mai stă la Institut. După vreo zece minute, însă, neam schimbat ideea. (...) Din altă cameră intră pe uşă un nebun... Eminescu, când îl zări ne spuse:"Acesta e un bulgar." Noi ne uitarăm cu atenție la bulgar, care făcu câțiva paşi prin odaie... Apoi bulgarul luă după masă o cutie cu chibrituri, se apropie de Eminescu şi începu să-i sune la ureche cutia... Eminescu s-înfuriat la culme, s-a sculat de pe scaun şi a alergat după bulgar să-l bată – bulgarul s-a înfuriat şi el...Dar aşa *furie n-am văzut de când sunt eu. Noi ne-am speriat. Au intervenit oamenii de serviciu şi i-au despărțit...Pe urmă, crezi că s-au calmat?... De fel... Fierbeau amândoi de mânie. A trebuit să-i puie în cămaşa de forță. (...) Nu putea să ierte cum un bulgar să-şi permită atâta familiaritate cu el, încât să-i sune în ureche o cutie de chibrituri! „«Astra e de neiertat! E nemaipomenit!»..."*

Desigur, pe noi nu ne interesează aspectele medicale – ținând de diagnostic, etc., lucruri pentru care nu avem nici apetență nici cădere – ci doar cele care țin de viața exterioară, de împrejurările actului medical, de mentalități, etc. În acest

sens considerăm că textul lui Ion Popescu este confecționat ca să con-sune cu amicii săi de la revista *Fântâna Blandusiei* care-l preluaseră pe Mihai Eminescu drept simbol. El îl numeşte, de pildă, „Meşterul" pentru că aşa i-au zis tinerii redactorii (L. Gh. Nicolescu explicase, în numărul din octombrie al revistei, împrejurările în care l-au atras ei pe poet, cum acesta nu se mai desprindea de rotativa tipografiei, cum au ajuns ei să-i zică „Meşterul" şi pentru meşteşugul tipografic – dar şi pentru talent, etc.). După moartea lui Mihai Eminescu se observă, la memorialiştii săi, două tendințe: cei mai în vârstă (I. Slavici, Al. Vlahuță, Titu Maiorescu, Al. Ciurcu, Gr. Ventura, Nicolae Pătraşcu, etc.) se întrec între ei care a descoperit mai devreme semnele bolii poetului – iar cei tineri (Al. I. Hodoş, Ilie Ighel, Ion Popescu etc.) sunt solidari în declarații privind sănătatea poetului până în ultima clipă, etc. Pe când „bătrânii" întăresc linia oficială privind boala şi moartea lui Mihai Eminescu, în această zonă a prietenilor tineri ai poetului se păstrează şi va creşte o tradiție orală ce pune sub semnul întrebării ce s-a stabilit oficial.

„Gloriosul voievod"

Un caz cu totul interesant este acela al lui Alexandru Vlahuță. Este cunoscută relatarea sa despre Eminescu în aceleaşi condiții de sanatoriu:

„...Adusei vorba despre poezii. Atunci, cu o bucurie de creator copilăreşte arătată, scoase din buzunarul paltonului un petec de hârtie şi, aşezându-se pe scaun, începu să citească...un şir lung de strofe, de o sonoritate şi de un efect ritmic fermecător. Pe acel petec de hârtire erau scrise decât două vorbe: gloriosul voievod. El improviza. Am ascultat, uimit, peste douăzeci de strofe sonore, dar lipsite de sens şi de legătură; fiecare vers părea rupt dintr-o poezie frumoasă. Mi-aduc aminte că două vorbe: foc şi aur reveneau mereu, mai în fiecare strofă. N-am prea reținut decât aceste patru versuri de pe la mijloc, care au un început de înțeles mistic:

„Atâta foc, atâta aur
Şi-atâtea lucruri sfine

Peste-ntunericul vieții
Ai revărsat, părinte!"

Dar în toată acea armonie de sunete se vedea perfect tehnica maestrului, limba lui aleasă şi muzicală, care se supunea şi se mlădia mecaniceşte supt ultimele tremurări ale acelui suflet întunecat. Era o neobicinuită frumuseță de sunete în acea împărechere bizară de cuvinte, din care zburase pentru totdeauna ordinea şi suflarea unui înțeles. Atunci am înțeles adânc sensul înfiorător al cuvintelor lui de-odinioară:

„Unde-s şirurile clare din viață-mi să le spun!
Ah, organele-s sfărmate şi maestrul e nebun!"

Şi când, ostenit de acest joc de versuri sonore şi pustii, figura lui îmbrăcă iarăşi acea expresie de tristeță vagă – umbra acelui apus dureros al conştiinții care-i dedea în momentul acela înfățişarea unui zeu învins, părăsit de puteri şi umilit. Eu mă uitam la el, mi se rupea inima de milă şi nu ştiam ce să-i spun. După câteva minute de tăcere, îşi împreună mâinile şi, ridicându-şi aiurit ochii în sus, oftă din adânc şi repetă rar, c-un glas nespus de sfâşietor: „Of, Doamne, Doamne!..." Era în acest suspin al lui şi-n aceste cuvinte sinteza întregei lui vieți, şi poate c-o ultimă străfulgerare de conştiință a străbătut în clipa aceea lanțul tuturor suferințelor lui, din copilărie şi până în ceasul în care se afla. M-a podidit plânsul şi-am plecat. De-atunci nu l-am mai putut vedea..." (*Curentul Eminescu*, 1892; în Al. Vlahuță, *Opere alese*, Ediție critică de Valeriu Râpeanu, Vol. II, p. 383-384)

Luată în sine, această amintire este emoționantă, şi abia dacă observi că Al.Vlahuță vorbeşte la tot pasul de „tehnică", „mecanicism", vrând să explice căderea geniului ca pe un motoraş rămas în funcție ce toarce aceleaşi armonii dar nu mai face parte din angrenaj. Cam aşa a scris public C. Mille, prin 1886, despre Eminescu aflat la Ospiciul de la Mânăstirea Neamțului: „maşinăria omenească" funcționează, dar omul este întunecat la minte şi are nevoie de ajutor, drept pentru care sunt necesare chetele în contul său. Eminescu refuză, tot public, aceste chete (în scrisoarea sa, tipărită în „Lupta" lui G. Panu, găsim acest joc de cuvinte pe sensul „demenței": „Un mic *dementi* în organul dumitale de publicitate poate că n-ar strica"). C. Mille insistă – şi va fi ajutat, prin lungi texte publicate tot în „Lupta", chiar de către Al. Vlahuță, care ia asupra

sa campania pentru chete. M. Eminescu îi scrie personal şi lui Vlahuță: *„Te rog dar să desistezi cu desăvârşire de la planul tău...”,* dar nu găseşte ecou. Vlahuță va publica în facsimil această scrisoare a lui Eminescu peste ani, abia în 1909, ca o dovadă de prietenie. Tot Vlahuță va pune în gura lui Eminescu, într-o altă amintire, vorbe ca acestea:

„— Uite, dintre tinerii de azi, ştii cine dă semne c-are să fie un poet mare la noi?

— Cine?

— Mille, Da, da, nu te uita, Mille e poet... În Caietul roşu al lui am găsit lucruri minunate, minunate!...” („Amintiri despre Eminescu”,, în „Viața!”, 1894; *Ed. cit*, p. 425).

Ce nevoie avea C. Milee de un asemenea... certificat de poet din partea lui Eminescu prin intermediul lui Vlahuță? Este limpede că cei doi vor să instituie public ideea că au fost prietenii adevărați ai lui Eminescu. În realitate, pentru ei poetul a fost un experiment: au vrut să aplice pe cazul său doctrina după care geniul este nerăsplătit de societatea burgheză, au creat pentru prima dată la noi eveniment public din boala poetului, au conştientizat-o public – împotriva voinței lui Eminescu – încât Iacob Negruzzi va putea vorbi, în discursul său parlamentar din 1888 pentru acordarea unei pensii de stat, despre „nenorocitul poet național Mihail Eminescu”, înțelegându-sede toată lumea, inclusiv de noi, cei de astăzi, că „național” se referă la notorietate. Lucruri de acest fel nu pot fi judecate sensibil, cu lacrima cititorului impresionat de tabloul „zeului învins”. C. Mille va deveni în scurt timp directorul „Adevărului”, unde va sta până în 1927 – iar la acest ziar s-a forjat energic imaginea convențională a lui Eminescu ieşit din minți în ultima parte a vieții, înrobit ziaristicii politice în tinerețe,etc. După un scurt stragiu la „Universul”, celălalt mare ziar din interbellicul românesc, G. Călinescu se va stabili între prietenii şi continuatorii lui C. Mille.

Este evident că, dacă a militat pe tărâm public pentru înțelegerea geniului bolnav încă din 1886-1887, Al. Vlahuță nu putea, în martie 1889, când îl vizitează pe poet, decât să-şi susțină acest punct de vedere.

Şi nu sunt acestea singurele motive pentru care privim cu rezerve, *sub specie veritatis*, amintirile sale despre Eminescu. Lăsăm deoparte faptul că el îl va crea, împreună cu alți prieteni, pe Nicolae Pătraşcu pentru prima biografie a lui M. Eminescu, acel insipid „Studiu critic" din 1890-1891. Lăsăm deoparte şi că nu ne spune nimic despre grupul Cârlova-Pătescu-Pietratu, atentatorii la viața lui I. C. Brătianu din 2 decembrie 1880 pentru arestarea cărora Eminescu a luptat exemplar prin „Timpul" (autoritățile au vrut să-i facă scăpați pe aceştia, presa spunând că I. C. Brătianu însuşi şi-a înscenat atentatul ca să iasă victorios şi să-şi refacă popularitatea). Cei trei erau din Târgovişte pe când Al. Vlahuță avea serviciu în Târgovişte, vor fi închişi la Telega pe care Vlahuță o vizitează scriind despre acea închisoare... Sunt coincidențe care ne fac să bănuim că evită cu bună ştiință subiectul. În 1883, luna mai, cei trei vor fi grațiați – motiv pentru Eminescu să-şi procure un pistol pentru autoapărare. Lucruri de acest fel nu a avut răgaz Al. Vlahuță să discute cu poetul „în lunguile plimbări împreună"? Lăsând deoparte acestea, nu putem însă, să nu remarcăm cum îl reține Al. Vlahuță pe Eminescu poetul. El este printre primii care au citit finalul *Satirei IV* ca o mărturisire a autorului, Eminescu însuşi, că a înnebunit. Poemul fusese tipărit în septembrie 1881, iar în „Convorbiri literare" versul ultim este: *„Ah! organele 's sfărmate şi maestru e nebun!"* În toate cele 11 ediții ale sale Titru Maiorescu păstrează aici nearticulat: „maestru" – tocmai pentru a nu se da naştere la confuzii. Eminescu are, în manuscrise, chiar termenul italian: *„maestro"*. Este vorba de şeful de orchestră, acel „maestro" care dirijează cosmosul, acel „actor" sau „Demiurg" (cu sensul de administrator al Creației, de „zeu" – pe care Vlahuță pare a-l înțelege astfel dar îl particularizează în omenescul bolnav): acesta a înnebunit pentru că „vechiul cântec", acel „Carmen saeculare" care lustrează, nu se mai aude. *Satirele* descriu degradarea lumii de la cosmos la om cauza fiind că zeii s-au îmbolnăvit de omenesc; în *„Luceafărul"*, care urmează imediat, se stopează amestecul dintre zei şi oameni iar lumea se însănătoşeşte. Cei care-l văd pe Eminescu însuşi nebun în finalul poemului său ar trebui

să citească textul cu mai mare atenție. Putem fi impresionați până la lacrimi de proza lui Vlahuță – şi în acelaşi timp, în acelaşi sens, înrobiți ideii că nebunia este mărturisită în operă. Riscăm, însă, ca să refacem imaginea lui Eminescu din mândriile personale ale prietenilor săi, adică să ne aflăm în fața unor oglinzi strâmbe – fiecare strâmbă în felul ei – din care să avem superbia de a crede că transpunem chipul într-una curată, adevărată.Ca să fim drepți cu trecutul, trebuie, în acest caz, să căutăm şi punctul celălalt de vedere, al lui Eminescu: are şi el mândria lui, este şi el oglindă pentru cei din jur. Ce spun gesturile lui, vorbele lui, atitudinile lui față de aceştia? Contextul, cel puțin el, trebuie consultat – pentru că trage semnale de alarmă puternice cerând să ne trezim la adevăr.

De pildă, privit în contextul celorlalte vizite, ale tinerilor prieteni ai lui Eminescu, „experimentul Vlahuță" se lasă descifrat altfel: de ce Eminescu le dă tuturor poezii, le arată poezii scrise – de ce el scrie, în general, încontinuu, şi arată acest lucru – iar lui Al. Vlahuță îi face acest joc cu un petec de hârtie goală? ! „Comunică" ceva gestul lui Eminescu? Vrea, de pildă, să-l sancționeze pe Al. Vlahuță care nu l-a ascultat în urmă cu un an şi ceva, nu l-a mai vizitat de atunci, l-a considerat în mod public alienat mintal etc.? Poetul îşi cam ironiza prietenii de felul lui Vlahuță, vorbele şi gesturile sale față de ei erau oarecum simbolice. Aceştia, însă, ies „eroic" din încurcătură, refăcând, după moartea poetului, din amintiri proprii, realitatea. George Panu va povesti peste timp cum, în 1888, îl primea pe Eminescu bolnav şi sărac la el în casă, în Bucureşti, îi dădea să mănânce – iar poetul i-a zis, la un moment dat, premonițial: *„- Panule, ştii tu că în lumea aceasta nu este nimic mai interesant decât istoria poporului nostru? Trecutul lui, tot, tot este un şir neîntrerupt de martiri. Ți-o spun ție fiindcă tu te-ai ocupat de istoria românilor. Apoi s-a sculat şi, fără să zică nimic, a plecat. De atunci n-a mai venit la masă la mine."* Nu completează, însă: textul prin care C. Mille cerea, în 1887, organizarea milei publice în chete, la „Lupta" lui G. Panu, se încheia astfel: *„În lunga serie de martiri literari nu e nici o viață mai jalnică cum e cea a lui Eminescu."* Avem motive să credem că poetul nu i-a făcut o diagramă a martiriului național – ci, de vreme

ce a fost vorba lui de despărțire, i-a amintit tocmai acel text – l-a făcut, adică, să înțeleagă că prin asemenea gesturi stradale ei bruschează ideea, o degradează, martirizează forțat oameni care nu vor decât să trăiască, să scrie... În cheia Mille, enunțul este echivalent cu a spune: *„Trecutul este un şir neîntrerupt de trădători."* Şi să nu uităm că i-o spune, la despărțire, lui George Panu, acela care peste câtva timp, la 14 ianuarie 1889, va face public, în ziarul său, numele poetului ca autor al unui articol ce a dus la o criză de guvern...dezvăluire ce duce imediat la ultima recluziune a lui Eminescu drept insurgent.

Santinelele lui Eminescu

Cât despre tinerii prieteni ai poetului, trebuie spus, totuşi, că neîncrederea cu care sunt ei priviți de către istoria literară are un oarecare temei, dar acest temei nu justifică scoaterea definitivă din discuție a amintirilor pe care ei le lasă. În toamna lui 1889, derutați *„ca nişte vrăbii speriate"* cum spun chiar ei, de moartea Maestrului, îşi caută alt drum în literatură şi se despart de Radu Popea, redactorul şef al *Fântânei Blanduziei* – şi, pentru ca lucrurile să capete semnificație mai adâncă, numesc noua lor publicație tot... *Fântâna Blanduziei*. Aşa se face că avem două publicații cu acelaşi titlu, iar după un timp revista celor tineri poartă indicație „serie nouă". Nu insistăm, dar câteva fragmente din textul lui Radu Popea, din 8 octombrie 1889, sunt necesare pentru a înțelege fenomenul:

„În numărul trecut al acestui ziar s-a înregistrat zvonul despre apariția unei noi Fântâna Blanduziei. Zvonul s-a adeverit. Duminica trecută s-a dat în vileag un ziar cu numele foaei noastre.(...) În luna noiembrie a anului trecut, având dese întâlniri cu d-nii L. Nicoleanu, I. Popescu, D. Marinescu şi Dion. Miron, din vorbă-n vorbă ajunserăm la convingerea că ar fi bine să scoatem un ziar săptămânal politic-literar sub conducerea regretatului Eminescu. Cestiunea însă era dacă Eminescu va primi sau nu. După oarecare hesitare, Eminescu a primit şi la începutul lunii decembrie s-aşi putut anunța prin afişe apariția ziarului cu un lung şir de colaboratori (...) Cu Eminescu

în frunte am mers până la numărul 6 şi am mers foarte bine. De la acest număr Eminescu n-a mai scris nimic la Fântâna Blanduziei. Dânsul se găsea mai totdeauna în stare de nervozitate şi de aceea am crezut cu toţii că ar fi bine să nu stăruim pe lângă el să mai scrie ceva şi pentru Fântâna Blanduziei. Nu mult în urmă Eminescu a fost izbit de crunta boală, îndeobşte cunoscută, care i-a pricinuit moartea.

Aşadar, de la numărul 6 ziarul nostru a fost lăsat pe proprii noştri umeri. Această sarcină încetul cu încetul pe mulţi dintre cei care se angajaseră la o colaborare regulată i-a obosit, astfel că pe numărul 12,13,14,15, şi 16 publicul cititor nici n-a mai putut da de numele lor în ziar. Ba şi aceia care scriau în ziar, nu mai scriau cu râvna de mai nainte. Lucrul acesta, fireşte, a oprit mult din avântul ce-şi luase, ceea ce s-a constat la numerii 14,15 şi 16 când numai cu mare greutate s-a putut face rost de banii trebuincioşi pentru tipărirea şi espedierea ziarului." În aceste condiţii, L. Niculeanu, I. Popescu, Al. I. Hodoş, Cesar Colescu şi Nerva Hodoş îşi dau demisia (şi vor fi găsiţi la *Universul*, ziar mult mai important) – iar alţi colaboratori îi declară verbal redactorului şef că se retrag. Cei demisionaţi scot, însă, o altă *Fântâna Blanduziei* şi-l atacă pe Radu Popea, care răspunde astfel: *„Organul noilor blanduzişti susţine că prin* Fântâna Blanduziei *cât timp a continuat fără dânşii s-ar fi profanat numele lui Eminescu. Desfid pe oricine să-mi spună dacă în privinţa lui Eminescu s-a făcut în vreun ziar atâtea sacrificii de bani şi de muncă precum s-au făcut în Fântâna Blanduziei. Ba ceea ce este mai mult, s-au publicat chiar schiţe noi din viaţa răposatului şi poezii inedite, care au stors până şi admiraţiunea adversarilor mei de astăzi. Dar vă întreb, onorabililor adversari, dacă voi aţi fost aşa de mult isbiţi de cauza morţii lui Eminescu, pentru ce nu v-aţi arătat durerea, stima şi admiraţiunea pentru cel ce s-a stins din mijlocul nostru într-un mod mai constant, mai atractiv şi mai instructiv, căci ca ziarişti multe căi vă stau deschise şi mai presus de toate aveţi la deplina dispoziţie Universul? Aţi aşteptat toamna ca să faceţi paradă cu numele lui Eminescu? – Cestiune de calcul, dar nu de sentiment. Daţi ca titlu justificativ pentru retragerea voastră descurajarea care a urmat în urma morţii lui Eminescu, şi aceasta o spuneţi că a urmat cu toată încurajarea pe care v-a dat-o publicul. Vă întreb însă: dacă v-aţi descurajat atunci*

când publicul vă da tot sprijinul, cine prezintă garanție că nu vă veți descuraja acum când ați pierdut încrederea publicului, părăsind postul de santinelă unde v-a pus Eminescu şi nevoind să țineți seama de dreptul publicului care a plătit ziarul ca să primească lumina de la voi, o! prea mari înțelepți? Răspunsul nu este decât acesta: ați fost, după cum reiese chiar din articolul vostru, flacără de paie şi aşa poate veți şi fi, lucru pe care nu l-aş dori..."

Repetăm, lipsesc multe numere din ambele serii ale *Fântânii Blanduziei* ca să putem reface această polemică. Ilie Ighel nu face parte din grupul celor care pleacă, va rămâne alături de Radu Popea şi apoi îl vom găsi la ziarul *Buciumul român*. Această imagine a „santinelelor" care şi-au părăsit postul fixat de Eminescu, apoi aceea a „focului de paie" ce i-a cuprins în toamna lui 1889 pe aceşti tineri care în primăvară fuseseră electrizați de prezența „Meşterului" – reprezintă temeiul pentru care amintirile lor sunt privite cu neîncredere. Pare un paradox când vorbeşti de „temeiul neîncrederii"; este un paradox şi în dezinteresul lor față de arestarea şi apoi plimbarea lui Eminescu prin spitale, de la Mărcuța la Caritatea: atât de apropiați spiritual – şi în acelaşi timp atât de indiferenți contextual?! În textele din noua serie a *Fântânei Blanduziei* îşi vor face chiar o vină pentru că nu au fost prea des alături de poet în aceste clipe grele. Sunt, aşadar, motive ca amintirile lor să stea sub semnul atenției, să fie bănuite de nesinceritate,etc. În acelaşi timp, trebuie să ținem cont de faptul că ei au devenit nume cu oarecare importanță în cultură până în perioada interbelică: scriitori, ziarişti (**Ion Gorun**: 1863-1928; **Ilie Ighel**: 1870-1938; **Ion Popescu**: 1862-1923, din 1890 va fi prim-redactor la *Universul* timp de 20 de ani,etc.) – pe când Radu Popea rămâne un obscur ziarist, fără cărți proprii. Ei ar fi putut lua cuvântul pentru a-şi întări aceste afirmații din tinerețe – şi ar fi avut ocazia s-o facă. Este, probabil, cel mai important motiv pentru care G.Călinescu, în 1930, îi ține sub tăcere – acreditând, însă, printr-un soi de compensație ce ține mai degrabă de ironia istoriei, îndoiala amintitului Radu Popea rămas în ziare vechi şi incomode. Mai vedem, însă, că această afirmație răspicată a asasinării lui Eminescu în spital apare

tocmai în ziarul *Universul*, acolo unde se „refugiaseră" tinerii colaboratori în 1889, după moartea poetului. În acelaşi ziar, acelaşi număr publică şi G. Călinescu – cel care ulterior va îngropa (definitiv?) aceste adevăruri incomode. Ca o concluzie obligatorie: trebuie să observăm că realitatea (adevărul?) se exprimă simbolic.

Acest folclor oral uitat la *Universul* răzbate şi din scrisoarea Hanriettei Eminescu din 22 iulie 1889 (publicată în 1893), şi din amintirea lui Dumitru Cosmănescu din 1926 – dar, lucru foarte important, el este regăsit, înregistrat ca atare şi comentat – chiar în anii 1972. Astfel, doctorul Ion Nica reia, în cartea sa „Mihai Eminescu, Structura somato-psihică" (Ed. Eminescu, 1972), la finalul convocării surselor medicale privind boala şi moartea lui Eminescu, şi „accidentul" bibliografic Dumitru Cosmănescu, citând chiar un fragment din această relatare – şi comentând-o.

IV. EFECTUL COSMĂNESCU

Pentru că am urmărit ecourile studiului lui V.Vineş din 1931 până în îndepărtata Americă, se cuvinte să explorăm şi cercurile făcute în apa memoriei imediate de piatra lui Dumitru Cosmănescu din 1926 – mai ales că aceste cercuri se sting aproape definitiv în timp, pe când acele ecouri se prelungesc prin ţevăria mai tuturor biografiilor lui Eminescu creând climat, atitudine, imagine. Vom atrage atenţia cât mai des asupra acestui basorelief al informaţiei, lăsând cititorul să judece singur de ce trec atâţia ani între ele, de ce unele urcă şi altele coboară pe canavaua atenţiei generale, etc. Dornici mai ales de a aşterne acest covor de informaţii, ne vom abţine cât ne va sta în putinţă de la comentarii, presărând doar pe ici pe colo câteva note – dar rezervându-ne, desigur, dreptul unui final personal.

Contextul

Ziarul *Universul* din 28 iunie 1926 integrează amintirea frizerului Dumitru Cosmănescu într-un grupaj de o pagină întreagă, subtitrată mare:" Cu colaborarea redactorilor şi misionarilor Fundaţiei Culturale PRINCIPELE CAROL", care mai cuprinde texte de Vasile Voiculescu, I. Gr. Oprişan, o amintire după Th. Stefanelli – şi, atenţie! – un text semnat G. C., care este chiar George Călinescu, despre „La Steaua".

Cu totul interesant şi actual este textul lui Vasile Voiculescu: „Eminescu – Ediţia-monument" – pe care-l redăm şi pentru că este, probabil, necunoscut astăzi:

„Ediţiile poeziilor lui Eminescu se numără pe degetele unei singure mâini. Cele dintâi – ediţia Maiorescu şi cea de la Iaşi a lui Şaraga, deşi cu destule greşeli, au fost cele mai bune. Încercarea lui Scurtu de a eminesciza titlul operei poetice, scoţând ediţia „Lumină de lună", a dat greş. Până şi orânduirea prea didactică a materialului a fost supărătoare, cel puţin pentru vechii prieteni ai ediţiei

Maiorescu. Populara „Bibliotecă pentru toți" a tipărit o ediție de tristă memorie sub îngrijirea unui d. Stănculescu, care, între alte năzbâtii, punea următoarea notiță sub bucata „La Aron Pumnul": „Elizeu, profet evreu". Şi doar era vorba de câmpiile Elizee din versul „colo în Elizeu". – Ediția operelor complecte scoasă de d. Cuza nu se poate socoti mai mult ca celelalte, nici prin tehnică, nici prin respectul pentru text. Putem spune cu deplină dreptate, acum când valoarea operei sbucneşte ca o lumină de soare, că este extraordinară meschinăria tipograficească sub care a fost nu înfățişată, ci sugrumată, atâta frumusețe de gând şi de cuvânt. Ce ediții plebee pentru atâta lux şi strălucire de artă! Cugetarea cea mai cuprinzătoare şi etern românească, turnată de un Demiurg în cel mai etern grai românesc, n-a avut încă până acum parte de o ediție, nu monumentală, ci măcar demnă. Maiorescu alegea în edițiile lui, cu autoritatea prietenului, oarecum patron. Editorii prosteriori /sic! E joc de cuvinte, nu greşeală de tipar/ *au înghesuit fără nici un discernământ şi fără nici o evlavie toate petecuțele poetice sub pretextul că sunt postume. Nepioasă şi condamnabilă râvnă.*

N-aş vrea să tulbur sărbătorirea de astăzi cu o imputare. Dar mă întreb cu nedumerire, cum nu s-a gândit nimeni, înainte de un monument în bronz, la „ediția-monument" a lui Eminescu. Un monument în bronz va ilustra mai degrabă pe artistul care îl concepe şi-l execută. – În centrul sau la marginea unei piețe el nu va exprima nimic din opera poetului aşa de scumpă nouă. Dar noi avem, cum ar spune Valery „statua spirituală" a lui Eminescu, pe care o putem înălța pe soclul unei ediții monumentale, ca să-l poată privi cu mintea şi sufletul toată suflarea românească. Ungurii, nu numai pentru Petofi, dar chiar pentru un scriitor ca Jokay au tipărit, acesta fiind încă în viață, opera lui completă într-o ediție națională. Aşişderea şi polonezii pentru Sienckiewicz. Nu mă gândesc la o societate ca cea dantescă, shelley-ană, browning-iană ori stendhal-iană, pentru cultivarea, comemorarea şi împrăştierea operei eminesciene, ci la măcar un fel de „Prieteni ai ediției-monument" care să strângă fonduri şi să facă propaganda trebuitoare. – O asemenea carte sărbătorească ar sluji neamului nostru înmiit mai mult decât o marmură sau un bronz. Răsfoită în străinătate de mâini simțitoare la frumusețea tiparului, ea ar trezi curiozitate şi simpatie pentru opera poetului şi pentru

poporul care-l sfinţeşte astfel în chiar creaţiunea lui. Şi e nevoie de aceasta.

Înălţat până la geniu, coborât până la mizerie şi nebunie, poet universal, profet, gânditor social şi politic, minte împodobită cu toate darurile spirituale, suflet îmbogăţit cu toate durerile abstracte, Eminescu ne poate acoperi cu personalitatea lui genială şi reprezenta în faţa umanităţii, cu specificul nostru etnic, potenţat până la universal."

Sub cele două coloane ale textului se află amintirea lui Cosmănescu, iar alături, textul lui G. Călinescu, sclipitor prin informaţie, din care citäm*:*

„Din poezia lui Gottfried Keller „Der Stern" cunoaştem până acum vreo 9 traduceri: 4 în limba germană, 3 în limba franceză, una în limba ungară şi una în româneşte. O traducere franceză a făcut Leo Bachelin şi a publicat-o în revista „Viaţa Nouă", paralel cu poezia lui Eminescu „La steaua". Traducerea românească o datorăm lui Gh. Pop şi a apărut în „Convorbiri literare". Din comparaţia textului original şi a celor două traduceri menţionate (Leo Bachelin şi Gh. Pop) puse toate faţă în faţă cu versiunea lui Eminescu, putem uşor constata superioritatea artistică şi independenţa creatoare a poeziei eminesciene. Eminescu nu a tradus, după cum s-a afirmat de unii, poezia lui Keller, el a reuşit să creeze operă originală şi superioară textului german, care nu i-a servit desigur decât ca model îndepărtat. După poezia lui Eminescu s-au făcut numeroase traduceri în franţuzeşte, nemţeşte şi ungureşte" (urmează 7 trimiteri; rezultă, în totul, vreo 15 texte pe tema „La Steaua", traduceri din Keller şi din Eminescu, subiect bun pentru o întreagă broşură dacă se publică şi variantele manuscrise ale lui Eminescu). G. Călinescu va reveni – după obiceiul său – iar în ediţia sa: **M.Eminescu**, *Poezii*, va nota la subsolul paginii unde se află „La Steaua": „Poezie aproape tradusă după *Der Stern* de Gottfried Keller", dând textul german. Revenirile lui G. Călinescu – mai ales în cele patru ediţii ale sale din „Viaţa lui Mihai Eminescu" – sunt destul de numeroase şi schimbă imagini, afirmaţii, convingeri chiar.

Pagina din *Universul* mai cuprinde o însemnare a lui I. Gr. Oprişan: „Meleagurile lui Eminescu" (excursie la Mânăstirea

Agafton şi întâlnire cu o măicuță bătrână care l-a cunoscut pe poet, fără a nota vreo informație de la ea)– şi un fragment din amintirile lui T. V. Ştefanelli, din 1914, despre Eminescu şi Ioniță Bumbac: în 1871 cei doi se ceartă, la Viena, iar Ioniță Bumbac vorbeşte încontinuu, tare, acoperind vocea poetului care:*" După un timp îşi pierdu răbdarea, îşi scoase căciula sa mițoasă din cap, o trânti cu putere pe masă şi-i zise iritat lui Bumbac: – Na! Vorbeşte-i acum căciulii mele! "*

Dintre textele lui Eminescu, pe lângă un manuscris în facsimil după „La Steaua" redat de G. Călinescu, redacția alege multe fragmente din ziaristică – desigur, urmărind ideea națională la poet.

Am descris această pagină Eminescu pentru că este atipică: ea nu se montează în ziar la 15 iunie, ci la 28 iunie – amintind, într-un fel, nu de data morții poetului, ci de data excluderii sale din presă, acel fatidic 28 iunie 1883 ținut bine minte în perioada interbelică. Cert este că presa vremii semnalează, în aceşti ani, slaba prezență a publicului la întrunirile dedicate lui Eminescu – şi se ivesc diferite inițiative pentru atragerea lui. Perpessicius, de pildă, va spune (în *Universul literar*, suplimentul *Universului*) că abia dacă a numărat vreo 50 de persoane la mormântul poetului pe 15 iunie 1926, când se comemora moartea sa. Este perioada când se instituie zilele de calendar ale poetului, care vor deveni adevărate sărbători naționale prin participare cât mai largă a publicului. Urmează, imediat după acest 15 iunie sărac în spectatori o largă campanie de presă (prin *Universul* – dar şi prin *Viitorul*, *Adevărul* etc.), prilejuită de inițiativa grupului din jurul revistei *Gândirea* de a ridica un monument lui Eminescu la Cluj (motiv pentru care-l găsim în pagina de mai sus şi pe Vasile Voiculescu: făcea parte din acest grup). Această campanie va face să se adune, în jurul câtorva lideri politici ai momentului, peste 1000 de oameni dornici să-şi aducă aminte de Eminescu – în ziua de duminică, 3o iunie. Textul lui Dumitru Cosmănescu se înscrie în datele acestei campanii de presă – dar nu poate fi în nici un caz suspectat, prin aceasta, de gratuitate: *Universul* era unul dintre ziarele serioase ale momentului.

Dacă George Călinescu nu-l aminteşte, în cartea sa din 1892, pe frizerul regal decât în trecere (la bibliografie, fără a-l cita) – este pentru că acesta crease, prin întărire, un şablon cultural. Încă din 1893, din scrisoarea Hariettei, se ştia de cărămida care a pus capăt vieții lui Eminescu, acesta era zvonul public, asta ştia lumea despre sfârşitul poetului – deşi biografii lui nu consemnau faptul. Acum, la 1926, sora poetului este confirmată de un martor la evenimente, iar şablonul se pietrifică. George Călinescu va fi unul dintre cei care vor lupta să-l desființeze – şi, se pare, va fi luptătorul victorios: prin biografia pe care o dedică el lui Mihai Eminescu, devenită autoritară, reeditată până la saturație (niciodată, însă, ca ediție critică, niciodată cu un aparat critic adecvat care să consemneze cel puțin critica de întâmpinare a cărții, foarte aspră în unele privințe) episodul este scos definitiv din discuție. Tehnica scoaterii din context şi a întunecării până la ştergere a golului rămas: informația se pierde, interpretarea devine informație de primă mână.

Istoricul literar rămâne cu această constatare rece: deşi publică în acelaşi număr, în aceeaşi pagină, un text tot despre Eminescu, totuşi G.Călinescu trece sub tăcere această mărturie despre moartea poetului. Va pleca de la ziarul „Universul", unde se va ilustra în aceşti ani Octav Minar. „Universul" şi „Adevărul" sunt şcoli de gândire diferite – iar după 1944 trebuie spus că în cultura română s-a preluat masiv spiritul (şi litera; vezi numeroasele antologii) celui din urmă.

Mentalități

Reportajul de la comemorarea din 30 iunie 1926, care urmează, este luat tot din *Universul*, ziarul care a pregătit cel mai intens evenimentul. Reportaje similare se mai găsesc şi în alte ziare, dar, întrucât informația concordă în cea mai mare parte, rămânem la cota unde ne-am fixat. Momentul în sine este cu totul deosebit pentru că ne arată cum şi l-a asumat clasa politică românească pe Eminescu în perioada interbelică. Redăm textul şi pentru discursurile consemnate (unele dintre

ele, doar în rezumat) – dintre care atragem în mod deosebit atenția asupra aceluia al lui Zoltan Franyo, un mare iubitor al lui Eminescu dinspre cultura maghiară, cel care exprimă un punct de vedere extrem de bine cumpănit.

Am văzut că, în 1931, când va lua cuvântul în chestiune, doctorul Vineş îşi va motiva ieşirea publică în acest fel*: „s-a creat o legendă"*, va spune medicul, despre cauza adevărată a morții poetului – şi se simte dator să intervină. Rămânem, deocamdată, în legendă – de vreme ce s-a creat – şi urmărim reportajul *Universului.* Este interesant şi pentru modul cum am putea prelua, astăzi, elemente din acest ritual intelectual pe care nu numai că l-am pierdut, dar nici nu ne dăm seama, pare-se, că se poate organiza ca atare în ritual.

Comemorarea lui Mihail Eminescu
Pelerinajul la mormântul poetului. Asistența.
Serviciul divin. Cuvântările.

Adunat în fața Arenelor române din parcul Carol, publicul porneşte în procesie la Bellu, la mormântul poetului.

Un grup de scriitori din jurul revistei „Gândirea" au luat inițiativa să ridice celui mai reprezentativ dintre poeții şi cugetătorii noştri, lui M.Eminescu, un monument măreț în Capitală, şi să-i organizeze în fiecare an un pelerinaj la mormânt, în semn de pioasă comemorare. Duminică dimineață s-a făcut comemorarea a 37 de ani de la moartea poetului. Încă de la ora 9 au început să sosească în parcul Carol delegații diferitelor societăți culturale cu drapele şi coroane de flori naturale, precum şi numeroşi intelectuali, admiratori ai nemuritoarei opere a poetului.

LA MORMÂNTUL POETULUI. La ora 10 s-a format un cortegiu impunător care a pornit spre cimitirul Bellu. La mormânt, de cu vreme ardeau lumânări. Prin îngrijirea sufletelor puioase

mormântul fusese împodobit cu flori. Cei doi tei înfloriți ce străjuiesc în jurul mormântului îmbălsămau aerul. Sub chipul lui Eminescu, reliefat pe piatră, printre coroanele de flori ce-o împodobesc, se puteau citi, turnate în bronz, versurile: „Reverse dulci scântei / Atotştiutoarea, / Deasupra-mi crengi de tei / Să-şi scuture floarea. / Ne mai fiind pribeag / De-atunci înainte / Aduceri aminte / M-or troieni cu drag."

Pelerinii sosind aici au luat loc pe aleile din jurul mormântului şi episcopul Comşa al Ardealului a oficiat parastasul.

ASISTENȚA. În asistență am remarcat pe d-nii: Vasile Goldiş, ministrul cultelor, cu d-na, I. Lupaş. ministrul sănătății publice, general Moşoiu, fost ministru, A. C. Cuza, deputat, Nichifor Crainic, secretar general al ministerului cultelor, Ion Zelea Codreanu, deputat, Corneliu Moldovanu, Aristide Demetriad, Cezar Petrescu, M. Negru, O. Han, Şt. Dumitrescu, Alfred Moşoiu, C. Ardeleanu, Mircea Rădulescu, Zoltan Franyo, preşedintele soc. scriitorilor maghiari „Andrei Ady", Iuliu Wajtick, vicepreşedintele acestei societăți, Ladislau Pogany, directorul ziarului „Temesvary Hirlap", Tiberiu Faskerti, dr. Erno Gara, de la ziarul „Keleti Ujsag", M. Szendrey, directorul teatrului maghiar, Ion Minulescu, directorul general al artelor, d-nele Xenopol şi Aida Vrioni, din partea soc, scriitoarelor române, Sarina Casvan-Pas, căpitan Tomiță, F. Dumitrescu, dr. Mussu, delegat al „Asociației medicilor", I. Cruțescu, preşedintele soc. institutorilor cu o delegație de 20 membri, Perpessicius, A. Bacaloglu şi ziariştii: P. Şeicaru, Brănişteanu, G. A. Mitanie, C. Angelescu, C. Soldan şi C. Orăşanu.

Au depus coroane şi jerbe de flori naturale: „Soc. scriitoarelor române", „Soc. scriitorilor români", soc. scriitorilor maghiari „Andrei Ady", soc. „Eminescu" din com. Principele Carol, Sindicatul ziariştilor, „Uniunea ziariştilor profesionişti", „Generala" funcționarilor comerciali, „Centrul studențesc bucureştean", soc. studenților macedo-români, căminul cultural „Principele Carol" etc.

CUVÂNTAREA D-LUI GENERAL MOŞOIU. După terminarea serviciului divin, d. general Tr. Moşoiu, preşedintele comitetului, a ținut prima cuvântare.

Se împlinesc 37 de ani de la moartea celui care a sintetizat năzuinţele spre idealurile cele mai înalte ale românilor de pretutindeni: Mihail Eminescu. Gânduri de pioasă aducere aminte şi de recunoştinţă ne-au adus astăzi la locaşul de veci al marelui poet.

S-au scurs aproape patru decenii de la moartea lui Eminescu şi se părea că indiferenţa acopere cu vălul uitării aducerea-aminte şi cinstirea memoriei poetului. A lipsit atât iniţiativa oficială, cât şi cea particulară, pentru înfăptuirea unui monument în Capitala ţării. Abia în toamna anului 1924, tinerii grupaţi în jurul cercului literar „Gândirea", cărora le aduc omagiile mele de recunoştinţă, au luat iniţiativa ridicării monumentului, propunându-mi mie preşedinţia comitetului.

Am luat cu plăcere această sarcină, fiind sigur că voi fi ajutat la îndeplinire de întreaga suflare românească.

Scrierile lui Eminescu au folosit mult la dezvoltarea şi educaţia conştiinţei naţionale a ostaşilor, stimulând în cel mai înalt grad mândria naţională. În timpul luptelor celor mai grele din războiul pentru întregire înflăcăram ostaşii cu faptele de arme de la Rovine, descrise atât de sublim de genialul poet. Influenţa lui Eminescu asupra educaţiei morale a ostaşilor a fost covârşitoare.

Prin semnalul de alarmă profetic dat prin „Doină": „De la Nistru pân' la Tisa" Eminescu trasează hotarele de astăzi ale României întregite. El este consacrat ca mare educator şi apostol, dascăl de energii şi profet al neamului. Ridicându-i un monument în capitală, durăm un altar al cultului recunoştinţei faţă de cel mai mare geniu al neamului.

CUVÂNTAREA D-LUI MINISTRU V. GOLDIŞ. Comemorarea lui Eminescu este un prilej de aducere-aminte de cel mai mare geniu al neamului nostru. Eminescu, prin gândirea lui înaltă şi simţirea-i adâncă, redate într-o formă impecabilă, a pătruns în taina universalităţii, aşezându-ne cu vrednicie în rândul omenirii civilizate.

Avem datoria sacră să-i eternizăm memoria, prin ridicarea de monumente. Generaţiile viitoare trebuie să găsească în doctrina lui sâmburele celui mai curat idealism.

Atât guvernul cât şi societatea trebuie să contribuie la ridicarea a cât mai multe monumente, pentru ca imaginea poetului să fie răspândită în toate unghiurile ţării.

CUVÂNTAREA D-LUI PROF. A. C. CUZA. D. prof. A. C. Cuza a vorbit în numele celor cari l-au cunoscut de aproape pe Eminescu.

Aşa cum l-am cunoscut la Iaşi – începe d. profesor – Eminescu era un aristocrat din naştere, o personalitate de rasă, de gândire şi simţire. Acei cari l-au cunoscut din scrieri şi-au făcut o părere greşită despre el. În toate împrejurările vieţii, Eminescu plutea deasupra vulgarităţii.

E nu numai poet, dar cel mai mare gânditor politic al nostru. Scrierile lui cuprind un sistem de cugetare ce trebuie studiat. Era un luptător naţional, dar în acelaşi timp un idealist, în înţeles filosofic. Lumea nu e o realitate, ci ne apare aşa cum o vedem prin simţurile noastre.

Eminescu nu era un pesimist. Personalitatea lui s-a ţesut în jurul filosofiei lui Kant, Schopenhauer şi a celei indice.

Este eronată părerea că, dacă Eminescu ar fi trăit altă viaţă materială, şi-ar fi modificat sensibil convingerile filosofice ale scrierilor lui. Dacă Eminescu ar fi fost un pesimist în înţelesul vulgar al cuvântului, n-ar fi fost cel mai mare doctrinar al naţionalismului.

Alături de Gh. Mârzescu şi Vasile Conta, Eminescu a dus lupta pentru modificarea art. 7 din Constituţie.

D. prof. Cuza, după ce aduce laude comitetului pentru iniţiativa luată, spune că trebuie să se instituie concursuri pentru cele mai bune studii asupra operei lui Eminescu şi să se verifice ca scrierile lui să nu fie falsificate de cei interesaţi. În această ordine de idei, d-sa a semnalat faptul că o casă de editură din Capitală, care-şi zice „naţională", a suprimat, în toate ediţiile, anumite versuri cari redau în mod caracteristic şi categoric concepţia adânc naţională a lui Eminescu.

CUVÂNTAREA D-LUI MINISTRU LUPAŞ. D. ministru I. Lupaş, membru al Academiei Române, începe cu cuvintele apostolului Pavel:

„Aduceţi-vă aminte de mai marii, la a căror fapte privind, să le urmaţi credinţa". Printre bărbaţii cei mai de seamă ai neamului, Eminescu este cel mai mare. Perfecţiunea cugetării şi simţirii sale, îmbrăcată în cel mai minunat vers, precum şi scrisul său cotidian

rămân pildă pentru noi de ce înseamnă arta scrisului. Nouă, celor cari am fost în robie, scrierile lui ne-au adus nădejdea mângâietoare a întregirii neamului. Fapta comitetului e morală, creştinească şi naţională, meritând toate omagiile.

CUVÂNTAREA D-LUI MIRCEA RĂDULESCU. D. Mircea Rădulescu a vorbit din partea „Soc. scriitorilor români". Dacă oamenii politici sunt cei care prevăd împrejurările istorice, prielnice pentru dezvoltarea vieţii unui popor, scriitorii sunt aceia care pregătesc în mod latent sufletele pentru marile evenimente naţionale.

La noi scriitorii au fost făuritorii conştiinţei naţionale. Eminscu, Bălcescu, Delavrancea, pe lângă atâţia alţi fruntaşi ai scrisului românesc, au reprezentat mai mult decât existenţa unor simpli lansatori de curente dadaiste sau expresioniste, ei s-au identificat cu însăşi viaţa neamului, întrupând în forme lapidare şi eterne suferinţele, frământările, visurile poporului nostru.

Eminescu a închegat într-o formă nepieritoare marele vis românesc „De la Nistru pân' la Tisa!" zguduind conştiinţa naţională şi făcând-o pururea trează.

Dacă misiunea scriitorului nostru în trecut a fost să pregătească şi să deştepte o conştiinţă naţională pentru înfăptuirea marelui vis românesc, rostul scriitorului de azi este de o tot aşa de mare însemnătate. El trebuie să înţeleagă sensul vremei şi să cunoască adâncul vremei în care trăieşte. El trebuie să se ridice până la înălţimea vremurilor acestea luminate încă de razele sângerate ale epopeii, şi, alături de soldatul care s-a jertfit, să aşeze o ţară în hotarele etnice. Datoria scriitorului este să ducă mai departe opera începută prin ofranda sângelui şi, ca factor de cultură şi de apostolat, să propăvăduiască pentru înfrăţirea sufletelor româneşti, pentru cimentarea şi realizarea deplină a unităţii naţionale.

CUVÂNTUL SCRIITORULOR MAGHIARI DIN ARDEAL. D. Zoltan Franyo, preşedintele soc. „Andrei Ady", spune:

„Am venit aici în numele societăţii „Andrei Ady", a scriitorilor progresişti maghiari din România-Mare, ca, în semn de omagiu, pe care-l simţim faţă de cel mai mare poet al patriei, azi în al 37-lea an de doliu, să putem depune şi noi modesta noastră coroană pe scumpul lui mormânt. Cu prilejul aniversării morţii lui Eminescu,

de o amintire atât de tragică, dorim a demonstra că politica păcătoasă din trecut în zadar a pus față în față, ca vrăjmaşe, două popoare, între cari viclenia politică a voit să sape o prăpastie de ură. Parcă răsună cu bucurie corul minunat al celor două popoare: la melodia melancolică a doinelor răspunde ecoul străbun al baladelor săcuieşti, rotunjoara cuvântului maghiar cu iubire se îmbrățişează cu iedera proaspătă a limbii române.

Şi atât aici cât şi acolo, doi mari morți, două umbre nemuritoare stau de pază acestei fraternități. În acest moment îşi dau mâna doi poeți străini de limbă, însă înrudiți în soartă, iar noi aici înaintea mormântului facem jurământ, strigând, ca să audă toată lumea: că Voi națiunea lui Eminescu şi Noi poporul lui Andrei Ady suntem frați buni. Şi până când vom putea lupta cu condeiul, cu cuvântul şi cu fapta, nu va fi nici Dumnezeu nici iad care să ne poată separa.

CUVÂNTUL ZIARIŞTILOR MINORITARI. D. dr. Gara Erno, în numele sindicatului ziariştilor minoritari din Ardeal, aduce prinosul de recunoştință şi respect memoriei genialului poet M.Eminescu. Doi studenți au vorbit, unul din partea centrului studențesc bucureştean, iar celălalt în numele studenților macedoneni.

D. P. Şeicaru, din partea comitetului de inițiativă, mulțumeşte asistenței care a răspuns la această chemare de a cinsti memoria celui mai mare doctrinar al naționalismului nostru. Asigură pe d. profesor Cuza că se va îngriji comitetul de opera lui Eminescu, spre a nu fi falsificată, şi se va înființa un muzeu „Eminescu"

Festivitatea s-a sfârşit la ora 12.

Şol.

Trebuie repetat că acest pelerinaj n-avea cum să fie determinat de amintirile lui Dumitru Cosmănescu publicate cu două zile în urmă. Este efectul unei campanii de presă insistente, susținută de toate ziarele centrale. De asemenea, personalitățile politice şi publice prezente au determinat publicul să vină în număr mare. Evident că aceşti circa o mie de oameni aveau nevoie de o motivație serioasă ca să se strângă în jurul numelui lui Eminescu. În această perioadă (1924-1929) se constituie mai multe grupuri de inițiativă pentru ridicarea unor statui ale lui Eminescu: la Bucureşti, Iaşi, Cluj, Sibiu,

Sânnicolau Mare – aceste grupuri organizau spectacole şi chete publice pentru strângerea banilor necesari unor monumente de acest fel. În toată această perioadă a funcționat principiul banilor mărunți, adică să-şi dea obolul cât mai multă lume pentru ca monumentul ridicat să fie resimțit ca popular, ca aparținând tuturor. Statul se dădea la o parte de la asemenea inițiative – sau participa la ele cu partea lui bănească ori cu înlesnirile care-i erau la îndemână: transport gratuit pe calea ferată pentru delegații, o masă simbolică, etc.

Aceste chete simbolice implicau liste, serbări populare, ieşiri directe în stradă şi cântece din repertoriul eminescian. Cu deosebire „Mai am un singur dor" s-a cântat până la sațietate de către elevii de toate vârstele, punându-li-se trecătorilor o floare la butonieră ori o cocardă pentru ca, returnate, aceste obiecte să fie însoțite şi de contribuția fiecăruia în parte. În cazul special, al lui Eminescu, aceste chete publice le reactualizau pe cele din timpul vieții poetului, când se procedase la fel pentru strângerea banilor necesari traiului şi îngrijirii sale medicale.

Principiul banilor mărunți

Cine parcurge acest capitol din eminescologie – foarte bogat în atestări documentare dar, de regulă, rezumat, în zilele noastre, de către specialişti, în câteva vorbe decente – înțelege cum s-a fixat imaginea poetului în publicul larg – şi nu prea are multe posibilități de a o îndrepta. Momentul este indispensabil şi trebuie, măcar în fugă, să ne referim la el. Sunt şi numeroase ştiri de presă, răspândite prin periodicele anilor 1887-1888, dar este, înainte de toate, cartea scoasă de Cornelia Emilian cu scrisorile Henriettei Eminescu de mulțumire pentru banii rezultați din aceste chete. Se intră, astfel, în complicatul laborator editorial al fraților Şaraga, librarii din Iaşi în jurul cărora s-a concentrat opoziția antimaioresciană imediat după moartea lui Eminescu. Aici scoate A. D. Xenopol ediția *Mihail Eminescu: Poezii complecte*, în 1893, cuprinzând toate poeziile publicate în timpul vieții de către poet, în ordine cronologică

(ediţiile Titu Maiorescu publicau numai poeziile din „Convorbiri literare", excluzându-le pe cele de la „Familia", şi le prezentau într-un scenariu care nu ţine cont de cronologia publicării) – mult reeditată după aceea, devenită întreprindere de editor (la ediţia a treia A.D.Xenopol declară că nu mai participă la tipărire), devenită cartea populară a lui Eminescu, ieftină, în tiraj de masă, accesibilă mai ales tinerilor. Tot în 1893 Fraţii Şaraga scot ediţia *Mihail Eminescu: Diverse. Cu o prefaţă de I. L. Caragiale* (cuprinzând textele acestuia „În Nirvana", „Ironie" şi „Două note") – cu o parte din proza ziaristică a poetului – şi cu o anexă cuprinzând „Diferite acte" oferite spre publicare de către Cornelia Emilian ca să justifice banii strânşi prin chetele organizate sub patronajul ei în 1887-1888. Găsim, aici, mai întâi o „Consultaţie" al pacientului Mihai Eminescu, datată „ 14 iulie 1887, Iaşi" şi semnată de doctorii Otremba, Bottez, Filipescu, Negel şi Riegler. Medicul lui Eminescu, polonezul Francisc Isac din Botoşani, lipseşte – şi poate că, citind avizul celorlalţi, vom înţelege de ce: *" suntem de părere că: 1. Să se ducă într-o localitate apropiată de oraş şi anume în Tataraş spre a putea fi controlat cât se poate de des de un medic; 2. Să se facă mai întâi un tratament local şi după acesta să se reînceapă tratamentul anti-syphilitic."* Medicii voiau, probabil, să vadă dacă acele bube supărătoare de pe gambe dispar cu un tratament local – punând, deci, sub rezervă fricţiunile cu mercur ale doctorului Francisc Isac. Asta o putem zice noi, azi, dar Cornelia Emilian şi lumea căreia i se adresa cartea la 1893 nu avea nici un fel de îndoială asupra consensului tuturor medicilor din judeţ şi din ţară în privinţa bolilor lumeşti ale lui Eminescu şi ale oamenilor mari în general.

Urmează „Lista de subscripţie", a cărei motivaţie o cităm: *„Subsemnaţii elevi şi eleve ai şcoalei de pictură din Iaşi, voind să venim în ajutorul destinsului poet Mihai Eminescu, îndrăznim a aminti ţărei că este de datoria ei ca, în semn de recunoştinţă pentru preţioasa avere intelectuală ce-i lasă, să-i formeze un fond pentru a-i înlesni mijloacele de trai. În acest scop subscrişii am împărţit 500 de liste pentru subscripţiuni, care aducând câte 20 lei una, în total ar face suma de 10.000 lei. Ca să poată însă contribui ţara întreagă, fiecare persoană este rugată să binevoiască a nu subscrie mai*

mult de 10 bani." Inițiativa este semnată de: Elena Varlam, Louise Veitzecker, Maria Mihăilescu, Cornelia S. Emilian (fiica Corneliei Emilian), Grigore Scorpan (desigur, viitorul bibliotecar ieşean, editor al lui Eminescu), Ioan Ciucă, Ştefan Toma. Vedem că prin „țară" ei înțeleg poporul/populația – iar intenția este de a crea un fond definitiv, stabil, nu doar de a-l ajuta pe poet de azi pe mâine.

Urmează un text din *Liberalul*, 18 iulie 1887, despre drumul acestor liste în țară şi înapoi, de unde aflăm că la acea dată s-au încasat circa 5.000 lei. Pentru comparație, premiul Năsturel-Herescu al Academiei Române pentru cea mai bună carte tipărită în ultimii 5 ani, premiu pe care C. Mille îl reclama tot prin presă pentru Eminescu, valora 7.500 lei. Urmează alte procese verbale, cu sume noi, semnături, justificări etc. Din banii aceştia Eminescu a mers la Halle, la băi, şi-a procurat medicamentele (destul de multe şi de scumpe) – şi era gata-gata să-şi cumpere chiar o casă în Botoşani, cu 4.000 lei, dacă nu fugea în primăvara lui 1888 la Bucureşti cu Veronica Micle.

Nu aceasta este, însă, cartea scandaloasă – ci următoarea, scoasă tot în 1893, la aceeaşi editură ieşeană: *Mihail şi Henriette Eminescu: Scrisori către Cornelia Emilian şi fiica sa, Cornelia*, 138 de pagini cuprinzând vreo 80 de scrisori, dintre care 5 ale lui Eminescu (de fapt, acestea mai degrabă sunt chitanțe de primire a sumelor expediate, două sunt scrise la dicteul Hanriettei şi una singură este proprie) iar restul ale Henriettei. Cartea a fost întâmpinată cu rezerve ori cu aspre critici (*„scrisorile au un cuprins ordinar"*, *„denigrează"*; Titu Maiorescu, în 1902: *„sunt caricaturi literare, nu izvoare"*, etc.). Acest zguduitor roman epistolar al Henriettei a făcut dâră adâncă în conştiința publică, prin el s-a instituit definitiv imaginea lui Eminescu bolnav de sifilis, a Veronicăi Micle drept cauză a sifilisului (şi transmițându-l mai departe, lui Miron Pompiliu, care-i era, cum crede Henrietta, un fel de amant alternativ), a Corneliei Emilian ca „mamă a răniților" care şi-a sacrificat timpul şi energia pentru a da ajutor. Romanele lui Eugen Lovinescu din anii '30 ai secolului trecut, care vor face iarăşi carieră lungă, se bazează masiv pe ele. Nimeni n-a avut curajul, dintre eminescologi, să editeze separat aceste scrisori şi să le co-

menteze. În 1933, însă. I. E. Torouțiu le integrează în volumul IV din colecția sa „Studii şi documente literare", cu informația minim necesară în note. Pentru aceasta, însă, el îşi calcă pe principii, deoarece până acum depunea în Biblioteca Academiei Române originalele pentru tot ce publica în volumele sale. De data aceasta el afirmă pentru unele scrisori că:

„...se găsesc în posesiunea d-lui inginer Dimitrie Şt. Emilian şi a doamnei Cornelia Emilian, Bucureşti, fiul şi fiica lui Ştefan şi Corneliei Emilian." (p. 269). În prefață, mai explicit şi deosebit de protocolar*: „Originalele (...) se păstrează cu evlavioasă grijă de către descendenții familiei Ştefan şi Cornelia Emilian, dl. inginer Dimitrie Şt.Emilian şi domnişoara Cornelia Emilian, domiciliați în Bucureşti. Cu aceeaşi mărinimie care caracterizează acțiunea părinților pentru ajutorarea lui Eminescu în anii săi de suferință (...) ne-au pus la îndemână epistolele Henriettei şi ne-au dat informații prețioase, cari lămuresc, prin note, textele respective. Deosebit de îmbucurător este desigur faptul că originalele Henriettei se găsesc în mâini binecuvântate şi că posesorii lor nu vor sta la îndoială să le predea Academiei Române, când vor crede momentul potrivit."(p. XLVIII).*

Cu tot acest protocol, scrisorile n-au fost predate Academiei Române şi stau şi astăzi, probabil, la descendenții mărinimoasei familii Emilian. Doctorul Ion Nica redă, în facsimil, în cartea sa „Eminescu – vis animi", Ed. Eminescu, 1999, una dintre ele care nu se află în colecția lui I. E. Torouțiu (răspunsul poetului la felicitarea profesorului Ştefan Emilian de ziua sa onomastică, deci scrisoarea – nedatată – este din jurul lui 8 noiembrie 1887) – ceea ce înseamnă că a avut acces la această arhivă particulară. Cu totul întâmplător mai găsim o scrisoare din afara acestui lor publicat, şi anume cea a Henriettei Eminescu din 20 aprilie/2 mai 1889 către Cornelia Emilian – foarte importantă, prin care sora este dispusă să-l preia pe fratele ei din stabilimentul doctorului Şuțu şi să-l îngrijească la Botoşani, având girul doctorului Isac: *"Doctorul s-a sfătuit cu iştelalți medici şi mi-a zis că va cerca o ultimă idee a sa pe timp de trei luni şi dacă nu va reuşi a-l aduce în starea normală, apoi îl va aşeza el singur la institutul Şuțului."* (Vezi şi mai sus, ştirea comentată din *Curierul român.)* Scrisoarea

se publică în anexă de către G. G. Ursu la studiul său „Eminescu: amiciții şi adversități contemporane", din revista „Limbă şi literatură", Vol. 5, 1961, p. 253, cu nota: *„Pusă la dispoziție de D. Şt. Emilian, unul dintre puținii oameni în viață care l-au cunoscut pe Eminescu."*

Zicem cu totul întâmplător, pentru că numai dintr-o simplă curiozitate profesională am răsfoit acest tom masiv, de peste 400 pagini, reprezentând producția anuală a Societății de ştiințe istorice şi filologice din R.P.R. pe anul 1961, unde se tratează doct despre „marii poeți" Th. Neculuță, Ion Păun-Pincio, etc – şi unde, desigur, întreaga istorie literară este convertită la paradigma crudă a materialismului dialectic şi istoric. În acest amestec strălucesc şi studii excelente de Tudor Vianu – dar se ascund şi asemenea lucruri inedite – iar despre G. G. Ursu trebuie spus că a făcut istorie literară înainte de război şi a trebuit, ca să-şi continue cariera, să schimbe viziunea după 1944 punând aceleaşi informații într-o altă viziune, ideologică (este, între alții, editorul şi biograful lui Nicolae Beldiceanu, poet ieşean stimabil, foarte interesant, el urmărind chestiuni de „audiție colorată" în versuri – şi experimentând, împreună cu Eduard Gruber, sincretismul simțurilor în psihologie şi artă – dar rămas, tocmai prin aceste contribuții ale anilor 1950-1960, un poet minor, aproape nesemnificativ, doar emblemă a poeziei socialiste de la sfârşitul secolului al XIX-lea). Vrem să spunem că aceste scrisori – toate, nu doar selecția operată de editorii lor – au existat, au circulat, au fost cunoscute şi din ele s-a putut culege câte ceva de către cei interesați. Dar n-au fost integrate într-o arhivă publică. (Prin anii '80 ai secolului trecut lucram la revista „Luceafărul" şi am fost solicitat, la un moment dat, să merg la un descendent al familiei ca să văd „ nişte scrisori" – dar dânsului nu i-am inspirat destulă încredere, nici nu mi le-a arătat, a spus în cele din urmă că va vedea ce va face cu ele; prin aceasta vreau doar să semnalez că existau – şi că sunt convins că mai există – invitând la recuperarea lor şi depunerea spre consultare într-un loc public). La început va fi fost reținerea de a le face publice, apoi teama de a nu şoca – sau cine ştie ce alte sentimente, nobile, desigur, în intenție. Cornelia Emilian a fost soția profesorului Ştefan Emilian, coleg şi prieten

cu Ştefan Micle. Soţiile profesorilor universitari din Iaşi – între care şi Veronica Micle, ba încă ea în primul rând ca soţia rectorului – reprezentau înalta societate a intelectualităţii urbei, dădeau tonul purtării alese, iniţiativelor umanitare, înaltelor simţiri şi cugetări patriotice ori familiale. Ele au fost scandalizate de-a dreptul când au auzit – apoi au şi văzut – că, după moartea rectorului, în august 1879, în loc să-şi pună doliu şi să-i facă parastasele, soţia lui, Veronica Micle, şi-a lăsat fetele cu bona şi a fugit la Bucureşti unde s-a afişat cu Mihai Eminescu. Între Cornelia Emilian şi Veronica Micle a fost o relaţie de adversitate totală – şi, desigur, o rivalitate pe măsură. Acum, în 1893, după moartea lui Eminescu şi a Veronicăi Micle, doamna şi fiica Emilian vor să demonstreze că ele l-au ajutat pe poet, nu „Bălăuca" de Veronica – şi fac demonstraţia cu „acte", recte: cu scrisorile Henriettei, moartă şi ea tot de 4 ani. Mai târziu, în 1933, descendenţii nu consideră că a venit momentul potrivit să depună aceste scrisori private într-un depozit public – iar mai apoi lucrurile se amestecă definitiv, probabil lumea uită cu totul cine a fost cutare ori cutare, probabil că ajutorul pare prea ostentativ, oricum strident – cert este că acest tezaur epistolar nu devine public. Poate că viitorul îi rezervă o soartă specială.

Important este de ştiut că scrisorile publicate în 1893 şi republicate în 1933 reprezintă o selecţie făcută cu scopul de a demonstra ceva. Atenţie: este, de fapt, o dublă selecţie, pentru că mai întâi sunt numai cele ale Henriettei către binefăcătoarele ei, lipsind scrisorile acestora – iar apoi, dintre ele, se aleg numai cele care interesează tema. Care este tema? – Mai întâi, boala poetului – care, după descrierile insistente şi repetate ale surorii sale, este în mod cert sifilisul aşa cum îl înţelege ea. Apoi, desigur, banii primiţi în urma chetelor şi modul de cheltuire a lor.

Lăsăm, deocamdată, deoparte această boală (de altfel, nici medicii nu prea iau în seamă observațiile fetei cu o inteligență nativă excepțională dar fără şcoală, cum spune singură despre ea: *„Pentru asta sunt de scuzat, cum n-am învățat decât abecedarul şi din cauza boalei îmi lipseşte chiar şi aceea ce-aşi fi putut câştiga umblând în societate cu persoane culte, adică cum zice românul, m-aş fi ros cu o oarecare ştiință."*, 29 ianuarie 1888, St. doc. lit., IV, p. 230; *„Când ceteşte* / Mihai / *ce scriu eu, apoi sute de greşeli îmi găseşte, însă eu nu mă prea supăr, căci ştiu bine că orice lucru trebuie să-l înveți, pe când eu singura carte ce am învățat e abecedarul. Cât am învățat, atâta ştiu."*, 14/26 ianuarie 1888, Idem, p. 225) – şi observăm ce se vede la prima vedere: aceste scrisori sunt un fel de raport pe care Henrietta se angajează să-l transmită din trei în trei zile (*„Eu, sub oricare caz va fi, vă voi înştiința tot a treia zi"*, 1 iunie 1887, p. 194, etc.), – dar sunt multe perioade mai lungi între ele. Chiar în deschiderea antologiei, în scrisoarea din 3/15 mai 1887 Harietta transmite*:" De luni, când v-am scris,/Mihai/ este mult mai bine Cum v-am scris în scrisoarea de la 1 iunie, aşa voi urma a vă scrie tot a treia zi."* Această scrisoare din 1 iunie încurcă lucrurile, pentru că suntem la 3/15 mai. Presupunem că este greşeală în text, şi trebuie 1 mai, cu trei zile înainte de 3 mai. Ar fi fost foarte necesară această scrisoare, pentru că ne-ar fi dat informații asupra modului cum a ajuns Eminescu la sora sa, lucrurile nefiind tocmai clare, vezi mai jos. Scrisoarea următoare este din 12 mai şi poetul este iarăşi bine. Ar fi trebuit să mai existe o scrisoare pe 6 mai şi alta pe 9 mai, ca să fie din trei în trei zile, cum se convenise – dar, fiind vorba de scrisori liniştite şi liniştitoare, editoarea – care este chiar Cornelia Emilian – nu le mai publică. Situația se repetă în iunie 1887 ca şi în iulie, august, septembrie etc. – încât se poate deduce că scrisorile în care se descrie sănătatea poetului, sau, mă rog, starea lui mai bună, sunt date la o parte. Se caută doar cele alerte, panicate, spăimoase.

Iată, aşadar, viciul de fond al imaginii lui Eminescu: instrumentarul care a forjat-o şi a fixat-o în conştiința publică este incomplet, folosit tendențios, şi apoi scos din atenție după

ce a fost pus la lucru. Se folosesc scrisorile Henriettei după moartea ei – fără ca nimeni să se sesizeze; mai mult chiar: se ia din ele doar ce convine. Şi încă: scopul direct este ca binefăcătoarea celor doi fraţi Eminescu să fie recunoscută de către lumea largă ca binefăcătoare. Stai şi te întrebi: câte norme se încalcă în acest caz? Cum de a fost posibil să se petreacă aşa ceva după moartea celor doi fraţi – în contul imaginii lor publice postume? Este evident că scoaterea dincircuitul public a cazului Cornelia Emilian trebuia să se facă, uitarea fiind cea mai blândă pedeapsă pentru ea. Numai că dobânda la această uitare necesară este... imaginea lui Eminescu bolnav de sifilis, sărman, sărac, cu înclinări de cerşetor... Această imagine n-a vrut să-şi însoţeascăîn uitare personajul care a forjat-o. Cauza? – Această imagine a fost folosită intens, de ea au beneficiat foarte mulţi romancieri ori biografi ai poetului (biograful este, în fond, tot romancier la noi). I s-au adus chiar laude peste măsură acestei femei – şi o face nimeni altul decât acelaşi I. E. Torouţiu, autorul impresionantului corpus de documente, al acelor 13 volume de „Studii şi documente literare" supranumit „Hurmuzachele istoriei noastre literare". Nu mai puţin de 20 de pagini de ditirambi îi dedică acesta în *Introducerea* la volumul V al acestui corpus (p. XLV – LXV), considerând-o salvatoarea lui Eminescu (e drept că nu singură, ci alături de doctorul Francisc Isac). Pe cât de critic va fi I.E.Torouţiu cu editorii lui Eminescu pentru că strică textul poetului – pe atât de înrobit este el acestor binefăcători ai poetului care nu făceau altceva decât să aplice o teorie abstractă la realitate.

Iar teoria era cea socialistă după care geniul nu poate conviețui cu ordinea statală şi trebuie sprijinit de către masse. Astăzi, la atâta distanţă în timp, vedem lucrurile mai limpede în privinţa vieţii sociale a lui Eminescu. Cât a fost sub observaţia Junimii, poetul era ajutat cu sume de bani strânse în tăcere de către membrii clubului sau simpatizanţi, fără zgomot public, fără chete pe străzi ori prin localuri. Din 1887, însă, după ce iese de la Bolniţa de lângă Mănăstirea Neamţ şi este nevoit să se stabilească la Botoşani, Junimea nu-l mai ajută cu bani. Eminescu intră în grija cercurilor socialiste din

zonă – V.G.Morțun, C. Mille, Cornelia Emilian şi tinerii elevi la pictură,etc. Aceştia sunt foarte dispuşi să-l ajute, dar cum? – Aplicând doctrina socialistă la realitate, adică arătând răul social cu degetul, făcând din boala poetului caz larg social şi de presă. O rețea întreagă de propagandă s-a țesut în jurul poetului, iar această distinsă luptătoare pentru cauza feminismului, care a fost Cornelia Emilian *(„dintr-o veche familie nobilă din Transilvania, Erdely de Medve, născută la Zlatna în 1840") – „cu spiritul ei organizator lansează liste de subscripție în toată țara, tuturor prefecților şi autorităților, precum şi la particulari"* – cum exclamă aproape entuziasmat biograful ei, I. E. Torouțiu. Este vorba de cele 500 de liste de mai sus pe care apoi le-a urmărit cu atâta atenție şi pasiune. Foarte bine, vom zice, dar de aici câştigă doctrina care creşte şi se întăreşte. Cornelia Emilian n-a făcut deloc dezinteresat această activitate; dimpotrivă – şi o dovadă sunt chiar cărțile pe care le publică în 1893 cu marile ei realizări de teamă ca lumea să nu le treacă sub tăcere – şi ca dulce târgul Ieşilor să nu fie scos din circuitul mondial al ideilor socialiste.

O energie impresionantă, într-adevăr. Dar, când pui în cumpănă Premiul Academiei Române, de 7.500 lei, pentru cea mai bună carte de literatură a momentului – un premiu care ar fi fost dat pe merit şi pe tăcute – ce iese din această comparație? Când mai adaogi şi pensia de stat, amânată nepermis de mult – ce iese în plus? Şi când toate acestea le pui sub cuvântul lui Eminescu, mereu împotriva chetelor? Iată ce-i scrie poetul lui Al.Vlahuță, în ianuarie 1887, din Mănăstirea Neamțului: *„Dragă Vlahuță, Nu te pot încredința îndestul cât de odioasă e pentru mine această specie de cerşetorie, deghizată sub titlul de subscripție publică, recompensă națională etc. E drept că n-am bani, dar aceasta e departe de a fi un motiv pentru a întinde talgerul în public. Te rog dar să desistezi cu desăvârşire de la planul tău, oricât de bine intenționat ar fi, de-a face pentru mine apel la public. Mai sunt destule alte mijloace onorabile pentru a-mi veni în ajutor, iar cel propus de voi e desigur cel din urmă la care aş avea vreodată recurs..."*. Aceste chete fuseseră, însă, deja programate, planificate – iar la 9 aprilie acelaşi an îl vor găsi pe Eminescu la Botoşani, la sora sa cea bună la suflet dar săracă şi torturată

de conştiința destinului advers al neamului Eminovicenilor în general: *„pentru noi binele nu-i destinat”,* cum scrie ea la 24 august 1887, sau: *„Loviturile nenorocite ce totdeauna au persecutat toată familia noastră ne-a înrădăcinat pesimismul cel mai nemărginit, fără remediu şi fără vindecări”*, 2 august 1887, etc. Această adevărată Antigonă care a fost Henrietta pe lângă fratele ei este în acelaşi timp personaj şi actor de tragedie, îşi cunoaşte şi îşi plânge destinul – dar şi caută prilejul pentru asta, abia aşteaptă să-l găsească. Mulțumeşte cu plecăciuni elegante pentru fiecare bănuț (stilul epistolar o prinde foarte bine – şi este adevărată expertă în ilustrarea lui) şi descrie cu amănunte cum îl cheltuieşte. De asemenea, descrie cu lux de amănunte uneori boala fratelui ei.

V. „ANAMNEZA" HENRIETTEI

Cineva a avut curiozitatea să adune cu creionul pe marginea cărții lui I. E. Torouțiu (exemplarul din BAR) sumele notate de Henrietta în scrisorile ei de mulțumire – desigur, pentru a scoate în evidență mărinimia donatorilor – dar şi pentru a verifica procesele verbale publicate de către Cornelia Emilian în cealaltă carte a anului 1893, ediția „Diverse" de care am amintit. Henrietta notează aceste sume cu grijă mare, dă chitanțe şi intonează continuu aria mulțumirilor de felul acesta: *„Domnul Pompiliu îmi scriesă vă trimet o chitanță de primirea banilor. Vă alăturez aici în scrisoare, mulțumindu-vă din adâncul inimei la toate Doamnele din Comitet pentru generoasa îngrijire ce-o aveți în nenorocirea ce se găseşte iubitul meu frate..."* (12 mai 1887), sau: *„Nu găsesc cuvinte îndestul de a vă mulțumi de bunătatea D-voastră.."* (16 septembrie 1887*), „Sărut mânele părinților matale, complimente la toți şi toate ce le cunosc..."* (24 august 1887, către fiica Corneliei Emilian), etc.

Astăzi, când citim cu un ochi mai rece aceste calde mulțumiri, ni se pare mai interesant să contabilizăm şi noi ceva din categoria acestor exactități, dar ne duce gândul la cât mercur i-a administrat Henrietta fratelui ei – menționând că el nu lăsa pe nimeni altcineva să-l doftoricească şi ei înseşi îi trebuiau uneori ore întregi să-l convingă să primească medicamentul *(„Astăzi s-au decis doctorii să-l transporte pe Mihai iarăşi la mine, văzând că numai eu pot să-l fac să ieie doctorii ori să mănânce ceva"*, 3 mai 1887; Henrietta şedea la Botoşani în gazdă, în acelaşi imobil în care locuiau un domn Frangolea – probabil fratele Eugeniei Frangolea,veche prietenă a Veronicăi Micle, poetă şi ea; tot în Botoşani locuia fiica Veronicăi, Virginia, care se va căsători cu Eugen Gruber, fostul suplinitor al lui Eminescu la Liceul comercial din Iaşi, în 1887-1888, devenit între timp titular; poetul venise în urbe la 9 aprilie – dar rezultă, din această scrisoare, că nu a tras direct la sora lui, sau a încercat să vină la ea dar apoi a plecat şi s-a apropiat de unul dintre prietenii mai vechi, eventual şi-a căutat şi el o gazdă; acest moment al vieții sale, cu fixarea în urbea natală, nu este

rezolvat încă – biografii fiind foarte curioşi să numere banii din chete şi aproape indiferenți la preumblările prin lume ale poetului). „Anamneza" Henriettei, sau fişele ei de observație ca infirmieră a lui Eminescu, începe la 3/15 mai 1887, când consemnează programul ce va urma: *"Doctorii mă asigură, de 2 ori pe zi mă vizitează, spesele sunt numai trăsura care este birjă, că în câteva zile are să-şi vie cu totul în sine. Susțin cu toții că este la cap o rană ca la picioare, din a cărui cauză nu poate articula nici un cuvânt. De toată persoana se teme, fie bărbat sau femeie, numai de mine nu."*

Am putea prelua numai ce ne interesează din aceste scrisori, şi să alăturăm enunțuri după enunțuri într-o demonstrație de texte. Preferăm, însă, trecerea prin fiecare din ele, cronologic, urmărind firul roşu al bolii lui Eminescu – şi elementele imediat interesante. Ne punem, astfel, în situația celui care străbate prima oară un drum, adunând impresii de moment pe canavaua informației generale de care dispunem deja. Desigur, este tot o demonstrație – pentru că, pe de o parte, pornim din teoriile noi ale doctorilor Ion Nica şi Ovidiu Vuia care neagă sifilisul ca boală a lui Eminescu – şi pe de altă parte revenim asupra acestor scrisori, pe care oricine este interesat de boala poetului le-a parcurs cel puțin o dată cu ochii deschişi şi mintea la pândă. Este, însă, o demonstrație mai întâi pentru noi înşine, adică o reverificare – la care invităm şi cititorul dornic să afle lucruri noi şi să facă legătura între ele.

Mercur şi pucioasă

12/24 mai: *„În ziua care ați avut bunăvoința a-i trimite 200 franci am chemat doctorul pentru ranele de la picioare. Ordonanța este de 3 ori pe zi, iod de băut, şi extern unsuri în baie fiartă cu romaniță (muşețel). Azi sunt 6 zile de când este în cură, progresul este până în momentul de față foarte mic. Cu mintea este cu totul bine, numai în grijă că ranele de la picioare ar fi o boală incurabilă. Doctorul îl asigură că de va mântui medicamentele să meargă la Lacul-Sărat să facă băi de glod şi-i garantează că va fi pentru totdeauna sănătos. Pentru momentul de față atât vă pot detalia*

că, de când şede la mine, de la 9 aprilie, e cu mult mai liniştit şi a scris trei poezii." Încă nu intră în discuție mercurul, se vorbeşte, însă, de un singur doctor – nu „doctorii" ca mai sus – probabil că s-a stabilit medicul curant. „Ordonanță" înseamnă „ rețetă". Zice că stă la ea de la 9 aprilie, dar vezi mai sus, la 3 mai, când de fapt pacientul a revenit la ea („iarăşi la mine"). În numai şase zile de cură cu iod şi muşeţel vedem că mintea se limpezeşte.

19/31 mai: lungă scrisoare de mulțumiri şi proiecte (mai ales pentru cura de la Lacul-Sărat pentru care roagă să i se trimită bani). Nimic despre boală, deci tot nu intervine mercurul în medicație.

27 mai/8 iunie: *„Bietul Mihai a ajuns în starea cea mai teribilă care poate să fie. Numai pe mine mă cunoaşte, ieri a avut furie îngrozitoare. Domnul Frangolea ce locuieşte tot în casa asta a avut bunăvoința a mă ajuta în toate privințele alergând după toți doctorii cari au ținut un consiliu 3 ore şi rezultatul a fost că toată pierderea lui mentală este din boala fizică adică totala stricare de sânge. Azi i-am injectat morfină prin răni şi s-a liniştit cu totul. D-zeu să aibă milă de mine şi să mi-l dăruiască în sănătate, aşa cum a fost în săptămâna trecută în care mă simțeam cea mai fericită dintre muritori..."* (continuă la fel). Lipsesc scrisorile de „săptămâna trecută", când bolnavul se simțea mai bine; desigur, pe editoare nu au interesat-o. Se apropie acel 14 iulie când se va ține un consiliu la Iaşi pentru boala lui Eminescu.

1/13 iunie: *„De astă noapte lui Mihai îi este mai binişor. Sub o cură foarte serioasă. Fricțiuni cu mercur într-o cantitate enormă, iod de 6 ori pe zi. Doctorii mă asigură că în 15 zile mi-l va da cum a fost venit de la Neamț. Deie bunul D-zeu să fie drept, că pierderea lui mintală este din stricarea de sânge totală, asta este foarte adevărat. (...) de ieri am putut să-l hrănesc, astăzi l-am plimbat o oră pe câmp, cu mare greutate l-a putut medicii să-l despartă de mine. (...) boala lui, ori aici sau la Viena cura este tot aceia, adică iod, mercur, Țitman; cît ceea ce priveşte apele minerale, care conțin mai mult iod acelea sunt folositoare (...) Cât despre fricțiuni şi luarea iodului sunt mulțumită că m-ascultă şi că face orice-l rog..."*. Nota lui I. E. Torouțiu la Țitman: *„Decoctul lui Ziettmann, care se folosea ca medicament împotriva sifilisului în stadiul terțiar, cu efect laxativ şi transpirativ."* Vom înțelege mai jos că iodul este necesar

pentru dezintoxicarea de mercur – de aceea dozele suntsimetrice. Venit de la Neamț la 9 aprilie, aceea este data de referință a stării lui de sănătate: atunci era normal, peste o lună şi jumătate (de tratament?) devine bolnav.

4/18 iunie: *„... bietul Mihai, pe care l-aş fi calicit fizic din nou scoțându-l afară, cu fricțiunea de 4 grame de mercur; era un vânt răce ca toamna, cura lui nu-i permitea cea mai mică răceală. De astă noapte a început a vorbi, fața îi este cu totul senină, a mâncat singur, la medicamentul Țitman a zis: „Nu pot lua, este foarte grețos". Părerea mea este că fricțiunile cu mercur în fiecare zi un gram mai mult l-au agitat mai mult decât medicamentele pe care le ia aproape de 4o de zile. (...) O singură grijă mă persecută, este să nu aibă paralizie la beşica udului, căci a 7-a zi este astăzi de când nu simte de fel ce-i cu dânsul. Doctorii mă asigură că provine pur şi simplu din fricțiunile cu mercur."* Ne vom aminti că şi în „anamneza" doctorului V.Vineş, din primăvara lui 1889, şi în raportul din 23 martie 1889, este menționată incontinența urinară. Poate fi efectul medicamentului lui Ziettmnn, vezi mai sus. Dacă vom începe să adunăm, înțelegem că pe 1 iunie doza de mercur a fost de 1 gram – iar până pe 4 iunie a ajuns de 4 grame. Prima doză era deja „o cantitate enormă", cum înțelege Henrietta.

18/24 iunie: *„Douăzeci şi una de zile nu am fost în stare de a-i da ceva în gură să poată mesteca, de două zile azi mănâncă o bucățică de carne, deşi foarte mică, însă i-a cauzat mult bine. Vorbeşte, cunoaşte, se simte însă este foarte slăbit. (...) V-am scris şi vă repet că numai fricțiunile cu mercur l-au adus în bună-stare, în toate simțirele. Medicamentele, numai bani cheltuiți în zadar, voi urma şi la băi fricțiunile în toată regula. Sunt fericită din zi în zi cum merge. (...) Zilele cele când nu putea nici vorbi, Isac susținea că boala lui este foarte gravă din necăutare, dară nu-i mortală că n-a ajuns la ciolan...".* După algoritmul propus (zicând că din trei în trei zile va scrie), lipsesc cel puțin trei scrisori, acelea despre care aminteşte: *„V-am scris şi vă repet că...".* Este tocmai zona doctorului Isac, acum numit prima oară – deci, în scrisorile lipsă s-ar fi putut găsi împrejurarea în care acesta devine medicul curant al poetului. Reconstituim aici această împrejurare, după altă scrisoare a Hanriettei: *„Cred şi sunt convinsă că doctorul Isac are să-l vindece. Poate veți zice de ce nu l-am chemat*

decât în timpul din urmă, iată de ce: El este bolnav de inimă, bătrân şi s-a abzis cu totul de a face vizite, la nimeni. Văzând că eu am căzut bolnavă, cunoscând adevărata mea durerece o port fără nici un ajutor, l-a mişcat moralmente aşa de tare, că s-au hotărât a-l căta el singur, la care binefacere ce manifestează în fiecare zi, pot zice pozitiv că azi, de este Mihai în viață, numai lui Isac o datorește, şi ne va rămânea, lui Mihai şi mie, în tot restul vieții ca ceva sfânt numele lui. Întreabă mata singură, de oricine voieşti, merge Isac la vreun bolnav? Chiar când s-a făcut domnului P. consult la spital, de a voit Isac să meargă. Pentru prima oară în viața mea regret amar că nu posed bani să-l pot căuta trei ani de-a rândul cum zice Isac, fără a apela nicăieri." (23 iunie/5 iulie 1887). Aşadar, Henrietta este cea care l-a convins pe doctorul pensionar să aibă grijă de fratele său. Când ea însăți îl va prelua în grijă proprie pe Miron Pompiliu (probabil, acest „P." de mai sus), motivând că are experiența cu fratele său, doctorul Isac se va revolta, va refuza categoric s-o mai secondeze (dar în cele din urmă va veni şi pe lângă acesta). Era polonez – iar servitorul pe care Hanrietta îl angajează să aibă grijă de ale casei este tot polonez – desigut, cunoştință cu doctorul. Pe Henrietta o mai ajută o femeie, de asemenea plătită, care spală încontinuu rufe: înțelegem încă odată că boala este grea şi destul de incomodă (şi raportul din 23 martie 1889 spune: *„...ceea ce reclamă o îngrijire continuă").*

Cât despre mercur, presupunând că doza a rămas la 4 grame pe zi – se fac, până acum, 80 de grame în total trecute prin trupul bolnavului – desigur, cu iodul adiacent.

20 iunie/2 iulie: *„Mihai se află foarte bine în tot feliul fizicului. Patru fricțiuni de şapte grame de mercur mai are să facă, pe urmă o baie de pucioasă, pe urmă o pauză de două zile şi vom putea pleca la Lacul-Sărat. Având deplină convingere că se va face cu siguranță bine. Ordonanța medicilor este ca să mai iau cu mine două zeci fricțiuni de mercur, fiecare de 4 grame. Băi să facă treizeci şi cinci calde, să-i evaporeze mercurul ce i-ar produce mai târziu o slăbiciune urâcioasă. Sincer vă scriu, dragă domnişoară, că nu m-am aşteptat la aşa progres favorabil în tot corpul lui, ce i-a produs opt fricțiuni de 7 grame, pentru care a ținut şase medici consiliu de s-ar putea să nu întrebuințeze. Bătrânul doctor Isac a esecutat singur el opt fricțiuni şi l-a scăpat pot zice în toată puterea cuvântului chiar de la*

moarte. Nu-ți pot descrie crizele ce le-a avut la a patra fricțiune. De frică şi de supărare am căzut iarăşi bolnavă la pat, de nu v-am putut scrie atâtea zile. Mulțumesc lui D-zeu că a scăpat cu totul, poate merge, se simte bine, este foarte cuminte: numai slab, are fața aşa de curată cum n-a fost bietul de patru ani, de când este bolnav. Vă rog din inimă a avea bunătate a trimite bani peste câteva zile. Miercuri în 24 mântui fricțiunile, pe la 28 să putem pleca pozitiv...". Este, probabil, una dintre cele mai importante scrisori din punct de vedere medical, putându-se determina doza şi efectele ei în timp. Reținem că a fost un consiliu de şase medici pe tema *„de s-ar putea să nu întrebuințeze"* – adică, în termeni actuali, dacă poate fi evitată doza atât de mare – şi că *„bătrânul doctor Isac a esecutat singur el opt fricțiuni"* adică le-a prescris pe propria răspundere şi a supravegheat-o pe Henrietta la efectuarea tratamentului (pentru că numai ea se poate apropia de bolnav). În scrisoarea imediat următoare Henrietta va fi mai explicită*: "De cum v-am scris c-au ținut şase medici consiliu, de s-ar aplica 7 grame de mercur; ei s-au retras. Isac a zis că dă garanție de sănătatea lui Eminescu. A doua zi s-au şi publicat în* Curierul de Botoşani *că veteranul doctor Isac a luat în cură pe Eminescu."* Rezultă că şase medici au ținut consiliu şi n-au avut curaj să dea această doză – iar după ei a venit doctorul Isac, al şaptelea, şi el şi-a asumat o răspundere specială.

La cele circa 80 de grame de mercur scurse se mai adaugă vreo 50 – şi mai stau în aşteptare alte 80 de grame. Această doză mare va determina, în curând, consultul de la Iaşi – care, însă, nu este ceruit de către Henrietta ci de cineva care se îndoieşte în privința lui ***„de s-ar putea să nu întrebuințeze"*** de mai sus. Nu e exclus ca doctorul Isac să fi fost pur şi simplu reclamat la Iaşi pentru acest curaj de a face doze de mercur de 7 grame, sau ca acel Comitet de doamne să fi intrat în alertă şi să fi provocat consultul..

23 iunie/5 iulie: *„Epistola D-voastră am primit-o în momentul când a plecat Doctorul Isac în Bucovina, la o moşie a domniei-sale, pe două sau trei zile, din a cărui cauză nu vă pot trimite certificatul în epistula asta. Principala părere a lui Isac e de a merge nenorocitul meu frate la Lacul-Sărat. Mi-a scris Domnul Pompiliu să viu cu Mihai la Iaşi să-l pun în salce. Doctorii au râs, zicând că asta i-ar fi*

ajutat cu mulți ani înapoi, dar e prea târziu: numai cu fricțiuni de mercur şi Țitman interior îl poate scăpa. Băile sunt neapărat necesare de a evapora mercurul prin apă minerală, să nu ajungă a se paraliza peste un timp oarecare. (...) Să mă lăsați cu toții a-l căuta serios, măcar acum când s-a tras el din instinct la mine. De patru ani el este nebun, numai din sifilis încarnat ce este în corpul lui. Oare n-a ştiut toți pretinşii săi amici, de nu li-a venit în minte să-l puie în salce de a ajuns în starea de a-i pune şapte grame de mercur pe corp? (...) Mai de timpuriu nu ar fi reclamat boala lui aşa de mari cheltuieli, dar acum este ceva îngrozitor! Şase franci şi patruzeci de bani purgativul pe zi, opt franci pe o zi jumătate Țitman care îl ia în interior, patru franci fricțiunea, un franc cincizeci bani pucioasă în baie, servitorul cincizeci franci pe lună, şi încă am avut noroc că a venit cu azi cincisprezece zile în simțire şi am putut da drumul femeii, care sta în permanență de spăla/ **vrea să spună că de 15 zile, „cu azi 15 zile", bolnavul şi-a venit în simțire şi nu mai e nevoie de femeie să spele**. *Cheltuielile se urcă la douăzeci franci şi douăzeci şi cinci bani pe zi, fără să plătesc lui generosul şi nobilul Isac, decât numai birja, că el nu ține trăsură. Dacă nu se poate să-mi trimiteți bani până nu voi trimite certificatul doctorului, voi mai aştepta până se întoarce el din Bucovina. Eu nu-s contra, îl duc şi la Viena, numai bani vor trebui dublu şi tot acest rezultat are să ia, zice doctorul, când în toate părțile lumei boala lui Mihai tot un fel se caută şi mai mare progres face boala într-un institut care în fond este pentru doctori mai mult practica decât interesul moral"*

Este clar că în scrisoarea domnişoarei Cornelia S. Emilian, care lipseşte desigur din antologie, i se cerea Henriettei relații despre doctorul Isac precum şi certificatul acestuia prin care semna că-şi asumă răspunderea pentru cele 7 grame de mercur. Comitetul din Iaşi nu glumeşte, vrea să-l tragă la răspundere pe doctor – iar acesta, cum vedem, tocmai acum lipseşte din urbe. În lipsa doctorului şi a certificatului, Henrietta, fată simplă dar adâncă în cugetări, spune „principala părere" a lui – şi anume: remediul obligatoriu pentru o doză atât de mare, adică băile de la Lacu-Sărat. Ea înțelege corect că se măreşte doza cu singura condiție ca să se facă aceste băi care îl vor dezintoxica pe poet de mercurul asimilat. Gândeşte normal,

ca omul de la țară: ai într-o parte otrava, adică mercurul – şi în cealaltă antidotul, sau leacul – adică sulful dar mai ales băile; în acest caz este evident că antidotul este mai important decât otrava şi la el te gândeşti mai întâi, adică asta este „principala părere a lui Isac". De unde să ştie biata Henriettă că acest Comitet de la Iaşi pregăteşte consultul medical din 14 iulie? În aceeaşi scrisoare a domnişoarei i se arată, probabil, Henriettei că se are în vedere o tratare a lui Eminescu în străinătate, acolo unde el a mai fost (vezi şi mai jos). În acelaşi timp, Henrietta primeşte o scrisoare şi de la Miron Pompiliu. „Darea în salce" este explicată de I. E. Torouțiu în notă*: „Modul primitiv de a încerca vindecarea de maladia sifilisului prin fumuri mercuriale. În salce s-ar fi pus şi A. D. Xenopol...", p. 306.* În loc de a discuta realiile textului, cum i-ar fi stat bine, I.E.Torouțiu face paradă de erudiție – ceea ce este bine, desigur, dar nu e suficient. El este mai încredințat decât Henrietta că bolnavul sufere de sifilis. Altfel, ar fi trebuit să observe că se apropie acel important 14 iulie cu consultul de la Iaşi, să-şi dea seama că doctorul Isac lipseşte cu scop din Botoşani şi nu-şi scrie nici certificatul, să atenționeze că Henrietta face partidă separată cu acest doctor, etc. Desigur, dacă porneşti de la premiza că aceasta este boala – raționamentul este corect. Dar... diagnosticul a fost, oare, pus corect?! Astăzi nu mai crede nimeni dintre medicii care s-au ocupat de boala lui Eminescu în acest diagnostic. Interesantă este observația pe care o reține fata: dacă nu face băile la timp fratele ei riscă să „ajungă a se paraliza". Diagnosticul final pus de contemporani pe boala lui Eminescu (şi păstrat inclusiv la G. Călinescu) este acela de „paralizie gene-rală" – ceea ce poate să însemne că ei erau conştienți deomiterea antidotului în cazul tratamentului poetului. Mai simplu zis, în aprilie 1888 el fuge la Bucureşti, împreună cu Veronica Micle, după alte reprize lungi de intoxicare cu mercur (vom vedea că doctorul Isac nu renunță la teoria sa) – în loc să meargă urgent undeva la băi pentru procedeul de „evaporare a mercurului prin apă minerală", cum înțelege Henrietta.

Cât despre prietenii care trebuia să-şi dea seama mai din timp de ce sufere poetul, tocmai aici este problema: nici cei direct implicați nici medicii de la Viena n-au recunoscut

sifilisul. Mai mult, la Viena, în clinica doctorului Leidesdorfer, potul s-a însănătoşit în câteva luni de zile numai cu tratament de odihnă, adică prin stoparea mercurului pe care şi doctorul Şuțu i-l administrase în 1883 la Bucureşti. Studiile lui Ovidiu Vuia pe această temă sunt edificatoare. Ele se bazează, între altele, şi pe un document foarte important: descrierea lui S. Freud, viitorul mare psihanalist, privind tratamentul aplicat bolnavilor, prin 1884-1885, de către doctorii de la sanatoriul unde a stat şi Eminescu: odihnă, hrană îndestulătoare, supraveghere continuă, socializare – fără prea multe medicamente, iar acestea constând mai ales în purgative, ceaiuri uşoare, etc. Scrisoarea lui S. Freud a fost semnalată şi comentată de Ovidiu Vuia, iar apoi reluată în întregime cu un larg comentariu de Ion Filipciuc.

Consultul de la Iaşi

28 iunie/10 iulie: *„...Doctorul nu s-a întors încă din Cernăuți. Din cauza lui nu pot azi pleca, nu am curaj până nu mi-a zice el. Mihai este foarte bine, numai e slab. Aseară au mântuit şi baia de pucioasă.(...) Observ că cum se supără boala îl necăjeşte şi mai tare."* Hanrietta încă nu ştie că se pregăteşte să meargă la Lacu-Sărat – dar va ajunge la Iaşi, la consultul medicilor de acolo.

16/28 iulie: *„La Paşcani, lui Mihai i-a venit mare slăbiciune, de ne-am speriat. La Vereşti ne-am despărțit. Nu sunt în stare a vă descrie impresia lui şi a mea. (...) Ah! De s-ar ține de cuvânt domnul Focşa să ne înştiințeze îndată din Viena, cum a ajuns. Eu de la gară m-am dus direct la Isac, mi s-a spus că doarme. La cinci ore a venit la mine. Cea mai mare bucurie am citit pe fizionomia lui. Că l-a dus la Viena, el zice că de l-ar căuta doctorul bine, el mă asigură că-l trimite la Aachen, că nu crede el că n-a pătrunde doctorul din Viena că cea mai mare grijă este capul lui Mihai. El susține că cu rana ce o are la cap este espus a se paraliza creierul. De doctorii din Iaşi mai zice că sunt..., o ştie de când l-a trimis la Neamț şi nu s-a interesat nici unul de boala lui, care chiar de nu se suia la creier şi totuşi era pierdut. De şederea în Tătăraş l-a frapat aşa*

de tare, de a strigat... de am tresărit! Ei au voit să facă practică cu dânsul, cu siguranță! Doctorul Isac a plecat azi la Viena. Mi-a promis că, cum va ajunge, mi-a scrie cu care doctor l-a consultat şi ce rezultat a luat. El pe toți Profesorii specialişti îi cunoaşte personal, Dumnezeu să aibă milă să-l scape! " Cuvintele lipsă din text – fie n-au putut fi descifrate, fie au fost evitate de editor – care s-ar fi cuvenit să aducă minima informație necesară înțelegerii acestei scrisori atât de derutante a Henriettei. Preluăm aceste informații din cealaltă carte, *Mihai Eminescu: Diverse* (este republicat un articol din ziarul „Liberalul", Iaşi, 18 iulie 1887):

„...La 13 iulie Eminescu, însoțit de sora sa şi de d. Grigore Focşa doctorand de aici a sosit în oraşul nostru cu trenul accelerat de la ora 1 p.m. primit fiind la gară de doi vechi amici ai săi, cari l-a condus la casele d-lui prof. Ştefan Emilian unde sara poetul a fost găzduit. A doua zi la ora 11 a.m. a avut loc în casele d-lui Ştefan Emilian un consult, la care au luat parte d-nii medici:

— Dr, Filipescu, medic primar al oraşului Iaşi

— Col.dr. Otremba, medic şef al Corpului al IV-lea de armată

— Dr. Riegler, profesor la facultatea de medicină

— Dr. C. Botez

— Dr. Negel

Deşi mai mulți din aceşti domni medici aveau să plece din Iaşi încă din 13 iulie, totuşi şi-au amânat plecarea pentru a putea asista pe poetul nostru.

În urma unei cercetări minuțioase la care l-au espus pe Eminescu, medicii au ajuns la convingerea că sănătatea lui nu e de loc alterată şi că trebuie să-l supună unui tratament radical numai în ce priveşte boala lui cea neglijată, care se manifestase la picioare.

Concluziunea consultului a fost: Să se trimită pe Eminescu la băi la Halle cu care ocaziune va putea fi supus unui consult de specialişti din Viena şi anume de către medicii: Dr. Neuman, Dr. Nathnagel şi Dr. Meinert. După terminarea băilor sau poate chiar în acelaşi timp trebui a i se face lui Eminescu un tratament radical..." (urmează situația banilor, îndemnul la grăbirea returnării celor 500 liste de subscripții, etc.; textul este, mai mult ca sigur,

un comunicat oficial al Comitetului de femei organizat de către Cornelia Emilian).

Acest text este foarte important şi pune sub semnul întrebării (*definitive?)* diagnosticul de sifilis susținut cu atâta fervoare şi mercur de către doctorul Isac. Importanța lui vine din faptul că medicii numiți sunt mari personalități medicale şi publice – între ei, un medic militar cu gradul de colonel. Ce bârfeşte doctorul botoşănean (cuvântul său din textul Henriettei nu este redat) despre Iuliano şi Bogdan, medicii care l-au trimis în 1886 pe Eminescu la Mănăstirea Neamț, nu se potriveşte de loc față cu acest colonel doctor ori cu profesorii universitari care-l însoțesc în diagnostic. „Consultația" lor este, de asemenea, publicată în cartea *Mihai Eminescu: Diverse* – şi ne amintim că cereau:

„l. Să se ducă /Eminescu/ într-o localitate apropiată de oraş, şi anume în Tătăraş, spre a putea fi controlat cât se poate mai des de un medic;

2. Să se facă mai întâi un tratament local şi după aceea să se reînceapă tratamentul anti-syphilitic."

Boala este, deci, la picioare – nu la cap. Exclamația doctorului Isac: „cu rana ce o are la cap este espus a se paraliza creierul" – sună ca replica disperată a unui personaj de tragedie: „-Antidotul! -Antidotul!" Este, adică, nevoie urgentă de dezintoxicarea corpului care a fost scăldat până acum în mai bine de o jumătate de kilogram de mercur. Şi totuşi, ciudatul medic pensionar din Botoşani se ia după Eminescu la Viena având, poate, cine ştie ce lucruri importante să le spună chiar şi profesorilor de acolo, pe care-i cunoaşte „pe toți" – sau pentru a-şi susține propria teorie în privința bolii lui Eminescu şi a vindecării sifilisului în general.

Înțelegem, astfel, din scrisoarea Hentriettei că poetul a plecat direct de la Iaşi la Viena, n-a mai rămas în Tătăraş (probabil că medicii au înțeles urgența dezintoxicării) – şi ştim că el va sta la băi, la Halle, până în septembrie, aproape două luni de zile. Va veni însănătoşit – dar va ajunge tot pe mâna doctorului Isac şi a „ajutorului" său neprecupețit Hanrietta.

Se ridică, însă, o altă întrebare: de ce publică doamna Emilian aceste scrisori care se contrazic flagrant cu realitățile

medicale pe care tot ea le publică în altă carte? Din confruntarea de până acum a textelor reiese un „personaj negativ" al poveştii, acest doctor Isac care crede fantasmagoric în sifilisul lui Eminescu şi într-o metodă anume de tratare a acestei boli. Mai reiese, apoi, o docilă elevă a sa, care se întâmplă a fi chiar sora lui Eminescu – şi care aplică asupra fratelui ei metodele ce i se predau. Să fie, oare, intenția editoarei aceea de a-l arăta ccu degetul pe medic prin scrisorile Henriettei? Vom urmări şi acest sens al cărții, desigur.

2 august 1887 – scrisoare către Cornelia Emilian-Fiica, de la Lacul-Sărat unde Henrietta merge singură. Ştie că Eminescu a ajuns la băi, la Halle, şi vorbeşte despre o scrisoare a doctorului Boghean. În context*:" Acum pot scrie, că el* /Eminescu/ *totdeauna zicea că-l enervează foarte tare că nu ştiu a scrie."* Este adevărat, nu prea ştie să scrie, probabil că Eminescu a ascultat-o citindu-i unele scrisori şi se va fi enervat.

24 august/5 septembrie: Revenită la Botoşani, îşi aşteaptă fratele

27 august/8 septembrie: Citind scrisorile primite în lipsa ei de acasă, este foarte mirată cât de mult s-a cheltuit până acum cu Eminescu. Probabil că i se trimisese un raport de cheltuieli.

1 septembrie: Abia ajuns acasă, Eminescu este foarte obosit după drum. *„Doctorul Isac mi-a spus că băile au să-i facă foarte rău, fizic şi moral, depărtat de mine. Pe când aici, la sfârşitul curei, după câteva zile de repaus, fizic şi moral, am să văd un progres neaşteptat. Este drept, pozitiv."*

12/24 septembrie: *„Mihai se află destul de bine, doctorul Isac n-a venit încă din străinătate. Eu îl caut după ceea ce mi-a zis el, că cum se va întoarce de la băi iarăşi cura cea serioasă s-o urmez, numai diferența cu gradul de mercur, de jos în sus urcat. Sper că-l voi vindeca şi a da Dumnezeu ca poveştile lui d-nu Bogheanu şi Focşa vor rămâne tot poveşti."* Nu ştim despre ce este vorba în aceste „poveşti" – dar cei doi sunt doctori şi, desigur, susțin punctul de vedere al consiliului din Iaşi – pe când ea revine tot la tratamentul lui Isac. Nici chestia cu mercurul nu o înțelegem – dar aflăm că s-a revenit la el. Mai spune că vrea să se mute la Iaşi şi cere să i se găsească o gazdă – desigur, pentru a respecta indicațiile date la 14 iulie.

16/28 septembrie: *„...Ieri a venit doctorul Isac din străinătate, şi în dată a venit să-l vadă. Tot cu părerea de mai înainte a rămas, că are să se vindece cu totul, zicându-mi că va da cu numele lui un articol, descriindu-i toată boala, şi că profesorii ce l-au căutat sunt în cea mai mare eroare, zicând că ar fi bolnavă mintea. Că Isac are rezon, este probabil cu totul. Cum am întreprins cura prescrisă de el, cu totul este bine; ba ieri mai că era şi dispus să poetizeze o copilă de 9 ani, ce este foarte frumoasă. Mare dorință am să aibă vreunul din Comitetul lui vr-un interes la Botoşani, să-l vadă, şi apoi s-ar convinge că numai ticăloşia de sifilis îl face să îndure atâta."* Nu se înțelege cine „zicând că ar fi bolnavă mintea", doctorul Isac sau cei care sunt în eroare? Înțelegem, însă, că Henrietta ar vrea să vină unul dintre medicii care au dat „Consultația" de la Iaşi şi să vadă progresele metodei Isac, eventual să stea de vorbă cu acesta, să se lămurească între ei. Ea spune ce vede – şi vede că mercurul face bine la sănătate toamna. Doctorul Isac, cât despre el, situația devine alarmantă. A fost mai întâi contrazis de un consiliu de şase medici din Botoşani – şi a luat pacientul pe cont propriu, garantând că-l va salva; a fost a doua oară contrazis de un grup de medici universitari la Iaşi – şi iarăşi nu vrea să cedeze. Singura scuză este şi singurul său argument: a devenit medicul curant, adică îl vede zilnic sau aproape zilnic pe pacient de câteva luni, este cel mai apropiat de trupul lui.

22 septembrie / 4 octombrie: *„În ceea ce priveşte pe doctorul Isac, el mi-a prescris cum să-l caut, încât executarea mea /nu/ este mai mult decât știința lui. De mi s-ar permite apoi, eu singură aş scrie rețeptele lui, aşa de bine mi s-a întipărit în memorie toată diagnoza boalei şi esecutarea ei. (...) Despre sănătatea lui Mihai sunt din zi în zi mai mulțumită, deşi Isac spune că după două luni are să se facă progresul ce-l cunoaşte el, atât al băilor de la Halle cât şi al curei."* În final cere iarăşi să i se găsească o gazdă la Iaşi ca să fie mai aproape de ceilalți doctori. Poate că aici greşeşte, totuşi, Comitetul de femei din Iaşi: Eminescu trebuie rupt de sub influența doctorului Isac. Tot cu chirie stă şi la Botoşani – şi-ar putea muta gazda la Iaşi fără mari dificultăți.

2/14 octombrie: *„Scuzați vă rog că nu v-am scris aşa de multe zile. Cauza este că, văzând din scrisoarea D-voastră că nu mă pot*

muta la Iaşi, am fost silită a aştepta pe jidovul care a luat casa în chirie a inginerului ce locuiesc eu. M-am învoit a sta în două odăi până la Sf. Gheorghe cu două sute nouăzeci şi cinci de franci. (...) Altfel ne găsim foarte bine, atât eu cât şi Mihai. Contez şi sperez că la primăvară veţi rămânea cu toţii miraţi de minunea ce a făcut doctorul Isac cu el. (...) B. iarăşi a scris o minciună în Curier venind îndată şi rugându-mă să nu mă supăr că el prieşte lui Mihai şi numai cu minciuni va putea face pe Domnii din Botoşani să stăruie la Ministeriu. Doctorul Isac s-a înfuriat de minciuna lui, zicându-i că, de nu va reuşi, apoi are să-l compriomiță de fața tuturora. Mihai nu numai că urmă de rană n-are nicăieri, dară este cu totul bine, veți vedea chiar ce a scris la o societate în Bucureşti. De aceea doresc din inimă să trăiesc lângă D-voastră, că tare m-am săturat de oamenii de aici fără inimă şi fără caracter." Nu avem, din păcate, scrisoarea prin care i se motivează Henriettei de ce nu poate să se mute cu fratele ei la Iaşi.

Asemenea lipsuri pot avea motivații mai serioase – de pildă, este posibil ca lui Mihai Eminescu să i se fi interzis şederea în Iaşi, pentru tulburențe publice, să zicem. În 1886 el fusese consultat de doi medici la arestul poliției şi trimis la Mănăstirea Neamț, în aceste condiții*: „Subsemnații doctori în medicină de la facultatea din Paris etc., în urma requizițiunei d-lui Prim-Procuror, din 5 noiembrie 1886, de a consulta starea mintală a lui Mihail Eminescu, mergând la arestul preventiv al despărțirei 1, unde se află pacientul, din interogatoriul şi conversația avută cu Eminescu am putut constata că el sufere de o alienație mintală cu accente acute produse probabil de gome sifilitice la creier şi exacerbate prin alcoolism; starea lui e periculoasă atât pentru societate cât şi pentru el însuşi şi este neapărată nevoie de a fi internat în o casă specială spre cercetare şi observare pe un timp limitat, după socotința medicului curant. Dr. Iuliano, Dr. Bogdan, Iassy, Noemvrie 6"* (act publicat de N. Zaharia în 1923). Acesta este actul medical care atârnă ca o tinichea de plumb la gâtul lui Eminescu – şi concluziile lui se reverberează în mai toate biografiile care i s-au dedicat. El este contrazis mai întâi de bunul simț – pentru că Eminescu la Mănăstirea Neamț s-a simțit bine după toate mărturiile documentare – şi apoi de consultul universitar din 14 iunie 1887, organizat

de Cornelia Emilian cu cele mai importante personalități medicale ale Iaşului. Ce puteau să constate, în fond, medicii Iulano şi Bogdan, convocați în grabă de Prim-Procurorul urbei şi luându-i „pacientului" un interogatoriu" după care a avut cu el o „conversație"? Poliția, însă, avea de lucru pentru că „pacientul" era consemnat, ca un individ periculos pentru societate.

Când a fost la Iaşi pentru consult, pe 13 iulie 1887, am văzut că el a fost condus de doctorandul Focşa şi aşteptat în gară de „prieteni mai vechi" – iar apoi a fost tot timpul însoțit de cineva – iar la Tătăraş, cum i-au recomandat medicii, n-a mai locuit.

Trebuie spus că textul lui Scipione Bădescu din *Curierul de Botoşani* a făcut ocolul întregii prese româneşti (el mințea că Primăria Botoşanilor i-ar fi tăiat pensia de 120 lei lunar lui Eminescu, şi cerea să se revină asupra deciziei). În 1887 Eminescu n-a publicat nimic în presă. Asta, dacă nu cumva Henrietta, neatentă la cuvinte şi gramatică ca de obicei, se referă la doctorul Isac şi intenția lui de publica studiul promis despre Eminescu. De ce s-a înfuriat doctorul Isac, iarăşi nu se înțelege – şi, mai ales, pe cine are să compromită minciuna lui Scipione Bădescu: pe Scipione Bădescu însuşi, pe Eminescu – sau pe doctor (care făcea parte din consiliu, cum aflăm din alte scrisori)?! Importantă este precizarea că rănile poetului s-au închis definitiv. Rezultă că tratamentul local, prescris şi de medicii din Iaşi la 14 iulie, a dat roade.

18/30 octombrie: *„Mihai este foarte bine, de aceea vă rog fiți bună ca totdeauna şi rugați pe domnul Savul să publice mulțumiri lui doctorul Isac, de bunătatea cea ne mărginită. Cum va /vor/ fi mai măgulitoare, că-i leah şi îi place a fi lăudat, deşi în fond a făcut adevărată minune cu ştiința, mai probabil decât Cristos. (...) Mihai stă toată ziua în casă, că nu are voie să iasă afară. Fricțiunile, în număr de cincizeci, le mântui miercuri. Băi de pucioasă tot trei pe zi, numai cu constipația este o muncă mare şi pentru el şi pentru doctor. Isac are mare speranță să iasă din mâinile sale cu totul sănătos, că mintea este o adevărată minune."* Începem să numărăm iarăşi gramele de mercur... Henrietta atribuie lui Isac...

însănătoşirea fratelui ei care abia a venit de la băi unde a stat aproape două luni pe un tratament german adecvat.

28 octombrie/11 noiembrie: *„Eu nu am uitat să vă trimit scrisorile medicilor din Viena, numai am uitat în scrisoarea trecută să vă dau detalie din ce cauză nu vi le-am trimis. Doctorul Isac mi-a zis că le ia pentru el, până va fi Mihai cu totul bine, şi, la moment ce va vedea că constipația este combătută fără medicamente, va publica, cum v-am scris, toată diagnoza boalei şi vindecarea ei radicală.(...) De miercurea trecută, când a mântuit cura mercurială, Isac i-a ordonat trei oca de lapte pe zi să beie în loc de apă, poamă un kilo la şase oare dimineață, o dată pe săptămână tot o baie de pucioasă. În fine, cea mai mare muncă este constipația. Isac uneori este înfuriat pe el însuşi, cum de nu poate să cunoască din ce cauză provine. Spune Isac că de când e el doctor n-a gândit la un pacient aşa de mult ca la Mihai; ş-apoi zice: răbdare şi timp, toate vor fi pe gustul meu."* Dacă pentru constipație nu putem da vina pe medicația doctorului, noi fiind în necunoştință de cauză, în schimb pentru că ascunde scrisorile medicale de la Viena – cine îl mai poate ierta? ! Comitetul din Iaşi are nevoie de acele documente pentru a le prezenta medicilor împreună cu tratamentul actual al bolnavului – dar, de unde să le ia?

20 noiembrie: *„Mihai este foarte bine. Numai... îl munceşte încă. Doctorul zice răbdare şi timp, boala grea nu se vindecă repede. Crede-mă pe mine că-l voi vindeca radical."* Recurența cuvântului „radical" ne interesează şi trebuie pusă în legătură cu raportul medical de la Iaşi în care se cerea o asemenea vindecare „radicală". Termenul va fi fost vehiculat de doctorul Isac (cel care citise scrisorile medicale şi le păstra) în discuțiile cu Henrietta – iar aceasta îl va fi reținut.

O nouă cură, o nouă viață

26 noiembrie: *„De azi începe o cură nouă: hapuri de fier de trei ori pe zi, băi o dată pe săptămână fără pucioasă, primblare două ore pe zi – pe jos când nu plouă. Chiar acum este la plimbare. Mâncare bună, vin vechi o litră; în restul zilei de câte ori poate bea lapte crud."* Eminescu lua fier încă de prin 1880 şi se prea poate ca acesta

să fi fost „tratamentul radical" pe care doctorul Isac îl aplică după scrisorile medicale din Viena. Dintre destul de multele trimiteri, apelăm la scrisoarea sa către Veronica Micle din 6 iunie 1882*: „Nu ştiu încă bine unde să plec: la Pucioasa, la Strunga, la Balta Albă, la Lacul Sărat, dar destul că de plecat trebuie să plec căci picioarele mele au nevoie, fie de băi sărate, fie de băi alcaline, dar însfârşit de băi cari au efect determinant asupra pielei. Tratamentul intern e stabilit deja... Fier, fier şi iar fier, în formă lichidă şi în formă de pilule."* (din lotul d-nei Cristina Zarifopol-Illias, publicat în anul 2000 la Editura Polirom).

27 noiembrie: „*Noi suntem vizitaţi totdeauna numai de familia Franck şi Doctorul Isac. Cu durere trebuie să-ţi mărturisesc că amândoi nu sunt români, şi tocmai de la aceştia se va trage pensia lui Mihai."* Observaţia este prilejuită de tristeţea lui Eminescu pentru că V. G. Morţun îl minte şi-i trimite tineri acasă pentru a-i lua acordul unei „Societăţi Eminescu" al cărei scop nu-i înţelege. Doctorul Isac, care era şi membru în consiliul comunal, devine cea mai apropiată persoană publică de Eminescu, medicul lui curant.

3 decembrie: bilet de mulţumire pentru bani.

5 decembrie: chitanţă şi mulţumire pentru bani.

8/20 decembrie: „*Iată cauza din care m-am îmbolnăvit. Un bonjurist, într-o dimineaţă, a găsit de cuviinţă să iasă înaintea lui Mihai dimineaţa când făcea plimbare, să-l ieie la dejun cu d-sa dându-i rachiu, mâncări sărate, vin etc., cu totul contra curei şi chiar boalei lui. Venind acasă, i-a fost foarte rău. Eu, de frică că va cădea iarăşi în starea din trecut, plângând mult şi tulburându-mă, mi s-a făcut aşa de rău că am crezut că mor. Al 2-lea, în fiecare zi sunt torturată până voieşte să ia hapurile. Al 3-lea iarăşi simt frica de două ori pe zi, când iese la plimbare, să nu abuzeze de el vreunul ca Bădescu. Azi sunt convinsă că nu i se întâmplă nimic, căci l-a dus doctorul la plimbare."* Nu este pentru prima dată când aflăm că poetul refuză medicamentele. În curând, însă, vom afla că şi doctorul Isac bea cam mult. Desigur, exagerările Henriettei trebuie luate ca atare. Vinul îi era recomandat lui Eminescu, câte o litră pe zi, vezi mai sus; cât rachiu ar fi putut bea el cu acel „bonjurist" încât să-i fie cu adevărat rău?! Mai degrabă, sora sa este încredinţată că societatea nu-i face bine, statul în cârciumă, discuţiile, provo-

cările prietenilor ca să-şi spună şi el opiniile politice, etc. Ni-l putem uşor imagina pe Eminescu dezvoltând în grupuri de mici teoria păturii superpuse ori legea selecției sociale negative, teoria compensației...

10 decembrie: *„Lui Mihai îi merge în toate privințele bine. Chiar constipația este deja combătută, lucru care începuse a-l cam descuraja pe doctor. Dieta, cura, foarte stricte."* Nu ştim dacă este vorba de „noua cură", cea anunțată la 26 noiembrie, cu fier de trei ori pe zi – sau dacă trupul a învins, în cele din urmă, iarăşi, temutul mercur de 7 grame.

10 decembrie: Bilet de mulțumire pentru bani.

13 decembrie: Asigurare că nu primeşte bani decât de la Comitet, gânduri despre un viitor concert în scop de binefacere mediatizat prin presă

3/15 ianuarie 1888: *„Într-una dintre scrisorile matale îmi scrii că voieşte Societatea de a-mi cumpăra o casă. De va fi cu putință vă rog, iubită mamă, să fie tot în Iaşi, unde sunt binefăcătorii lui Mihai şi din alte două cauze: Întâi că are societatea cultă de care are mare trebuință obositul lui creier, al doilea, oraşul e curat şi poate merge oare întregi pe jos fără a se murdări până la genunchi. Mihai în toate zilele zice: Oare când voi scăpa eu de oraşul ista murdar şi unde nu-i nimic de văzut şi de ascultat? (...) Iar în caz de rămâne Societatea în ideea de a lua o casă în Botoşani, în scopul de a fi Mihai aproape de bunul doctor Isac, apoi iarăşi mă unesc, deşi am speranță că nu va avea trebuință poate de el."* Este dilema Henriettei mai veche: lângă doctorii din Iaşi sau lângă doctorul din Botoşani. Trebuie spus aici, ca să nu mai insistăm la fiecare scrisoare în parte, că este vorba de o casă în Botoşani, chiar pe lângă doctorul Isac, aflată în custodia Mănăstirii Agafton a cărei stareță era chiar Maica Olimpiada, mătuşa lor (sora Ralucăi Eminovici) – şi se vor duce tratativele pentru a fi cumpărată de către Comitetul de femei din Iaşi pentru Eminescu personal. Rămâne exemplară această mobilizare a femeilor ieşene care au reuşit să strângă sume foarte importante pentru Eminescu şi au avut chiar intenția de a-i cumpăra casă şi a-i asigura un venit în bancă. Nu ştiu dacă se poate găsi ceva similar în istorie pentru a face comparația. Ce anume s-a defectat în acest mecanism al legării poetului de glie – e greu de spus. Oricum,

el va pleca în curând – şi nu la Iaşi, ci la Bucureşti – lăsând să se înțeleagă că a fugit ca să scape, că s-a salvat din această situație.

14 ianuarie: *"Eu sperez că va ocupa şi un post, de va trece iarna. Cu sănătatea, slavă Domnului, îi merge foarte bine. Până acum a luat cinci sute patruzeci hapuri şi mai are de luat, până la 1 aprilie, încă şase sute şase zeci, peste tot o mie două sute, de neapărată trebuință, că până a da căldura se mântuie cura. Băi o dată pe săptămână şi lapte cât poate să beie pe zi."* Este vorba de „hapurile" care conțin fier, „noua cură" începută la 26 noiembrie anul trecut. Întrucât sănătatea merge din ce în ce mai bine, este de presupus că doctorul Isac a renunțat, în fine, la mercurul său otrăvit. Nu ştim dacă el a dat, totuşi, scrisorile medicale de la Viena către Comitetul din Iaşi, dacă Iaşul i-a ordonat strict să facă această nouă cură „radicală", dacă a fost inițiativa lui, etc. Lucrurile plutesc într-un vag nedefinit unde doar Henrietta pare a se orienta cine ştie cum.

16 ianuarie: Speranțe pentru casa ce urmează a se cumpăra pe numele lui Mihai, chiar lângă locuința doctorului Isac.

17 ianuarie: *„... Casa este foarte bună, strada retrasă şi aerul curat. Casa a fost a unei cucoane care, rămâind văduvă, s-a călugărit la mănăstirea Agafton. Murind, a lăsat-o să se vândă numaidecât, până la Sf. Gheorghe 1888, aprilie 23, pentru datorii. Executoarele testamentare sunt trei călugărițe: actuala maică stareță Olimbiada Iuraşcu, Agapia Gherghel econoamă şi Eupraxia Herescu. Un raport al defunctei cere 6000 franci, însă pe mine m-au asigurat că sunt siliți a o da cu 4000 franci şi poate cu mai puțin chiar. Maica Olimbiada Iuraşcu este mătuşa noastră, soră cu mama, şi de aceea nu mă pot adresa eu direct, să n-o compromit înaintea soborului ei, crezând că ea, mătuşa, voieşte a ne îndatori. În caz de a rămas în Comitet ideea de a cumpăra o casă, vă rog a pune o persoană străină de noi să se adreseze călugărițelor scrise mai sus, rugându-vă a ne da răspuns pozitiv de va fi cu putință să se cumpere sau nu, pentru că, în caz de nu, să putem a ne căuta mai de timpuriu o căsuță cu chirie, căci de la Sf. Gheorghe suntem siliți a ne muta aiurea."* Acest capitol, care abia se deschide, este important pentru că probează încă o dată bunele intenții ale acestui Comitet condus de către Cornelia Emilian. Se poate spune că societatea civilă românească a făcut

enorm de mult pentru Mihai Eminescu, a încercat din răsputeri să-i asigure bunul trai. Destinul este, în privința „căsuței", de partea celor doi frați făcând ca mătuşa lor să fie implicată în vânzare (şi preț). De altfel, chiria lor era de circa 300 lei pe lună, deci vreo 3400 lei pe an – ceea ce înseamnă că cu chiria pe un an această casă putea fi cumpărată. Eminescu avea în cont, la această dată, vreo 800 lei, pe care Hanrietta îi va da călugărițelor ca arvună pentru a nu vinde altcuiva. Ea însăşi avea 5.000 lei în bancă, zestre de la Gheorghe Eminovici, şi era dispusă să dea o parte din ei. Socotelile care-i frământă mintea şi timpul sunt, astfel, foarte simple şi duc spre liniştirea unei vieți până acum destul de agitate a ei – şi spre o existență simplă şi decentă în Botoşani a lui Eminescu.

20 ianuarie: *„De scriitorii ce-mi scrii mata că au murit în cea mai mare mizerie nu mă mir, că Mihai, de nu făceați Dumneavoastră comitet pentru el, de astă-vară era mort cu siguranță, şi de acum înainte de nu va fi nimeni lângă el, tot în cea mai mare mizerie ar fi, precum cred că aveți idee cum era la Iaşi. În timpul de faşă este îmbrăcat curat, căutat ca un prinț, fără a-i lipsi o iotă din tot ce ordonează doctorul şi totdeauna are în buzunar douăzeci de franci, fără ca, scumpă mamă, să se intereseze de cel mai mic lucru a-l cumpăra."* Într-o scrisoare anterioară Henrietta descria viața fratelui la Iaşi, prin 1885-1886, când s-a dus să-l vadă. Revenim: *„Eu i-am propus de mult să-l iau la mine, ei /amicii lui/ au zis că la mine n-are distracție, ba încă şi mai mult, m-am dus să-l văz de două ori la Iaşi şi am şezut două zile în hotel până mi-au dat amicii voie să-l văd. Niciodată în viața mea n-oi uita lovitura mea morală, când l-am văzut aşa mizer, nefericitul a fost totdeauna neglijent şi numai sub o priveghere a altei persoane ar fi scăpat cu totul de nenorocirea în care se afla. Cred şi sunt convinsă că Doctorul Isac are să-l vindece..."* (23 iunie/5 iulie 1887). Nu vom lua de bune observațiile ei privind viața boemă ca fiind acelaşi lucru cu boala – şi nu vom crede că doctorul Isac l-ar fi putut face pe Eminescu să mănânce la timp, să-şi calce pantalonii, să se bărbierească, etc. (într-o altă scrisoare Hanrietta se laudă că l-a determinat pe fratele ei să se bărbierească singur) – dar trebuie să ținem cont de opinia ei după care Eminescu avea nevoie de cineva care să-l secondeze, să-i dirijeze treburile

casnice pentru ca el să se poate adânci fără grijă în studiu şi creaţie. Aceasta e fost, pare-se, opinia generală a momentului – şi nu este de loc exclus ca intervenţia Veronicăi Micle, care l-a smuls în aprilie 1888 din Botoşani şi l-a dus la Bucureşti, să fi venit şi să fi fost înţeleasă în cheia acestei nevoi de partener. Întrebarea se va muta mai departe, însă: de ce nu-şi asumă Veronica acest rol – aşa cum doctorul Isac, de pildă, şi l-a asumat pe cel de medic curant garantând că-l va însănătoşi pe Eminescu?! La Bucureşti ei vor locui un timp împreună, dar apoi separat, la câteva străzi distanţă, ea motivând că aşa cere el, venind la el zilnic să-l îngrijească – dar în acelaşi timp călătorind foarte mult, mai ales în Botoşani. Nu va fi avut răbdarea şi puterea de convingere a Henriettei... Iar Bucureştiul era locul unde Eminescu avea şi prieteni – dar şi mulţi duşmani.

29 ianuarie: Dă arvună pentru cumpărarea casei.

29 ianuarie (către Cornelia Emilian – fiica): *„...Mihai se află cu totul bine ca minte, numai ca corp se află încă sub cură, şi de corp te asigur că se vindecă şi nu va mai fi niciodată bolnav..."*

3 februarie: *„... Mihai, de va căpăta pensie, apoi vă asigur eu, scumpă mamă, că nu se desparte niciodată de mine, măcar că Doamna M./icle/ îl cheamă la Bucureşti în fiecare scrisoare; dar necăpătând pensie, va fi silit să-şi caute un post, căci el mai are încă un defect în natura sa, căci după ce-io sărac, apoi e şi mândru de nu mai are pereche. Judecă scumpa mea mamă dacă sărăcia este o ruşine? Bunii şi străbunii noştri au fost oameni foarte bogaţi şi chiar părinţii noştri n-au fost săraci şi nu pot roşi c-au pierdut vreunul averea în vânt, ci numai în urma multor nenorociri. Şi este lucru de mirare cui seamănă Mihai de-i aşa de risipitor, de vreme ce familia noastră era ca un exemplu între proprietarii din Botoşani. Eu nu m-aş supăra de se va duce; în caz de nu va căpăta pensie, numai, aş duce veşnic grijă să nu se apuce de viaţa cea fără judecată care l-a adus în aşa tristă stare. Mihai îmi zice că preferă în oraş mare să-şi câştige hrana cu o sută de franci pe lună, decât să trăiască în provincie fie chiar cu o sumă mult mai mare."* (În ultima frază am pus punctul şi virgula după *se va duce* şi virgula după *numai*. Textul, la I. E. Torouţiu: „Eu nu m-aş supăra dacă se va duce în caz de nu va căpăta pensie, numai aş duce veşnic grijă...", cu sensul „se va duce dacă nu va căpăta pensie", ceea ce pare

absurd. Câştigând junimiştii alegerile, Eminescu îşi face planuri să meargă la Bucureşti ca să fie alături de ei, eventual să fie ajutat.) Rezultă discuții repetate între cei doi frați pe tema Bucureşti şi Veronica Micle – discuții pe care Henrietta le raportează Comitetului de la Iaşi.

4 februarie: *„Nu m-am supărat de loc că-mi cereți socoteală de banii ce mi i-ați trimis, ci cu mulțumire vi-o dau precum urmează:*

400 franci ce mi i-ați trimis de la d-nul Cuza şi 400 produşi de concertul din Iaşi i-am dat arvună pentru casă, precum v-am scris, iar 400 franci produşi de teatrul din Botoşani sunt puşi la casa de economie şi împrumut de aici, cu condiția ca frate-meu să primească în fiecare lună câte o sută numai. Despre rest, adică de la D. Mille, D-ra Weitzeker, v-am scris că aveam cea mai mare trebuință de a plăti farmacia, de la care îmi trimetea răspuns că nu mă mai poate credita. Apoi avea nevoie de haine, încălțăminte etc...."

Banii Comitetului de la Iaşi sunt decontați până la ultimul bănuț de către contabil, iar aceste rapoarte sunt necesare. Scrisoarea este scrisă de Mihai Eminescu, vezi mai jos.

4 februarie: *„Profit şi eu de răspunsul lui Mihai, deşi mă iscăleşte pe mine, de a vă mai da detalii. (...) Mihai iarăşi nu e bine, din cauza ce v-am scris ieri. Doctorul Isac zice că, pe cât e de necesar ca Mihai să beie o litră de vin vechi la masă, pe atât este de otrăvitor în timpul curei peste zi. (...) Doctorul este cunoscut şi de copiii de pe uliță că este bețiv, de ce, dacă ştie că e rău pentru alții, el nu îndeamnă pe nimeni să-l imiteze, ci din contră face morală fiecăruia zicând că băutura este foarte nesănătoasă /?/"* În scrisoarea de ieri, 3 februarie, Henrietta spune doar că *„Acum nu ştiu ce-ți va scrie el mâine, după întâlnirea cu primarul nostru ca să ne deie detalii de cei o sută şaptezeci şi cinci de franci. Ora de întâlnire e la 9 ore dimineața. Rezultatul are să vi-l scrie Mihai."* Rezultatul, în prima scrisoare din 4 februarie*:"În privința banilor de la primar, astăzi în 4 februarie am fost la el acasă. Nu mi-a tăgăduit că sunt banii, dar mi-a afirmat că din eroare i-a considerat ca bani pentru incendiați, făgăduindu-mi că sâmbătă la 6 februarie sau duminică dimineața mi-i va trimite prin secretarul de la primărie."* Ori antedatează scrisoarea (şi „astăzi în 4 februarie" este pentru scrisoarea din 3 februarie) – ori pe 3 februarie la ora 9 n-a mai ajuns la primar ci s-a întâlnit cu „cineva" pe drum

încurcându-se la un pahar de vin. Cu alte cuvinte: ori a băut cu primarul însuşi, Hasnaş, ori cu altcineva, probabil Bădescu. Prin expresia „ Mihai iarăşi nu e bine" din scrisoarea ei din 4 februarie, Henrietta nu înțelegere decât că fratele ei este puțin băut, şi-a băut litra zilnică de vin între mese de pildă. Şi când spune că doctorul Isac este „beţiv" probabil că exagerează. Mai mult ca sigur, doctorul nu este un abstinent – ceea ce nu înseamnă că este un băutor înrăit.

5 februarie: *„După expedierea epistolei lui Mihai către matale a venit doctorul Isac aducând o scrisoare de la d-nul Maiorescu adresată lui, rugându-l s-o deie lui Mihai în mână. Doctorul a pretextat că scrisoarea adresată lui personal a uitat-o acasă, făgăduindu-mi că îmi va arăta-o mai pe urmă. Către Mihai scrie relativ la tipărirea ediției a 3-a a poeziilor lui, cerându-i şi ce a mai scris nou să trimeată la tipar. De scrisoarea doctorului însă nu pot să-ți spun nimic, până nu voi putea rămânea singură cu doctorul."* Se înțelege, în cele din urmă, că Titu Maiorescu a trimis două scrisori în acelaşi plic: una către poet şi cealaltă către doctorul Isac. De ce va fi ales această cale, nu înțelegem; poate că nu prea are încredere în Henrietta – ceea ce este, însă, greu de presupus. Probabil a vrut să economisească banii de un timbru. La scrisoarea sa, poetul îi răspunde că „poezii nepublicate de intercalat în volum" nu are (şi am atras atenția în altă parte asupra termenului: „de intercalat" – care se referă la structura ediției princeps, la ordinea poeziilor, etc.: Titru Maiorescu a pierdut o coală de tipar, 32 pagini, la tipărire, în 1883, şi vrea s-o reconstituie, să „intercaleze" poeziile lipsă în ordinea din acea coală editorială – iar Mihai Eminescu refuză colaborarea în acest sens). Faptul că Titu Maiorescu poartă corespondență privată cu doctorul Isac este, însă, în măsură să ne pună în alertă. Iarăşi sub semnul probabilității vom afirma că, pentru că junimiştii au câştigat alegerile (într-o coaliție – de altfel, foarte fragilă), criticul vrea să ştie starea sănătății lui Mihai Eminescu chiar de la doctor pentru eventualitatea că poetul îl va căuta la Bucureşti. Amintim că, de acum înainte, Eminescu va merge la Titu Maiorescu doar în audiențe, cu mari emoții – şi va fi primit foarte rece, refuzându-i-se piesa de teatru „Lais" la care lucrase poetul în Botoşani fără ca sora sa să ştie.

10 februarie: *„D-nu Maiorescu scrie doctorului ce crede de boala lui Mihai şi de garantează să-l facă sănătos, sau este numai o ameliorare, care poate mai târziu să se ivească cu şi mai mare furie şi dacă s-a lăsat de băut. Doctorul i-as răspuns franţuzeşte, el româneşte nu se poate exprima bine, că se va face cu totul bine făcând şi la vară 30 de băi la Halle, numai pentru evaporarea mercurului ce este în corpul lui. Despre băut, atârnă de la banii pe care îi va avea. Dacă are bani mulţi în mână, apoi îi place să beie în companie cu mai mulţi ce-i voiesc răul din invidia talentului său."* Scrisoarea este foarte importantă, dar greu de înţeles. Doctorul garantează însănătoşirea – dar cere iarăşi băi pentru contracararea mercurului din corpul poetului. Nu ştim dacă în continuare el prescrie fricţiuni cu mercur (mai sus am văzut că prevăzuse „hapuri cu fier" şi o baie săptămânal) – sau se referă la mercurul deja ingerat până acum. Cu alte cuvinte, nu ştim dacă doctorul susţine în continuare diagnosticul de sifilis. Dacă da, şi dacă el crede că Eminescu „se va face cu totul bine" – ar rezulta că doctorul Isac se crede în posesia unui leac pentru sifilis, ceea ce ar fi de-a dreptul miraculos în vremea aceea (abia în 1909 se va descoperi antidotul la această boală). Există, însă, şi posibilitatea ca el să fi renunţat la diagnostic şi la fricţiuni, acceptând tratamentul cu fier – şi să ceară băile de la Halle pentru intoxicaţia anterioară a corpului poetului. Plutim în acel vag nedefinit – în care, de data aceasta, numai doctorul Isac pare a se orienta. Fraza are simetriile ei: „că se va face cu totul bine făcând şi la vară 3o de băi" pare redundant: una este *bine*, alta este cu *totul bine* – iar *făcând şi la vară* se referă mai degrabă la acest „ cu totul bine". Aşadar: e bine, dar dacă va mai face băi va fi şi mai bine, cu totul bine; deci băile sunt facultative, nu sunt absolut necesare. Ar rezulta, totuşi, că doctorul Isac nu mai crede în sifilis şi nu mai foloseşte mercurul său otrăvitor, vrea doar să-l înlăture pe cel deja pătruns în corp... În acest caz (ipoteză, dar cum poate fi urmărită?) – această scrisoare în limba franceză a lui Francisc Isac către Titu Maiorescu are, pentru critic, şi rol de aviz medical în privinţa lui Eminescu.

Cât despre ce vrea să ştie Maiorescu în privinţa cealaltă, „dacă s-a lăsat de băut" – răspunsul e simplu: criticul vrea

să ştie nu dacă Eminescu mai bea sau nu vreo băutură alcoolică – ci clar: dacă bea „în companie", adică în localuri publice (ieftine, cu prieteni invidioşi, dornici să-l provoace, etc.).

12 februarie: Cere procură pe numele lui Mihai Eminescu pentru a amâna vânzarea casei către altă persoană (a mărit arvuna la 1000 lei ca s-o mai păsuiască o lună călugărițele).

14 februarie: Scrisoare către Cornelia Emilian Fiica, la Paris. Despre frig, alegeri, speranța că se vor vedea la vară.

14 februarie: Avocatul care se ocupă de cumpărarea casei lipseşte din oraş.

15 februarie: *„Mihai ştiu bine că are să aibă mare bucurie să vadă casa cumpărată, dar cum este el pesimist nu crede că se va putea cumpăra, are o natură că numai ce vede cu ochii crede. Doctorul zice totdeauna că mare nenorocire este pentru el pesimismul; chiar şi în boala lui, necrezând în efectul medicamentelor, progresul în bine merge cu mult mai încet. Răul cel mare, despre care mă-ntrebați, e combătut, şi numai când face vr-un abuz revine, căpătând greață şi mâncărime de piele. Altfel aş dori acum să-l vadă doctorii din Viena, pentru a se convinge cu câtă uşurință s-au pronunțat asupra boli ca incurabilă. Doctorul Isac are să publice diagnoza, după cum mi-a promis, îndată ce va sfârşi Mihai hapurile. Ieri i-a dat cea din urmă doză mare, căci el azi la amiază pleacă pentru 20 de zile în Italia, sufere şi el de boala sa mai tare din cauza iernei."* Iarăşi o scrisoare importantă, dar dificil de interpretat. Desigur, „răul cel mare" este cauza bolii, boala ca atare (probabil, „sifilisul" în limbajul Henriettei). Care medici de la Viena s-au pronunțat, însă, că boala este incurabilă, nu se înțelege. Să fie vorba de cei consultați în vară, la recomandarea consiliului din 14 iulie de la Iaşi – sau de medicii din 1883, Leidesdorfer şi Obersteiner? Este mai mult ca sigur că Henrietta se referă la ultimul consult vienez, pentru că scrisorile medicale ale acestor doctori le ceruse Cornelia Emilian. Aceste scrisori şezuseră, însă, la doctorul Isac, el le ştia şi i le explicase Henriettei. Dacă le trimisese sau nu şi Comitetului din Iaşi, nu aflăm. În eventualitatea că şi acest Comitet era avizat, din ele, că boala este considerată incurabilă – cu atât mai mult gestul doctorului Isac devine miraculos. Este o eventualitate de luat în considerație, pentru că şi Titu Maiorescu se interesase asupra

stării reale a pacientului. Ar rezulta că şi el ştia, de la acel Comitet, că boala este considerată incurabilă de către medicii vienezi – şi voia să-l consulte pe medicul botoşănean – care, iată, trebuie să publice un studiu, promite că-l va publica, dar deține şi reține adevărul numai pentru sine.

Eminescu şi editorii săi

27 februarie: *„Dacă v-aş putea descrie influența ce ai făcut mata cu scrisoarea din urmă asupra lui Mihai cred că ai rămânea pe deplin satisfăcută; şi ai să-l corijezi şi de defectul lui, după cum mi-ai dat şi bani spre a-l vindeca. Acest om vă datoreşte viața şi, prin însănătoşirea lui, pot zice şi ceea ce a mai scris. D-lui Maiorescu nu i-a scris să-i tipărească a treia ediție, zicându-i că, de nu va putea căpăta pensia, va tipări o ediție nouă şi atunci îşi va procura mulți bani. El e cam supărat pe d-nul Maiorescu, pentru că i-a scris recomandat rugându-l foarte călduros pentru biblioteca lui şi nişte manuscrise pe care el ar voi să le mântuie şi nici un răspuns nu a primit până acum. Scriind doctorului, el nu pomeneşte de fel de rugămintea lui. Mihai îmi spune că, în Biblioteca din Iaşi, are un Dicționar lucrat de dânsul din limba sanscrită, aproape iarăşi gata, şi doreşte să ştie de mai este sau nu. Eu vă rog, de vei putea afla de este, apoi înştiințează-ne, pentru ca el să-l ceară. Eu mă bucur foarte mult când îl văd că lucrează şi singur /sigur/ că varietatea lucrului îi face mai mult gust. De aş putea i-aş aduce cărțile din Bucureşti, însă cine mai ştie de sunt, şi de /nu/ sunt irosite de mult."* Informații învălmăşite, scrisoare greu de ordonat. Am întregit în paranteze drepte sensul. Henrietta ştie că poetul lucrează la mai multe lucruri deodată („varietatea lucrului") – văzând, probabil şi cartea germană pe care o traduce Eminescu („Le joueur de flûte" de Emile Augier, piesa de teatru pe care o are în ediția germană „Reklam") – dar şi poeziile sale (dintre care A. C. Cuza recuperează şi-i publică poemul „Kamadeva"). Vedem, însă, că nici Cornelia Emilian nici Titu Maiorescu nu-i returnează în vreun fel manuscrisele anterioare – dar Henrietta înțelege că acestea există şi consideră că poetul „le datoreşte" tot binefăcătoarei sale, în sensul că, însănătoşindu-se, şi-a adus aminte de ele, şi le consideră operă a sa.

În privința relației cu criticul, lucrurile devin interesante. Rezultă că Eminescu şi-a cerut manuscrisele prin scrisoare recomandată – iar Titu Maiorescu a răspuns către doctorul Isac întrebând dacă poetul este sănătos. Vezi, însă, mai sus, scrisoarea din 5 februarie 1888, despre care este vorba: *„...a venit doctorul Isac aducând o scrisoare de la d-nul Maiorescu adresată lui, rugându-l s-o deie lui Mihai în mână. Doctorul a pretextat că scrisoarea adresată lui personal a uitat-o acasă, făgăduindu-mi că îmi va arăta-o mai pe urmă. Către Mihai scrie relativ la tipărirea ediției a 3-a a poeziilor lui, cerându-i şi ce a mai scris nou să trimeată la tipar. De scrisoarea doctorului însă nu pot să-ți spun nimic, până nu voi putea rămânea singură cu doctorul."* – şi, apoi, cea din 10 februarie 1888, cu explicații suplimentare: *„D-nu Maiorescu scrie doctorului ce crede de boala lui Mihai şi de garantează să-l facă sănătos, sau este numai o ameliorare, care poate mai târziu să se ivească cu şi mai mare furie şi dacă s-a lăsat de băut. Doctorul i-a răspuns franțuzeşte, el româneşte nu se poate exprima bine, că se va face cu totul bine făcând şi la vară 30 de băi la Halle, numai pentru evaporarea mercurului ce este în corpul lui. Despre băut, atârnă de la banii pe care îi va avea. Dacă are bani mulți în mână, apoi îi place să beie în companie cu mai mulți ce-i voiesc răul din invidia talentului său."* Se înțelegea că în plicul către Francisc Isac criticul pusese şi o scrisoare către poet – pe care cerea să i-o dea lui în mână. Probabil că nici în acea scrisoare separată – care, desigur, a existat – criticul nu-i spune nimic despre manuscrise, ci doar îl anunță scoaterea ediției a treia şi-i cere „poezii noi" – cum înțelege Henrietta şi cum am fi tentați să înțelegem şi noi. Eminescu îi va răspunde criticului abia la 14 martie, după un timp de aşteptare aşadar:

„ Mult stimatul meu domn,

Vă cer iertare din toată inima pentru greşeala mea de a nu fi răspuns imediat la scrisoarea d-voatre ce mi-a fost comunicată prin bunăvoința d-lui doctor Isac. Cauza întârzierii este că singur nu ştiam ce să răspund cu siguranță, căci o veste ce-mi sosise din Iaşi mă pusese în îndoială de mai pot scoate o a treia ediție sau nu. Încă pe când eram la Iaşi, d-l V.G.Morțun, actual deputat în Adunare, îmi făcuse propunerea de-a scoate la lumină a treia ediție, şi-ntr-o scrisoare ce-mi adresase în urmă îmi anunța chiar „pe săptămâna

viitoare scot în vânzare volumul ce-am editat." Nici până acum însă nu ştiu pozitiv daca această ediţie s-a făcut în adevăr sau nu. Multe îndatoriri ce mi le-a făcut d-l Morţun în timpul boalei mele m-au îndemnat să ezitez a da un răspuns afirmativ. Dacă însă d-l Morţun ar fi renunţat la ideea de a scoate ediţiunea a treia, atunci vă rog a da urmare binevoitoarelor d-voastră intenţiuni şi a încheia cu d-l Socec, iar prisosul eventual de la ediţia a doua sau un acont asupra ediţiei a treia, vă rog să binevoiţi a mi le trimite prin mandat poştal (M.Eminescu, Botoşani). Poezii nepublicate, de intercalat în noua ediţie, nu am. ..."

Aici atrage atenţia adresarea oficială, rece. Ca să înţelegem dialogul, trebuie să ştim că este vorba de două cărţi diferite: una este ediţia „Poesii de Mihail Eminescu", scoasă de Titu Maiorescu în 1883, 1885 – şi acum, în 1888, gata să iasă în a treia ediţie – şi alta este „Mihai Eminescu: Proză şi versuri. Editor V. G. Morţun", care era gata de pe acum („scot în vânzare volumul ce-am editat", scrie editorul – iar cuprinsul volumului este, într-adevăr, publicat prin presă în 1888, scriindu-se apăsat că această carte există; rezultă că V. G. Morţun o avea, realmente, tipărită şi urma doar s-o pună în vânzare, lucru ce se va face abia în 1890 – desigur, cu schimbarea paginii de titlu şi cu unele adaosuri, cum vom vedea). Consultând ediţia lui Morţun, observăm că ea cuprinde poeziile publicate de Eminescu în tinereţe, pe care nu le conţineau ediţiile Maiorescu, dar şi proză („ Sărmanul Dionis", „Făt Frumos din lacrimă", „Influenţa austriacă asupra românilor din Principate", conferinţa poetului publicată în *Convorbiri literare*). Ea este o ediţie anti-Maiorescu, plănuită, probabil, de Eminescu împreună cu V.G.Morţun pentru a prelua din mâinile criticului întreprinderea editorială de la Socec (sau pur şi simplu pentru a completa ediţiile Maiorescu). Eminescu vorbeşte, însă, de „ediţia a treia" – şi mai spune că nu ştie dacă V. G. Morţun scoate ceva sau dacă ediţia lui „ s-a făcut", deci afirmă că n-a văzut-o. Într-un interviu târziu, de prin 1914, V. G. Morţun declară că avea de gând, „în tinereţe", să scoată ediţia cu poeziile publicate de Eminescu în „Convorbiri literare" (ediţia Maiorescu) – şi-i arată lui Al. Şerban ediţia Maiorescu citindu-i din enorm de multele îndreptări de text pe care le făcuse:

„Dl. Morțun mai trase o carte din rafturile bibliotecii sale. Şi, răsfoind-o melancolic, spuse, vorbindu-şi parcă mai mult sieşi:

— Aceasta este ediția princeps tipărită de Maiorescu...

M-am aplecat peste paginile pe care ministrul le răsfoia cu atâta evlavie: toate aproape erau corectate cu creionul şi purtau pe ici pe colea strofe adăugite.

— Cât am muncit ca să restabilesc textul adevărat al poeziilor... mă lămuri d-nul Morțun. Am fost stăpânit odinioară de dorința de a scoate o ediție curățită de toate schimbările întâiului editor, potrivit cu textul primitiv din Convorbiri literare... Şi-mi citi câteva versuri care îmi sunau mult mai puternic în originalul lui Eminescu decât în versiunea domnului Maiorescu. – Luptele sociale şi politice m-au îndepărtat tot mai mult de aceste preocupări literare şi treaba a rămas neisprăvită..." („Flacăra", 1914, nr. 35, p. 393-395).

Este singura lui luare de cuvânt în chestie, biblioteca şi arhiva i s-au risipit. Am mai vorbit despre aceste lucruri în cartea „Eminescu şi editorii săi", 2000. Vol. I, p. 157 squ. Acum trebuie să revin. Desigur, aceste îndreptări nu puteau fi făcute de V.G.Morțun singur – erau operate de către Eminescu însuşi pe ediție princeps, în acei ani de la Iaşi pe care poetul îi evocă în această scrisoare (anii 1885-1886). Rezultă că poetul a proiectat cu V.G.Morțun şi ediția „Proză şi versuri", ca o completare la cele maioresciene – dar şi o nouă ediție corectată după ediția princeps. La aceasta se referă poetul când vorbeşte de „ediția a treia" – de vreme ce aminteşte prisosul eventual de la ediția a doua. El vorbeşte de V.G.Morțun „actual deputat în Adunare" – ştiind că acesta abia a câştigat locul de deputat şi că este, deci, coleg cu Titu Maiorescu, câştigător de asemenea al unui loc la Senat. Poetul cere ca ei doi să se înțeleagă, colegi fiind, adică să se întâlnească acolo, la Bucureşti, şi să stabilească.) Raționamentul nostru se bazează pe context: şi Henrietta îi scrie la fel Corneliei Emilian, să ia legătuira cu alte persoane cunoscătoare şi să se înțeleagă între ei ce se poate face cu dicționarul de la Iaşi ori cu bibilioteca de la Bucureşti. Amândoi frații lansează, din Botoşani, asemenea apeluri la înțelegere în sens de discuție, decizie comună în lipsa lor, care nu pot fi de față.

Rezultatul este că V.G.Morțun nu mai pune în vânzare ediția „Proză şi versuri" – iar cât despre ediția corectată, nici nu mai este vorbă. Titu Maiorescu încearcă, desigur, cât îi stă în putință, să curme orice scandal pe marginea operei lui Eminescu – şi rămâne, în timpul vieții poetului, singurul său editor.

Trebuie spus că încă din 1884, după apariția ediției princeps, criticul bănuieşte că sunt de îndreptat unele lucruri şi, în cunoscuta scrisoare prin care-i explică poetului, aflat în sanatoriul de lângă Viena, împrejurările tipăririi volumului, mai adaugă: *"... şi de pe acum trebuie să te gândeşti la ediția a doua, care va fi reclamată pe la toamnă şi în care vei putea face toate îndreptările ce le crezi de trebuință. Poeziile dumitale, până acum îngropate în Convorbiri, sunt astăzi cetite de toate cucoanele de la palat până în mahala la Tirchileşti, şi la întoarcerea în țară te vei trezi cel mai popular scriitor al României."* (fă şi comparația cu sintagma parlamentară a lui Negrruzzi din 1887: „nenorocitul poet național Eminescu", vezi mai jos). Poetul nu colaborează, însă, la aceste îndreptări cu Titu Mauiorescu – ci, după cum înțelegem, se apropie mai mult de V. G. Morțun – care în anii 1884-1885 îl cultivă cu insistență, plimbându-l chiar pe la cluburile socialiste din Moldova (la Roman, într-o asemenea întrunire, l-a văzut şi Garabet Ibrăileanu). Privind, însă, ce a rezultat din „colaborarea" sa cu deputatul socialist nu trebuie să ne facem iluzii că acest volum de poezii pe care l-au proiectat ei ar fi fost vreo țintă către perfecțiune. Mai întâi, că în „Proză şi versuri", 1890, găsim cu totul altă ortografie decât cea a *Convorbirilor literare*, cu iotacisme infinite, *-u* final, etc. Editorul a adus opera publicată a lui Mihai Eminescu – la ortografia *Contimporanului*. Dacă aşa va fi procedat şi cu ediția de poezii, ar fi fost un mic dezastru filologico-lingvistic (dar, repetăm, s-ar fi salvat acel sumar al cărții, inclusiv ordinea poeziilor în coala editorială pierdută, vezi mai jos).

Cu totul interesant este, însă, enunțul lui Eminescu, asupra căruia iarăşi trebuie să revenim: **„Poezii nepublicate, de intercalat în noua ediție, nu am."**

Această a treia ediție iese în vara lui 1888, iar George Muntean a publicat corespondența editurii Socec cu Titu Maiorescu, de fapt, scrisoarea din 3o ianuarie 1888: *„ D-lui Titu Maiorescu. Loco, str. Mercur No l. Urmând a pune sub tipar o nouă ediţiune a Poesiilor lui Eminescu, Vă rugăm a ne spune dacă să trimitem tot D.Voastre corecturile de cetit şi cui vom avea să plătim, la timpul său, honorarul cuvenit."* Pe această scrisoare Titu Maiorescu scrie, la rândul său*:" Răspuns la 17 martie. Onorarul fireşte lui Eminescu (Botoşani), (după scrisoarea lui din 14/26 martie). Corecturile le fac eu T.M."* („Eminescu. O sută de documente noi". Ediție îngrijită de George Muntean. Ed.Eminescu, 2000, p.139). La 27 iunie 1888, însă, tot Titu Maiorescu îi scrie lui Socec: *„ Pentru Eminescu, care este aici şi nu este în stare sigură de a se îngriji însuşi, se formează un comitet de amici care să-l ia iarăşi sub un fel de tutelă. Din acest comitet face parte şi D.N.Pătraşcu, secretar la Legaţiune ataşat acum la Ministerul de Externe. Vă rog, daţi d-lui Pătraşcu acomptul de 5oo lei noi pentru ediţia a treia a poeziilor lui Eminescu şi priviţi deocamdată această scrisoare drept chitanţă."* (*Idem*,p.140) Acestea sunt avatarurile volumului ca obiect.

Revenind însă la conținutul lui şi la acel enunț din scrisoarea lui Eminescu, am atras atenția în altă parte că poetul vorbeşte de poezii „ de intercalat" – deci pune în discuție structura ediției princeps care se reeditează acum, acea arhitectură specială a ei cu punerea una după alta a poemelor într-o ordine anumită ce-i conferă o anumită valoare. Titu Maiorescu însuşi îi scrie surorii sale, Emilia Humpel, la 6/18 decembrie 1883*:" Poeziile, aşa cum sunt ordonate, sunt cele mai strălucite din câte s-au scris vreodată în româneşte..."*

În aceeaşi scrisoare, însă, criticul mai spune*: „În răstimpul acesta am trimis astăzi corectura ultimei coli (no 20) tipografiei Socec-Teclu..."* – ori, ediția princeps nu are 20 de coli editoriale, ci 19 coli editoriale, numerotate. Rezultă că din ea lipseşte această ultimă coală, 32 pagini. Se poate stabili şi unde-i era locul, prin procedee tipografice: cu poezia *Dorința*, p. 64 din volum, se încheie coala a patra dar fără vigneta obişnuită iar imediat după aceea urmează *Mortua est!*, prima poezie din coala a cincea. Între acestea două ar fi locul colii editoriale

pierdute. Acest roi al poeziilor pierdute, recuperate în diferite împrejurări în timpul vieții poetului (publicate întâmplător prin presă, readuse de Maiorescu în ediția a III-a, a IV-a şi a V-a) fac, în totalitate, urmând grafica ediției princeps, cu foarte mică aproximație 16 pagini, adică o coală editorială. Criticul încearcă să le aducă la ediția sa, repetăm, dar nu ştie cum: mai întâi le adaugă la sfârşit, schimbă ordinea între ele în acest adaos, apoi intervine în structură intercalând singur o poezie, schimbând locul altor două. Toate aceste lucruri sunt analizate de noi cu grijă maximă în cartea amintită. Când vorbeşte de poezii „de intercalat", poetul are în vedere acest lucru. El este primul nemulțumit că ordinea poemelor a fost ştirbită.

El adaugă, însă: „poezii *nepublicate* de intercalat" – şi credeam că este vorba de poezii noi, cum înțelege şi Henrietta, scrise acum la Botoşani. Nici vorbă. Eminescu nu putea spune că nu are „poezii noi nepublicate", pentru că avea „poezii noi" față de volum, publicate în presă, de el însuşi sau de prieteni, cunoscute de Titu Maiorescu. De la 1883 (ediția princeps) până acum, în 14 martie 1888, prin presă se publicaseră: l. *Diana*, 1884, 2. *Din noaptea*,1884, 3. *Sara pe deal,* 1885, 4. *La steaua*,1886, 5. *Nu mă înțelegi*, 1886, 6. *De ce nu-mi vii*, 1887, 7. *Kamadeva*,1887. Titu Maiorescu preia, în ediția a III-a (care apare în vara lui 1888) în ordine, la sfârşitul ediției: *La steaua, De ce nu-mi vii* şi *Kamadeva*. *Diana* fusese publicată în „Convorbiri literare" şi este imposibil ca el să nu fi ştiut de publicarea ei, *Oricâte stele*, în „Familia" şi chiar o citise, *Nu mă înțelegi*, într-un „Album" unde şi el, Titu Maiorescu, avea un text, *Sara pe deal*, în „Convorbiri literare". De ce nu preia şi aceste poezii – şi-i cere poetului încă (alte) „poezii nepublicate"?

Rezultă că el îi cere – şi poetul se referă strict la – poeziile scăpate din ediția princeps, *nepublicate acolo* – nu în altă parte. – Şi nu numai atât, dar i le cere şi intercalate, adică în ordinea în care fuseseră în manuscrisul inițial dat la tipografie. Mai rezultă, făcând legătura cu informațiile de peste timp date de V. G. Morțun („pe ici pe acolo strofe adăugite" trebuind înțeles *poezii întregi adăugite pe ici pe acolo*) – că această intercalare a poeziilor scăpate fusese făcută deja

de către Eminescu în anii ieşeni pentru ediția pe care urma s-o scoată V. G. Morțun. Şi în această privință poetul îl roagă pe Titu Maiorescu să ia legătura cu V. G. Morțun şi să stabilească împreună ce e de făcut, adică ediția a treia să fie completă şi să refacă ordinea inițială. Numai că Titu Maiorescu reuşise în alegeri ca junimist – iar V. G. Morțun, ca socialist – partide diferite, păreri diferite, neînțelegeri, etc. O ediție restitutivă, completă şi corectată, ar fi fost a lui Eminescu şi numai a lui, Titu Maiorescu trebuind să se dea la o parte cu totul de la această întreprindere – or, şi ediția a III-a apare tot cu nota sa în care anunță că poeziile sunt scoase „în lipsa poetului etc." (nota este identică celei de la ediția princeps). La ediția a III-a criticul face numai câteva corecturi de text (elimină greşelile de tipar, dar îi scapă altele).

Ceea ce ne interesează aici este că poetul dă girul dublu, la doi editori ai săi, şi că adaugă frumuseții (construcției) unei cărți – gestul necesității banilor, de care are, într-adevăr, nevoie. Această a treia ediție a *Poesiilor* sale putea, de asemenea, să ia un premiu academic consistent (în toamnă) – dar iarăşi va fi evitată discuția.

Ceea ce trebuie, iarăşi, subliniat – este că de acum înainte poziția lui Titu Maiorescu față de el va fi una strict, sau aproape exclusiv oficială. Ca să-l viziteze trebuia să se înscrie în audiență, să fie bine îmbrăcat. Poetul are chiar emoții şi amână de câteva ori o întâlnire, din scrupule de tot felul. Mai mult decât ne dau documentele nu putem avansa, dar sunt suficiente indicii să considerăm că Titu Maiorescu a cerut avizul medical al doctorului Isac pentru Eminescu – şi l-a preluat (primit) cu rezerve. El îl va ține pe poet constant departe de lada cu manuscrise.

Se mai poate înțelege, în fine, şi de ce anume Eminescu rescria în această perioadă poezii scrise înainte: el însuşi dorea să recupereze poemele din acea coală editorială pierdută la tipografie. Acesta este, însă, şi argumentul celor care susțin că poetul era grav bolnav: el nu mai crea nimic original, tot ceea ce aşterne pe hârtie în aceşti ani se regăseşte între manuscrisele sale anterioare, el îşi rescrie din memorie creația. Facem

observația că Eminescu nu rescrie poezii care se află în ediția princeps (o excepție ar putea fi *Rugăciunea unui dac* – dar alta nu mai cunoaştem) – ci poezii care o completează, din această coală editorială pierdută. Să fi uitat el cu adevărat structura inițială a ediției princeps? Noi am avansat ipoteza că acea coală editorială pierdută reprezintă un spațiu compact al volumului, nu este vorba de poezii care ar trebui diseminate între celelalte de la prima până la ultima pagină. Ordinea din interiorul acestei coli editoriale este tot ce nu putem stabili cert – dar locul ei între *Dorința* şi *Mortua est!* se justifică. În fond, *Dorința* este o chemare: „ *Vino-n codru...*" – iar după ea s-ar potrivi *De ce nu-mi vii,* apoi *Sara pe deal*, după care *La steaua* ... ar face o bună trecere pentru ca *Diana* să se încadreze cu *Pajul Cupidon,* etc. Este mult mai simplu de înțeles că Eminescu vrea să atragă atenția asupra poeziilor care lipsesc din volumul său, la acestea revine insistent tot rescriindu-le şi uneori făcând să apară în presă – tocmai pentru a ajunge la structura inițială, „ structura Morțun" să-i zicem, şi a-i pune pe cei doi s-o recunoască şi s-o restituie. Cu V.G.Morțun el nu mai are, după acest episod epistolar din martie 1888, nici o legătură (şi în câteva scrisori – asupra cărora n-am zăbovit – Henrietta însăşi îi mărturiseşte Corneliei Emilian că Eminescu îl crede neserios, mincinos, etc.); cu Maiorescu – numai legături oficial-protocolare. Dacă ar fi revenit la relațiile apropiate mai vechi, într-o eventuală întrevedere privată Eminescu i-ar fi cerut lada lui cu manuscrise – nu restabilirea sumarului exact al volumului de poezii. Această ladă şi-o cere, apoi, şi pentru întregirea acestui sumar – dar, desigur, şi pentru definitivarea altor volume de poezii. Tuturor acestor ipoteze – şi altora de acest fel – li se răspunde într-un singur fel, monocord: dar dacă poetul şi le distrugea?! La această întrebare nu mai este de nici un folos răspunsul în termeni juridici: erau manuscrisele lui, avea toate drepturile asupra lor. Asta se putea spune atunci – sau în anii imediat următori – dar azi, când manuscrisele lui Eminescu au devenit tezaur național, este o inepție să vii cu asemenea argumente. Ți se poate răspunde că Eminescu-omul a fost sacrificat pentru inestimabila bogăție de idei din manuscrisele acestea. Se poate, însă, argumenta

că poetul era raţional şi n-ar fi distrus aceste manuscrise ale sale dacă i s-ar fi dat. Iar argumentaţia ţine, iată, de boala sa, de limitele ei, de impresiile altora despre ea.

14 martie: Referire la casa pe care trebuia s-o cumpere.

17 martie: *„Iar mata, îngerul scăpător în toate privinţele, mai scrie lui Mihai şi cere-i socoteală şi spune-i să nu beie, căci dacă vor afla binefăcătorii lui n-au să-i facă pensie. El foarte mult ţine la mata şi te ascultă. Numai păcatele mele că m-am îmbolnăvit şi iarăşi are prea mulţi bani în mână şi nici n-are cine îmi spune cât a primit şi de unde..."*

La 2 martie Iacob Negruzzi, deputat junimist, ceruse, în Adunarea Deputaţilor, o pensie pentru Mihai Eminescu – şi, aprobându-se, s-a numit o comisie pentru redactarea proiectului de lege (Iacob Negruzzi, Mihail Kogălniceanu, C. Enescu, V. Lascăr, Miltiade Tzoni, N. C. Popescu şi V. Epureanu). Aceştia sunt „binefăcătorii lui Eminescu", după Henrietta, şi ei trebuie să ştie că poetul e bolnav, cuminte, neputincios etc. Adevărul este că toate amintirile despre Mihai Eminescu, de acum înainte până la ultima recluziune şi chiar în timpul acestei recluziuni, îl leagă pe poet de viaţa de grup, mai ales de cârciumile prin care umbla. Drept este că nimeni nu vorbeşte de stări de euforie, etc.; dimpotrivă, toţi atrag atenţia asupra cumpătării poetului – dar prezenţa lui în grupuri diferite este o constantă a memorialisticii acestor luni (ani). La 2 aprilie acest proiect de lege va fi aprobat în Adunarea Deputaţilor (şi Eminescu va pleca la Bucureşti peste câteva zile) – fiind, însă, înaintat spre dezbatere la Senat. Acest capitol din viaţa lui Eminescu a mai fost dezvoltat – iar d-a Ileana Ene redă textele oficiale în cartea D-sale:" Farmecul discret al manuscriselor" (1999). Un singur fragment de discurs vom prelua de aici – amintind, mai întâi, că între timp a căzut guvernul şi I.C.Brătianu s-a retras din viaţa politică, iar în noua configuraţie, la Senat proiectul de lege privind pensia lui Eminescu ajunge abia la 23 noiembrie 1888 (poetul era în Bucureşti din 9 aprilie şi, desigur, comisiile şi comitetele îl urmăreau prin localuri publice) – unde el devine lege cu unanimitate de voturi. Ca să intre în funcţiune, însă, Legea trebuie semnată de către rege – iar Carol I îşi va pune

semnătura pe hârtie abia la 12 februarie 1889, când poetul se afla la Mărcuța dus cu poliția. Ca să se ridice această pensie se va institui curatela cu Titu Maiorescu în frunte – dar va trece de 15 iunie, când poetul nu se va mai afla de loc, nicăieri...Vorba lui Mihai Quintescu, într-un discurs din 31 martie 1889: *„Ce s-a întâmplat cu pensia din cauza tergiversărilor? S-a întâmplat ireparabilul: Sărmanul Dionis a lăsat-o statului spre a-şi spori fondurile pentru numeroasele sinecuri – desigur, mai bine meritate."* (Joc de cuvinte pe distincția Bene-merenti".)

Din această serie, repetăm, discursul lui Iacob Negruzzi de la 2 martie 1888 ne interesează – din trei motive: îl numeşte pe Eminescu poet național (prima dată – şi într-un cadru oficial), îl aminteşte pe Radu Mihail ca opozant prezumtiv al pensiei pe care şi Botoşanii i-o votaseră poetului – şi-l invocă şi pe V.G.Morțun să voteze proiectul. Zice, aşadar, deputatul junimist*:*

"Domnilor, sunt însărcinat din partea unui număr foarte mare de cetățeni din deosebite părți ale țării să depun o petițiune pe biroul acestei Onor. Camere, prin care se roagă să se acorde un ajutor viager nenorocitului poet național Mihai Eminescu."

Iată, într-adevăr, contextul în care s-a lansat această expresie – care azi a ajuns să incomodeze – **„nenorocitul poet național".** De fapt, înțelegem că termenul „național" se referă la numărul foarte mare de cetățeni din mai multe părți ale țării care au semnat această petiție. Național – adică din toată țara, cunoscut în toată țara (prin nenorocirea lui). Este efectul direct al mediatizării cazului lui Eminescu – prin chete publice, dar şi prin presă. Continuă oratorul: *" Domnilor, precum vă este cunoscut tuturor, Eminescu, unul din talentele noastre poetice cele mai mari, se găseşte astăzi lovit de o boală grea şi cumplită şi în acelaşi timp în cea mai mare sărăcie. Din această cauză comuna oraşului său natal, Botoşani, după îndemnul cetățenilor compătimitori, înscrisese în bugetul ei modesta supă de 100 lei pe lună cu care să se poată veni în ajutorul acelui fiu talentat dar nenorocit al ei, însă fostul ministru de externe d. Radu Mihail, neştiind sau poate nevoind să priceapă ce însemnătate are un mare talent poetic*

pentru un popor, a şters din bugetul comunei Botoşani acea modestă sumă ce o hotărâse comuna ca ajutor pentru Emienscu."

Radu Mihail este fostul prefect al capitalei, apoi ministru de interne, la industrii (nu şi de externe, însă; Iacob Negruzzi îngroaşă gluma sau vrea să-l lege de evenimente externe care au determinat excluderea unor ziarişti, printre care şi Eminescu, din presă), care l-a urmărit pe Eminescu ani la rând, care-l urmărise pe Vasile Conta în 1880 – fiind detaşat special la Iaşi de către liberali în acest scop. Iată cum povestesc biografii lui Vasile Conta luptele filosofului din 1880 de a intra în Parlament*: „Radu Mihaiu, pe atunci prefect al Capitalei şi celebru în conducerea campaniilor electorale, fu luat din această funcțiune şi numit prefect al județului Iaşi, cu ordin precis ca să nu combată nici o altă candidatură în afară de aceea a lui Conta. (...) A luptat ca un erou. Faima cuvântărilor sale, care au fermecat adunările publice, s-a răspândit în toată Moldova, şi mulți proprietari mari, din deosebite județe, au venit într-adins la Iaşi ca să-i ofere spontaneu concursul lor, influențând pe lângă rude, prieteni şi cunoscuți în favorul candidaturii filosofului antisemit. El se alese în sfârşit cu mare majoritate, împreună cu tovarăşii săi de luptă, Ciupercescu şi alții. Triumful său a fost cu bucurie auzit de toată țara. Radu Mihaiu apucase deja să previe guvernul că nici o putere omenească nu va putea să împiedece alegerea lui Conta*." (*Apud* O. Minar: „Filosoful Conta", p. LXVIII-LXIX, nota). Bravul poliței l-a ținut la fel sub observație şi pe Eminescu, lucrul devenind de notorietate publică – încât Iacob Negruzzi spune acum, în Adunarea deputaților, locuri comune.

I. C. Btrătianu îi replică lui Ioacob Negruzzi că se află în eroare, că nu Radu Mihail a tăiat subvenția ci alții, înaintea lui, pentru că aceste sume erau folosite, de obicei, prin provincie pentru sinecure – pe când la bugetul mare, în capitală, pot fi urmărite cu mai mare atenție şi distribuite cui merită mila, ca în cazul de față (cu vorbele lui: *„la facerea bugetelor județene comitetele înscriu, sub titlu de pensiuni, şi ajutoare pe la amici şi rude, **în loc să dea celor ce într-adevăr meritau milă***"). Nici nu prea contează ce face sau ce a făcut Radu Mihail, important este că numele lui se rosteşte în Adunarea Deputaților în context eminescian – oricum destinul i-a apropiat destul de mult.

Mai departe: *„Fac apel la toți domnii, pentru că în această chestiune nu poate fi vorba nici de majoritate nici de minoritate, şi în rândurile d-voastră văd autori de talent, aici, poeți ca d-nii Pruncu şi Nenițescu, văd scriitori însemnați ca d-nii Gane şi Xenopol. (...) Fac apel la banca ministerială, căci am onoarea să număr pe dânsa doi colegi ai mei membri ai Academiei Române, pe d-nii Sturdza şi Aurelian. Fac apel la d. Chițu, membru al Academiei pe care am fericirea şi onoarea a-l vedea în mijlocul nostru, la d. M. Kogălniceanu, ca să binevoiască a se uni cu mine, ca chiar sâmbăta viitoare, dacă este cu putință, să ne ocupăm de această chestiune. Merg şi mai departe şi fac apel la toți membrii tineri din Cameră, la cei cu ideile cele mai înaintate: d. V. Morțun, întâiul socialist intrând în reprezentațiunea țării..."*.

Acesta este contextul în care Henrietta este îngrijorată că, auzind că mai merge din când în când prin cârciumi, binefăcătorii lui Mihai Eminescu vor refuza să-i mai dea pensia.

Fuga la Bucureşti

22 martie: Despre însănătoşirea ei şi proiectul de a o aduce pe Aglae Drogli din Cernăuți la Botoşani (proiect imposibil: copiii acesteia ar pierde bursele şcolare).

30 martie: *„Nu mai ştiu nimic ce s-a petrecut cu mine. Atâta ştiu că Mihai este foarte schimbat de grija că mă pierde. Se vede că D-zeu sau Natura şi-a adus aminte că suntem pe lume, de vreme ce a făcut ca Mihai să fie econom şi să mă îngrijească ca o mamă. Doctorul Isac mi-a spus că societatea „Eminescu" iar a publicat că dă o reprezentație teatrală în folosul lui Mihai, oare ce să fac ca să-i stăpânesc să nu mai publice minciuni, ei care nu dau nici un franc lui Mihai..."* Această societate i-a fost adusă lui Eminescu la Botoşani de către V. G. Morțun. Să se observe, în altă ordine de idei, că Henrietta este mulțumită: fratele este econom, adică n-a fost la cârciumă, cum îl bănuia.

1 aprilie: *„...mătuşa noastră s-a retras de la testament, căci şi ea este bolnavă de piept, boală ereditară a tuturor din familia noastră: ori la care etate ne apucă, de piept murim toți.(...) De boală şi de băile lui Mihai nu te îngriji, scumpă mamă. Mihai este rugat*

să primească un post destul de însemnat; chiar de nu va avea pensie, nu mă tem că vom muri de foame. Ştiu acum să fac ca Mihai să merite stima prin purtare, cum merită prin talent. Sincer şi din inimă vă spun, scumpă mamă, că boala mea a deşteptat pe Mihai ca din somn şi a prins minte, gândindu-se ce-ar face dacă m-ar pierde pe mine. Proverbul turcului: o lovitură gravă aduce cu sine o experiență de mare folos." Observăm că şi Henrietta are idei (cam fixe!) despre ereditate, dar mai ales că înțelege un lucru: fratele ei trebuie să „merite stima" prin purtare, aşa cum o merită prin talent. Henrietta vorbeşte, aici, despre ceea ce numim îndeobşte imaginea cuiva: Eminescu trebuie să se îngrijească de imaginea proprie. În concepția Henriettei asta înseamnă să fie îmbrăcat mereu curat, elegant, să se poarte „frumos", să nu stea în grupuri – mai ales, să nu stea în grupuri prin cârciumi ieftine, etc. Sora lui Mihai Eminescu are mare dreptate, pentru că, nerespectând aceste precepte simple ale „purtării frumoase", poetul n-a reuşit, în această perioadă, să egaleze stima pentru talent cu cea pentru persoană. Este interesant cât e neglijență, indiferență etc. în modul de comportare – şi cât e boală gravă (s-a vorbit chiar de „abulie" pentru unele momente)? Imaginile alunecă, se suprapun deseori – iar un abulic peste un indiferent dă dominanta „bolnav".

În privința „postului destul de însemnat" propus lui Eminescu, trebuie să fie vorba de un proiect dinspre prietenii politici care au câştigat alegerile. Şi I. L. Caragiale va fi, în vară, pentru scurt timp, director al Teatrului Național – cu girul lui Titu Maiorescu. În privința grijii pentru pensie („chiar de nu va avea pensie" înseamnă grijă că nu va avea) – este legitimă. De vreme ce prin acest fel de recompensă de înțelege mai ales „milă", vezi discursul lui I. C. Brătianu de mai sus, rezultă că lumea (sau cel puțin „binefăcătorii apropiați") trebuie înduioşată, adusă către milă. Iarăşi se impune constatarea că Mihai Eminescu nu poate, structural vorbind, să răspundă, să „corespundă" unui asemenea model social. Odată însănătoşit la Botoşani, el va veni, ca om sănătos, la Bucureşti să-şi aştepte pensia dar şi să arate lumii că este stăpân pe meseria sa, „meşter" cum îi spun confrații mai tineri din ziaristică.

Problema lui Eminescu nu este una socială – ci una strict medicală. El se însănătoşeşte binişor, şi redevine ce a fost, omul complet cu incomodităţile sale. Botoşanii au reuşit să-l readucă la viaţă – dar nu vor putea să-l reţină, sănătos, la marginea ţării. Poetul sacrifică, pentru repornirea către Bucureşti, în primul rând o casă pe care Comitetul de la Iaşi era dispus să i-o cumpere (alta decât cea pierdută din neatenţia avocaţilor). El va pleca, apoi, cu nişte bani în Capitală, pentru că cel puţin arvuna i se returnează Henriettei (circa 1.200 lei) şi mai sunt deja alte sume adăugate între timp: o parte din această sumă rămâne, desigur, la sora lui – dar cu altă parte el îşi ia drumul în întâmpinarea sorţii. Ceea ce ştim este că va fi redactor la *România liberă*, sau plătit ca atare. Problema este că poetul are nevoie de băile de la Halle pentru eliminarea mercurului introdus în corp prin tratamentul miraculos al doctorului Isac. Acest doctor nici măcar nu poate fi tras la răspundere – în eventualitatea că-i punem în responsabilitate fricţiunile cu mercur (dar vedem că ultima parte a tratamentului lui Eminescu nu se dezvăluie clar de către Hennrietta, iar scrisorile medicale de la Viena lipsesc): mai întâi că a avertizat asupra necesităţii curei – iar apoi, că pacientul i-a fugit de sub observaţie. Adăugăm, în plus, că el prevedea trei ani de cură pentru Eminescu (vezi scrisoarea Henriettei de mai sus) – şi abia trecuse un an, în al doilea an nu ştim sigur dacă Eminescu a mai fost la băile salvatoare – iar cel de-al treilea, anul 1889, esteu ltimul... În Sanatoriul doctorului Şuţu poetul va continua cura mercurială – de data aceasta chiar sub formă de injecţii. Lucrurile ţin de fatalitate într-un fel, de neatenţia doctorilor (şi lipsa de comunicare între ei, mai ales între comisiile diferite: Iaşi – Botoşani –Viena – Halle – Bucureşti) în alt fel – şi, desigur, de pacientul însuşi care a câştigat încrederea în sine, ştie că doctorii îl vor însănătoşi în cele din urmă, îşi cunoaşte boala, felul de manifestare a crizelor, etc. Vezi celelalte observaţii medicale, mai ales cele privind adaptarea aproape instantanee a poetului la condiţiile de spital (amintirile doctorului Vineş). În larga prezentare a Corneliei Emilian din *Introducerea* Volumului IV al Stdiilor şi Documentelor Literare, I.E.Torouţiu scrie, la p. LVIII*:*

„Astfel se strânge suma necesară, aşa că poetul este trimis două veri consecutive la băile de la Halle, întovărăşit fiind o dată de doctorandul Focşa, altă dată de Savin." El nu arată, însă, pe ce se bazează. Despre cura din 1887 aflăm destule din aceste scrisori – dar în 1888, când Eminescu a plecat la Bucureşti pe 9 aprilie, nu găsim mărturii care să ateste că el ar mai fi mers la Halle. Aici „se rupe firul" cum, se zice – şi ne îngrijorează deopotrivă lipsa documentelor şi neatenția biografilor poetului față de acest eventual al doilea drum al poetului la băi. Când vezi cât de necesare erau ele – mai ales în concepția terapeutică a medicului curant al poetului, Francisc Isac – este de mirare că nu se urmăreşte dacă poetul le-a făcut sau nu, că biografii săi nici nu-şi pun întrebarea.

Ştim că Veronica Micle şi-a scos un paşaport – dar în decembrie 1888 – şi există vaga bănuială că scopul ar fi acesta, să-l însoțească pe Eminescu peste hotare, doar că nu mai e cazul: vine repede temutul 23 martie 1889. Mai multe lucruri, însă, ar fi trebuit să ne transmită I.E.Torouțiu sau acest medic Savin. În eventualitatea – destul de probabilă! – că Eminescu a fost şi în vara lui 1888 la Halle, pornit din Bucureşti, cu acest doctor Savin sau cu Veronica Micle – avem şi mai mari temeiuri să credem că poetul era destul de sănătos în toamna şi iarna acestui an – astfel că reținerea lui, imediat după articolul insurgent din 13 ianuarie 1889, devine tot mai acuzat un act polițienesc coordonat politic şi nu ține de sănătatea propriu zisă. De altfel, vezi fazele acestei rețineri: este dus mai întâi la Mărcuța, stabiliment al Comunei Bucureşti, loc public de internare a bolnavilor sociali – după care, peste o lună, ajunge în sanatoriul privat al doctorului Şuțu, pentru că la Mărcuța nu avea cine să-i plătească întreținerea. Lucrurile se leagă când vedem că abia acum, la 12 februarie 1889, semnează Regele decretul pentru pensia de 25o lei – şi se pornesc procedurile legale de instituire a curatelei pentru ridicarea ei.

De ce curatelă? – Pentru că poetul nu este în deplinătatea facultăților mintale. Lucrul, însă, urmează a fi constatat prin procedee legale. Mai degrabă, răspunsul la întrebarea: ***De ce curatelă*** poate fi acesta: Pentru că poetul

se afla într-un institut de alienați, era bănuit, suspectat, crezut nebun.

7 aprilie: Scrisoarea către sora lor, Aglae Drogli, la Cernăuți

15/27 aprilie: *„Cu mare durere vă înştiinţez că Mihai a plecat la Bucureşti, spuindu-mi că pensia lui dacă s-a votat numai în Cameră şi /nu şi în / Senat, apoi nu e sigură, şi că trebuie să-şi caute un mijloc sigur de existență. A plecat marți şi eu, plângând peste puterile mele mi-a fost rău nespus, aşa că nu am fost în stare a vă scrie până azi. Dar aceste toate scuze de mai sus au fost pretexte de plecare față cu mine, şi adevărata cauză este că d-na M./icle/ care a venit şi până n-a pus mâna pe el nu s-a lăsat. Toată ziua nu-l părăsea şi cine ştie ce planuri şi-a mai făcut D-neaei. Oare de ce nu l-a luat bolnav, să-l caute? Acum sănătos cred şi eu că are gust să fie Doamna Eminescu. Ştiu că în adâncul inimei mă doare şi mi-e frică că nu se va duce şi vara asta la Halle, lucru de care are neapărată trebuință. L-am rugat să-mi scrie cum şi ce ocupă, însă până azi n-am primit nimic. De vei afla mata ceva, apoi vă rog din adâncul inimei înştiințează-mă, în caz dacă dragostea Doamnei M./icle/ va strânge /stânge? / armonia şi recunoştința ce mi-o datotreşte. Mare nenorocire a fost femeia asta pe capul lui Mihai şi se vede că s-a pus să-l scoată la capete. El o crede şi plânge. Mi-a adunat în casă nişte nespălați, cunoştințe de ale ei, de m-au luat fiori de soarta bietului Mihai, el care are trebuință de o femeie statornică şi cuminte ca să-l conducă, dar nu de o cochetă....”* Aceasta este una dintre scrisorile cele mai cunoscute ale Heriettei.

Menționăm că Eminescu o chema pe Veronica Micle încă din decembrie 1887 la Botoşani: *„Dragă Veronică, Uit torul. Nenorocirea care m-a lovit e destulă pedeapsă pentru că n-am voit să te ascult. Ce viață dezordonată am dus; toate sfaturile tale erau aşa de sincere, aşa de bune, aşa de drepte, încât dacă îndeplineam o parte din ele azi n-aş zace pe patul de suferinți. Amintindu-mi de bunătatea inimei tale, simt remuşcări de faptele din trecut. Ar fi o zi de sărbătoare, ar fi o mare plăcere să vii la Botoşani, să mă vezi, unde sunt bolnav, şi din minut în minut îmi aştept sfârşitul, căci pentru societate sunt de mult mort. Îmbrățişări prieteneşti, Eminescu.”* (scrisoare publicată de Octav Minar în 1912). Henrietta nu cunoaşte, probabil, această scrisoare în care Eminescu

se consideră „mort pentru societate" (expresia pare a fi construită în vecinătatea acelui act medical dresat de medicii Iuliano şi Bogdan, pe care Eminescu şi-l cunoştea, desigur: ***„starea lui este periculoasă atât pentru societate cât şi pentru el însuşi"***. Altfel, de ce „mort pentru societate"? Pentru că se simțea exilat în Botoşani? Pentru că se face atâta tapaj cu aceste chete care-l scot, de fapt, iarăşi din viața publică?).

Din relatarea ei către Cornelia Emilian, reținem mai întâi grija pentru necesarele băi de la Halle – de care o atenționează pe Cornelia Emilian. Mai reținem că Henrietta nu-i face obişnuita situație a banilor. Înțelegem că Veronica Micle a stat mai multe zile la Botoşani, pentru că „toată ziua nu-l părăsea" arată o acțiune iterativă, zi de zi. Nu ştim cine putea să facă parte dintre „nespălați", dar amintim că fata Veronicăi Micle, Virginia, era profesoară aici, în Botoşani, şi în anul următor se va căsători cu prietenul lui Eminescu, Eduard Gruber. De asemenea, familia Frangolea făcea parte dintre prietenii (comuni, de acum 10 ani), ai lui Eminescu şi ai Veronicăi. Oricum ar fi, decizia lui Eminescu de a părăsi Botoşanii este una rațională. În ordinea biografiei sale interioare, se înscrie în desele abandonuri, mai ales din tinerețe, ale poetului: de la şcoală pentru o trupă de teatru, de la Viena şi apoi de la Berlin-Jena pentru a veni la Iaşi, de la Iaşi pentru a pleca la Bucureşti, etc. Este un „fragment" organic al drumului său prin viață.

Cât despre anul petrecut la Bucureşti, cel puțin prima parte a lui, în compania Veronicăi Micle, trebuie să fi fost un moment al liniştii interioare, al iubirii casnice.

Dintre zecile de mărturii ale prietenilor şi cunoscuților niciuna nu aminteşte în mod expres viața de cuplu. Pare un subiect interzis, această femeie este pedepsită aspru de biografi, s-ar zice că a devenit etalonul „femeii blestemate" în mentalitatea curentă – şi chiar după aceea. Ca simplu beneficiu de inventar revenim la amintirea aceluiaşți tânăr prieten al lui Mihai Eminescu, ziaristul Ilie Ighel: *„Eminescu a iubit mult. Dragostea lui o cunoşteau şi cei de acasă şi pentru ăst lucru tată-său, care de altmineterelea era un om vesel şi spiritual, i-a dedicat următoarele rînduri relative la femeia ce iubea: „V.....V...../*

Tu femeie de nimică / Ai smintit băiatul meu / Blăstema-te-ar Dumnezeu!" Pentru această femeie Eminescu şi-a comnsumat mare parte din viața sa; pentru această „Minune cu ochi mari şi mână rece" a suferind aşteptând..." Pentru ca aceste versuri să se fi mai ținut minte prin 1888, după ce Gheorghe Eminiovici murise încă din 1884, trebuie să fi devenit folclor printre apropiații poetului. Acest blestem al „părinților din părinți" se va fi potrivit, poate, anilor 1880-1881, când Mihai Eminescu şi Veronica Micle erau certați – lucru de care ştia bine Henrietta, implicată direct atunci pentru că mergea la Veronica Micle pregătind-o pentru nunta ce urma să aibă loc cu poetul. O altă amintire, însă, îl arată pe Eminescu prin toamna târzie a lui 1888 citind şi recomandând cu căldură unui ziarist tânăr poeziile Veronicăi Micle. Informațiile sunt extrem de rare. Veronica Micle este, în fond, cea care a rupt convențiile şi consensul aducându-l pe Mihai Eminescu la Bucureşti – când el, pentru liniştea lui şi a „societății", trebuia să stea în Botoşani. Asta nu i s-a iertat niciodată...

20 aprilie: *„În a doua scrisoare vă mirați cum crede Mihai pe Doamna M./icle/. Nu vă mirați. Acest om iubeşte pe femeia asta că numai moartea ar putea să-i desfacă, iar în viață nimeni nu-i în stare să-l facă s-o urască. Şi-apoi, dacă ți-aş putea eu descrie cu ce fel de maniere l-a luat, declarând față cu persoane de cea bună condiție din Botoşani că preferă să fie metresa lui Mihai decât femeia unui prinț. El de la venirea ei aicea era aşa de emoționat, de m-a băgat în toate spaimele. Azi sunt opt zile de când a plecat.(...) Femeia asta acum sunt convinsă că este răutăcioasă şi presupunerea doctorului este cu totul bazată pe adevăr, un presupus pe care nu am curaj a vi-l scrie."* Presupunerea este că Veronica Micle i-a dat lui Eminescu sifilisul. Henrietta va insista când îi va veni spre îngrijire Miron Pompiliu, bolnav cu adevărat de sifilis: pentru că Veronica Micle îl vizitează şi pe acesta, Henrietta crede nici mai mult nici mai puțin decât că şi el i-a fost amant şi că i-a dat, ca şi lui Eminescu, sifilisul. Aceste „eresuri" sunt greu de urmărit. Un timp le-am răspuns cu „argumentul Caragiale": conu Iancu, un alt presupus amant al Veronicăi, n-a luat aşa boală. Citind, însă, cu atenție corespondența Veronicăi Micle din pachetul editat la anul 2000 de d-na Cristina

Zari-fiopol-Ilias, se înțelege că Veronica n-a avut legături sexuale cu I. L. Caragaiale, deci acest argument nu-şi găseşte locul. Pur şi simplu bunul simț este suficient pentru a îndepărta asemenea suspiciuni ale Henriettei şi ale epocii. (Iar Iuliu Roşca, un alt presupus amant al Veronicăi, va trăi ani mulți de acum înainte, sănătos...). Nu urmărim această pistă care duce în fundături.

21 mai: *„De la Mihai am primit o carte poştală, că e bine şi, de se va regula, doreşte să viu şi eu la Bucureşti, fără a-mi scrie unde locuieşte..."*

10/22 iunie: A lipsit din oraş 16 zile şi cere ştiri noi despre fratele ei.

26 septembrie: *„...La 23 august m-am dus la Lacul-Sărat şi am făcut numai 15 băi, pentru că la 5 septemvrie s-au închis băile. De la Lacul-Sărat m-am dus la Bucureşti să văd pe Mihai. Ce am întâmpinat, nu sunt în stare a-ți descrie, lucru ce s-a însărcinat a-ți scrie buna şi nobila Domnişoară Adela Andrei. (...) Mihai este bine, dar am trebuit să fac multe închinăciuni adoratei lui până mi-a permis să-l văd. Piesa ce a lucrat-o e la mine / el la mine? / şi era mai aproape gata, s-a cetit într-un cerc intim şi a găsit-o că este bună. S-a luat deciziunea a se juca în sezonul iernei. Eu rămân mulțămită că prin îngrijirea mea i-am redat sănătatea care-i lipsea de cinci ani..."*

La 27 iunie 1888 Titu Maiorescu amintea de un comitet şi „un fel de tutelă" pentru Eminescu, deoarece poetul „nu e în stare sigură de a se îngriji el însuşi" – şi cerea de la Socec 500 lei noi. Nicolae Pătraşcu trece sub tăcere întâmplarea, deşi el primeşte banii. Suma fiind destul de mare, este posibil să-i fi trebuit poetului pentru a merge la necesarele băi de la Halle. Reținem că acum, la 5 sau 6 septembrie, el este „păzit" de către Veronica Micle – ceea ce înseamnă că, dacă a fost la băi, nu putea fi însoțit decât de către ea (şi de altcineva, desigur, dar ea nu putea să lipsească, fiindu-i un fel de tutore moral). În acelaşi timp, însă, pregătirile pentru citirea acestei piese de teatru în casa lui Titu Maiorescu îi luau mult timp.

După cum vedem, informația este lacunară, lipsesc de peste tot referințele la vara lui 1888. Epistolarul Henriettei Eminescu nu ne mai este de mare folos pentru „anamneza" bolii poetului. Despre intervenția Veronicăi Micle în relația

ca atare, mai reținem doar două fragmente. Unul se referă la fotografia lui Mihai Eminescu din tinerețe: *„Vă trimit şi fotografia lui Mihai când era în etate de 19 ani; seamănă cu mine cu deosebirea că el, pe atunci era mai tânăr decât sunt eu azi. Judecă, scumpă mamă, la ce etate îl turmenta Mi./cle/, că el pentru hatârul ei s-a fotografiat. Iată de ce el o iubeşte cu fidelitate, pentru că ea a ştiut cum să înrădăcineze dragostea în inima lui..."* (10 noiembrie 1888). Acesta este unul dintre adevărurile incomode ce stau ascunse cu grijă în relația dintre Mihai Eminescu şi Veronica Micle. Rezultă că cei doi se cunoşteau de prin 1868-1869, din fragedă tinerețe – nu din 1872, cum atestă Iacob Negruzzi. Această relație de tinerețe a lor este confirmată de schița „La aniversară" publicată de M. Eminescu în 1876, în *Curierul de Iaşi* (unde eroii au această vârstă) – şi de jurnalul Veronicăi Micle din ultimele ei luni de viață, de la mănăstirea Văratec, unde pune poezii de tinerețe ale lui Eminescu specificând că-i sunt dedicate (poezii inexistente între manuscrisele actuale ale poetului, în stilul poeziilor sale de tinerețe, însă).

Celălalt fragment face parte din seria lungă (pe care iarăşi n-am urmărit-o) în care Henrietta îi promite Corneliei Emilian că-l va determina pe fratele ei să scrie şi să publice o poezie de mulțumire pentru atâtea sacrificii băneşti. Vereonica Micle a exclamat, în relatarea Henriettei***: „O facere de bine până la tine, Mihai, n-a fost poetizată"*** (21 mai 1888). Este, în fond, o concluzie posibilă la acest episod din biografia lui Mihai Eminescu. Toate strădaniile de acest fel ale distinselor doamne ieşene coordonate de Cornelia Emilian se supun ideii generale de filantropie, binele nu se trâmbițează şi nu se cere recompensat cu mulțumiri publice. Din aceste trâmbițări rămâne ceea ce avem: imaginea lui Mihai Eminescu bolnav, înfrânt, îndatorat moral etc.

Un lucru mai trebuie luat în seamă (iarăşi: evitat de biografi, ca incomod): printre colaboratorii *Fântânei Blandusiei*, care apărea cu girul lui Eminescu, se regăseşte, alături de Grigore Manolescu, doctorul Gheorghe Marinescu etc. – şi Cornelia Emilian care publică aici pagini largi

de maxime şi cugetări. Lumea lui Eminescu îl însoţeşte peste tot pe poet – dar mai ales în glorie...

Repet, nu ştiu dacă se poate face mare lucru pentru ştergerea imaginii care a rezultat dintr-un asemenea complex de împrejurări familiale, prieteneşti, politice, ideologice şi cine mai ştie să le identifice/definească – după cum am avertizat încă de când am decis să mă refer la acest moment al eminescologiei, pe care mai toţi împătimiţii de viaţa poetului l-au parcurs în tăcere crispată. Ştiinţa filologică, pe care o urmez cât se poate de umil, ne spune că ar trebui să verificăm fiecare fragment în parte, fiecare articulaţie a unui text: dacă nu putem nega întregul ca impresie, putem, cel puţin, nega cât mai multe părţi ale lui – sau să le punem sub semnul îndoielii. Teoretic, lucrurile sunt simple: când toate fragmentele unei afirmaţii sunt false – ea, ca afirmaţie, trebuie să fie falsă în întregul ei. Totuşi, în acest caz teoria nu se verifică: chiar făcută din falsuri, imaginea rămâne. În plus, chiar şi pentru această verificare prin negare timpul pare trecut. Metoda ca metodă se cere, cu toate acestea, urmată. Concordanţele şi discordanţele sunt cele care interesează – primele, pentru că întăresc o afirmaţie, celelalte pentru că o slăbesc şi chiar anulează.

În toată această corespondenţă a Henriettei cu tăcutul şi ascunsul ei destinatar scrisoarea din urmă rămâne cea mai importantă. Este expediată de la Lacu-Sărac, la 22 iunie 1889, şi adresată – parcă prin destinul cuvintelor: „Scumpă Mamă!" (deşi versul eminescian este puţin mişcat: „O mamă, dulce mamă..."). Urmează textul: *„ Nu sunt în stare a vă descrie nici ce am privit cu ochii mei, nici ce am întâmpinat, de nu am fost în stare a vă scrie nimic. Atât vă spun şi vă rog să spuneţi la toţi că nenorocitul meu frate a murit, în cea din urmă mizerie şi moartea i-a fost cauzată prin spargerea capului ce i-a făcut-o un nebun, anume Petrea Poenaru. Să ferească D-zeu şi pe cei mai răi oameni din lume să fie instalaţi la D-rul Şuţu, că fiecare va avea sfârşitul iubitului meu frate. Moartea lui Mihai şi ologirea mea provine numai din sărăcie! Ce nedreptate este în lume, unii se răsfaţă în lux şi eu n-am cu ce mă căuta! Sdrobită cum n-am fost niciodată, vă rog scumpă mamă nu mă părăsiţi. Sărut mâna, a matale supusă ca o fiică, H. Eminescu."*

Din tot acest roman epistolar care-i ridică monument Corneliei Emilian ca salvatoare a lui Eminescu – atât rămâne: lecția sărăciei asimilată de către Henrietta – care va muri peste câteva luni în sărăcie cu adevărat lucie. Pentru ea nu mai funcționează energia chetelor. Culmea fiind că ea cere şi roagă – pe când fratele ei dimpotrivă: respingea. Şi totuşi, energia tuturor se canaliza către el. De ce? – Simplu: pentru că era un nume, „dădea o palmă zdravănă pe obrazul societății" cum va zice socialistul Panait Istrati prin 1924. Asemenea filantropi care-şi aleg oamenii ca să-i ajute – nu sunt prea lăudați de creştini: poate doar cercurile socialiste să-i slăvească. Nouă ne rămâne de constat această concordanță: informația pe care o transmite Henrietta Eminescu în 1889 (făcută publică în 1893) coincide cu cea făcută public de către Dumitru Cosmănescu în 1926. Drept pentru care trebuie să urmărim şi alte potriviri ori nepotriviri.

VI. EDUARD GRUBER

ŞI DESTINELE EMINESCIENE

Aici este locul să înțelegem mai bine cum a fost primit Eminescu la Bucureşti în aprilie 1888, şi cine erau tinerii găligioşi pe care-i aducea Veronica Micle la el, la Botoşani. Vom face legăturile necesare între evenimente – şi ne vom da seama că poetul era invitat în Capitală pe o cale regală, ca pentru o reconquistă. Nimeni altul decât Eduard Gruber, tânăr savant apropiat al familiei Micle dar şi a lui Mihai Eminescu, este acela care la 19 aprilie 1888 va ține, la Atheneul Român, conferința „Stil şi gândire" în centrul căreia se află analiza operei şi referințe importante la viața lui Mihai Eminescu. La numai câteva zile după reinstalarea poetului în Bucureşti, el este invitat la această conferință. Digresiunea care urmează are importanța ei în economia biografiei târzii a lui Eminescu.

Ascuns, oarecum, în lumea măruntă a intelectualității ieşene din ultima parte a secolului al XIX-lea, Eduard Gruber (1862-1896) se ascunde din nou, când îl privim mai de aproape, acolo unde-i este, poate, chiar locul: între două mituri, sau tradiții orale, sau şabloane mentale – cum vrem să le numim, dar ambele la fel de cețoase: cel care priveşte lumea lui Eminescu – şi cel care are în vedere începuturile psihologiei experimentale ca ştiință. De lumea lui Eminescu îl lega, până acum, căsătoria cu Virginia, fata mai mare a Veronicăi Micle – dar, mai ales, repetarea destinului poetului: între 1894-1896 el a trăit cu mințile rătăcite, ca şi modelul său care, desigur, tocmai de aceea l-a şi acaparat. Multă lume din jurul lui Eminescu rămâne în amintirea colectivă însigilată cu acest destin al poetului, şi când vorbim despre cutare sau cutare dintre apropiații săi se impune de la sine comparația. Astfel, Ion Creangă a murit, „ca şi Eminescu", în 1889, ultima zi din an. La fel, Veronica Micle, Henrietta sora poetului. „Ca şi Eminescu", Eduard Gruber a murit cu mințile întunecate, „ca şi Veronica Micle", fiica ei Virginia a avut mult de tras însoțindu-şi soțul

pe un drum imposibil al însănătoşirii. Este ca o „marcă de familie spirituală", tradiția sau mitul vrând a uni prin câteva trăsături comune persoanele din jurul poetului – şi lucrând, în compensație, la ştergerea apăsată a informației certe, documentare, poate chiar de teamă ca aceasta să nu strice povestea, asemănările. Astfel, totul rămâne în contururi mişcate, se estompează. Iar punctul de vârf al acestor tendințe seculare îl reprezintă, desigur, întărirea convingerii colective că modelul este cel adevărat. Aceste mituri, poveşti, legături – întăresc impresia că Eminescu a fost într-adevăr cel care se reverberează în ele. Dacă, de pildă, Nerva Hodoş, primul editor al poeziilor postume eminesciene, a murit nebun după ce a descâlcit scrisul manuscriselor eminesciene – este tot pentru a completa şi valida destinul poetului. Iar colegul şi colaboratorul său, Ilarie Chendi, s-a aruncat în gol de la etajul spitalului Mărcuța – gestul său continuând alte „flori" din covorul destinului. Dacă, iarăşi luând un caz la întâmplare, dar de data aceasta din „proza vieții" de poet, Artur Enăşescu, autorul câtorva romanțe ce nu se uită, şi-a târât boala şi sărăcia câteva decenii în văzul lumii, este pentru a ne aduce aminte cei câțiva ani „indecenți" ai lui Eminescu, Artur Enăşescu devenind un fel de „Oedip viu" care-şi plimbă orbirea-de-sine prin lume ca să se vadă tipul său de existență supus plenar celei mai reluate maxime eminesciene din perioada interbelică: *„Poezie – sărăcie"*. Se poate spune, conclusiv, că ceea ce s-a numit îndeobşte „ mal de siecle" pentru Europa, mai ales pentru Franța, – a devenit, pentru noi, „răul de Eminescu", adică spaima de boli intelectualiste.

În acest covor de destine paralele în absolutul tradiției, Eduard Gruber nu este decât o virgulă, o mică derivație a ițelor într-un adaos armonios al formelor. El nu este „uitat pe nedrept" – cum nu fără reacție constată dl. Al. Husar – ci oarecum din neglijență de către istoricii psihologiei ca ştiință, şi desigur din pudoarea față de mit de către eminescologie; puținătatea operei şi prea stricta ei încorsetare în epocă vine să îngroaşe stratul uitării. De valoare sau non-valoare nu poate fi vorba în această singură carte de literatură a sa, atât de subțirică în fond, făcută în grabă în chip de conferință publică. Este un moment de istorie literară şi trebuie tratat ca atare

în contextul finalului secolului al XIX-lea cu tendințele sale de a lega literatura şi arta de ştiință. Sau, altfel judecat – de data aceasta dinspre covorul amintitelor destine întreţesute – este un moment din *viața operei* lui Eminescu, o aşchie a eminescologiei simbolice de care trebuie să ținem cont. Nu textul ca atare ne va interesa în mod deosebit, aşadar ci contextul.

Conferința lui Eduard Gruber: „Stil şi gândire" se ține în aprilie 1888 la Ateneul Român din Bucureşti şi se tipăreşte în acelaşi an la Editura Şaraga din Iaş (revista „Ateneul român" se va înființa şi va cuprinde aceste conferințe publice abia în 1895). În aceeaşi lună conferențiarul publica în „Convorbiri literare", la Bucureşti (unde revista se mutase din 1885) textul *„Edelwisz. O reminiscență*", cu subtitlul *„Contribuțiune la psihologia experimentală*", prin care-i familiariza pe prieteni cu metoda sa de investigare a memoriei prin literatură. Acest text va fi fost primit, probabil ca o curiozitate sau un joc de societate; din relatări ulterioare vom afla că Eduard Gruber era un foarte activ experimentalist risipind cu vervă, pe la întâlniri de cenaclu, multe observații similare cu acelea din „*Edelweisz*". Dacă se hotărăşte să publice – este pentru că tot acum îşi ține şi conferința şi are, probabil, un program bine articulat. Din păcate, acest program nu prinde contur în scris, el îl va absorbi către construcții largi de labora tor şi-l va îndemna să-şi desăvârşească studiile în psihologie expermientală.

Documente de ultim moment atestă că în 1888 Eduard Gruber era mai apropiat decât s-ar fi crezut de poet. Dl. Marcel-Dumitru Ciucă, director la Arhivele Statului din Bucureşti, a publicat în 2002 *„Documentar Eminescu. Profesor la Şcoala Comercială din Iaşi (1884-1885)"*, studiu primit cu bucurie în revista D-lui Călin L. Cernăianu „Semnele timpului", nr. 3-5, p. I-XXX, editând şi comentând actele existente în arhive din care rezultă că Eduard Gruber este acela care-l suplineşte pe poet în funcția de profesor ... suplinitor de geografie. Eminescu obține suplinirea, este confirmat prin decret ministerial, dar se îmbolnăveşte (îşi rupe piciorul) şi solicită, la rândul său, să fie suplinit – indicând numele unui student în anul III la litere, Simeon Crainic, dar directorul Şcolii Comerciale îl alege pe Eduard Gruber, licențiat în litere.

Nu ştim cine va fi fost acest Simeon Crainic, dar prenumele este ardelenesc – şi pentru simpla stârnire a curiozității notăm că din lumea lui Ştefan Micle face parte şi un Gheorghe Crainic, martor la căsătoria civilă a lui cu Veronica, la Cluj, în 7 august 1864. Poetul se orientase, probabil, către cineva cunoscut prin prieteni (în această perioadă el era foarte aprtipiat de Veronica Micle) – nu avea cum să ştie că destinul lucrează în favoarea viitorului ginere al prietenei sale. Biograful lui Eduard Gruber, Artur Gorovei, explică mai pe larg: *„A făcut literele la universitatea din Iaşi, unde a luat licența în 1884, prezentând ca teză un studiu asupra elementelor latine în româneşte în comparație cu celelalte limbi romanice. Filologia, însă, nu era nici atunci o carieră la noi. Ar fi trebuit să se ducă profesor la vreun gimnaziu din provincie, ceea ce l-ar fi înmormântat chiar de la începutul vieții, şi atunci a fost nevoit să se mulțumească cu o catedră de geografie la Şcoala Comercială din Iaşi."* În realitate, directorul şcolii a preferat unui student în anul III la filologie – un absolvent, şi astfel a rămas toată lumea mulțumită, tânărul profesor începând, însă, cu o convenție. Lună de lună se repetă adresele pentru menținerea acestei convenții – până la încheierea anului 1885, după care aflăm că E. Gruber devine titularul postului. Pe perioada suplinirii, începând cu noiembrie 1884 şi până în august 1885, statele de plată sunt semnate de către poet, pentru suma de 252 lei lunar (din care plăteşte 10% rețineri pentru Casa pensiilor, 26 lei şi Taxa de 3 % pentru Stat, 11 lei), pe chitanța cu acelaşi nr.45/85, ridicând efectiv suma de 215 lei. E.Gruber nu apare pe statul de plată, iar din adresa din 13 aprilie 1885 a Direcției agriculturii din Ministerul Agriculturii (de care ținea Şcoala Comercială din Iaşi), prin care se reconfirmă situația, desprindem această informație: *„...a aprobat suplinirea Dl. Profesor suplinitor M.Eminescu, prin dl. Gruber, până la finele anului. În statele de lefi însă se va urma întocmai ca până acum."* Poetul semna, probabil, şi primea banii – plătindu-şi din leafă suplinitorul. Este acelaşi procedeu prin care I. Creangă a lăsat câțiva ani buni să fie suplinit la catedră, dând o parte din leafă suplinitorului. În cazul de față, M.Eminescu are poziție fixă în stat, îşi achită dările cu chitanță fixă, este numit în mod

oficial pe postul vacant – cel care-i ține locul trebuie să aibă doar agrementul conducerii şcolii, relațiile financiare dintre ei privindu-i exclusiv.

Pentru că Eugen Gruber se întâmplă a fi un accident în mitul lui Eminescu, o scurtă recapitulare contextuală se cere. Poetul vine însănătoşit de la Viena în martie 1884, trece în grabă prin Bucureşti şi se fixează la Iaşi, unde prietenii (şi cei junimişti) se ocupă de situația lui. În septembrie 1884 este numit, prin decret regal şi decizie ministerială (semnată de Gr.Tocilescu) în funcția de subbibliotecar la Biblioteca Universitară din Iaşi (acolo unde fusese director în anii '70, sub guvern conservator), cu o leafă aproximată la 200 lei (vezi *O. XVI*, p. 732).În octombrie el obține şi acest al doilea serviciu, cu cei circa 400 lei pe lună putând vieți decent în Iaşi (la *„Timpul"*, în 1882, avea acelaşi salariu de 400 de lei pe lună). Titu Maiorescu îi scrisese surorii sale Emilia Humpel, la 6/18 aprilie 1884, că va vorbi cu Ministrul Cultelor ca Eminescu să fie angajat la bibliotecă *„pro forma"* – pentru un salariu de 285 de lei pe care urmează să-i strângă, prin cotizații proprii, junimiştii (*„Eminescu's 285 francs monatlich, aber zahlet wir ihm aus"*, scrisoare în limba germană, vezi *O.XVI*, p.272) – dar poetul îşi ia slujba în seros şi va lucra efectiv la bibliotecă – excepție făcând lunile noiembrie-decembrie 1885, când este internat la spitalul Sf. Spiridon pentru piciorul rupt.

Sunt foarte multe înțelegeri şi convenții în această perioadă. Se prea poate ca el să nu fi stat efectiv în spital, cum afirmă într-o adresă din 30 noiembrie 1884 directorul bibliotecii, I. Caragiani: *„subbibliotecarul fiind bolnav în spitalul Sf. Spiridon, unde după prescrierea doctorilor e constrâns să stea cel puțin până la anul nou..."* (vezi *O. XVI,* p.732). Dl. Marcel-Dumitru Ciucă publică certificatul pe care poetul îl prezentase celeilalte instituții, Şcolii Comerciale, şi unde s-a păstrat: *„Subsemnatul, Doctor în Medicină, Medic Primar al Secțiunii Chirurgice, certifică că dl. M. Eminescu suferă de o fractură maleolară şi pentru a cărei vindecare are necesitate de un timp de 2 luni de zile. Medic primar: Dr. Sculy"* – dar editorul observă neconcordanța: cererea prin care vrea să fie suplinit este din 30 octombrie, iar certificatul este din 12 noiembrie. Fiind vorba de o diferență de 12 zile, aici

nu e neconcordanță, ci exact diferența dintre cele două calendare, cel local, românesc – şi cel european: Eminescu semnează cererea pe 30 octombrie şi ataşează la ea certificatul medical dat în aceeaşi zi, dar datat european 12 noiembrie. La bibliotecă, primul său loc de muncă, se pare că nu dă explicații, iar directorul ia atitudine abia la 3o noiembrie, fiind, desigur, informat doar verbal, pentru că „Certificatul" de mai sus se găseşte la Şcoala Comercială, şi e puțin probabil ca Eminescu să fi făcut o copie după el: repetăm, poetul îşi permitea oarecare lejeritate față de clădirea cărților, unde era multă dezordine moştenită mai dinainte – şi unde el fusese, totuşi, cu zece ani în urmă director. În acelaşi timp, era foarte grijuliu cu cel de-al doilea serviciu – teama de a-l pierde indicând, desigur, necesitatea lui – şi pentru completarea veniturilor dar şi ca rezervă față de şicanele lui I. Caragiani care până la urmă, în 1886, tot se va descotorosi de el.

Ştirea că şi-a fracturat piciorul apare în „Familia" la 21 oct./ 2 nov. – deci au trecut 9 zile până ce medicul a emis certificatul. Pus să funcționeze între exactități (condică, semnături de prezență, state de plată etc.) – poetul se descurcă cam greu – dar probabil că şi-a vindecat piciorul acasă, nu neapărat la spital.

Important este că el redevine activ, iar junimiştii trebuie să accepte în principiu că s-a însănătoşit şi poate să aibă o funcție publică – ei dorind, însă, a-l ține neapărat departe de Bucureşti. Comentariul extrem de precaut al d-lui D.Vatamaniuc la actele privind numirea ca subbibliotecar: *„Contemporanii lui Eminescu considerau că poetul îşi revenise din boală şi i se puteau încredința funcții publice"* (*O. XVI*, p. 802) trebuie înțeles în contextul rigorilor speciale ale unei ediții academice, pozitivistă până în vârful unghiilor la 1989. Editorii nu cunoşteau, apoi, petiția lui B. P. Haşdeu din octombrie 1884 către acelaşi Ministru al Cultelor, prin care ruga să fie angajat la Arhivele Statului din Iaşi pe un post rămas vacant *„d. Mihai Eminescu, foarte cunoscut nu numai ca scriitor, dar posedând, totodată, după cum a avut subscrisul ocaziunea de a constata însuşi, cunoştințe serioase de istorie şi paleografie română"*, document aflat în Arhivele Statului din Bucureşti,

descoperit şi publicat pentru prima dată în revista *„Academica”*, iulie 1992, de d-na Lucia Berdan. Mai multă lume se interesa, aşadar, de un serviciu pentru Eminescu – şi chiar în octombrie 1884 el îl obține, iată, pe al doilea, cel de profesor la Şcoala Comercială. De altfel, el însuşi explică împrejurările, într-o scrisoare către Al.Chibici-Râmneanu cunoscută încă din 1906: *„Am mai încăput – fără voie – într-o belea greu de descurcat. Fiind vacante mai multe catedre la şcoala comercială, cerusem suplinirea istoriei. Dar catedra aceasta dându-se altuia, m-a însărcinat pe mine cu geografia şi statistica, cu un program foarte încărcat, obiect care are inconvenientul că nici cărți nu există pentru studierea lui, iar el însuşi consistă dintr-un dicționar de mii de nume proprii şi de cifre statistice. Cât despre onorata bibliotecă, e atât de încurcată şi îngrămădită, încât ar trebui un an sau doi pentru a introduce orânduiala în acest haos ereditar...”* (publicată de G. T. Kirileanu în *„Convorbiri literare”*, 11 noiembrie 1906, reluată de A. C. Cuza în ediția sa: M.Eminescu, *Opere complecte*, 1914; scrisoarea este destul de bine difuzată şi cunoscută, în *O. XVI* se află la p. 202). Înțelegem, de aici, că poetul „cerea”, deci se interesa de ce e liber pentru el, căuta acest al doilea serviciu.

Este prima legătură atestată documentar cu numele lui Eduard Gruber. Tânărul licențiat în litere era, ca marea majoritate a intelectualilor ieşeni, vizitat de ideile socialiste şi cucerit de *„Contimporanul”* care ieşea la Iaşi (de unde *„Convorbirile literare”* vor pleca la Bucureşti pe 1 aprilie 1885 – şi pentru a face loc revistei lui Gherea şi Nădejde, dar şi pentru a se depărta de Eminescu, şi pentru a-şi urma directorul, pe Iacob Negruzzi, devenit parlamentar în capitală; este un complex larg al acestei mutări, urmată de mutările altor reviste şi ziare – dintre care important va fi *„Lupta”* lui G. Panu şi C. Mille, de anul viitor). La Iaşi, iar apoi la Botoşani, Eminescu rămâne într-un mediu socialist – de care tradiția vrea cu orice preț să-l lege. Cert este că primele comentarii aplicate ale operei sale, mai ales ale poeziei, vin din partea socialiştilor ieşeni – dar la fel de cert rămâne că poetul nu publică în revistele acestora, nu ține conferințe publice organizate de ei. I se vor publicaîn *„Contimporanul”* poezii – dar numai preluate din *„Convorbiri literare”* sau din ediția princeps. Nu este vorba

neapărat de o incompatibilitate în idei; mai degrabă se poate vorbi de o incompatibilitate cu persoanele: C. Mile şi V. G. Morţun i-au fost elevi lui Eminescu în 1874 şi nu s-a înţeles cu ei (au provocat o grevă şcolărească în 1874, cu „scenarizarea" poemului *Împărat şi proletar* de M. Eminescu abia publicat în *„Convorbiri literare"*, treabă pentru care, în loc să le fie scos profesorul de germană, Eminescu adică, au fost chiar ei exmatriculaţi din şcoală trebuind să-şi continue studiile în Franţa şi Belgia unde s-au îndoctrinat metodic cu ideile socialiste). Socialiştii ieşeni vor fi, însă, cei care popularizează, începând cu 1887, cazul Eminescu, organizând chete publice pentru poet, demonstrând, pe seama sa, că societatea burgheză nu-şi protejează geniile, etc. Iar toate aceste demonstraţii s-au făcut cu tăierea în două a operei lui Eminescu – şi aruncarea la coş, ca netrebuitoare, a ziaristicii.

În general memorialiştii epocii sunt extrem de indulgenţi cu socialismul juvenil ieşean, considerându-l fie o curiozitate, fie o formă de acordare a sufletului la Europa occidentală, oricum, o manifestare a vârstei şi prea puţin mai mult decât atât. Artur Gorovei, un martor bun dar uitat al epocii, vorbeşte despre socialismul ieşean (putem apela şi la consideraţiile d-lui Gavril Istrate, elevul lui Ihbrăileanu, care dezvoltă această temă în *„Studii eminesciene"*, 1987, 214-219, sau la sursele sale, I. N. Roman ori V. G. Morţun: în mare, impresiile sunt cam aceleaşi – dar textul nostru ne păstrează în imediata vecinătate a evenimentelor care urmează) – când povesteşte, în 1930, împrejurările în care s-au ridicat manuscrisele lui Ion Creangă, în prezenţa fiului său, căpitanul Creangă, şi s-au dat spre păstrare (pentru tipărire) comitetului format din A. D. Xenopol, Grig. Alexandrescu şi Gruber însuşi. Redăm mai larg, pentru savoarea informaţiei (vom afla, între altele, că fiul lui Creangă a fost şi spion român în Austria, că junimiştii erau foarte zgârciţi, chiar vicleni când era vorba să de bani):

„În seara zilei de 5 ianuarie /1890/ s-a ţinut întrunirea în restaurantul otelului Ttraian. După oarecare discuţii, s-a luat o hotărâre care, de fapt, se cunoştea de mai nainte: s-a ales o comisiune compusă din A.D.Xenopol, Gruber şi Grig. Alexandrescu, care să se ocupe cu editarea scrierilor lui Creangă. La întrunirea aceasta

nu a venit nimeni de la junimea, deşi toţi au fost invitaţi. După ce mulţimea s-a împrăştiat, şi au rămas numai vreo 16 din cei care ne înţelegeam mai bine, ne-am aşezat în jurul unei mese, în fruntea căreia zâmbea iubitul nostru profesor Xenopol, şi am râs şi am ridicat toasturi.

După plecarea lui Xenopol, căpitanul Creangă se adresează lui Gruber şi-i cere să răspundă, scurt şi cuprinzător, dacă în adevăr este socialist. Căpitanul începuse a regreta mărinimia din perioada entuziasmului şi căuta o pricină ca să nu mai dea cei trei mii de lei pentru revistă. Planul lui însă nu a izbutit. D-nul A. Bădărău, rămas printre noi, a vorbit frumos şi a demonstrat căpitanului că în Iaşi există o mână de tineri, pe care-i întâlneşti oriunde e vorba a se face un lucru bun. Dacă vrei ştiinţă şi literatură dai de aceşti oameni; în politică, ei ţin un stindard curat şi demn; şi dacă vei cerceta mai de aproape vei vedea că toţi aceştia, care alcătuiesc inteligenţa Iaşului, toţi sunt mai mult sau mai puţin socialişti. Şi să nu-şi închipuiască cineva că aceşti oameni, când se vor apuca să scrie literatură, nu vor face să reiasă, chiar inconştient, ideile lor, în rândurile ce vor scrie.

A doua zi a căutat să-mi explice tânărul Creangă atitudinea lui din ajun. El e junimist, mi-a spus, fiindcă are protector pe Petre Carp, care l-a trimes la Viena, ca spion, cu o sută de lei pe zi. E junimist în politică, nu însă şi în literatură, din pricină că există o răceală pronunţată între tatăl său şi d-nii Maiorescu şi Iacob Negruzzi. În seara întrunirii, căpitanul primise o scrisoare de la D-l Missir, în care acesta îl sfătuia să dea la Junimea ceea ce a rămas literatură de la Creangă; Junimea să-i editeze scrierile, publicându-se mai întâi în „Convorbiri literare" partea inedită din „Amintiri". Creangă i-ar fi refuzat ceremonios, pentru următoarea pricină: d. Petre Missir i-ar fi spus că n-a ştiut despre moartea lui Creangă decât după înmormântare, pe când el avea dovezi că d-nii Missir şi Volenti, cu o zi înainte de înmormântare, târguiseră o coroană, pe care nu au cumpărat-o părându-li-se prea scumpă.

În urma acestor discuţii, destul de aprinse, cu Gruber şi Grig. Alexandrescu, tânărul Creangă a făcut contractul cu Xenopol, prin care dădea cei nouă mii de lei, şi peste două zile am însoţit pe prietenii mei care au ridicat din bojdeuca lui Ion Creangă manuscrisele câte

s-au mai găsit" (Artur Gorovei: „Alte vremuri. Amintiri literare", Fălticeni, 1930, p. 65-67).

Notăm că A. Bădărău era un fruntaş politic al Iaşilor cu bună credibilitate; el explică socialismul ca stare de spirit, ca preocupare a „oamenilor de bine" cum s-ar zice astăzi, convingându-l pe vajnicul spion carpist să dea cele trei mii de lei pentru o revistă şi cele nouă mii pentru editarea operelor tatălui său. Acceptând seriozitatea acestor tineri, nu ne rămâne, însă, decât să dăm vina pe destin dacă manuscrisele lui Creangă s-au pierdut, totuşi, în afară de cunoscuta ediție a lui Grig. Alexandrescu ne mai găsindu-se ceva nou. Tradiția insistă că aceste manuscrise ar fi fost reținute de Gruber şi, după moartea sa, ar fi fost vândute ca hârtie netrebuitoare de către soția lui, Virginia Gruber. Greu de crezut, greu de infirmat. Rămâne cert faptul că Eduard Gruber a avut în mână şi a răsfoit aceste manuscrise. El a avut acces, de altfel, şi la manuscrisele lui Eminescu – şi anume, la scrisorile poetului către Veronica Micle – pentru că în *„Arhiva"*, revista lui A.D.Xenopol, publică o asemenea scrisoare în nr. din octombrie 1890, anul în care suntem cu preluarea arhivei lui Creangă. De data aceasta fapta sa are o pronunțată tentă politică, poate chiar socialistă, pentru că face un colaj din mai multe scrisori eminesciene cu scopul limpede de a demonstra cât de grea era munca de ziarist pentru bietul poet (tema este de sorginte socialistă). Abia recent, în anul 2000, publicându-se corespondența inedită dintre Eminescu şi Veronica Micle, s-a identificat şi adresantul, nenumit de Gruber, al acestei scrisori fragmentate cu puncte de suspensie – şi de unde sunt fragmentele. Reluăm, pentru că este interesantă şi selecția lui Eduard Gruber – dar şi decupajele sale.

Primul fragment este dintr-o scrisoare din 12 august 1882: *„Draga mea copilă – tu trebuie să-şi închipuieşti astăzi sub figura mea un om foarte obosit, de vreme ce sunt singur la negustoria asta de principii şi peste aceasta bolnav /,/ care ar avea nevoie de cel puțin şase luni de repaus pentru a-şi veni în fire. Ei bine, de şase ani aproape o duc într-o muncă zădarnică, de şase ani mă zbat ca-ntr-un cerc vicios în cercul acesta care, cu toate acestea, e singurul adevărat, de şase ani n-am linişte, n-am repaosul senin de care aş avea atâta*

trebuință pentru ca să mai pot lucra şi altceva decât politică. Quelle vie, mon Dieu, quelle vie! Înțeleg ca, cu vremea, un om să se înreutățească, cum m-am înreutățit eu şi n-am decât o singură zare de lumină în viața mea – afară de tine. În privazul negru-al vieții o icoană de lumină". Anul este scris cu creionul în manuscris, probabil de către Veronica Micle (Vezi „Dulcea mea doamnă / Eminul meu iubit", Corespondență inedită Mihai Eminescu – Veronica Micle, Scriosori din arhiva familiei Graziela şi Vasile Grigorcea, Ediție îngrijită, transcriere, note şi prefață de Christina Zarifopol-Illias, Ed. Polirom, 200, p. 342; am întregit numai virgula, pe care o pune şi primul editor şi o păstrează, de asemenea, şi ediția academică, vezi O. *XVI*, p.195). Eduard Gruber elimină cuvintele subliniate de noi – şi, dacă în privința incipitului este firesc, pentru că nu vrea să se ştie cui i-a scris poetul, finalul trebuia păstrat. Cam greu de înțeles, textul spune, totuşi, la o reluare insistentă a lecturii, că poetul are o singură zare de lumină în viață, acest cerc vicios dar „adevărat" în care se învârte, şi asta îl macină, îi înrăutățeşte sănătatea. Se exprimă încrederea nemăsurată a sa în activitatea de ziarist, care este o muncă sisifică, mereu ridici bolovanul şi el mereu cade. Soluția cealaltă, ieşirea din cerc, înseamnă abandon pentru viața casnică. Asemenea discuții nu serveau, însă, demonstrației că ziaristica l-a îmbolnăvit pe poet.

Celălalt fragment este extras dintr-o scrisoare datată de poet însuşi „Duminica Floriilor" – cu anul, 1882, întregit iarăşi de Veronica Micle, dar de data aceasta cu cerneală violetă. Este o scrisoare veselă, plină de lumină, din care se extrage un pasaj ce-l țintuieşte, iarăşi, pe poet alături de ziarul său: *„Să pot zbura pe trei zile la Iaşi, tare-aş veni. Dar mai mult de trei zile n-aş avea, pentru că eu nu am vacanțe, ci trebuie să trag ca catârii, greu la vale şi greu la deal."* (Vezi tot acolo, p. 241; editoarea de azi transcrie *vacanță* când se vede clar *vacanțe*)

Fragmentul al treilea sare, tot pentru a demonstra povara ziaristicii, la o scrisoare din septembrie 1882: „ *Ei, dac-ai şti cum salahoria asta în care petrec împreunată cu boală şi mizerie mă apasă şi mă fac să devin incapabil de-a voi ceva, ai înțelege şi m-ai ierta."* (Eadem, p. 370).Cuvintele subliniate de noi lipsesc, rămânând

enunțul în sine. Scrisoarea este datată integral, cu cerneală violetă, de Veronica Micle.

Se ajunge, pentru fragmentul următor, la o scrisoare din februarie 1882, datată tot de Veronica Micle cu aceeaşi cerneală violetă, din care se citează pe sărite (subliniem pasajele omise): *„Folosul meu, după atâta muncă, e că sunt stricat cu toată lumea, şi că toată energia, dac-am avut-o vreodată, şi toată elasticitatea intelectuală s-au dus pe apa Sâmbetei. Se prea poate ca, de azi pe mâni, toată întreprinderea să înceteze şi fiecare să-şi vază de treabă. Eu rămân cel amăgit în afacere, căci am lucrat din convingere şi cu speranța în consolidarea ideilor mele şi un mai bun viitor. Dar nu merge. În opt ani de când m-am întors în România decepțiune a urmat la decepțiune şi sunt/* mă simt, n.n./ *atât de bătrân, atât de obosit încât /şi n.n. / degeaba pun mâna pe condei să-ncerc a scrie ceva – simt că nu mai pot, mă simt că am secat moraliceşte şi că mi-ar trebui un lung, lung repaus ca să-mi vin în fire. Şi cu toate acestea, ca lucrătorii cei de rând din fabrici, un asemenea repaus nu-l pot avea nicăieri şi la nimeni. Crede-mă, mica şi unica mea Veronicuță, sunt strivit. Nu mă mai regăsesc şi nu mă mai recunosc."* (Eadem, p. 217-218)

Colajul se încheie cu o frază care a făcut epocă, fiind reluată ca un laitmotiv de toți cei care au discutat „salahoria" lui Eminescu la *„Timpul"* (şi celelalte fragmente au fost destul de des reluate). Redăm contextul subliniind ce s-a omis, ca să se vadă cum se poate face şi rămâne text tragic dintr-o înşiruire de imagini şi metafore vesele: *„Dac-aş fi aproape de tine, mi-ai întinde cel puțin vârful piciorului să-l sărut şi poate m-ai ierta, dar aşa – neavând altă cale de a te face să te înseninezi – decât un condei şi o coală de hârtie, desper de a te putea desmânia. Aştept telegramele Havas ca să scriu iar, să scriu de meserie, scrie-mi-ar numele pe mormânt şi n-aş mai fi ajuns să trăiesc. Căci a suferi atât pentru ce? pentru ca să te nefericesc pe tine, pentru ca şi pe tine să te atrag în adâncimea mizeriei mele sufleteşti; a suferi atât nu este nici drept, nici are vreun scop."* De data aceasta scrisoarea este datată de poet: *28 decembrie 1979* (Op. cit., p. 51) – iar în septembrie acelaşi an Eminescu publicase *„Rugăciunea unui dac"* din care coboară metafora pietrei de mormânt şi dorința de a nu se fi născut. Imaginea scrisului, dacă se leagă

de condeiul şi foaia de hârtie omise, intră într-un dialog interior cu dilema permanentă a poetului: nu foloseşte nici de data aceasta " desmânierii" iubitei, pentru că-i separă distanța – ci tot ziarului, care este aici şi trebuie să iasă.

Alegerea acestui colaj publicat în 1890 în revista *„Arhiva"* s-a făcut oarecum întâmplător, autorul urmărind vag dilema lui Eminescu – „cercul vicios al ziaristicii" sau „iubirea casnică" – dar tăindu-i baza, punerea în ecuație, iar apoi căutând expresii „proletare" precum muncă, salahorie etc. (putea alege şi altele, Eminescu se compară chiar cu „uvrierii apusului" undeva) – rotunjind oarecum mărturisirea de la cei „şase ani" (cât a lucrat poetul la *„Timpul"* până în 1882) la „opt ani" (unde se include şi activitatea de ziarist de la *„Curierul de Iaşi"*, din 1876 începând) – dar căutând să fie cât mai convingător prin scoaterea din context a enunțurilor.

În ordinea faptelor, decurge că Eduard Gruber era, în 1890, apropiat de familia Micle, deținătoarea acestor scrisori. El se va logodi cu Virginia Micle (născută în 1868, fata mai mică a Veronicăi) de revelion 1891; în octombrie publicase colajul de mai sus – în decembrie-ianuarie vine logodna (şi vor avea doi copii), deci este de presupus că prin ea le-a cunoscut. Pachetul editat în anul 2000, *„pachetul cu panglică albastră"* cum era cunoscut de către G.T.Kirileanu prin anii '40 ai secolului trecut, este preluat, însă, de la moştenitorii celeilalte fiice a Veronicăi, Valeria, fata mai mare născută în 1866. Este de presupus că cele două surori nu-şi împărțiseră încă manuscrisele mamei – dar, în acelaşi timp, surprinde faptul că toate cele cinci fragmente publicate în 1890 fac parte din acelaşi lot care va apare abia în 2000.Veronica Micle ținea cu mare grijă aceste scrisori, le recitea adesea, le datase şi ordonase pe ani. Anul 1882, cel puțin, este bine organizat – şi tocmai din acest an apăruseră, până la ediția din 2000, foarte puține scrisori eminesciene.

Eduard Gruber preluase arhiva lui Creangă (ce mai rămăsese din ea), frecventa arhiva Veronicăi Micle – şi, din aceleaşi amintiri ale lui Artur Gorovei, aflăm că avea o impresionantă arhivă personală formată din răspunsuri la un chestionar pe care-l răspândise printre savanții din lumea germanică în legătură cu preocupările sale de psihologie experimentală. De altfel, scria foarte des, scrisori lungi care se constituie, ele însele, în arhive; cea a lui Artur Gorovei pare impresionantă de vreme ce el citează din mai mult de 10 scrisori primite de la Eduard Gruber. Este oarecum inexplicabilă uitarea aşternută asupra sa, câtă vreme s-a implicat în atâtea evenimente importante şi a rămas în amintirea atâtor contemporani prin dialoguri îndelung şi insistent întreţesute. Artur Gorovei vorbeşte despre el în dese rânduri, şi vom apela la aceste amintiri disparate pentru ca, alături de textul expres pe care i-l dedică, să adunăm un mănunchi de date suficiente înțelegerii personalității lui. De vreme ce ajunge a prelua în păstrare manuscrisele lui Ion Creangă, este de la sine înțeles că avusese legături speciale cu acesta. Într-adevăr, Eduard Gruber este acela care l-a trezit din letargie pe Creangă, tot în 1888, aducându-l la cercul literar al tinerilor din jurul poetului Neculai Beldiceanu. Acesta era unul dintre grupurile de intelectuali ce încercau să suplinească fosta „Junime" mutată la Bucureşti dar şi să contrabalanseze grupul foarte activ al *„Contimporanului"*. Cu vorbele lui Artur Gorovei: *„Cercul nostru începu a se mări. Şi lucru ciudat, mai toți care ne adunasem la Beldiceanu eram dintre cei care aveam legături şi cu cei de la Contemporanul. Să fi fost oare tot aceştia „nemulămiți", sau societatea noastră, compusă din ceea ce „dincolo" se numea cu dispreț „burghezi", atrăgea mai mult tineretul?"* (*Op. Cit*., p. 47) Ca şi la „Junimea", în acest cerc se citea mai întâi literatura scriitorilor cunoscuți, destul de des a lui Creangă sau Eminescu. Într-o seară: *„Iată însă un mare eveniment. Gruber ne aduce vestea că a desmormântat pe Ion Creangă, uitat în mahalaua Țicăului, şi l-a înduplecat să vie în cercul nostru. Seara de 4 mai 1888 a fost, pentru noi, o adevărată sărbătoare. Creangă a venit la întrunirea*

de la Beldiceanu şi ne-a citit o parte inedită din Amintiri. A fost un delir, şi pentru a nu se strica farmecul sub care ne desfătam, nu s-a mai citit nimic în acea seară. Retras în singurătatea lui, lăsat în părăsire de prietenii de la „Junimea" care nu mai aşteptau nimic de la el, Creangă s-ar fi stins în bojdeuca lui, uitat de toți, fără să mai fi simțit emoțiile vieții de odinioară, dacă nu ar fi încercat să-l însuflețească din nou mâna aceasta de tineri care, dacă n-au avut talent şi n-au produs nimic temeinic în literatură, au avut cel puțin o dragoste neîntrecută pentru scrisul românesc, un entuziasm nețărmuit pentru un mare scriitor, ca Ion Creangă. În mişcarea intelectuală a unui popor, în avântul spre maim bine, au o influență necontestată şi acei indivizi, meniți să rămâie necunoscuți generațiilor viitoare, dar care au contribuit la răspândirea unui curent, la spulberarea unor prejudecăți, fără ca prin ei înşişi să reprezinte vreo valoare ponderabilă. Cupola aurită care scânteiază în razele soarelui nu s-ar răsfăța acolo, sus, în vârful clădirii, dacă în zidurile ei nu ar fi cărămizile acestea ascunse privirii tuturora." (p. 52-53) Am lăsat să curgă mai mult text – şi pentru a aduce omagiul natural, din timpul ei, pentru această generație uitată în anonimat, dar şi pentru a se vedea că anonimatul ca atare era înțeles, acceptat şi perpetuat. Dacă, aşadar, Eduard Gruber a fost uitat, a fost pentru că această uitare s-a anticipat de către apropiații lui, intra în programul acestei construcții colaterale de climat literar. De altfel, din 12 aprilie 1888 Mihai Eminescu se afla la Bucureşti, unde fugise împreună cu Veronica Micle din Botoşani, smulgându-se de sub supravegherea strictă surorii sale. Henrietta anunță faptul în scrisoarea din 15/27 aprilie 1888 către Cornelia Emilian*: „Cu mare durere vă înştiințez că Mihai a plecat la Bucureşti (...) adevărata cauză este d-na Micle care a venit şi până n-a pus mâna pe el nu s-a lăsat."* Având în vedere apropierea datei de 19 aprilie acelaşi an, ziua conferinței lui Eduard Gruber, este de presupus că şi el i-a însoțit. De altfel, tot Henrietta vorbeşte de vizitele Veronicăi Micle la odaia de suferință de poetului, însoțită de „o ceată de hăndrălăi". Fiica ei, Virginia Micle, se stabilise chiar în Botoşani ca profesoară – şi este de la sine înțeles că la ea se strângeau prietenii Veronicăi şi ai lui Mihai Eminescu – dintre care Eduard Gruber nu putea să lipsească. Încă o dată: chipul tânărului filolog,

pasionat de psihologie experimentală, iese în efigie în foarte multe complexe eminesciene, uneori chiar acolo unde n-ai bănui. Se va căsători cu Virginia Micle după moartea Veronicăi – dar era în anturajul ei de mai mult timp.

În sensul notațiilor lui Artur Gorovei pe tema anonimatului necesar, putem conchide că, dacă Eduard Gruber a fost uitat, a fost pentru că această uitare s-a anticipat de către apropiații lui, intra în programul acestei construcții colaterale de climat literar.

Iaşul de sub oblăduirea culturală şi ideologică a *„Contimporanului"* şi altor ziare şi reviste socialiste nu-l „deranjează" pe Creangă, nici pe Eminescu. În 1888, însă, pe 19 aprilie Eduard Gruber susține o conferință despre Eminescu la Atheneul Român din Bucureşti – iar pe 4 mai îl aduce într-un cenaclu din Iaşi pe Ion Creangă. Redăm, în ortografia *„Contimporanului"* ieşean în care-şi scrie Gruber conferința despre Eminescu, un pasaj în care se referă chiar la marele humuleştean:

„Creangă, țăranul de la Humuleşti, ĭe un foarte puternic talent şi cu totul original în literatura noastră. Împreună cu Odobescu ĭel stăîn fruntea stiliştilor românĭ – deşi între amândoĭ există o mare dĕosebire. Ĭel ĭe adevăratul tip al românuluĭ cu calităţile luĭ marĭ şi cu defectele luĭ de rasă. Inteligență aleasă, prezență de spirit, humour, ironie fină, sarcazmul cel maĭ muşcătorĭŭ, maĭ presus de toate caracter sentimental şi entuziast, având totdeauna la îndemână un fond nesecat din înțeleapta filosofie a poporuluĭ român şi posedând în cel maĭ înnalt grad puterea de a ne surprinde ĭel are acela-sĭ defect ca şi țăranul nostru: guraliŭ, ades se pĭerde în amărunțimele descripțieĭ slăbind firul logic... Creangă ĭe o vastă sinteză etnică a poporuluĭ român. Cine s'ar ispitì să facă psihologia poporană a românuluĭ, va trebuì să studieze afund pe acest foarte talentat scriitorĭŭ. Creangă ĭe, poate, cea maĭ verde creangă a literatureĭ noastre, vreauŭ să înțeleg cea maĭ românească.

Afară de însemnătatea cea mare literară şi estetică Creangă maĭ ĭe însemnat şi dintr'un punct de vedere cu totul ştiințific, Ĭel ĭe mina cea maĭ curată, maĭ sigură şi maĭ inteligentă pentru sintaxa românească; ĭel reproduce cu cea maĭ mare îmbĭelşugare genĭul limbeĭ noastre adecă modul de a gândì şi românismele saŭ expresiunile

propriĭ limbeĭ române. În această privinţă (a sintaxeĭ) Creangă are de tovarăş în literatura noastră maĭ vechĭe pe talentatul cronicarĭŭ Ioan Neculcea.

Scrierile luĭ Creangă sunt respândite în Convorbirile literare. Acuma V. G. Morţun îngrijeşte de tipărirea lor. Pănă la apariţiunea celor doŭă volume ale sale nu socot de prisos să rëamintesc în ordine cronologică cele ce a scris.

Literatura populară. Soacra cu treĭ nurorĭ, poveste. IX. 7.
Literatura populară. Capra cu treĭ ĭezĭ, poveste. IX. 9.
Literatura populară. Punguţa cu doĭ banĭ, poveste. IX. 10.
Literatura populară. Dănilă Prepeleag, poveste. IX. 12.
Povestea porcului X.
Moş Nichifor coţcarĭul, povestire glumeaţă. X. 10.
Povestea luĭ Stan Păţitul. XI. 1.
Povestea luĭ Harap Alb. XI. 5.
Fata babeĭ şi fata moşneaguluĭ, poveste. XI. 6
Ivan Turbinca, poveste XII.
Povestea unuĭ om leneş XII.
Amintirĭ din copilărie, L povestire. XIV. 10.
Amintirĭ din copilărie. II povestire. XV. 1.
Popa Duhu XV. 8.
Amintirĭ din copilărie. III. povestire XV. 12.
Cincĭ pânĭ, anecdotă XVI.
Anecdotă, XVII.
Moş Ioan Roată. XVIII.

Deasupra tuturor acestor scrierĭ stau Amintirile, prin puternica lor originalitate.

Afară de acestea a maĭ scris treĭ articole în Curierul D-luĭ Scipione Bădescu pe la 1872. Unul din aceste articole a fost reprodus de D-l Haşdeu în Columna luĭ Traĭan. Neputând găsì colecţiunile acestor jurnale daŭ aci numaĭ informaţiunea aşà cum a bine-voit să mĭ-o deĭe însu-şĭ autorĭul. În Convorbirĭ a publicat o poezie populară Lina Catalină (XV. 10) ĭar în Contemporanul treĭ: Când ĭeram în floarea mea, Mĭeluşica şi Bratu (An I. pag. 431 şi 483).

Însfârşit Creangă are în manuscript o parte din urmarea la Amintirile din copilărie. Cu acelea-şĭ calităţĭ fine şi alese autorĭul

descrie venirea luĭ de la Humuleştĭ la Socola. Un splendid pasaj în care se descrie şi se însufleţeşte natura face o dëosebită impresiune.

Nu putem încheĭà această notiță asupra mareluĭ prozator fără a exprimà o dorință foarte vie, anume aceea ca autorĭul să nu maĭ fie lăsat a luptà cu neînduratele greutățĭ ale vĭeței, cum luptară atâțĭa oamenĭ de talent şi pe cari îĭ pĭerdurăm: Bolintineanu, Lambrior, Conta etc. etc.

Asigurarea zileĭ de mâĭne ar fi un nemăsurat bine pentru autorĭu, care ar puteà atunce să se dedeĭe cu totul literatureĭ române. Dăm necontenit dovezĭ că ştim prețuì pe morțiĭ noştri ceĭ marĭ, dar uĭtăm că ĭe o sfântă datorie să ştim prețuĭ în viață talentele, cari se impun aşà puternic."

Iată cum, în timp ce Eminescu mergea la Bucureşti să-şi primească pensia de scriitor – tinerii ieşeni se gândeau să continuie o campanie asemănătoare pentru Creangă. Desigur, la 4 mai 1888 acesta a ascultat elogiul lui Gruber la Iaşi – aşa cum la 19 aprilie poetul îl ascultase la Bucureşti. Nu este nedreaptă istoria literară când trece sub tăcere asemenea fapte emoționante? (Iar critica lui Eduard Gruber la Ion Creangă este, pare-se, cea mai vie, cea mai proaspătă şi percutantă din epocă...)

Ghicitori, eresuri...

De altfel, Gruber era sufletul acestui cerc literar, îi organiza pe tineri, le cerea materiale şi le pregătea pentru o revistă, „Albumul literar", care stătea mereu să apară dar nu va apare, de fapt, niciodată, le dădea coeziune de grup şi chiar speranțe. Este vorba de Elena Sevastos, verişoara sa, N. Beldiceanu, Dimitrie Anghel, A. C. Cuza, Artur Stavri, Ema Holban, Grig. Alexandrescu, Artur Gorovei, etc. – şi fiecare în parte se va realiza la nivelul său, fiind în general nume de dicționar literar, nu de istorie literară – dar nici de enciclopedie locală.

Cu oameni ca aceştia vine Eduard Gruber împreună cu Veronica Micle la Botoşani, pe la Eminescu, iar pe Hanrietta trebuie s-o privim cu circumspecție: este modul ei de a înțelege arta şi elanul tinerei generații.

Cu totul interesantă rămâne relația lui Eduarg Gruber cu Neculai Beldiceanu, poet, arheolog, numismat – aşadar, o îmbinare de literatură cu ştiința, cum era Gruber însuşi. Povesteşte acelaşi Artur Gorovei, în cartea căruia „Alte vremuri" îl găsim pe Gruber aproape la tot pasul: *„Când mă gândesc la Beldiceanu, găsesc momente în viața lui pe care nu i-o pot concepe fără să-mi răsară în minte şi Eduard Gruber, care parcă-l completează. Şi mi-i frică să mă întreb dacă nu cumva prietenia cu acesta nu i-a grăbit, dacă nu cumva chiar i-a produs, supraexcitarea nervoasă, care a fost fatală şi unuia şi celuilalt. Poate era o prea mare afinitate între ei; poate erau meniți să aibă acelaşi sfârşit."*

Ceea ce spune Artur Gorovei trebuie luat în seamă, pentru că în curând Neculai Beldiceanu va deveni subiectul de studiu al lui Eduard Gruber în ceea ce ei numesc „ psihologie practică" – dar care se realizează prin hipnoze şi transe repetate. Vom cita mai amplu – nu fără a atrage atenția, însă, că amândoi au murit cu mințile rătăcite la o foarte mică distanță în timp: mai întâi Beldiceanu la 2 februarie 1896, apoi Gruber la 28 martie acelaşi an. Desigur, rezultatele cercetărilor lor nu se cunosc, dar ne putem face o idee despre ce înseamnă această „audiție colorată" urmărind aceleaşi relatări ale lui Artur Gorovei:

„ În cercul nostru literar, Gruber era veşnicul aducător de lucruri senzaționale. Căutând mereu o cale nebătută, pe care să ajungă în vază, Gruber descoperea în lumea ştiințifică din occident lucruri necunoscute în apropiere de hotarele Asiei, şi ne ținea la curent cu toată mişcarea. Pe el îl interesau, în special, studiile psihologice; îl interesa hipnotismul şi celelalte chestiuni, pe care mahalaua noastră le confunda, şi poate încă le confundă, cu mesele ce se învârtesc prin casă, purtate de spiritele care vin în contact cu lumea pământească, prin acest mijloc ciudat. Cititor pasionat, Gruber nu se despărțea de „Revue scientifique", de „Le Livre", şi mai cu deosebire de Analele de la Salpetriere, pe care le purta veşnic în buzunar. În orice discuțiune, el găsea prilejul să vorbească de Charcot, de Ribot, de Binet şi de alți savanți, ale căror lucrări ne erau acum familiare, grație stăruințelor lui Gruber; el ne făcea să le citim sau să-l ascultăm pe el citindu-le.

Într-o zi Gruber intră ca o furtună în casa lui Beldiceanu şi, abia răsuflând, scoate un jurnal franţuzesc şi ne citeşte sonetul, astăzi cunoscut dar atunci cu totul nou, al lui Arthur Rimbaud:

A noir, E blanc, I rouge, U vert, O bleu, voyelles,

Je dirai quelques jours vos naissances latentes.

Ce discuţii au stârnit versurile acestea bizare, ce sarcasme la adresa lui Gruber, ce nedumerire pentru unii!

Peste câteva zile, tot la Beldiceanu, citeşte Artur Stavri una din poeziile lui frumoase, pe care o scrisese în ultimele zile. Când ajunge la versurile:

Rând pe rând şi-ncet în tristul ţintirim bătrân şi sfânt

Lin se scutur liliecii clătinaţi de-al nopţii vânt

Beldiceanu sare din fundul patului şi spune că el vede versurile acestea într-o culoare albastră. Unii zâmbesc, crezând că Beldiceanu vrea să-şi bată joc de Gruber.Acesta însă dă o explicare logică faptului: Beldiceanu are ceea ce se cheamă „audiţie clorată". Probabil că pentru el litera l *este de culoare albastră – şi, predominând litera* l*, culoarea predominantă a totalului acestor versuri trebuie să fie cea albastră.*

De atunci s-a legat, între Gruber şi Beldiceanu, o prietenie specială, o intimitate care excludea prezenţa multor dintre obişnuiţii cercului nostru literar. Şi Beldiceanu s-a supus unor experienţe, unor cercetări asupra minţii lui, care au contribuit să-l dezechilibreze complet.(...) Minunat de cele descoperite, Gruber bănuia, la început, că Beldiceanu simulează, şi-mi spuse o dată vorba crudă că Beldiceanu „minte". Mai pe urmă, şi după o serie întreagă de experimentări, şi-a format convingerea despre sinceritatea subiectului lui de studii şi savanţii specialişti din străinătate i-au confirmat această sinceritate.

Ceea ce se petrecea cu Beldiceanu, par lucruri extraordinare; şi Gruber, om inteligent şi cu o voinţă şi o putere de muncă neobişnuită, a ştiut să-l puie la contribuţie pentru a-şi crea o situaţie de invidiat în lumea celor învăţaţi.

După ce Beldiceanu a recunoscut că are audiţie colorată, se făceau şedinţe la care asistau numai puţini şi dintre cei mai intimi, şi când Gruber se arăta, adeseori, ingenios. Beldiceanu percepea o culoare pentru fiecare literă din alfabet: distingea, prin urmare, o gamă foarte variată de culori. De notat este că, în nenumăratele dăţi când îl controlam, el vedea aceeaşi culoare pentru aceleaşi litere, şi când îi rosteai un cuvânt, în aceeaşi secundă îţi spunea bandele

colorate sub care îi apărea. Gruber a descoperit la Beldiceanu şi alte fenomene similare, în afară de audiția colorată. Pentru fiecare literă el simțea un gust deosebit, un pipăit, o temperatură, o rezistență şi motilitate deosebite; avea ceea ce se numeşte: gustație, olfacțe, tactilitate, temperatură, rezistență şi motilitate colorată.

Chestiunile acestea le-a studiat Gruber cu multă inteligență, şi pe când la Iaşi unii dintre noi ironizau pe Beldiceanu că la rostirea sau la reprezentarea unei anumite litere el simte că mănâncă „răbdări prăjite", că pipăie o blană de jder, că miroase un crin sau că are altfel de senzațiuni, greu de zugrăvit prin vorbe, la Londra, în 1892, la Congresul de psihologie experiemntală, Gruber, încurajat de celebrul Galton, îşi dezvolta conferința despre audiție colorată în care, vorbind despre subiectul studiilor lui, despre Beldiceanu, îl descria ca pe un om de mare distincțiune intelectuală: „Este în acelaşi timp un poet de mare talent, un novator în literatura românească şi un arheolog dintre cei mai distinşi. El singur, fără sprijinul vreunei societăți ştiințifice sau al guvernului, a făcut cele mai importante descoperiri preistorice în România. În acelaşi timp el cultivă paleografia, epigrafia şi istoria civilizației române. E un om extrem de conştiincios în toate cercetările sale, convins de înaltele datorii ale investigatorului, nu se plictiseşte niciodată şi pentru observațiile psihice are darul de a se analiza cu o extremă finețe şi fără milă. Aceste eminente calități de subiect şi observator m-au pus pe calea acestor cercetări."

Aşa este. Dar studiul acestor fenomene, fie că sunt de domeniul patologiei cerebrale sau al fiziologiei normale, l-a obosit pe Beldiceanu, şi – sunt convins – a contribuit la sfărâmarea echilibrului unei minți, care nici aşa nu era normală.

Şi astăzi încă mă întreb ce trebuie să cred despre afirmarea lui Beldiceanu că el simte viața de celulă; se simte pe el om celulă cu toate însuşirile omului-om.

Uneori se autohipniotiza şi cădea în stare de inconştiență..." (Op. cit., p. 99-101)

Ignorând autoreferențialul negativ, descurajant, de tipul „suntem la marginea Asiei", „ mahalaua noastră", etc. – în aceste amintiri avem mărturia unei activități ştiințifice de pionierat, căreia i-au căzut victimă atât cercetătorul cât şi subiectul său. Probabil, de aici şi această jenă de a păstra

în memoria colectivă evenimentele. În familia lui Neculai Beldiceanu, apoi, se va fi perpetuat această impresie generală că Gruber cu experiențele sale l-a dus la pierderea minților. Facem legătura – care se prea poate să fie doar întâmplătoare – cu mitul, tot de sorginte ieşeană, după care Eminescu şi-ar fi ieşit din minți în urma unor exerciții de Joga făcute fără îndrumător. Poetul tradusese, într-adevăr, gramatica sanscrită – desigur, cu scopul de a parcurge unele studii de specialitate din biblioteca ieşeană. Sunt vămi ale destinului istoric acestea, adică tribut care se plăteşte de către memoria colectivă pentru păstrarea destinului ca model, a imaginii aşadar.

Tot astfel cum această adunare la un loc a unor purtători ai aceluiaşi nume – iată: Artur Gorovei, Artur Stavri, punându-se sub semnul lui Arthur Rimbaud – împinge aceste întâmplări cu logica mitului în zona unor „cavaleri ai mesei rotunde" ce au trăit în jurământul de a face binele fără a-l trâmbița. Din aceste aşchii de adevăr s-a conturat imaginea lui Eminescu din ultimii ani de viață, un Eminescu magnetizând epifenomene sociale, politice, ideologice pentru a reverbera în ele figuri simbolice, arhetipuri ale răului secolului ce s-au manifestat ca atare. Viitorul aparține, în cazul lui Eduard Gruber, psihologiei ca ştiință care trebuie să-şi facă istoria sa. Este nevoie de teza de doctorat a lui Eduard Gruber, aflată, desigur, în arhivele universității germane unde el şi l-a susținut cu marele Wilhelm Wundt, de actele congreselor la care a participat, de arhivele care conțin mărturii despre el. Nu se poate spune, aşadar, că el a fost uitat pe ne drept: specialiştii au fost nedrepți când l-au uitat, adică nu şi-au concentrat atenția spre începuturile istorice ale specialității lor. În ceea ce ne priveşte, din simplă curiozitate de a investiga lumea destinelor eminesciene de la sfârşitul secolului al XIX-lea, n-am năzuit mai mult decât de a ridica problema, adică de a ridica vălul de pe lucruri uitate – aducând în fața publicului ceea ce am reuşit să identificăm cert.

La acestea trebui să mai adăugăm doar amănuntul că Eduard Gruber se afla, în august 1889, în preajma Veronicăi Micle la Târgun Neamț când ea se va stinge din viață.

Povesteşte Maica Fevronia, călugărița care a stat cu ea până în ceasul morții:

„Într-o seară, după ce umblase toată ziua hai-hui prin pădurile de brad ale Vărateculuí, fără să prânzească, o văd în amurg că soseşte obosită, palidă, cu ochii împăienjeniți, deabia putând să mai urce cele câteva scări, şi cade zdrobită pe o canapea care era în cerdac." Ea îşi revine şi-şi continuă plimbările. În ultima zi din viață, pe 3 august 1889*: „A invitat ca niciodată pe toți cunoscuții din Vărateс. Era bine dispusă. A cântat* Steluța *şi* Vezi rândunelele se duc*. Apoi a recitat poezii de-ale ei şi de-ale lui Eminescu. Pe la miezul nopții invitații s-au retras, iar Veronica a spus că-i obosită şi că vrea să se odihnească..."* Dintre invitați, Eduard Gruber este acela care duce la Bucureşti, la „Fântâna Blandusiei", necrologul Veronicăi Micle – şi o poezie inedită a ei, pe care însă n-o semnează (scrisoarea către revistă apare pe 13 august şi este iscălită „Dionisie", după motto-ul ce însoțeşte poezia „Tot e vis...", luat din nuvela poetului: „Lumea-i visul sufletului meu, Eminescu, Sărmanul Dionis"; Octav Minar, însă, care deține memoriile lui Gruber, află de aici despre cine este vorba).

S-ar cuveni să încheiem acest capitol despre Eduard Gruber chiar cu poezia Veronicăi Micle, dar fiind prea lungă şi cu numeroase greşeli de limbă şi de ritm, ne mulțumim să reluăm, după Octav Minar „Dragoste şi poezie" (p. 86-87), rezumatul ei în fabulosul aceleiaşi călugărițe Fevronia: *„Ajungând în Poaiana Țigancei, deodată o vedenie curioasă i se arătă.*

I se păru că zăreşte un nour gigantic care întretaie vârful strălucitor al unei moschee. Avea impresia că a murit şi că sufletul îi atinge înălțimile cereşti. Apoi încetul cu încetul zăreşte intrarea moscheei, şi văzu cum pe nişte scări mari de marmoră urca Eminescu, îmbrăcat în haine scumpe orientale." După un somn odihnitor, în chilia ei, a aşternut pe hârtie poezia „Tot e vis..." care va merge la „Fântâna Blandusiei".

După cum vedem, preocupările insistente ale lui Eduard Gruber pentru paranormal, psihologie experimentală, se întâlnesc cu eresurile halucinogene ale Veronicăi Micle – despre care, este locul să amintim aici, se spune că s-ar fi sinucis dar se mențin şi aceste coincidențe: *„Veronica moare în ziua de*

*4 august 1889, adică în aceeaşi lună în care murise Ştefan Micle (*5 august 1879*, n.n.), şi după cincizeci de zile de la moartea lui Eminescu"* (Idem, Ibidem, p. 97 – informație curentă în epocă, oarecum de ghid turistic la Văratec).

VII. RAPORTUL ANONIM

După D. Cosmănescu (1926) şi V. Vineş (1931), cel de-al treilea „moment medical" care a făcut epocă în eminescologie este studiul lui George Potra: „Mihail Eminescu, cauzele morții sale", apărut în 1934 într-o broşură de 16 pagini. Autorul este un entuziast care vrea să demonstreze că Mihai Eminescu n-a avut sifilis – şi se bazează pe un raport medical descoperit într-o arhivă particulară. Va fi aspru admonestat de către G. Călinescu, şi pus nici mai mult nici mai puțin decât în categoria „Minarilor" care vor să facă senzație cu orice preț pe seama poetului. Momentul George Potra este de două ori important: pentru aducerea acestei noi dovezi medicale – şi, mai ales, pentru această intervenție a lui G. Călinescu care anulează – pare-se, definitiv – orice nouă tentativă de a-l scoate pe poet de sub pecetea bolilor lumeşti. Începem chiar cu textul lui G. Călinescu, publicat în *Adevărul literar şi artistic* (unde s-a fixat criticul după scurta experiență a *Universului*) şi necunoscut pentru că nu a fost preluat nicăieri de către el însuşi iar la locul publicării n-a fost vizitat până acum (pe când broşura lui G.Potra a circulat, având cotă separată la Biblioteca Academiei Române; are, şi destinul, ascultările lui de legea echilibrului...). Scrie, aşadar, criticul în *Adevărul literar şi artistic*, 11 martie 1934,p. 7, la rubrica sa de *Cronică literară*:

„Tot mai des apar contribuțiuni eminesciene, ceea ce dovedeşte puterea de propagare a unor inițiative fructuoase. Dacă nu toate aduc un real progres, toate dovedesc interesul pentru viața şi opera marelui poet român.

N-am putea totuşi numi fericită contribuția unui domn profesor George Potra, intitulată ***Mihail Eminescu, Cauzele morții sale****. Principial aceste preocupări sunt penibile şi totodată greu de documentat. Ce folos putem noi avea din cercetare ființei fiziologice a lui Eminescu? De ce d. profesor G.Potra, dacă profesor este, deşi stilul nu prea arată, nu s-a gândit să exalte într-un studiu opera poetului? Când nouă ne lipsesc cărți serioase de istorie literară, mai*

sunt oameni care să răscolească mizeriile vieții unui poet şi să le prezinte în cărți pretențioase şi seci cum a fost aceea a d-rului Vlad. D. profesor Potra a dorit, ce-i dreptul, să reabiliteze pe Eminescu. Domnia-sa şi-şa zis că bănuiala unei anume maladii e de natură să arunce o pată infamantă asupra memoriei lui şi că versurile unui poet cu sângele bolnav nu pot fi aşa de prețioase ca ale unuia sănătos. (Aceasta a fost şi opinia răutăcioasă a lui Aron Densuşianu). De aceea s-a străduit să găsească un document doveditor că boala aceea, de care toți vorbesc, n-a existat. Deşi o astfel de problemă e inutilă, totuşi întrebăm pe d. Potra: întrucât o boală este mai ruşinoasă decât alta? Baudelaire, Heine au avut răul pe care pare să-l fi avut Eminescu şi căruia noi nu-i vom face reclama pe care i-o face numind-o şi în ciuda intenției, d. Potra. Nimeni n-a căpătat dispreț pentru ceea ce nu e un efect al desfrâului ci numai un accident supărător ce i se poate întâmpla, Doamne fereşte, şi d-lui Potra. Pe cât mi-a fost în putință eu am evitat în Viața lui Eminescu *revelarea prea crudă a lucrului de care e vorba, diluându-l în eufemisme. Dar este evident că ipoteza cea mai probabilă, dacă ar fi să ne intereseze asta, e aceea pe care o combate d. Potra şi aceasta pentru simplul motiv că medicii au îngrijit pe poet printr-un tratament ştiut, care a adus totdeauna ameliorări şi că Eminescu se plângea de a avea trupul murdărit ca al lui Iov. Mi-e silă să spun mai mult, dar lucrul e la putința de informație a oricui. De altfel, autorul broşurii e aşa de puțin documentat şi aşa de plin de importanța studiului său, încât găsind în manuscrisul pretins inedit pe care îl reproduce că greutatea creierului poetului a fost de 1490 gr., se grăbeşte să pună o notă critică*: „G. Călinescu (sic) în **Viața lui M.Eminescu** arată în mod greşit greutatea encefalului de 1400 gr." *Ce grozavă eroare! 90 grame sunt capabile să distrugă folosul unei lucrări! Dar d. Potra putea să vadă de era orientat că cifra de 1400 grame e dată de Corneliu Botez în* ***Omagiul Gălățenilor*** *şi de acolo e reprodusă de toți.*

Ce e acum manuscrisul pe care îl produce autorul? Un fel de document stil Octav Minar „în proprietatea mea" şi rămas zice-se de la Cornelia din Moldova. Însemnarea nu are nici o valoare, fireşte, fiind un simplu comentariu cu pretenții medicale asupra unor fapte cunoscute. Dar, oricum, pretindem să vedem facsimilul. Şi apoi curios lucru! Se afirmă că ms. e aşternut cu „vocabular vechiu", motiv pentru care a fost modernizat. Textul însă pare a conține informații

recente şi este aşa de omogen amestecat cu comentariul d-lui Potra, încât nu ştii care e contribuţia unuia şi care a altuia. Nu altfel proceda Octav Minar, care publica texte filozofice eminesciene „din colecţia particulară", fără să arate ce e propriu şi ce e document. Până la publicarea pretinsului document în facsimil suntem îndreptăţiţi să-l socotim un fals. Dar şi de ar fi autentic, memoriul necunoscutului doctor nu prezintă nici un interes şi e numai un pretext pentru d. Potra, care poate nu înţelege o iotă din poezia lui Eminescu, de a se îndesa cu numele lui în bibliografia eminesciană sub cuvântul unei veneraţiuni neinteligente şi jignitoare. Remarcăm în treacăt asemănarea ciudată şi a stilului d-lui Potra cu acela al lui Octav Minar, deşi acesta din urmă este oarecum combătut. Sunt dar îndreptăţit să întreb: există un profesor cu numele de George Potra?"

Nu e greu de polemizat cu G.Călinescu peste ani – dar vorba lui: La ce bun? El nu ne transmite o colecţie de informaţii despre Eminescu – ci o sinteză, o imagine a lui Eminescu; mai mult chiar: Imaginea unică, definitivă – şi totală întrucât este loc, în interiorul ei, şi de geniu şi de nebunie, şi de înger şi de demon – contrariile, adică, stau împreună. G. Călinescu ar avea dreptate şi întrebarea „la ce bună discuţia" n-ar mai avea sens – dacă am fi în „Împărat şi Proletar", de pildă, când după ultima (sau cea mai bună) formă se ard ori se sparg toate celelalte „pân la al lumei fund". În acest sens, da: ultima biografie a lui Eminescu, cea construită de G. Călinescu, ar deveni şi singura... Este, însă, cazul să idealizăm? Imaginile lui Eminescu ies şi reintră în istorie de peste tot, fiecare critic sau memorialist al său are una şi o exhibă când îl deranjezi din somnul de veci; cum ar putea rămâne G.Călinescu singura voce în ceea ce s-a definit ca fiind un cor? Şi înaintea lui – şi după el au apărut asemenea imagini, unele dintre ele în consonanţă cu cea creată de el, altele chiar înrobite ei – dar altele distanţându-se, ajungând opuse uneori. Noi trăim, astăzi, această realitate: prin recunoaştere cvasigenerală şi reluare (reeditare) insistentă, imaginea călinesciană a pus capac peste toate celelalte, ne face să ne dispensăm de ele. Asta ar însemna că noi nu mai avem nevoie nici de istorie literară: la ce bun să mai cercetăm, să mai scotocim – când avem ce ne trebuie? Iată, însă, că apar în ultimul timp din abundenţă informaţii noi,

se reeditează texte vechi – unele cunoscute lui G. Călinescu, altele pe care el însuşi nu le-a văzut, altele, în fine, pe care el le-a dat la o parte. Domnii Ionel Oprişan şi Ştefan Vârgolici au ajuns la volumul al zecelea cu al dânşilor „Corpus al receptării critice a operei lui Eminescu", iar dl. Alexandru Dobrescu editează a doua oară o antologie (foarte vag comentată, din păcate) a „Detractorilor lui Eminescu" – şi aşchii din aceste cărți de texte, dar şi din altele pe care nu le mai înşirăm aici, sar în întrebările acide ale unor tineri care-l privesc, şi ei, pe Eminescu drept un „cadavru din debara" (cu expresia ionesciană potrivit pusă la lucru de către dl. Horia-Roman Patapievici).

G. Călinescu şi ardelenii

G. Călinescu însuşi l-a numit pe Aron Densuşianu într-o paranteză, ca şi când ne-am putea dispensa de el. A stat în paranteze Aron Densuşianu, cu celebrul său pamflet „Literatura bolnavă", în fața generației lui Călinescu, chiar în fața generațiilor create şi rămase în emulația „divinului critic" – dar acum, de câțiva ani buni, parantezele au sărit în aer, Aron Densuşianu, Alexandru Grama, Petre Grădişteanu, Anghel Demetriescu şi ceilalți din stirpea loc sufletească s-au liberat, circulă, reînvie prin ei înşişi dar şi prin emulii lor conştienți sau nu. Textul „Literatura bolnavă", de pildă, există în cărți actuale – şi n-ar fi lipsit de interes să citățm întemeierea teoretică a lui Aron Densuşianu:

„/Eminescu/ s-a născut din mamă bolnăvicioasă, care şi-a transmis germenii de boală mai la toți copiii, din care doi deja mai înainte înnebunise şi unul s-a sinucis. Boala se poate urmări în linie ascendentă în familie. – Şcoala primară o face la Cernăuți. – În clasa a doua gimnazială rămâne repetent. Părăseşte şcoala şi pleacă cu o trupă teatrală, nemaiascultând de părinți. Se reîntoarce acasă, dar o ia în urmă după actori de mâna a doua şi ajunge copiator de piese la o trupă teatrală. Pleacă la Blaj, de-aici la Viena. Se reîntoarce în țară fără a-şi termina studiile. Relații cu o femeie măritată. Voieşte să se facă catolic, ca luând-o în căsătorie să nu mai

poată fi despărțit de ea. În urmă o părăseşte, prea fiind ea a tuturora. Pleacă la Berlin să-şi termine studiile, dar se întoarce în curând cum s-a dus, atras din nou de cea pe care o părăsise. Între anii 1874-1876 bibliotecar şi revizor şcolar, destituit apoi şi dat în judecată. Trece la Bucureşti şi intră la redacția unui ziar. Viață neregulată, uz de narcotice şi excitante; abuz de tutun şi cafea, zile întregi fără mâncare şi apoi deodată, la vreme neobişnuită, după miezul nopții, mâncare şi băutură fără alegere şi fără măsură. Viața dezordonată ia proporții mai mari. Neîngrijirea de împrejurul său trece peste toate marginile; în cameră de-a pururi dezordine, nelumină, lipsă de aer, încât aceasta îngrija pe amicii săi. Seara se înfundă în câte un birt cu lume necunoscută. La 1883, când se inaugurează statuia lui Ştefan cel Mare la Iaşi, în loc de-a asista la sărbătoare, la care fusese trimis ca corespondent al unui ziar, el se retrase la una din cârciumile vechii capitale şi stă singur, cu un pahar de vin înainte. La Bucureşti intră în relații cu o altă femeie lepădată. Erumpe în fine nebunia, dar după câteva luni se mai lumină ceva şi numaidecât se înamorează în o engleză. Reîntors în țară, inteligența şi voința cu totul stinse, dar „senzualitatea şi viţiul se manifestară în el în plină lumină, fără grijă de nimeni şi fără ruşine. Se ținea după femei ordinare, înşela lumea, fura mici lucruri ca un copil, cerea bani" etc. În urmă, boala-şi luă nou avânt şi se termină cu moartea. La autopsie s-a aflat creierul ramolit, emisferul stâng cu 25 de grame mai greu decât celălalt, între cămaşa creierului şi substanța corticală câteva puncte erau lipite, ceea ce explică până la un punct neşirul de cuvinte şi poate şi unele neregularități din viața sa.

Lectura de predilecțiune îi erau poeții germani şi mai ales Heine, poetul bolnav, cum îi zic, filosoful pesimist Schopenhauer şi poeții latini decadenți. Este de însemnat că, în timpul convalescenței, se apucase să scrie o dramă având ca subiect pe Lais, cea mai mare prostituată a antichității.

Toate acestea sunt relatate pe larg în Convorbiri literare, *numărul jubiliar din 1892, p. 176-195, şi în notița biografică de d. T. Maiorescu la ediția a şasea a poesiilor lui M.Eminescu. Noi, pentru a fi exacți, am reprodus în toate cuvintele de acolo.*

Din corespondența publicată a surorii sale se vede că el, pe lângă boala moştenită, mai suferea şi de boala provenită din păcatele tinreților şi care îi pătrunsese şi-i zdrobise toată ființa, că el tot ținea

nebun la acea pacoste de femeie care l-a înlănțuit întâi, că el, apucat pe mâinile ei, nu voia să mai ştie de soru-sa bolnăvicioasă, neputincioasă şi în mizerie. Din toate acestea rezultă că el avea prin moştenire germenele alienațiunii, care a fost alimentat prin o boală contrasă după aceea, că nu s-a putut niciodată decide a-şi crea o carieră, ci a rătăcit din şcoală în şcoală şi din o carieră în alta, că preocupațiunea constantă îi erau conexiunile de amor.

Ca trăsătură generală a vieții scriitorului rezultă incoerența, dezordinea şi confuziunea. Să vedem acum dacă această trăsătură s-a transplantat şi în scrierile sale..." (Apud: Alexandru Dobrescu,"Detractorii lui Eminescu", Ed. Junimea, Iaşi, 2002, p. 190-193).

Desigur, poezia eminesciană este, astfel, incoerentă, dezordonată şi confuză – iar ziaristica sa, de asemenea. Zeci de pagini de „analize" vin să confirme influența vieții asupra operei. Aceeaşi imagine la Alexandru Grama şi ceilalți. Ei toți, sau aproape toți, sunt ardeleni – şi cu spiritul critic ardelean se glumeşte mai greu pentru că este trecut prin carte nemțească multă şi deasă, strecurat prin sita multei şi marii poezii latineşti, greceşti, nemțeşti de asemenea. Mergem chiar mai departe şi acceptăm că ardeleanul generic are particularitățile lui, o anumită încetineală a minții să zicem, o mai grea urcare din particular în general, etc. Într-o discuție memorabilă cu scriitorul Gheorghe Suciu şi filosoful Alexandru Surdu, dl. Florea Fugariu, profesorul nostru de literatură elină, editorul Şcolii Ardelene, un oltean foarte ager care a fost mentorul multor scriitori din generația lui Nichita Stănescu, a lansat formula: „Ardelenii nu ştiu ce e ăla un cal" – explicând socratic: *„– Gheorghe Suciu, de pildă, dacă-l întrebi ceva despre animalul numit cal îți va descrie calul său din copilărie, un cal roşu al unui vecin, calul acela alb sau pintenog, calul dormind în picioare sau păscând – dar nu va putea să ajungă la generalitatea ca atare. Ei sunt clădiți în imediat, respiră aerul care-i înconjoară."* La fel cu aceşti ardeleni care au de înțeles generalitatea numită Eminescu: iau informațiile din imediat, ei toți lucrează „cu materialul clientului", cum se spune, cu texte publicate de prietenii şi apropiații lui Eminescu. Sunt texte tipărite imediat după moartea lui Eminescu – şi acestor texte le răspund ardelenii.Din

asemenea realități precum cele citate de un Aron Densuşianu rezultă cu necesitate această concluzie: un om bolnav, dezordonat, incoerent – nu poate avea decât o operă pe măsură. Cum să înțelegi altfel „schizofrenia" om – operă?

Într-adevăr,în textul de mai sus Aron Densuşianu citează, parafrazează sau preia trunchiat din insipidul „Studiu critic" publicat de Nicolae Pătraşcu în serial, în „Convorbiri literare", 1891-1892 – iar acesta declară că deține informațiile de la prietenul său Alexandru Vlahuță, de la Iacob Negruzzi şi din observații proprii. Nicolae Pătraşcu reprezintă punctul de vedere al junimiştilor, el fiind ales anume de Titu Maiorescui şi Iacob Negruzzi mai întâi (în anii 1888-1889) pentru a-l urmări şi ajuta pe Mihai Eminescu la Bucureşti, iar apoi, după moartea poetului, pentru a face o biografie convențională a sa. Lucrează în diplomație, mereu pe lângă Ministerul de Externe ataşat diplomatic prin Europa sau la Constantinoipole, iar afirmația doctorului Obersteiner, din 1911, către Ion Grămadă, că fişele medicale din timpul şederii lui Eminescu lângă Viena (1883-1884) au fost cerute de o persoană din Ministerul de Externe român „în anii din urmă" îl vizează în mod acuzat. Bombasticismul găunos al scrierii sale o ține în timpul ei, iar afirmațiile îndrăznețe o trec din generație în generație doar pe cale orală: cele mai multe episoade din viața bolnavă a lui Eminescu, puse sub expresii de tipul „ se zice că", „se crede că" – de aici vin, din partea celor care a trebuit să se chinuie parcurgând-o şi au păstrat-o în memorie doar ca o colecție de epifenomene. Ceea ce nici Titu Maiorescu, nici Iacob Negruzzi, Caragiale ori altul dintre aprooiații de vază ai lui Eminescu nu au îndrăzneala să cugete sau să exprime despre poet, la el se găseşte ca bun de consum. La el citim apăsat: *„...iar mama lui – de la care se pare că s-ar fi transmis germenul boalei, ce era să zbucnească mai târziu în poet, ca şi în mai toți copiii săi..."* (Caragiale spusese aluziv asta, Maiorescu vorbea de părinți la modul general)*; „El se luă în România după actori de a doua mână, suferi nevoile unei astfel de vieți mai bine de un an, şi în cele din urmă ajunse în Bucureşti ca scriitor de piese la Pascali, trăind cu fratele acestuia într-o mansardă întunecoasă şi fără paturi. Ceva mai târziu, delăsat de toți, fu aflat de Caragiali, autorul*

comediilor cunoscute, într-un grajdiu, în esle."(în această perioadă scurtă de angajat al lui Mihail Pascaly, Eminescu a tradus în româneşte „Arta reprezentării dramatice" de Roetscher, un tratat imens scris în limba germană – pe care-l explica actorilor şi după ale cărui principii şi-a calibrat propria ortografie cu accente speciale în scris pentru a a da sens cuvintelor importante din frază*); „Îşi promiseră unul altuia ca după moartea bătrânului M./icle/ să se căsătorească împreună; şi atât era de învăpăiat Eminescu, că hotărâse să se facă catolic spre a nu se mai putea despărți niciodată."* Sunt simple supoziții ori afirmațiile cine ştie cui; întreg romanul de dragoste dintre Eminescu şi Veronica Micle se desfăşoară, după Nicolae Pătraşcu, sub ochii „bătrânului domn M.", al cărui nume îl ține în prima literă; singurul lucru serios de luat în seamă de aici este afirmația, sau zvonul, că cei doi poeți se cunoşteau de la vârsta de 17-18 ani, vezi observațiile noastre de mai sus, la scrisoarea Henriettei prin care-i explică Emiliancei că Eminescu s-a fotografiat pentru Veronica la 18 ani, apoi la schița lui Eminescu din 1876 intitulată „La aniversară" – şi, în fine, la albumul confecționat de Veronica Micle în Mânăstirea Agapia, după moartea poetului, cu poezii de tinerețe de-ale lui dedicate ei – poezii care nu se regăsesc în manuscrisele actuale din Biblioteca Academiei. *„(Lai Iaşi, în 1885-1886)...senzualitatea şi viţiul se manifestară în el în plină lumină, fără grijă de nimeni şi fără ruşine. Se ținea după femei ordinare, înşăla lumea, fura mici lucruri ca un copil, cerea bani şi, în rare momente lucide, se simțea umilit de ceea ce făcuse mai înainte."* (motivele cunoscute pentru care a fost arestat la Iaşi, pe 8 noiembrie 1886, şi dus la Mânăstirea Neamț) etc. Parafrazarea lui Aron Densuşianu este aproape completă, lipsind doar câteva episoade – printre care cel din 1883 privitor la pistolul poetului: *„ La 8 iulie /**sic! Este vorba de 28 iunie, dar vezi şi mai jos**/ un vânt puternic se abătu asupra acestui creere-lume, desrădăcinând orice vegetație şi astri, şi lăsând în urmă-i pustiul şi umbra în care nu mai încolți decât sămânța morții. Se înarmă dis de dimineață cu un revolver şi plecă să ia o baie. Când voi să se coboare, descărcă revolverul în unul din vechii şi cei mai buni prieteni ai săi, D. Chibici-Râvneanu. Atunci fu condus şi instalat*

în ospiciul Caritatea din Bucureşti, unde stătu mai bine de două luni într-un delir liniştit...". Nicolae Pătraşcu scrie ca să apere grupul din jurul poetului şi să justifice recluziunea lui, boala incurabilă etc.

Aron Densuşianu, însă, priveşte lucrurile ca ardelean, de dincolo de munți, de dincolo de granițele politice ale Regatului Român şi de dincolo de interesele de grup ale prietenilor lui Eminescu – mai mult sau mai puțin junimişti – cu un aspru ochi critic față de asemenea inepții debitate de *Convorbirile literare* imediat după moartea poetului – şi de Iacob Negruzzi însuşi. În necrologul scris la moartea poetului, în numărul din iulie 1889, acesta afirma, de pildă, de-a dreptul triumfalist: *"După ce timp îndelungat talentul lui Eminescu fusese contestat de cea mai mare parte a publicului, în contra părerii statornice şi energice a societății „Junimea", anii din urmă au resbunat pe poet: generația tânără întreagă recunoscu marile sale merite, numeroşi imitatori de-ai săi se arătară şi se arată încă peste tot locul, iar acum întregul public îl pune, fără nici o contestație, printre cei mai mari poeți ai națiunii române, ba sunt câțiva critici care îi dau chiar locul întâiu."* Acestea sunt, însă, glume făcute să justifice poezia „Cricilor mei": contestările lui Eminescu fuseseră în tinerețe, în anii 1870, şi erau, de fapt, contestări ale Noii direcții şi ale lui Titu Maiorescu; după 1883, adică de aproape 6 ani, poetul era în ascensiune continuă – datorită volumului său de versuri care, să nu uităm, cuprindea abia vreo douăzeci şi ceva de poeme publicate în *Convorbiri literare*, restul fiind inedite. Tot aici, acelaşi Iacob Negruzzi: *„Eminescu a trăit totdeauna în deplină sărăcie; cu toate că era modest şi avea trebuințe foarte puține, el, el ca şi un copil, nu ştia să întrebuințeze puținii bani ce-i câştiga. Trăind în lungul răstimp al boalei din ajutorul prietenilor şi entuziaştilor săi, Camera deputaților îi votă în anul trecut o mică pensiune după inițiativa scriitorului acestor rânduri, iar înmormântarea i s-a făcut pe socoteala statului român."* Am văzut cum a fost cu pensia: nu i-a revenit niciodată poetului. Iacob Negruzzi foloseşte prilejul doar ca să-şi arate meritele. În dcenembrie 1889 *Convorbirile literare* vor publica un studiu foarte documentat, de St. C. Ioan (1868-1938, profesor, viitor inspector şcolar etc.; acum are numai 22 de ani), pe tema

„Optimism şi pesimism" – unde despre Eminescu afirmă: *"Părerea mea este aceasta: (...) Eminescu, reîntors în țară, a avut prilejul să lupte des cu decepțiunile, cu deziluziile... ba mai mult încă, să muncească o muncă grea, foarte grea, spre a-şi câştiga existența de toate zilele"* – iar revista pune o notă de subsol: *" Eroare a autorului. Eminescu a avut întotdeauna cu ce îndestula trebuințele sale modeste şi îi rămânea timp destul şi pentru studii şi pentru petreceri şi distracții.- Nota Dir."* (p. 758) Iacob Negruzzi, ca Director al revistei, neagă sau nuanțează ceea ce afirmase el însuşi în iulie. Asemenea nînțelegeri, reveniri, incongruențe arată tocmai frământările din grupul apriopiaților lui Eminescu – şi ele se vor regăsi în studiul publicat de Nicolae Pătraşcu în *Convorbiri literare* (în cartea sa, însă, vor fi diferențe de text, autorul rescrie, taie, adaugă,etc.) Dacă nu ținem cont de aceste realități – riscăm să-i păstrăm în continuare pe primii critici ardeleni ai lui Eminescu în zona „detractorilor"; dacă ținem cont de aceste texte despre viața (şi opera) poetului, din care se alimentează ei, înțelegem că problema lor era alta decât persoana lui Eminescu, mergea dincolo de aceasta – şi țintea pe de o parte grupul de prieteni din jurul lui – iar pe de altă parte chestiunea geniului ca atare, chestiune care acum se pune şi se discută serios prima dată în cultuira română.

Dilema lui Grama

Or, dilema în care trăiesc ei cu adevărat este aceasta, expusă cât se poate de logic de Alexandru Grama, unul dintre contestatarii de temut ai lui Eminescu:

„Să recapitulăm încă o dată. Până la căderea în alienațiune mintală, Eminescu n-a fost mai de loc cunoscut publicului mare românesc, încât câteodată mai pierea de foame. Nebuneşte şi apoi moare, şi, deodată, nemijlocit după moarte, îl vedem cu coroană de geniu pe cap. Aceasta însă nu e calea unui geniu. Dacă un geniu în viață n-a fost cunoscut de atare, cum n-a fost cunoscut Eminescu, atunci e semn că generațiunea în care a trăit n-a fost în stare să-l priceapă. Dacă însă totuşi ajunge a fi recunoscut de atare, atunci aceasta nu se întâmplă la nici un caz înainte de ce s-ar stinge cel puțin

generațiunea lui contemporană, care nu l-a priceput. Trebuie să vină o altă generațiune, care să fie în stare a-l pricepe şi prețui. Aceasta e cauza, de genii necunoscuți în viață, şi după moarte mai târziu au început a fi recunoscuți de atare. Cât de comic stă însă lucrul cu Eminescu! El în mijlocul aceleiaşi generațiuni, în un interval tare scurt de 5 ani, a fost pe aici să moară de foame, când era viu,/şi/ i s-a ridicat numaidecât monument şi i s-a pus busta în Ateneu, când era mort. La 1883, în mijlocul aceloraşi oameni, mai piere de foame – şi la anul 1889 acelaşi public plânge după el ca după cel mai mare poet al nostru şi ar sta să dea oricât să-l vadă viu. Aceasta este a treia situațiune comică în suirea lui Eminescu pe scara geniilor. Acelaşi public, sedus pentru aceleaşi scrieri, l-a şi ignorat şi l-a şi ridicat până la cer, ca şi cum ar fi femeie nervoasă – care acum plânge şi-şi blestemă bărbatul, acum râde şi-l netezeşte.

Ce urmează de aici? Sau noi fără reclam nu ne ştim prețui pe bărbații noştri, când îi avem, sau Eminescu n-a fost geniu." (Apud eundem, p. 42-43).

Alexandru Grama rezolvă această dilemă „ardeleneşte", adică în limitele unui bun simț care salvează... tocmai generația lui Eminescu, în speță pe un Titu Maiorescu însuşi sau pe Nicloae Pătraşcu, în general pe intelectualii subțiri care au stat în jurul poetului: *„Căci, oare, pe Alcsandri şi Mureşanu nu i-am prețuit noi, până au trăit, fără să le fi făcut nimeni reclam ca lui Eminescu? Ci adevărat e că Eminescu n-a fost nici geniu, şi nici baremi poet. Ci o ceată de oameni, din alte motive, a sedus publicul nostru cu cultul lui Eminescu în un mod, care nu se va putea nicicând scuza..."*. (Idem, ibidem) Acestea sunt ***„argumente adresate omului cugetător"***, cum ar zice Eminescu însuşi, şi trebuie luate în seamă. Este o ruptură, este ceva fabricat în privința posterității imediate a lui Eminescu, sunt fel de fel de „alte motive" pentru care publicul este „sedus" cu genialitatea lui Eminescu. Ideea minciunii pedagogice ne stă pe limbă, devine evident că în privința lui Eminescu se ascunde ceva. Aceşti ardeleni cu logica lor inflexibilă vor fi cei care-l vor obliga, în cele din urmă, pe Titu Maiorescu să predea manuscrisele eminesciene la Biblioteca Academiei Române. Al. I. Hodoş, Ilarie Chendi, Şt.O.Iosif – ştiau ei ce ştiau, nu credeau în argumentele de circumstanță – şi au desfăşurat

o campanie de presă pentru manuscrisele lui Eminescu. La Biblioteca Academiei Române aceste manuscrise erau aşteptate de Ioan Bianu, alt ardelean, şi vor fi editate chiar în anul predării lor, 1902, de către Nerva Hodoş şi Ilarie Chendi – pentru ca apoi să intre în scenă Ioan Scurtu, ardelean de asemenea, inflexibil antimaiorescian până la un punct, apoi colaborator cu acesta, devenind repede mare editor al lui Eminescu. Nu ediţiile Maiorescu – ce reiau stereotip cele vreo 70 de poezii eminesciene – ci completitudinea operei, şi mai ales postumele vor contribuii la configurarea genialităţii lui Eminescu. Această genialitate a fost mai întâi trâmbiţată şi abia apoi s-a confirmat. În fond, însă, nu este vorba de recunoaşterea ei sub forma unei pensii,etc. – ci pur şi simplu de cunoaştere, de aflare: contemporanii lui Eminescu n-au ştiut în timpul vieţii lui că este un geniu, n-au înţeles ei înşişi că stau lângă un geniu. Lucrurile pot fi nuanţate, desigur: este vorba de acei contemporani care iau cuvântul după moartea poetului ca să-l explice lumii şi ca să se explice pe ei înşişi. (Eminescu a fost numit „geniu" în poezii dedicatorii apărute în timpul vieţii sale, în alte luări de cuvânt encomiastice,etc.. – dar de către alţii decât aceştia). Dilemele lui Alexandru Grama şi Aron Densuşianu sunt, anterioare acestor ediţii de la începutul secolului al XX-lea, privesc tocmai postumitatea imediată a poetului – şi acuză „generaţia sa" (de fapt, cercul strâmt de justificatori care se justifică) de faptul că nu l-a înţeles ori că a fost frivolă „ca o femeie nervoasă". Este evident că printre lucrurile pe care le ascunde acest „cult" pripit al lui Eminescu după moarte se găseşte şi chestiunea lăzii sale cu manuscrise, şi cea a situaţiei sale de ziarist – şi, desigur, cea a morţii sale, acea crimă din spital pe care cu atâta inabilitate o ocolesc congenerii poetului.

La aceste argumente nu se răspunde cu tăcere. G. Călinescu speră, în secolul său, că instituţia criticii literare, care şi-a găsit cadenţa, este aceea care va spulbera asemenea inepţii în privinţa operei lui Mi.Eminescu, după care aceasta ar fi incoerentă, dezordonată, lipsită de valoare. Critica literară este, însă, o instituţie care mişcă valorile pe de o parte – şi, pe de alta, care are tendinţa de a se retrage din câmpul

literaturii, cum se observă în timpul nostru. Tot el mai speră că imaginea despre om pe care o sintetizează însuşi din aceleaşi fântâni va deveni şi va rămâne definitivă, convenabilă, referențială. Timpul este, însă, ca un râu – şi vorbele lui Heraclit îi sunt lege: ***panta rei***. Nu poți coborî de două ori în aceleaşi ape ale unui râu: se mişcă de la o secundă la alta. Încrederea în sine însuşi a lui G. Călinescu se regăseşte în poemul *Diana*, unde Eminescu vrea, pere-se, să descuie paradoxul heraclitean: *„În cea oglindă mişcătoare / Vrei să priveşti un straniu joc, / O apă vecinic călătoare / Sub ochiul tău rămas pe loc?"* Iată, aici, condiția lui Endymion a cărui imagine rămâne pe o apă care curge încontinuu. Aceasta este condiția imaginii „fixate" de G. Călinescu – şi a oricărei alte imagini de acest fel. Adevărul curge masiv, pe dedesubt – iar deasupra rămâne doar o oglindire. Edițiile „Vieții lui Mihai Eminescu" de G. Călinescu, repetate la nesfârşit, plutesc pe deasupra fluviului (fluxului) de informații – şi, încă: desprinse de raționamente ca cele de mai sus ale lui Alexandru Grama – care ne îndeamnă să căutăm, nu să ne privim în oglindă.

O compilație denumită „raport"

Revenind la George Potra, el nu este, desigur, un pseudonim al lui Octav Minar – iar acesta nu are decât vina de a-l fi ocolit pe G. Călinescu, adică de a fi refuzat în mod expres să-i pună la dispoziție arhiva personală pe care o va lăsa prin testament Bibliotecii Academiei Române, unde se află şi în prezent. Şi profesorul George Potra lasă manuscrisul descoperit la Biblioteca Academiei Române – iar în 1972, găsindu-l aici doctorul Ion Nica îl foloseşte din plin pentru studiul său „Mihai Eminescu – Structura somato-psihică". Mai mult chiar: concluziile doctorului Ion Nica se bazează în multe privințe pe acest manuscris – pe care-l consideră cum l-a clasificat descoperitorul lui: „Raportul medicului N.C.Tomescu" – fără a cunoaşte intervenția lui G. Călinescu din *Adevărul literar şi artistic*. Este, într-adevăr, un punct de vedere nou în această expertiză medicală a „Raportului Tomescu" – punct de vedere

care nu-i convine, cum am văzut, lui G. Călinescu: *„Eminescu n-a fost sifilitic. Ideea aceasta s-a născut din doctrina eronată ce profesa o şcoală germană că paralizia generală este totdeauna o manifestaţiune sifilitică, tot aşa de neadevărată ca aceea care susţine că toate sclerozele cerebrospinale sunt de origine sifilitică. (...)Adevărata cauză a maladiei lui Eminescu pare a fi surmenajul cerebral, oboseala precoce şi intensă a facultăţilor sale intelectuale."*

În cealaltă privinţă criticul are dreptate: acest raport anonim nu poate fi atribuit doctorului Tomescu. Să ne amintim că doctorul I.Vineş, în 1931, îl invoca pe fostul său coleg de două ori: când vorbea de o *„endocardită veche"* a lui Eminescu *„diagnostic pus şi de profesor N. Tomescu"* – şi, mai explicit: *„regretatul profesor N. Tomescu, medic primar al serviciului de boli interne de la spitalul de copii, care era şi medic al Institutului"*. Doctorul murise la 3 noiembrie 1918 (vezi *Enciclopedia Predescu*) – dar George Potra crede că are în mână un raport al său încă de prin 1889. Era necesară o analiză mai atentă a hârtiei (care este semitransparentă, un fel de „calc" din zilele noastre, oricum, improprie secolului al XIX-lea) şi a scriiturii (care nu este aşa de veche cum afirmă editorul). În plus, editorul este neatent şi în acest raport se face afirmaţia: *„Este cu totul de domeniul fanteziei mărturia lui Dumnitru Cosmănescu, frizerul poetului, că Eminescu a fost izbit în cap cu o cărămidă şi că peste o jumătate de oră de la această întâmplare poetul a murit."* – fără a rezulta clar dacă această afirmaţie este cuprinsă în textul editat sau îi aparţine lui, editorului. Asta îl îndreptăţea pe G. Călinescu să tune şi să fulgere împotriva practicii filologice şi să ceară o fotocopie – care, însă, nu se putea face, hârtia fiind semitransparentă şi scrisul apărând şi pe verso; este foarte greu de descifrat, de altfel.

Reţinem că tot Dumitru Cosmănescu este cauza pentru care se publică şi broşura din 1934. Împotriva fostului frizer se ridicase Ion Vineş, acelaşi frizer fusese trecut sub tăcere de G. Călinescu (şi tăcerea va fi consensul celorlalţi biografi ai lui Eminescu de acum înainte) – şi tot el provoacă reacţia lui George Potra.

Despre textul pe care-l descoperă acesta, îl lăsăm pe el însuşi să vorbească:

„Manuscrisul original este proprietatea mea şi îl am dintre hârtiile rămase de la poeta Cornelia din Moldova. Am căutat în nenumărate rânduri şi pretutindeni, unde am avut bănuiala că aş putea da de numele autorului, dar mi-a fost absolut imposibil, fiindcă timpul îndelungat care s-a scurs de atunci şi până acum târâse în vecinicie pe aceia care mai puteau să spună ceva despre el. În orice caz, se vede că manuscrisul este al unui medic, şi aceasta o dovedeşte caracteristica scrisului şi numeroşii termeni medicali întrebuinţaţi în raport. Eu aş propune ca autor al manuscrisului pe Dr. N. Tomescu, fostul medic primar al spitalului de copii şi al institutului unde era internat Emiescu. El este acela care a pus diagnosticul sistemului circulator al poetului şi numai el singur, dintre medicii care l-au îngrijit, nu a publicat nimic în legătură cu el; deci ar fi exclus ca să nu-şi fi luat şi el notiţe, ca şi ceilalţi, de felul cum se manifesta boala şi viaţa lui Eminescu. Nemulţumindu-mă numai cu atât şi să dau articolului de faţă o atenţie cât mai mare, şi dacă îmi permiteau cercetările chiar a-l transforma într-un studiu preţios, am început, mânat de informaţia raportului, să răscolesc praful trecutului de pe dosarele care mai trăiau în podul spitalului Brâncovenesc. Bunăvoinţa şi atenţia D-lui Dumitriu, Marin Ionescu şi Ioraşcu Vasile care timp de o săptămână n-au încetat de a căuta în tot locul unde bănuiau că vor da de vreo hârtie preţioasă, s-a terminat fără nici o satisfacţie, fiindcă Morga la acel spital fusese de scurtă durată, numai pentru timpul cât se făceau reparaţii la spitalul Colţea (acolo era Morga oraşului mai înainte); iar printre hârtiile timpului s-au găsit copiile multor memorii, adresate Ministerului de către Administraţia acestui spital, prin care cere să i se mute în altă parte Morga, deoarece nici localul nu permite aceasta şi nici stareaa bolnavilor care stăteau alături de cadavrele ţinute mai multe zile, sau chiar o săptămână, până când le venea rândul la autopsie.

După cum vedem, fiind ceva fugitiv, nici procesele verbale ale autopsiilor nu s-au păstrat.

Socotind că la Ministerul de Instrucţie se găseşte copia procesului verbal, fiindcă fusese la autopsie şi un reprezentant al acestui minister, am pornit-o într-acolo, dar mi s-a răspuns că arhiva mai veche de 30 de ani a fost dată Arhivelor Statului.

Imediat ce am auzit, fără multă gândire m-am şi dus la depozitul tuturor vechiturilor de acte, în speranța de a vedea cât mai repede hârtia mea dorită.

Iluzie zadarnică şi mult regretabilă, fiindca hârrtiile Ministerului de Instrucție din anul 1889 erau prea puține, iar printre acestea lipsea tocmai cea căutată. Mi s-a spus de cineva – poate că vei găsi la Institutul Medico-Legal unde se vor fi adunat hârtii de felul acesta.

Pentru convingere, am vizitat în ultimul timp şi acest institut, dar secretarul m-a lămurit din primele cuvinte că arhivă mai veche de anul 1893, data înființării institutului, nu se găseşte. Şi cu aceasta am terminat şirul drumurilor în căutarea hârtiilor cu informații mai prețioase, rămânând ca viitorul să fie mai indulgent pentru aceia care se vor ocupa încă cu viața şi opera lui Eminescu."

Am redat această notă întreagă – nu neapărat pentru a-l îndupleca, *in abstracto*, pe un G. Călinescu să acorde importanță acestui înscris cel puțin în virtutea acestor căutări insistehnte prin arhive – dar mai ales pentru a se înțelege mai clar situația, pe care G. Potra ar fi putut s-o limpezească în câteva cuvinte. El deține, aşadar, „manuscrisul original" – dar caută părin arhive „hârtia mult dorită".

De bună seamă, el este convins că are o copie după un act, această copie făcută de mână este manuscrisul său găsit între hârtiile Corneliei din Moldova – şi caută actul după care s-a făcut ea. În cazul eminescologiei, se cunoaşte aventura actului de naştere al poetului: s-au făcut după el două copii, ambele autentificate, dintre care una se află la Iaşi şi cealaltă la Bucureşti. Obiceiul de a scoate copii şi copiuțe după acte originale este vechi de când lumea, iar George Potra se află în fața unui înscris nesemnat, incomplet, pe care-l consideră copie după un act. În acest sens, este superfluă afirmația sa: *„În orice caz, se vede că manuscrisul este al unui medic şi aceasta o dovedeşte caracteristica scrisului şi numeroşii termeni medicali întrebuințați în raport."* Copia putea fi luată de un notar, de un avocat, sau de un simplu curios... de ce să fie neapărat vorba de un medic? Sau, dacă este vorba de un medic, de ce să nu fie chiar Cornelia din Moldova, medic respectabil, în arhiva căreia G.Potra a găsit documentul?! Desigur, cel care

a întocmit actul original, acest raport de autopsie, nu avea cum să nu fie medic... *„În orice caz”*, ca să-l parafrazăm, tare încurcat la minte se mai arată şi George Potra... tocmai bun să se aşeze între victimele lui G.Călinescu.

Poeta Cornelia din Moldova (1866-1933), pe numele adevărat Cornelia Kernbach-Tatuşescu, era botoşeneancă, fratele ei, poetul Gheorghe din Moldova (1863-1909), fiind căsătorit cu Ana Conta, sora filosofului. Ne aflăm, aşadar,. În cercul strâmt din jurul Veronicăi Micle (un timp, Ana Conta i-a fost prietenă – dar după moartea Veronicăi nu i-a păstrat o amintire prea frumoasă). Cornelia din Moldova a fost mult timp medic secundar al Eforiei Spitalelor civile din Bucureşti (a absolvit Facultatea de medicină din Bucureşti, susținându-şi teza de doctorat aici, în 1893, devenind printre primele femei medic de la noi). Era firesc să o intereseze destinul lui Eminescu, îi era la îndemână să-şi facă o copie după raportul de autopsie pe care-l caută George Potra – dar este nefiresc la acesta să nu ne spună că are de-a face cu arhiva unui medic... şi să caute medici în generația lui N.C.Tomescu atunci când se află între alte hârtii. O expertizî grafologică ar fi cât se poate de potrivită pentru a stabili dacă înscrisul în discuție a fost facut de mâna Corneliei din Moldova. Nu ne depăşim limitele în acest domeniu. Este momentul, iarăşi, să atragem atenția că eminescologia are nevoie de colective de specialişti, epoca lui „de unul singur” instaurată de G.Călinescu şi întreținută eroic până în zilele noastre trebuind să fie depăşită.

Înscrisul lui George Potra face istoricul bolii, şi începe astfel: *„La 8 iulie 1883, Mihail Eminescu a fost izbit într-un mod qusi-subit şi mai fără prodrom de o maladie mintală care a întristat şi a surprins pe amicii şi cunoscuții săi. Iritabil numai şi muncit de o insomnie ținută cu câteva zile mai înainte, se armă în invidia lui cu un revolver şi amenință fără motiv pe unul dintre cei mai devotați ai lui amici. Cu multă dificultate el fu stăpânit în agitațiunea sa şi dus la institutul medical „Caritatea” din Bucureşti...”*

Ai crede că data de 8 iulie, pentru cea adevărată, de 28 iunie, rezultă din diferența de 12 zile dintre stilul vechi, păstrat la noi, şi cronologia europeană. În realitate, însă, între 28 iunie şi 8 iulie este o diferență de doar 10 zile. De fapt, acest

început seamănă foarte bine cu ineptul „Studiu critic" puiblicat de Nicolae Pătraşcu în „Convorbiri literare", după moartea poetului. Redăm, din nou, fragmentul corespunzător, din nr. 11-12, ian.-feb. 1890, p. 1054: *„Spre începutul lui iulie 1883, însă, poetul nostru simți oarecari anomalii în fizicul lui robust, un număr de nopți de insomnie care-l neliniştiră şi-l obosiră. La 8 iulie, un vând puternic se abătu asupra acestui creer-lume, dezrădăcinând orice vegetație şi astri şi lăsând în urmă-i pustiul şi umbra în care nu mai încolți decât sămânța morții. Se înarmă des-de-dimineață cu un revorver şi plecă să ia o baie. Când voi să se coboare, descărcă revorverul în unul din vechii şi cei mai buni prieteni ai săi, D. Chibici-Râvneanu. Atunci fu condus şi instalat la ospiciul Caritatea din Bucureşti, unde stătu mai bine de două luni..."*

Aici este sursa actului medical pe care-l deține George Potra – şi ni se pare firesc să considerăm că avem de-a face cu o compilație a cuiva (mai mult ca sigur, chiar Cornelia din Moldova) după izvoare narative avute la îndemână. nțelegem, apoi, încă o dată această tiranie a primelor impresii; aşa cum i-a determinat la o atitudine fermă de ardeleni, tot astfel însemnările lui Nicolae Pătraşcu rămân în memoria tuturor celor care le-au citit. Oricum, se vede că nu avem de-a face cu actul original, cel din 16 iunie 1889; ar mai rămâne posibilitatea, destul de vagă însă, ca acest act să fi fost preluat şi comentat, topit în comentariul de față, de către Cornelia din Moldova sau cine va fi autorul documentului descoperit de George Potra în arhiva ei. Niciunul dintre medicii lui Eminescu nu confundă 28 iunie 1883 – cu 8 iulie 1883. Numai Nicolae Pătraşcu îl aduce în discuție pe Chbici-Râmneanu. Ca să fie credibil, N. Pătraşcu se reazemă într-un model similar, scriind peste câteva rânduri: *„Amicii poetului crezură să-l trimită la Viena, în cura Doctorului L..., şi plecă întovărăşit de D. Chibici-Râmneanu, un fel de Ranieri al lui Leopardi."* (*Idem, ibidem*, p.1055). Întrucât doctorul Leidesdorfer încă trăia, îi dă numele doar cu inițiala – dar de Chibici-Râmneanu pare a nu avea nevoie să se ferească. Acesta, avocat la Căile Ferate Române, avea permis de liber parcurs în Europa. Istoria literară nu reține această agresiune a poetului asupra lui. El însuşi

nu o confirmă. Dimpotrivă, se cunosc versuri din manuscrisele poetului care i se dedică, „amicul Chibici" fiind, într-o variantă, chiar interlocutorul din *Satira II* (*„Cu evlavie cumplită / Înghițeam pe regii lybici – / Unde sunt acele vremuri / Te întreb, amice Chibici?"*, O. II,p.231, etc.). Este unul dintre vechii şi bunii prieteni ai poetului – dar n-a dorit să ia cuvântul în chestiunea bolii de la 1883 – motivând, la un moment dat, zice-se, că ar fi vorba de secrete de stat ce ar leza interesele unor mari state europene. Între scrisorile pe care i le trimite poetul, foarte cunosctă este cea din sanatoriul de lângă Viena, imediat după însănătoşire:

„Fii bun, iubite Chibici, şi răspunde-mi cum stau lucrurile cu mine. (...) Astfel, fără speranță şi plin dre amare îndoieli, îți scriu, iubite Chibici, şi te rog să-mi lămureşti poziția în care mă aflu. Eu aş vrea să scap cât se poate de curând. Şi să mă întorc în țară, să mă satur de mămăliga strămoşească, căci aici, de când mă aflu, n-am avut niciodată fericirea de-a mânca măcar până la saţiu. Foamea şi demoralizarea, iată cele două stări continue în care petrece nenoriocitul tău amic, M.Eminescu." (O.XVI,p.197-198). Scrisoarea se va publica în 1908 de G.Teodorescu-Kirileanu. Oricum ar fi, „modelul Ranieri" nu se potriveşte. Giacomo Leopardi (1798-1837) s-a întâlnit cu tânărul Antonio Ranieri (1806-1888) în 1831, au fost foarte buni prieteni timp de şapte ani, Ranieri fiindu-i aproape poetului în lunga boală iar după moarte îngrijindu-se să nu fie dus la groapa comună, ocupându-se de editarea operei lui, etc. Eminescu nu a avut un asemenea prieten constant, amicii lui sunt mulți dar nu au o asemenea continuitate. Nu este credibil ca poetul nostru să-l fi atacat cu revolverul pe cel mai vechi dintre ei, cu care se cunoaştea din studenție, care apoi îl va duce la Viena şi, după însănătoşire, îl va aduce acasă după un ocol italian. Când confundă data de 28 iunie, atât de importantă în istoria pe care însuşi o trăieşte, cu un 8 iulie problematic – N. Pătraşcu nu poate să convingă. Când propune relația Leopardi-Ranieri ca gen proxim al aceleia dintre Eminescu şi Chibici, nu vrea decât să epateze prin erudiție,m cum fac mulți dintre contemporanii săi. Mai mult ca sigur, avem de-a face acum, la 1890, cu strategii ale grupului care vrea să liniştească opinia publică în privința

bolii şi morții lui Eminescu, lansând asemenea informații pentru a face „digerabilă" ideea demenței totale a poetului (încât vrea să-şi împuşte cei mai apropiați prieteni; de ce nu şi pe Titu Maiorescu, la care a intrat în casă înainte de a merge la baie?), necesitatea stringentă a măsurilor ce s-au luat pentru protecția lui, inexorabila evoluție spre moarte a bolii,etc.

Că avea un revolver, se ştie şi din alte surse (dormise cu el sub pernă la Iaşi, în bojdeuca lui Creangă) – dar se mai şie că acum, în mai 1883, fuseseră grațiați prin decret regal Cârlova, Pătescu şi Pietraru, atentatorii la viața lui I. C. Brătianu din 2 decembrie 1880: campania de presă a ziarului „Timpul", condusă personal de Eminescu, dusese la arestare – iar acum poetul avea motive să se teamă pentru viața lui. De altfel, purtarea unui revorver era obişnuită în epocă. Grigore Ventura spune că poetul amenința chiar portretul regelui în Cafeneaua Capşa – iar D-na Capşa s-ar fi aflat, la un moment dat, pe raza imaginară a glonțului...

... Acestea sunt, însă, de resortul lui 1883, şi le-am analizat întrucâtva. Acum suntem în 1889 – şi constatăm că ceea ce George Potra crede a fi un raport de autopsie se dovedeşte o compilație – desigur, savantă, făcută în termeni medicali.

Am redat începutul, să redăm şi partea referitoare la creer. Spune actul lui George Potra: *„Comparându-se între ele cele două hemisfere, s-a găsit o greutate mai mare de 25 gr. în favoarea hemisferului stâng, care este organul cugetării şi al acțiunii. Circumvoluțiunile frontale ocupau ele singure mai mult de jumătate din volumul hemisferelor, indicând până la un punct dezvoltarea anormală a regiunilor psihice în defavoarea celor sensoriale, motoare şi vegetative."*

N. Pătraşcu în 1890, scria cam la fel; *„Emisferul stâng, organul cugetării propriu-zise, avea 25 de grame mai mult decât celălalt. Circumvoluțiunile frontale ocupau singure mai mult de jumătate din volumul emisferelor indicând până la un punct dezvoltarea anormală a regiunilor psihice, în defavoarea celor sensoriale, motore şi vegetative."* Propoziția din urmă este preluată în întregime.

Aici se vor regăsi toate informațiile din rapoartele de până acum – şi nu mai insistăm. Aici se va găsi, însă, o concluzie nouă, care i-a deranjat mult pe biografi – în frunte cu G. Căli-

nescu. Să recitim, însă, contextul: *„Eminescu n-a fost sifilitic. Ideea aceasta s-a născut din doctrina eronată ce profesa şcoala germană că paralizia generală este totdeauna o manifestaţiune sifilitică, tot aşa de neadevărată ca aceea care susţine că toate sclerosele cerebrospinale sunt de origine sifilitică."* Acest imperfect: „doctrina eronată ce *profesa*" presupune „profesa *cânva*", ne arată o detaşare în timp, afirmaţia este făcută după oetapă, după ce se consumă experienţa numită. Sunt interpretările Corneliei din Moldova sau ale celui care a scris textul de faţă – oricum, târziu după evenimente. De altfel, ca realitate medicală acest text se opreşte la aceeaşi „paralizie generală" drept diagnos tic ferm pus pe boala lui Eminescu – fiind vorba tot de o interpretare de moment. Paralizia generală nu mai permite „maşinăriei omeneşti" să creeze în nici un chip – ori, dovezile de creaţie ale lui Eminescu scot din discuţie diagnosticul.

Textul acesta al lui George Potra se încheie brusc, fără semnătură şi, pare-se, fără a duce gândul la capăt: *„Poate că acei savanţi vor avea dreptate. Totuşi, noi, dezbrăcându-ne un moment de acele idei materialiste, ne vom aduce aminte de cuvântul lui Hristos:* „Să judecăm arborele după fructele sale". *Ori că ar fi fost Eminescu predispus sau nu prin naşterea sa la alienaţiune mintală, degenerat sau nu, el a fost un geniu pe care toţi îl admirăm şi înaintea memoriei căruia toţi ne închinăm."* Iarăşi: este vorba de „acei savanţi" şi de „noi", o punere faţă în faţă, o detaşare. Această compilaţie, pe care doctorul Ion Nica o ia drept raport autoptic şi o discută ca atare, este un înscris târziu, o interpretare. Din fericire, ea se regăseşte, ca interpretare, în interpretările de bun simţ ale lui Ion Nica – întărite şi nuanţate, la rândul lor, de cele recente ale lui Ovidiu Vuia.

VIII. ANEXE

După încheierea cărții „Boala şi moartea lui Eminescu" (Editura Criterion Publishing, 2007) am mai mult răgaz să mă ocup de unele lucrări care tratează acelaşi subiect, pe care le-am evitat în timpul elaborării pentru a nu mă lăsa influențat sau ispitit de polemici cronofage. Îmi voi exprima părerea despre acestea – încercând, pe cât îmi va fi posibil, să-mi păstrez punctul de vedere din carte – sau nuanțându-mi-l, după caz, cu atenționarea cititorului. Păstrez, desigur, discuția în limitele filologiei, de chestiunile medicale propriu zise ocupându-se specialiştii cărora doresc doar să le ofer izvoare cât mai curate.

I. Cu ochii larg închişi...

...Citesc abia acum seria se studii şi articole reunite de Călin L. Cernăianu sub titlul „Conjurația anti-Eminescu" în revista *„Semnele timpului. Pagini pentru* cazuri *extraordinare", Nr. 3-5 (2002)* – pe care mărturisesc a le fi răsfoit de câteva ori găsind cele mai uşoare pretexte să le pun deoparte (mai ales antiintelectualismul agresiv al autorului, care ritmează ca o perdea intermitentă drumul spre un posibil contact cu informația, a constituit, cred, reaşezarea aproape mecanică a acestei cărți mereu la baza teancului de aşteptare). Apariția d-lui Călin L. Cernăianu în eminescologie a fost, şi pentru mine, o reverificare tonică a documentelor despre poet – cu legislația timpului; autorul a clarificat multe lucruri de ordin general şi am sperat multă vreme că va veni cu precizări juridice categorice. Chiar aduce asemenea lămuriri în câteva zone – pe care le voi aminti la momentul potrivit. Până la eventualele elogii, însă, trebuie să parcurg nisipul fierbinte al unor interpretări care nu-mi dau linişte. Prea mult foc, prea subțiri încălțările noastre de literați, scriitori, pentru dinții resentimentari ai caniculei ce cade torențial din sferele înalte ale Instituțiilor lui Justinian, vizitate de către autor, pe domeniul istoriei literare. Mă refer, aşadar, la zone mai umede, unde omenescul pare, totuşi, îngăduit.

Găsesc, în fine – aici, şi nu în sutele de pagini publicate ulterior de către autor, pe care le răsfoisem cu aceeaşi indispoziție fizică, de altfel – demonstrația sa că doctorul Al. Şuțu ar fi scris un text larg despre boala lui Eminescu. Credeam că este o neînțelegere; nu, Călin L. Cernăianu consideră că a descoperit raportul medical întocmit imediat după autopsia lui Mihai Eminescu – şi găseşte temeiuri să-l atribuie chiar doctorului Al.Şuțu, deşi raportul este ne semnat. Dânsul procedează la o expertiză grafică, adică la o comparație între înscrisul pe care-l consideră raport de autopsie – cu două alte înscrisuri care-i sunt atribuite lui Al. Şuțu – şi deduce că toate cele trei texte sunt scrise de aceeaşi mână. Autorul numeşte asta „expertiză criminalistică a scrisului". Textul de comparat, acest raport de autopsie, are 16 pagini şi se găseşte la Biblioteca Academiei Române unde a fost adus e către George Potra după ce l-a editat (1934; a fost donat? Oferit spre achiziție? Când anume?) – iar celelalte două texte, presupuse a fi ale lui Al. Şuțu, au câteva rânduri (Certificatul medical din 5 iulie 1883) şi, respectiv, aproape o filă (Raportul medico-legal din 23 martie 1889).

Nu se poate admite aşa ceva; pentru o expertiză grafică, de orice fel ar fi ea, sunt necesare multe mostre de scriitură, trebuie investigații colaterale (privind cerneala, penița, hârtia), analiza de text este indispensabilă, e nevoie de o metodă anume, mai e nevoie de multă prudență; cele câteva pagini de carte împănate cu imagini scanate după documente puse față în față nu pot vorbi de la sine, textele ele însele nu se autoexpertizează. Călin L. Cernăianu este, probabil, singurul care crede că Al. Şuțu a scris cu aceeaşi mână toate cele trei materiale. Bazat pe acest crezământ, ajunge la concluzii adacadabrante pe care le repetă la tot pasul în articolele sale din această carte – şi din altele. Bine ar fi să aibă dreptate, dar lipseşte demonstrația. Concluzia cea mai năucitoare ar fi că Al. Şuțu, medicul care *pe față* spunea tuturor că Eminescu a avut sifilis, – *în ascuns*, în acest raport ne semnat şi ne făcut public, afirmă că poetul n-a murit din cauza sifilisului ci doar din cauza unei oboseli cumplite. Mai mult încă: acest raport ar fi circulat subteran şi din el se inspiră

pentru unele informații primul biograf al lui Eminescu, nimeni altul decât Nicolae Pătraşcu. Aceasta este prima zală din lungul lanț al „conspirației anti-Eminescu" pe care-l forjează Călin L. Cernăianu în articolele sale.

Evident, este ceva de felul „risum teneatis, amici" – dar autorul este atât de încrâncenat în susținerile sale încât a sacrificat deja câțiva arbori seculari şi baremi din milă pentru biata pădure trebuie să-l trag de mânecă. Închid, de aceea, ochii şi trec prin valurile de injurii şi noroi aruncate asupra lui G.Călinescu şi a tuturor biografilor sau profesorilor de română care ar conspira de un secol şi mai bine împotriva lui Mihai Eminescu; mai mult chiar: încerc să mă apropii, tot orbeşte, de autor, să intru în sistemul său şi să-l înțeleg. Cu ochii larg închişi vreau să-l ajut să şi-i deschidă pe ai săi.

În căutarea arhivelor

Pentru că nu se compară între ele abstracțiuni, trebuie mai întâi să redăm concret faptele. George Potra publică în 1934 o broşură intitulată „Mihail Eminescu. Cauzele morții sale. Studiu" (Editura librăriei CULTURA POPORULUI, 16 pagini) unde editează defectuos acest text, despre care scrie într-o notă (preluată parțial şi de Călin L. Cernăianu): *„Manuscrisul original este proprietatea mea şi îl am din hârtiile rămase de la regretata poetă Cornelia din Moldova. Am căutat în nenumărate rânduri şi pretutindeni, unde am avut bănuiala că aş putea da de numele autorului, dar mi-a fost absolut imposibil, fiindcă timpul îndelungat care s-a scurs de atunci şi până acum târâse în vecinicie pe aceia care mai puteau să spună ceva despre el. În orice caz, se vede că manuscrisul este al unui medic, şi aceasta o dovedeşte caracteristica scrisului şi numeroşii termeni medicali întrebuințați în raport.*

Eu aş propune ca autor al manuscrisului pe Dr. N. Tomescu, fostul medic primar al spitalului de copii şi al institutului unde era internat M.Emiescu. El este acela care a pus diagnosticul sistemului circulator al poetului şi numai el singur, dintre medicii care l-au îngrijit, nu a publicat nimic în legătură cu el; deci

ar fi exclus ca să nu-şi fi luat şi el notițe, ca şi ceilalți, de felul cum se manifesta boala şi viața poetului."

Până aici citează Călin L. Cernăianu, dar nota continuă:

„Nemulțumindu-mă numai cu atât şi voind să dau articolului de față o atenție cât mai mare, şi dacă îmi permiteau cercetările chiar a-l transforma într-un studiu prețios, am început, mânat de informația raportului, să răscolesc praful trecutului de pe dosarele care mai trăiau în podul spitalului Brâncovenesc. Bunăvoința şi atenția D-lui Dumitriu, Marin Ionescu şi Ioraşcu Vasile care timp de o săptămână n-au încetat de a căuta în tot locul unde bănuiau că vor da de vreo hârtie prețioasă, s-a terminat fără nici o satisfacție, fiindcă Morga la acel spital fusese de scurtă durată, numai pentru timpul cât se făceau reparații la spitalul Colțea (acolo era Morga oraşului mai înainte); iar printre hârtiile timpului s-au găsit copiile multor memorii, adresate Ministerului de către Administrația acestui spital, prin care cere să i se mute în altă parte Morga, deoarece nici localul nu permite aceasta şi nici starea bolnavilor care stăteau alături de cadavrele ținute mai multe zile, sau chiar o săptămână, până când le venea rândul la autopsie.

După cum vedem, fiind ceva fugitiv, nici procesele verbale ale autopsiilor nu s-au păstrat.

Socotind că la Ministerul de Instrucție se găseşte copia procesului verbal, fiindcă fusese la autopsie şi un reprezentant al acestui minister, am pornit-o într-acolo, dar mi s-a răspuns că arhiva mai veche de 30 de ani a fost dată Arhivelor Statului.

Imediat ce am auzit, fără multă gândire m-am şi dus la depozitul tuturor vechiturilor de acte, în speranța de a vedea cât mai repede hârtia mea dorită.

Iluzie zadarnică şi mult regretabilă, fiindcă hârtiile Ministerului de Instrucție din anul 1889 erau prea puține, iar printre acestea lipsea tocmai cea căutată. Mi s-a spus de cineva – poate că vei găsi la Institutul Medico-Legal unde se vor fi adunat hârtii de felul acesta.

Pentru convingere, am vizitat în ultimul timp şi acest institut, dar secretarul m-a lămurit din primele cuvinte că arhivă mai veche de anul 1893, data înființării institutului, nu se găseşte. Şi cu aceasta am terminat şirul drumurilor în căutarea hârtiilor cu informații mai

prețioase, rămânând ca viitorul să fie mai indulgent pentru aceia care se vor ocupa încă cu viața şi opera lui Eminescu."

Dl. Călin L. Cernăianu ar fi trebuit să vadă: George Potra deține „manuscrisul original" – dar caută prin arhive „hârtia mult dorită". De bună seamă, el este convins că are o copie după un act; această copie făcută de mână este manuscrisul său găsit între hârtiile Corneliei din Moldova – şi caută actul după care s-a făcut ea. Se ştie (şi în acest înscris se spune) că autopsia lui M. Eminescu, cerută de Titu Maiorescu, a fost publică, s-a făcut în amfiteatrul Spitalului Brâncovenesc de către profesorii Alexianu şi Şuțu, şi la ea au asistat: Primul procuror al Tribunalului Ilfov, Inspectorul de poliție, Secretarul general al Ministerului Instrucțiunii Publice – precum şi ziarişti, amici ai poetului, doctori, studenți. George Potra presupune că fiecare instituție a avut o copie după actul întocmit – şi merge prin arhive să-i găsească undeva locul, dar nu are succes (ciudată este afirmația sa că la Ministerul de Instrucție erau puține hârtii din 1889 – „iar printre acestea lipsea tocmai cea căutată"; cred, însă, că este vorba de o exprimare defectuoasă, calc după limba franceză).

Copia pe care o deține George Potra putea fi luată de un notar, de un avocat, sau de un simplu curios... de ce să fie neapărat vorba de un medic? Sau, dacă este vorba de un medic, de ce să nu fie chiar Cornelia din Moldova, medic respectabil, în arhiva căreia G.Potra a găsit documentul?! Desigur, cel care a întocmit actul original, acest raport de autopsie, nu avea cum să nu fie medic... Poeta Cornelia din Moldova (1866-1933), pe numele adevărat Cornelia Kernbach-Tatuşescu, era botoşeneancă, fratele ei, poetul Gheorghe din Moldova (1863-1909), fiind căsătorit cu Ana Conta, sora filosofului. Ne aflăm, aşadar, în cercul strâmt din jurul Veronicăi Micle (a publicat poezii în revistele lui Gheorghe din Mnoldova; un timp Ana Conta i-a fost prietenă – dar după moartea Veronicăi nu i-a păstrat o amintire prea frumoasă). Cornelia din Moldova a fost mult timp medic secundar al Eforiei Spitalelor civile din Bucureşti (a absolvit Facultatea de medicină din Bucureşti, susținându-şi teza de doctorat aici, în 1893, devenind printre primele femei medic de la noi). Era firesc să o intereseze destinul lui

Eminescu, îi era la îndemână să-şi facă o copie după raportul de autopsie pe care-l caută George Potra – dar este nefiresc la acesta să nu ne spună că are de-a face cu arhiva unui medic... şi să caute medici în generația lui N.C.Tomescu atunci când se află între alte hârtii. O expertiză grafologică ar fi cât se poate de potrivită pentru a stabili dacă înscrisul în discuție a fost făcut de mâna Corneliei din Moldova. Nu ne depăşim limitele în acest domeniu – dar ne prinde mirarea că dl. Călin L. Cernăianu procedează la o expertiză... cu înscrisuri de la Şuțu, nu de la Cornelia din Moldova care trebuie în primul rând verificată, ca metodă de lucru, pentru ca după eliminarea ei din discuție să se caute alt făptuitor.

A existat un raport de autopsie

Pentru că a iscat vii discuții (mai ales prin intervenția lui G. Călinescu care-l compară pe George Potra cu Octav Minar şi declară că textul este suspect de a fi o plastografie), George Potra dă Bibliotecii Academiei Române înscrisul său, care astăzi se păstrează la secția de manuscrise. Eu remarc mai întâi hârtia, care este semitransparentă, improprie întocmirii, chiar scorțoasă. Primele pagini sunt scrise față-verso iar cerneala trece prin suport făcând textul greu lizibil – motiv pentru care, desigur, cel care a scris continuă pe o singură față. Nu zic neapărat că a fost inițial grăbit ori a avut hârtie puțină şi, văzând că are prea mult de scris, a vrut s-o economisească folosind ambele fețe, nici că a observat târziu că scrisul apare pe verso. Doar constat faptul. Mai remarc, apoi, câteva informații ce pot lega acest text de un context. Astfel, înscrisul lui George Potra face istoricul bolii poetului, şi începe aşa: *„La 8 iulie 1883, Mihail Eminescu a fost izbit într-un mod qusi-subit şi mai fără prodrom de o maladie mintală care a întristat şi a surprins pe amicii şi cunoscuții săi. Iritabil numai şi muncit de o insomnie ținută cu câteva zile mai înainte, se armă în invidia lui cu un revolver şi amenință fără motiv pe unul dintre cei mai devotați ai lui amici. Cu multă dificultate el fu stăpânit în agitațiunea sa şi dus la institutul medical „Caritatea" din Bucureşti..."*

Ai crede că data de 8 iulie, pentru cea adevărată, de 28 iunie, rezultă din diferența de 12 zile dintre stilul vechi, păstrat la noi, şi cronologia europeană. În realitate, însă, între 28 iunie şi 8 iulie este o diferență de doar 10 zile. De fapt, acest început seamănă foarte bine cu ineptul „Studiu critic" publicat de Nicolae Pătraşcu în „Convorbiri literare", după moartea poetului. Redăm fragmentul corespunzător, din nr. 11-12, ian.-feb 1890, p. 1054: *„Spre începutul lui iulie 1883, însă, poetul nostru simți oarecari anomalii în fizicul lui robust, un număr de nopți de insomnie care-l neliniştiră şi-l obosiră. La 8 iulie, un vânt puternic se abătu asupra acestui creer-lume, dezrădăcinând orice vegetație şi astri şi lăsând în urmă-i pustiul şi umbra în care nu mai încolți decât sămânța morții. Se înarmă des-de-dimineață cu un revorver şi plecă să ia o baie. Când voi să se coboare, descărcă revorverul în unul din vechii şi cei mai buni prieteni ai săi, D. Chibici-Râvneanu. Atunci fu condus şi instalat la ospiciul Caritatea din Bucureşti, unde stătu mai bine de două luni..."*

Aici este, cred, una dintre sursele actului medical pe care-l deține George Potra – şi mi se pare firesc să considerăm că avem de-a face cu o compilație a cuiva (mai mult ca sigur, chiar Cornelia din Moldova) după izvoare narative avute la îndemână. Oricum, se vede cu ochiul liber că nu avem de-a face cu actul original, cel din 16 iunie 1889; ar mai rămâne posibilitatea, destul de vagă însă, ca acest act din 16 iunie 1889 să fi fost preluat şi comentat, topit în comentariul de față, de către Cornelia din Moldova sau cine va fi autorul documentului descoperit de George Potra în arhiva ei. Niciunul dintre medicii lui Eminescu nu confundă 28 iunie 1883 – cu 8 iulie 1883. Nu mai complic lucrurile cu revolverul lui Eminescu şi afacerea Chibici-Râmneanu (am dezvoltat separat subiectul; dacă e cazul, revin).

A presupune, ca dl. Călin L. Cernăianu, că N. Pătraşcu a folosit acest „act original" este o inepție, pentru că vezi mai jos cum se configurează actul respectiv din compilații. Apoi, cel mai important adevăr pe care-l spune acest act, starea organelor interne în momentul autopsiei, mai ales a inimii, nu se regăseşte la N. Pătraşcu.

Am redat începutul, să redăm şi partea referitoare la creier. Spune actul lui George Potra: *„Comparându-se între ele cele două hemisfere, s-a găsit o greutate mai mare de 25 gr. în favoarea hemisferului stâng, care este organul cugetării şi al acțiunii. Circumvoluțiunile frontale ocupau ele singure mai mult de jumătate din volumul hemisferelor, indicând până la un punct dezvoltarea anormală a regiunilor psihice în defavoarea celor sensoriale, motoare şi vegetative."*

N. Pătraşcu în 1890, scria cam la fel: *„Emisferul stâng, organul cugetării propriu-zise, avea 25 de grame mai mult decât celălalt. Circumvoluțiunile frontale ocupau singure mai mult de jumătate din volumul emisferelor indicând până la un punct dezvoltarea anormală a regiunilor psihice, în defavoarea celor sensoriale, motore şi vegetative."* Propoziția din urmă este preluată în întregime – dar nu *de*, ci *din* N. Pătraşcu.

Problema este, însă, abia acum destul de complicată: dacă acest act îl preia pe Nicolae Pătraşcu – atunci, pe ce se bazează acesta când explică în termeni medicali aproape identici cum arăta creierul Presa şi sursele deschise ale momentului iunie 1889 nu dau asemenea amănunte. În sensul metodei comparativ-istorice, suntem ținuți să considerăm că Nicolae Pătraşcu a citat un act medical. *A existat, deci un asemenea act*! George Potra are, deci, dreptate să-l caute prin arhive.

Întrebarea persistă: înscrisul lui George Potra citează acelaşi act medical pe care l-a citat Pătraşcu – sau doar pe Pătraşcu? Acest înscris continuă cu încă trei paragrafe, redactate în termeni de strictă specialitate – şi care nu se mai regăsesc la N. Pătraşcu: *„Leziunea amatomo-patologică caracteristică maladiei, acea simfiză meningo-cerebrală, acele aderențe speciale între membrana pia-mater şi substanța corticală ocupau două regiuni opuse: partea interioară a circumvoluțiunilor frontale şi extremitatea posterioară a circumvoluțiunilor occipitale, pe când cele două ascendențe cele parietale şi cele tempero-sfenoidale erau cu totul indemne; fapt ce explică unele fenomene clinice din viață, adică delirul şi debilitatea facultăților intelectuale, precum şi perversiunea facultăților instinctive, pe de altă parte lipsa turburărilor grave ale motilității (contracturi, convulsiuni epileptiforme şi mono-*

plagii) şi lipsa tulburărilor sensoriale, ilusiuni şi halucinaţiuni sensoriale.

Din partea cordului s-a constata o degenerescenţă grasă a pereţilor cordului, deveniţi galbeni şi friabili, şi prezenţa unor plăci intense şi proeminente atât la baza valvulelor aortice, cât şi pe /partea?/ internă a aortei ascendente.

În fine din partea ficatului şi a rinichilor s-a observat asemenea o degenerescenţă granulo-grăsoasă considerabilă."

Am redat textul în descifrarea lui George Potra, doar cu adăugarea unui cuvânt între paranteze drepte. Faţă de aceste observaţii, Nicolae Pătraşcu are doar fraza: *„Între cămaşa creerului şi substanţa corticală erau câteva puncte aderente, lipite, care explică până la un punct neşirul de cugetare al poetului în timpul boalei şi poate şi unele neregularităţi din viaţa sa."* (p.1058-1059). Pare un rezumat al observaţiilor clinice de mai sus – sau, mai degrabă, explicarea în cuvinte mai simple, de către un ne medic, a textului de specialitate.

Din interpretările lui Ovidiu Vuia

Ne depărtăm pentru un timp de Călin L. Cernăianu. Această parte a *Manuscrisului Potra* i-a interesat pe medicii care s-au ocupat de boala şi moartea lui Eminescu, şi mai ales pe Ion Nica, cel care conferă autenticitate actului (id est: consideră că cel care transmite rândurile de mai sus a văzut cu ochii proprii ceea ce consemnează). După Ovidiu Vuia („Misterul morţii lui Eminescu, Ed. Paco, 1996,p.48; sub rezerva că n-am verificat trimiterea), însuşi G. Călinescu *„într-un articol pe care l-a publicat în „Contemporanul", cu câteva luni înainte de moartea sa, afirmă că Eminescu, după cum reiese din actul său de autopsie (sic!) s-a stins din viaţă în urma unui anevrism aortic rupt..."* Semnul atenţionării în paranteză îi aparţine lui Ovidiu Vuia; se poate deduce că G. Călinescu considera drept „act de autopsie" acest manuscris – după ce, în 1934, îl clasase ca o compilaţie – ceea ce şi este, de fapt. Oricum, este singura descriere anatomică ce ar atesta existenţa unei autopsii făcute imediat după moartea lui Eminescu. După cum se ştie, doctorul

Gheorghe Marinescu n-a mai analizat ulterior creierul la microscop, deci descrierea de mai sus aparține sau se bazează pe observațiile doctorilor de la masa de disecții, Alexianu ori Şuțu, dictate de unul dintre ei, scrise de unul dintre ei etc. (sunt atâtea variante; fiind profesori, ei aveau, desigur, cu sine asistenți etc.). Fiind vorba de o autopsiere cu public, este de la sine înțeles că oficianții actului ca atare spuneau cu voce tare ce fac şi ce văd, adică fraze precum cele de mai sus au fost rostite, explicate – încât cine era dornic putea să-şi ia chiar notițe.

Doctorul Ovidiu Vuia (asupra căruia dl. Călin L. Cernăianu nu atrage atenția) revine mai explicit în cartea sa „Spre adevăratul Eminescu" (Ed. Almarom, Rm.Vâlcea, 2000, vol.I, p. 100 sqq) asupra acestui pasaj care nu se găseştre nici în presă, nici la Nicolae Pătraşcu ci doar în textul editat de George Potra. Locul este important deoarece în acest raport de autopsie se spune că inima nu a avut leziuni, ceea ce infirmă afirmația lui V. Vineş privind existența unei endocardite vechi. Citez pe larg, pentru a se înțelege (a se remarca prudența doctorului Ovidiu Vuia privind atribuirea lui N. C. Tomescu a acestui raport – dar şi informațiile sale preluate cam întâmplător; nu mai comentăm, este neesențial):

„Mai există un raport medical, se pare al doctorului Tomescu, medicul cardiolog al Institutului, care nu s-a iscălit şi nici nu a predat Academiei descrierea sa, foarte importantă din toate punctele de vedere. Dacă despre exanenul macroscopic al creerului au scris şi ziarele, fiind de 1400 gr. la fel cu al lui Schiller, deci în limite normale ceea ce înlătură o paralizie generală progresivă în care masa cerebrală se atrofiază până sub 1000 grame, în actualul raport se aduc date importante asupra stării organelor: rinichi albi, nefrotici, ficatul gras, iar inima prezintă o degenerescență difuză a miocardului fără leziuni valvulare endocardice. Drul Vineş nu a asistat la autopsie, din această cauză nu ştia că la acest examen a fost înlăturată posibilitatera endocarditei, pe care o menține în continuare. Se descriu şi cârteva plăci ateromatoase, neulcerate, dar la nivelul cârjei aortei nu aveau nici o legătură cu aortita luetică, absentă în acest caz.

În sfârşit, după o bine chibzuită analiză autorul trage următoarele concluzii: „S-a zis că Eminescu a devenit alienat în urma unei maladii sifilitice ce l-ar fi izbit acum 10-12 ani. Eroare. Eminescu

n-a fost sifilitic...alții au zis că el se alcooliza. Şi această idee este ca cea dintâi o supoziție cu totul gratuită. Adevărata cauză a maladiei lui Eminescu pare a fi surmenajul cerebral, oboseala precoce şi intensă a facultăților sale intelectuale."

Fără îndoială ne aflăm în fața unei descrieri din partea unui om prezent la autopsia poetului, medicul curant din ultimele luni ale vieții sale, cu totul ştiințifice, de la care ne-au rămas date clinice, care insistă asupra sincopelor cardiace – de unde se crede că e vorba de dr. Tomescu -, dar şi autoptice cât şi anatomotopografice pe harta creerului; toate acestea ne permit să ne gândim la un colaborator al lui Şuțu care, fiindcănu-i împărtăşea ideile, prefera să rămână anonim, de unde raportul său clinic şi anatomo-patologic a rămas în sertare, nu a văzut lumina zilei, la fel ca cel al lui Vineş, conştient că îl înfruntă pe şeful său care între oamnenii lui cel puțin a inbtrodus o discreție asupra ultimelor zile ale poetului, şi în cele dintâi nu permitea nimănui să treacă peste diagnosticul său de PPG la Eminescu. Probabil că având şi relații a reuşit să-şi impună punctul de vedere, astfel că cei din generația viitoare datorită şi modei dar şi celor primite de la antecesorii lor, n-au mai vorbit decât de ppg-ul lui Eminescu pe această cale întârziind cu mult descoperirea adevărului asupra bolii şi morții poetului.

Aşa se face că notele, probabil ale drului Tomescu, vor ajunge în anii '30 la G. Potra, care îşi dă seama de marea lor valoare şi în sfârşit publică raportul."

Nu reluăm larga teorie a lui Ovidiu Vuia privind intoxicarea cu mercur, pentru a atrage atenția asupra finalului acestei argumentări, unde diferența dintre observațiile doctorului Vineş şi cele din raportul anonim este urmărită în consecințele ei cele mai interesante: *„Deci, de la început cauza morții cum o aflăm în Viața lui Eminescu de G. Călinescu, relatată după V. Vineş, se arată falsă. Eminescu, autoptic, nu avea endocardită vegetantă, ceea ce cardiologul o sublinia cu multă atenție, fiindcă în noua conjunctură trebuie să fi existat o acțiune toxică afectând grav miocardul. Erizipelul, chiar şi pentru cei ce admiteau existența lui, rezolvat numai în câteva zile prin simplu btratament igienic, se dezvoltase mult prea benign pentru a provoca lezarea profundă a miocardului, cu absența oricărui proces inflamator – semnătura de bază a unei infecții streptococice.*

Cauza morții rămase nerezolvată, astfel că Harieta influențată de Scipione Bădescu era de părere că fratele ei a fost omorât de lovitura de piatră a unui alt bolnav, artistul P. Poenaru. Deşi autopsia infirmase o atare posibilitate, faptul că poetul la vârsta de numai 40 de ani murise de sincopă cardiacă, îi nemulțumea pe mulți intelectuali de vază, români şi străini, astfel că, printre alții, Mircea Eliade, Al. Gregorian ori Rosa del Conte susțineau în continuare moartea lui Eminescu prin lovitura porimită de la P. Poenaru." (P. 102)

Vă dați seama, stimați cititori, ce importanță ar fi avut cunoaşterea de către doctorul Ovidiu Vuia a verigii lispă din toate aceste demonstrații (a sa, a doctorului Ion Nica şi a lui Călin L. Cernăianu), şi anume textul public al lui Nicolae Pătraşcu din 1890: şi la el lisesc referirile la starea autoptică a organelor interne, ceea ce duce la concluzia – cea mai blândă cu putință! – a unui consens. Repetăm: autopsia s-a făcut cu asistență oficială importantă şi cu public, ce s-a văzut s-a raportat pe loc, s-a verificat, nu cred că ar fi fost cu putință atunci, pe loc, trucarea vreunui fapt. Pentru întocmirea scriptelor, însă, este obligatoriu să fi fost o consfătuire între medici, eventual un concept de anunț oficial. Or, oficial se ştie din presă doar că masa creerului cântărea peste 1400 de grame. Asta scoate din discuție diasgnosticul de PNG, ca şi pe cel de sifilis. Se ştia de multă lume ceea ce noi azi am uitat, că sifilisul consumă celula nervoasă. Dar...autopsia s-a făcut, desigur, tocmai pentru a linişti opinia publică şi a dovedi pozitiv că Eminescu a murit de PNG-sifilis. Dovada nu s-a făcut, dimpotrivă: diagnosticul a fost infirmat. Mai e de mirare că nici n-a mai interesat creerul, că a devenit o piesă anatomică stricată fără a mai fi studiată, că, apoi, funeraliile au fost organizate atât de repede, etc.? În conclavul lor, medicii au hotărât să dea publicității numai lucrurile de interes general, şi astfel au rămas amănuntele într-un raport de sertar. Sau – alt scenariu, cel al doctorului Ovidiu Vuia, unul dintre medici a avut raportul său care a urmat traseul până la G. Potra.

Doctorul Ovidiu Vuia presupune un scenariu realist, cu autoritatea diagnosticului dat de şef, transmiterea acestui diagnostic către generația următoare, etc.

Abia după o asemenea desfăşurare a concretului, dacă ar fi făcut-o, Călin L. Cernăianu ar putea să discute dacă nu cumva *Manuscrisul Potra* provine de la Al. Şuțu însuşi. În loc să parcurgă aceste faze obligatorii ale cercetării (eu cred că le-am identificat cam pe toate; chiar dacă mi-a scăpat vreo verigă, îi pot stabili ulterior locul pentru că am configurat lanțul evenimentelor) – decretează scurt că a descoperit senzaționalul: prin expertiză criminalistică a scrisului „se demonstrează" că textul îi aparține lui Şuțu, şi celelalte.

Revenirea la „textul G. Potra", citat fragmentar şi cam defectuos de către Ovidiu Vuia (prin Ion Nica), este necesară – dar de data aceasta în dialog strict cu Călin L. Cernăianu care interpretează abuiziv. Manuscrisul spune: *„Ar fi interesant a cunoaşte cauzele maladiei care a venit să isbească pe unul dintre cei mai mari poeți români."* Vedem tonul: *ar fi interesant*. Se interesează un autopsier, şi încă la modul dubitativ, de cauze la acest nivel – şi pe loc, sau după autopsie, în raportul pe care-l efectuează? Scenariul cel mai probabil este că cel care a scris, până acum a adunat informația – şi acum începe să rezoneze. În continuare: *„Ştim că paralizia generală estre o tristă achizițiune a secolului nostru şi se datoreşte parte alcoolismului cronic, parte sifilisului, şi în mare parte vieții turburate şi supraoboisite la care ne împing necesitățile moderne*."

„...S-a zis că Eminescu a devenit alienat în urma unei maladii sifilitice ce l-ar fi isbit acum 10-12 ani. Eroare..."

„... Alții au zis că el se alcooliza. Şi această idee este ca cea dintâi o supoziție cu totul gratuită. Dacă Eminescu a abuzat de băuturi alcoolice, aceasta a făcut-o când deja maladia începuse. Fosta-a hereditatea adevărata cauză a maladiei?..."

Expresii precum „s-a zis", „alții au zis" nu sunt proprii unui raport de autopsie, nici referirile la Shopenhauer de mai departe; deci, cu părere de rău, lui Călin L. Cernăianu trebuie să-i iasă din minte acest lucru. Cu totul interesantă este fraza

pe care am subliniat-o. Călin L. Cernăianu descifrează ca mai sus, după George Potra. În textul original sunt două cuvinte tăiate, astfel:" S-a zis că Eminescu a devenit alienat în urma unei /vechi?/ maladii sifilitice /,?/ ce l-ar fi isbit /în/ acum 10-12 ani." Se citeşte relativ bine *vechi*, se întrevede virgula – iar *în* este clar tăiat după ce a fost scris. Călin L. Cernăianu iarăşi nu vede textul pe care-l supune expertizei; oare procedează mecanic, adică nu compară cuvinte cu sensuri ci semne, liniuțe, bastonaşe, ovale?! Cum citim, totuşi – şi cum înțelegem? E o maladie veche ce ar fi izbucnit acum 10-12 ani? „În urmă cu 10-12 ani"? „*În* anul X" (urma să precizeze anul şi s-a răzgândit)? Cumva: „ S-a zis în urmă cu vreo 10-12 ani că..." (exprimare stângace, topică franțuzească)? Admițând că cei 10-12 ani se scad din anul morții poetului, 1889, suntem purtați spre anii 1877-1879. Cine putea să fixeze aici debutul bolii lui Eminescu? Este epoca lui glorie ca poet, ziarist şi chiar om politic (fusese revizor şcolar într-un guvern conservator, era în atenția Palatului). Pentru că a stat o lună la Floreşti unde a tradus o carte din nemțeşte? Sunt aproape enigme (totuşi, prietenii lui Eminescu explică retragerea lui la Floreşti şi prin motive de sănătate). În acest raport de sinteză sunt integrate şi zvonuri publice. Despre „hereditrate" ştim că s-a pronunțat şi I.L.Caragiale, dar imediat după moartea poetului. Despre alcoolism a scris Panaite Zosin la 1902. Vedem, mai sus, în *Manuscrisul Potra*: „o tristă achiziție a secolului nostru", deci autorul înscrisului îşi declară apartenența la „secol", ceea ce ar fi un indiciu că este şi scrie în secolul al XIX-lea. Dacă, însă, el ar fi scris la 1901, de pildă, deci în secolul al XX-lea, ar fi spus la fel: „o achiziție a secolului nostru", pentru că achiziție înseamnă acumulare în timp. Pe scurt, prin „secolul nostru" se poate înțelege şi „epoca noastră", „generația noastră" – nu neapărat delimitarea strictă a anilor secolului al XIX-lea. Dacă prin „acum 10-12 ani" numărăm de la pe la 1902 în sus, când apare studiul lui Panaite Zosin unde boala lui Mihai Eminescu este considerată de sorginte sifilitică nu fără complicații ce țin de alcoolism, ajungem la un timp nedefinit între 1914-1916 când putea fi scrisă această compilație – eventual, cu scopul de a fi publicată.

Călin L. Cernăianu redă şi paragraful imediat următor de după „Eroare" – de data aceasta în descifrare proprie: *„Eminescu n-a fost sifilitic. Ideea aceasta s-a născut din doctrina erronată ce professă şcoala germană că paralisia generală este tot deauna o manifestaţiune sifilitică, tot aşa de înşelată ca aceea care susţine că toate sclerosele cerebrospinale sunt de origină sifilitică. Alţii au zis că el se alcoolisa..."*

Aici textul are imperfectul cu accent grav pe finală: *professà* – accentul fiind imposibil de confundat, pentru că imediat mai jos cu un rând avem trei *ă*-uri: *„...germană că paralisià generală..."* între care iarăşi se pune un *a* accentuat grav. Căciula pe *ă* este foarte clar conturată, ca un cerc larg, aproape închis, de la stânga la dreapta.

Acest imperfect: „doctrina eronată ce *profesa*" presupune „profesa *cândva*", ne arată o detaşare în timp, afirmaţia este făcută după o etapă, după ce se consumă experienţa numită. Sunt interpretările Corneliei din Moldova sau ale celui care a scris textul de faţă – oricum, târziu după evenimente. Ar trebui, desigur, să stabilim cât se poate de exact în ce perioadă profesa această teorie numita şcoală – şi astfel am putea data mai sigur, sau cel puţin am putea stabili termenul *post quem*. Nu insistăm, nu este de resortul nostru, noi ne-am propus doar să-l ajutăm pe dl. Călin L. Cernăianu să-şi scoată din minte ideea fixă că se află în faţa raportului de autopsie întocmit de Al. Şuţu după moartea lui Mihai Eminescu.

Nisip în ochi deschişi

Textul acesta al lui George Potra se încheie brusc, fără semnătură şi, pare-se, fără a duce gândul la capăt: *„Poate că acei savanţi vor avea dreptate. Totuşi, noi, dezbrăcându-ne un moment de acele idei materialiste, ne vom aduce aminte de cuvântul lui Hristos:* „Să judecăm arborele după fructele sale". *Ori că ar fi fost Eminescu predispus sau nu prin naşterea sa la alienaţiune mintală, degenerat sau nu, el a fost un geniu pe care toţi îl admirăm şi înaintea memoriei căruia toţi ne închinăm."*

Bine ar fi să putem vedea în Al. Şuţu un creştin fervent.. Iarăşi: este vorba de „acei savanţi" şi de „noi", o punere faţă în faţă, o detaşare. Această compilaţie este un înscris târziu, o interpretare. Din fericire, partea din ea care interpretează boala lui Eminescu se regăseşte în interpretările de bun simţ ale lui Ion Nica – întărite şi nuanţate, la rândul lor, de cele recente ale lui Ovidiu Vuia. Asta conturează o tradiţie aproape continuă, adică o şcoală de gândire. Nimic nu-i permite lui Călin L. Cernăianu să facă din *Manuscrisul Potra* un text secret al lui Şuţu menit spre a alimenta cu un adevăr dublu un lanţ conspirativ al biografilor lui Eminescu. Drept pentru care încep să deschid ochii şi ies de sub cascada de imprecaţii şi noroi slobozită de autor asupra istoricilor literari – lăsându-l să băligărească mai departe un sol indemn de sămânţă pentru simplul motiv că e nisip şi numai nisip spulberat de vânt. Nici scrisul nu se îndeamnă să rodească în deşert.

II. „Dosarul Maiorescu"

Foarte puţin convingător este Călin L. Cernăianu atunci când vrea să demonstreze izolarea lui Mihai Eminescu de familia sa în vara lui 1883, de către Titu Maiorescu. Repet: şi mie mi-ar plăcea să fie adevărat, simt oarecum unda bănuielii plutind în aer – dar argumentele sunt strâmbe şi trebuie să închid ochii, să tac, să aştept eventuale probe noi, – şi să-i atrag atenţia autorului „Conjuraţiei anti-Eminescu" asupra unei consecinţe posibile a acestui mod de abordare ca a sa: compromite tema şi dacă cineva, cândva, o va relua cu informaţie şi demonstraţie nouă se va putea zice că nu vrea decât să calce pe urme bătute o dată în... nisip. Şi de aceea sunt dornic să storc de minciuni sau rătăciri logice studiul acesta îndelung al lui Călin L. Cernăianu: pentru a rămâne din sutele de pagini înfoiate cele câteva zeci cu adevărat necesare; pentru a izola, adică, ce cred că trebuie înţeles şi preţuit.

Plonjez în mijlocul demonstrației lui Călin L. Cernăianu, şi citez:

„14 martie 1884 – Abil, când răspunde Harietei, Maiorescu o întreabă, între altele: *„Bătrânul D-voastră tată, când a fost pe la mine la Bucureşti în August anul trecut, mi-a spus că tot capitalul său mobil era de 18.ooo franci. Care este partea, care îi revine acum lui Mihai, după moartea tatălui său?"*

Patru zile mai târziu, Harieta îi trimite o scrisoare de răspuns, din care lipseşte, însă, absolut orice referire, cât de aluzivă, la *„capitalul mobil"* ori la vizita tatălui ei la Bucureşti. E ca şi cum n-ar fi citit fraza subliniată..." (p.75)

Titu Maiorescu răspunde scrisorii Harietei din Ipoteşti, 7 martie 1884, în care i se cer relații despre locul şi starea în care se află Mihai Eminescu. Citeşti la Călin L. Cernăianu şi nu-ți vine să crezi. Cum aşa?! Dar scrisoarea de răspuns a Harietei la această epistolă e de față, iar peste câteva pagini Călin L. Cernăianu chiar redă un fragment din ea. Este locul cunoscut unde Harieta povesteşte ce s-a întâmplat imediat după înmormântarea lui Gheorghe Eminovici. Redau în întregime:

Ipoteşti, 1884, Marte, 18/30

Stimate Domnule Maiorescu

Primiți sincera mea mulțumire pentru scrisoarea din 14 Martie a.c. şi mă grăbesc a vă comunica următoarile.

Sunt deja 2 luni trecute de când au murit tatăl meu. La înmormântarea lui au fost de față şi fratele meu locotenentul Matei din Râm. Sărat; după înmormântare, în loc ca să facă fratele meu o catagrafie, el au început a vinde în dreapta şi în stânga toate obiectele mobile şi imobile, sub cuvânt că el va lua pe fratele său Neculai la sine la 15 marti. El au vândut toate vitele, la număr 27, mobile din casă, 5 stoguri de fân, 3 vagoane de popuşoi, făcând trei părți, adică mie /,lui/ Neculai şi lui Mihai, luând bani şi toate hârtiile de valoare, mai ales o obligație de 6000 fr. şi biblioteca /lui/ Neculai de mare valoare, zicând că el a sprijinit pe amândoi frați, şi mai multe

lucruri le-au făcut, care, deşi am o creştere de tot simplă, nu ţi le pot scrie; şi întrebat de mulţi din familie de ce el o face, răspunde că el le va păstra pentru Mihai şi pre Nicu îl va lua la dânsul. Spre a vă încredința că vă scriu adevărul o pot dovedi prin un înscris ce au lăsat el însuşi, precum şi marturi, mătuşile şi toţi casnicii, în fine, satul, întreg. Deci eu vă rog din inimă şi suflet a vă adresa la fratele meu Matei, care este obligat a-l ține, luându-i toată partea lui. Eu sunt singură, pribeagă, deoarece în Ipoteşti au intrat deja posesorul cel nou şi eu mă văd nevoită a mă depărta pe lângă o mătuşă la mănăstire.

Nu-mi ține Vă rog de rău, că nu m-am interesat de fratele meu Mihai, dară necontenita sufirință de timp de un an a bietului Nicu – care numai pe mine mă putea suferi, probă este testamentul şi scrisoarea – ce le-au făcut înainte de a-şi lua viața, moartea tatălui meu foarte iute, eu singură şi oloagă, puteți sânguri să gândiți poziția mea – cât au fost de critică şi astăzi este şi mai critică; iar că nu se interesează fratele Matei, vă rog să vă răspundă Dlui singur. Primiți – Vă rog – profundele mele mulțumiri pentru părinteasca îngrijire a iubitului meu frate Mihai, rugându-vă încă odată a avea bunătate să mă înştiințați ce rezultat veți lua cu betul Mihai. Cu deosebită salutare,

Henrietta Eminovici.

(Preiau textul în editarea lui George Muntean, vezi „Eminescu, 100 documente noi", Ed. Eminescu, 2000, p.114-115)

Ce poți să spui în fața unei asemenea mistificări?! Cum să lipsească din această scrisoare *„absolut orice referire, cât de aluzivă, la capitalul mobil"*? De acord că Harieta nu are proprietatea strict juridică a termenilor, ea vorbind şi de lucruri mişcătoare (animale) şi nemişcătoare (clăi de fân, mobile). – dar când face referiri exacte la acestea, când aminteşte şi un înscris de 6000 de franci? Titu Maiorescu (sau un economist de azi) putea estima prețul a 27 de vite; este vorba de o cireadă întreagă de altfel. De ce-i trebuie lui Călin L. Cernăianu o sumă exactă în bani? Pur şi simplu pentru a contabiliza cu cât ar creşte averea lui Maiorescu dacă ar deveni curatorul poetului, mai exact spus: pentru a scădea din această sumă chetele organizate ulterior şi a obține venitul

net. Este cazul?! Că Titu Maiorescu era zgârcit, se ştie. Dar averea sa era destul de frumoasă. Când va divorța de Clara, peste câtva timp, ei îi va lăsa 100.000 în numerar; fiicei sale îi va asigura o rentă de câteva mii pe an. În câteva scrisori privitoare la banii necesari pentru Eminescu atrage atenția destinatarilor că sumele nu contează, doar să fie cheltuiți cu scop. E greu să câştigi simpatia cititorului pe aceste căi...

Ospeția criticului

Deocamdată, ca detalii necesare, trebuie spus că Nicu s-a sinucis prin împuşcare chiar la 7 martie 1884, în ziua când este datată prima scrisoare a Harietei către Titu Maiorescu, cea la care răspunde criticul cerând detalii despre „capitalul mobiliar"; George Muntean o editează, arătând într-o notă că scrisul nu-i aparține ei – ci altei persoane. Călin L. Cernăianu cunoaşte aceste lucruri, de vreme ce emite frumoasa ipoteză (de lucru, în fond), argumentată, însă, iarăşi incorect:

„Epistola în discuție este ciudată şi în ceea ce priveşte grafia. În mod cert, ea nu a fost scrisă de mâna Harietei. Întrucât, potrivit datelor trecute în capul primei pagini pare a fi concepută la Ipoteşti, unde atunci nu exista o a treia persoană care să i-o pună pe hârtie, este posibil ca această scrisoare să constituie ultimul document scris de fratele ei Nicu înainte de a-şi face testamentul şi de a explica sumar ce l-a împins la sinucidere (9 martie 1884). Însă, la fel de bine, epistola poate fi un fals comis cu un scop anume." (p. 85)

Repet: Nicu Eminovici a murit la 7 martie; 9 martie este datat actul de deces unde scrie *„mort alaltăieri pe la ora şapte şi jumătate a.m. în casa sa din Com. Cucorăni, Cotuna Ipoteşti, prin împuşcare de sine însuşi."* De ce mută autorul gestul sinuciderii cu două zile? Simplu: pentru că la 7,30 dimineața e greu să demonstrezi că Nicu ar fi scris mai întâi, în numele surorii sale, lui Titu Maiorescu – iar apoi s-ar fi împuşcat. Şi apoi, în actul de deces nu este trecută Harieta ca martoră, ci doi vecini, Costache Cărăuşu şi Ioan Lăzăreanu. Reiese că Harieta nu era în Ipoteşti? (Scrisoarea „pare a fi concepută în Ipoteşti", ne asigură Călin L. Cernăianu într-una din extrem de rarele

clipe de îndoială ale sale). Din simplă curiozitate consultăm actul de deces al lui Gheorghe Eminovici, datat 9 ianuarie 1884: aici sunt trecuți ca martori alți doi vecini, Ioan Razanu şi Manoli Roibu. Nu era acasă nici Harieta (care îngrijise, totuşi, de bătrân) – nici Nicu, cel atât de suferind? ! Mai în jos, la actul de deces al Ralucăi Eminovici, datat 15 august 1876, martori sunt Ioan Razanu şi Const. Leancă. (Toate actele, la Augustin Z.N.Pop: „Contribuții documentare...",p. 93 squ). Rezultă că este o regulă – şi iată unde era nevoie de mintea plină de coduri de legi a juristului. În loc să ne spună că, să zicem, potrivit cutărei legi, cutărui paragraf, martorii la un deces nu trebuie să fie din familie – Călin L. Cernăianu, care vorbeşte cu majusculă despre Lege, care aduce precizări în atâtea alte chestiuni de interes – acum „o dă pe probabil", ca să-i imit jargonul – părând a crede chiar că Harieta nu era la Ipoteşti în 7 martie, la moartea lui Nicu.

Relațiile despre testament sunt luate, cum ne dăm seama, din scrisoarea Harietei, iar îndoiala asupra mâinii care a scris nu-şi avea rostul pentru că George Muntean a specificat la editarea actului că nu este scrisul Harietei. O eventuală expertiză grafică (sau „criminologică", după definiția lui Călin L. Cernăianu) – i-ar fi putut îngusta această îndoială – dar probabil neamul Eminovicenilor nu merită, din partea autorului, acelaşi tratament cu al Şuților...

Oricum ar fi, reiese un caracter tare: ştiind că sufere de o boală incurabilă, Nicu Eminovici premeditează lucid sinuciderea, făcând o scrisoare şi lăsând un testament pe care Harieta le invocă. Gestul ne sperie pe noi, astăzi, dar se pare că în epocă nu era foarte neobişnuit. Revenind la data de 7 martie 1884, este logic, cred, să considerăm că Harieta a fost răvăşită de moartea fratelui şi cineva din apropiere (vecini, oficialități, casnici cu oarecare ştiință la scris) a ajutat-o să aştearnă pe hârtie scrisoarea către Titu Maiorescu prin care cere relații despre celălalt frate al ei, Mihai Eminescu. Când îți moare cineva drag e firesc să faci bilanțul rudelor în suferință...Despre Matei ştia unde se află. Tatăl lor decedase pe 7 ianuarie, exact cu 60 de zile înainte, iar intervalul nu cred că are vreo importanță mistică (la 40 de zile ar fi avut

un asemenea sens; amintesc de sinuciderea Veronicăi Micle, premeditată de ea la 5o de zile după moartea lui Eminescu, „cinzecimea" însemnând, cred, ceva în această ordine, de n-ar fi să amintesc decât sărbătoarea teilor în Bucovina care se suprapune peste sărbătoarea creştină a Pogorârii Sfântului Duh, la 50 de zile de la Înviere). Vreau să spun că aceste ipoteze de lucru pot fi urmărite pentru a se vedea dacă duc undeva.

Dar ipotezele lui Călin L. Cernăianu duc foarte departe...însă fără a se sprijini pe solul ferm al documentelor, este un drum cu multe salturi aeriene. Încerc să rezonez în siajul deschiderilor sale. Ca jurist, autorul citează un articol din Codul civil, ediția din 1867: *„Acei care vor fi provocat interdicțiunea, nu vor putea face parte din consiliul de familie"* (Nu ştiu dacă virgula între subiect şi predicat este juridică sau aparține celui care citează; nu urmăresc *Codul civil*, accept că autorul are dreptate şi-mi rezerv dreptul de a controla, ca şi pe acela de a studia dacă acest cod a fost revăzut, revizuit, schimbat etc. între 1867 şi 1883.) Este într-adevăr interesant: Titu Maiorescu este acela care a „provocat interdicțiunea" lui Mihai Eminescu la 28 iunie 1883, adică l-a internat la doctorul Şuțu. Lăsând deoparte faptul că în acest caz se eludează legea (nu ştiu dacă acesta este termenul exact sau trebuie altul mai dur), fiind necesare multe acte pentru o asemenea interdicție – şi mai ales o confirmare medicală făcută de către o comisie cu argumente largi – Călin L. Cernăianu consultă dosarul „Interdicția Mihail Eminescu", deschis odată cu recluziunea poetului din 24-28 iunie 1883 şi rămas deschis, adică nerezolvat, până la moartea sa, în 16 iunie 1889. Acesta poate fi considerat *„dosarul Titu Maiorescu"*, pentru că se datorează gestului criticului şi – după cum cred că argumentează corect din punct de vedere juridic Călin L. Cernăianu – pentru că Titu Maiorescu tergiversează închiderea/rezolvarea lui. Călin L. Cernăianu citează o observație pe care Augustin Z.N.Pop nu a luat-o în seamă (şi nici alți cunoscători ai acestui dosar): *„Se va întreba Parquetu ce persoane ar putea constitui consiliul de familie, cari sunt rudele interzisului şi dacă este în țară"*.

Aceasta este, explică autorul, adevărata rezoluție pusă pe dosarul nr.968/1883. Primul Procuror cerea *„Vă rugăm*

să binevoiți a lua măsuri pentru regularea averei" – şi alături mai era observația: *„Nu este curatelă, deoarece Eminescu nu a încetat din viață, ci numai e alienat"* – care se credea că este rezoluția dosarului. Fiind vorba, deci, de constituirea unui obligatoriu consiliu de familie, Călin L. Cernăianu observă că, potrivit legii, Maiorescu nu putea face parte din el – pentru că-l interzisese pe Eminescu. În logica procurorului, autorul, reinstrumentând cazul, consideră că Titu Maiorescu avea tot interesul să-l izoleze pe poet de familie, să se erijeze în tutorele lui – cu ce scop? – Să facă parte din acest consiliu. Mai trebuie, însă, un articol de lege, în sensul că dacă lipsesc rudele chiar şi acel care interzice pe cineva poate face parte din consiliul său de familie. Autorul nu comentează – iar logica noastră nu este strict juridică, ci doar naturală în urmărirea scopului criticului. De ce ar avea acesta nevoie de izolarea lui Eminescu?

Să zicem că este corect judecătoreşte. Din informațiile pe care le deținem, însă, rezultă că familia lui Eminescu se interesează de el: atât tatăl, Căminarul Gheorghe Eminovici, cât şi fratele, locotenentul Matei Eminovici, vin la Bucureşti şi-l vizitează pe critic cu scopul de a afla adevărul despre interzis. De acum înainte Călin L. Cernăianu face hermeneutică, discurs (cu multe imprecații), istorie literară (abuzivă) – face, adică, orice pentru a demonstra că Gheorghe Eminovici n-a fost în Bucureşti în vara lui 1883, iar Matei Eminovici a fost, dar criticul nu i-a permis să-şi vadă fratele. Pe scurt, convinge teza – dar nu conving argumentele. Sunt 5 însemnări despre întâlnirea lui Gheorghe Eminovici cu Titu Maiorescu la jumătatea lunii august a anului 1883, iar autorul le discută pe rând.

Mai întâi, în „Însemnările zilnice" criticul notează la 18 august 1883: *„Acum două zile a fost la mine tatăl său (anecdote din societatea moldovenească de odinioară) şi după aceea fratele său, locotenentul..."* Călin L. Cernăianu nu dă crezare acestei informații, părându-i-se ciudat că *„cei doi Eminovici nu ar fi venit împreună, ci separat – ca la dentist"* (p. 81) **-,** şi consideră că textul a fost inserat ulterior în jurnal, ca o justificare**.**

Cea de-a doua dovadă a acestei întâlniri este scrisoarea lui Titu Maiorescu din 18 octombrie 1883 către acelaşi Gheorghe Eminovici:

„Stimate Dle,

Starea fiului D-voastră şi amicului nostru literar M.Eminescu nu s'a îndreptat încă, şi aşa am hotărât cu toţii, cei de aici, să-l trimitem pe cheltuiala noastră la Institutul de alienaţi din Viena şi să-l lăsăm acolo vreme de un an. Dacă nu se va îndrepta până atunci, va fi timpul venit să-l aşezăm la Golia sau la Mărcuţa, ca pe un bolnav fără leac.

Cu prilejul venirei D-voastre la Bucureşti, ne-aţi declarat, că lăsaţi asupra noastră toată îngrijirea materială şi morală pentru nenorocitul D-voastră fiu. Cu toate acestea m-am crezut dator a vă da de ştire despre cele de mai sus. Primiţi, vă rog, încredinţarea deosebitei mele stime. T.M."

Această scrisoare se află tot în jurnalul lui Maiorescu, iar autorul consideră că nici ea n-a fost expediată, ci este tot o piesă târzie confecţionată de către critic pentru posteritate. Scrisul pare cam înghesuit, pentru a încăpea într-un spaţiu lăsat intenţionat gol, iar adresarea şi datarea (*„D-lui George Eminovici. Cucureşti 18/30 Octombrie 83 (Ipăteşti,Distr. Botoşani"*) sunt încă mai înghesuite decât restul textului şi scrise cu altă cerneală: dovadă că acest cap al scrisorii a fost făcut într-o zi, cu unelte de scris noi, iar restul – altădată. În discuţie nu mai intră obiceiul criticului de a lăsa în jurnal cópii după scrisori: copie sau nu, scrisoarea n-a fost expediată (nu există dovada poştei, etc.) Acest tip de raţionament estre bun pentru procurori...

Al treilea loc unde se face referire la întâlnirea dintre Maiorescu şi căminar este scrisoarea Harietei din 7 martie 1884: *„Aflând de la răposatul meu tată că Domnia Voastră aţi fost totdeauna generos către sărmanul frate Mihail şi aţi luat asupra D.voastră îngrijirea lui materială şi-l sprijiniţi după cum se poate, Vă rog din toată inima a mă înştiinţa în ce grad se află boala fratelui meu în present şi ce ştiri aveţi D. Voastră despre sărmanul Mihai, căci nu ştiu unde a mă adresa..."* Aici, prin analiză de text autorul consideră că Harieta vorbeşte la modul general de grija lui Maiorescu, încă din 1872 începând, faţă de Mihai – dar şi faţă de Şerban. Autorul comite cel puţin un abuz prin omisiune în acest caz, sau pur şi simplu nu observă că expresia folosită de Harieta: *„aţi luat asupra D.voastră îngrijirea lui materială şi-l sprijiniţi după cum se poate"* – răspunde aproape cuvânt

cu cuvânt celei din scrisoarea de mai sus a lui Maiorescu: *„lăsați asupra noastră toată îngrijirea materială şi morală"*. În nici o interpretare de text – avocățească, de procuror, literară etc. – nu se poate trece peste asemenea coincidențe; ele arată că Harieta a citit scrisoarea de mai sus a lui Titu Maiorescu adresată tatălui ei, că de aici *„a aflat etc*." – deci: acea scrisoare a fost expediată.

În fine, a patra mențiune este răspunsul lui Maiorescu la această scrisoare a Harietei: *„Bătrânul D-voastră tată, când a fost pe la mine la Bucureşti în August anul trecut, mi-a spus că tot capitalul său mobil era de 18.000 franci. Care este partea, care îi revine acum lui Mihail, după moartea tatălui său?"* Mai neatent cu această epistolă, autorul se miră doar că n-a fost şi ea copiată în jurnalul lui Maiorescu, iarăşi se miră cum de a ajuns până la noi, consideră că relațiile exacte asupra averii cămina-rului puteau fi obținute de la Matei sau de la prietenii familiei – şi se înfundă în considerații pe marginea argyrofiliei criticului – neuitând să spună, cum am văzut mai sus, că Hareita nu dă nici un răspuns exact – când am văzut cât de exact îi răspunde ea lui Maiorescu.

Pune şi asupra ei blamul neîncrederii – pentru a ajunge la a cincia însemnare, într-adevăr interesantă, cea din scrisoarea Clarei Maiorescu (soția criticului) către Emilia Humpel (sora criticului): *„Are un frate ofițer, care e țicnit; deunăzi a fost şi a vrut să-l scoată şi să-l ia la țară. Cum însă Eminescu e înscris de Titus, doctorul nu-l eliberează decât după declarația acestuia. Natural că aceasta nu se poate întâmpla, decât la cererea tatălui, acesta însă n-a scris nimănui aici."*

Aici dl. Călin L. Cernăianu nu mai resimte nevoia să explice cum stau lucrurile din punct de vedere juridic, tex-tul Clarei fiind limpede: cel interzis nu poate fi eliberat decât de cel care a efectuat interzicerea – sau de tutorele său legal, în cazul de față, de tată (nu de frați, surori sau alte rude). Autorul consideră că expresia *N-a scris nimănui aici* „echivalează cu *nu a luat legătura cu nimeni din familia ei*" (a Clarei) – găsind argumentul suprem că Gheorghe Eminovici n-a fost în Bucureşti, nu l-a vizitat pe Titu Maiorescu, nu l-a mandatat, deci, să aibă grijă de Eminescu. De data aceasta analizează

o expresie de limbă. De ce nu înțelege, însă, stricto sensu: *n-a scris nimănui aici* echivalează cu ce scrie mai sus: *n-a cerut*. Din scrisoarea lui Titu Maiorescu înțelegem asta: *„Cu prilejul venirii D-voastre la Bucureşti, ne-ați declarat că lăsați asupra noastră toată îngrijirea materială şi morală a nenorocitului D-voastră fiu. Cu toate acestea, m-am crezut dator a vă da de ştire despre cele de mai sus."* Există aici un „cu toate acestea", un „totuşi", o relație adversativă puternică: deşi l-ați abandonat complet pe fiul D-voastră, totuşi vă informăm (noi, cei de aici, grupul de amici) ce s-a mai întâmplat cu el şi ce avem de gând să mai facem. Maiorescu a preluat complet, numai *de facto* însă, tutela asupra poetului – estimând că este abandonat de tatăl său şi că fratele Matei este „țicnit" – cum înțelege Clara. Există situația oarecum similară a lui Nicu Eminovici, celălalt fiu grav bolnav de la Ipoteşti, pe care Gheorghe Eminovici, el însuşi grav bolnav, vrea să-l abandoneze în Bucureşti, chiar la Şuțu. Prin „îngrijirea morală" nu se înțelege strict grija juridică – dar se presupune.

Oricum ar fi, Gheorghe Eminovici a venit în Bucureşti şi este nefiresc să ne închipuim că nu l-a văzut pe fiul său la sanatoriu. Drumurile îi şedeau în fire, avea prieteni aici şi o gazdă oarecum permanentă, de doctorul Şuțu ştia, la doctorul Kremnitz fusese chiar împreună cu Titu Maiorescu să se consulte mai înainte cu doi ani. El nu a dat, însă, un înscris. Putea să ceară atunci, pe loc, eliberarea lui Mihai Eminescu din sanatoriu – dar n-a făcut-o. Nici pe Maiorescu nu l-a mandatat printr-un act să se ocupe oficial de el. Este un fel de „rămâne cum am vorbit", atitudine de țăran temător să acționeze.

Pentru acest „nici – nici" al său se ridică multe întrebări. De ce nu şi-a scos fiul din balamuc? L-a văzut însuşi bolnav? L-au făcut alții să creadă că este bolnav? A crezut că e o glumă de-a lor, de-a ziariştilor, şi se va rezolva de la sine situația? A vorbit cu fiul său şi acesta l-a lămurit, cerându-i să nu se bage?!

Dacă e să încercăm o rezolvare în sens psihologic (dar psihologia poate explica lucrurile, nu spune cauza lor...), trebuie să ne gândim tot la celălat fiu al Căminarului, la bolna-

vul de la Ipoteşti, Nicu Eminovici, care îşi va lua zilele în primăvara următoare. Prietenii lui Eminescu ştiau despre poet că la 28 iunie 1883 trebuia să facă urgent rost de o sumă importantă de bani şi să alerge la Ipoteşti să-şi ajute fratele căzut brusc în criză. Criza durează, la ea se adaugă a lui Mihai însuşi: ce să facă bătrânul Gheorghe Eminovici cu doi fii bolnavi – şi cum să-l scoată pe unul de la Şuțu, când doreşte să ajungă şi celălalt tot acolo?!

De ce nu i-a dat procură lui Maiorescu? – Totuşi, a făcut o declarație verbală: *„ne-ați declarat, că lăsați asupra noastră toată îngrijirea..."* Virgula aceasta din textul maiorescian trebuie păstrată (Călin L. Cernăianu o elimină, făcând complement direct: *ne-ați declarat că*), ea înseamnă ne-ați făcut declarația, ați declarat ferm; nu este vorba de o simplă afirmație, trebuie făcută legătura cu informațiile bătrânului privind averea sa, etc.

Cercul strâmt, sau arta de a trăi pe vremea lui Eminescu

O opinie vom formula şi noi în această privință, dar mai jos. Deocamdată, să vedem ce e cu venirea lui Matei Eminovici la Titu Maiorescu, puțin după tatăl său. Aici Călin L. Cernăianu nu ştie, sau nu vrea să ştie: locotenentul „cel țicnit" i-a scris lui Titu Maiorescu încă din 18 iulie:

„Stimate Domnule Maiorescu,

Sunt informat de la D-nu Câță-Niculescu, că fratele Michai Eminescu este serios bolnav: vă rog din suflet răspundeți-mi urgent unde se găseşte ca să vin a-l lua la mine pentru vr-un an şi dacă binevoiți a-mi arăta adevărata stare materială a lui ca să vin pregătit, căci am vro 200 galbeni într-un loc, 'i iau şi-i cheltuiesc toți pentru el...."

Câță-Niculescu nu este altul decât comisarul de poliție care l-a ridicat pe Eminescu de la baia Mitraşewschi (după ediția academică, la 24 iunie; după alte surse, la 28 iunie) şi a întocmit acel proces verbal care în final are notația: „Numitul Eminescu are familia la Botoşani. Vom dispune să fie încunoştințați."

(O. *XVI*,p.600). Matei vine, aşadar, în urma acestei înştiinţări oficiale, după ce vrea să fie confirmată şi de către Titu Maiorescu. Este de presupus că şi Gheorghe Eminovici a primit o asemenea înştiinţare, la Ipoteşti. Scenariul probabil este acela că Matei a fost informat de la Ipoteşti. În sensul juridic, nu ştim dacă şi prezenţa lui era necesară sau tatăl, venind la chemarea poliţiei, împlinea suficient legea. E posibil ca locotenentul să fi venit doar ca să fie şi el de faţă, poate chiar împotriva voinţei bătrânului care considera că poate rezolva însuşi chestiunea. Mai departe, nu insistăm. Nu ştim dacă au venit la Maiorescu în aceeaşi zi – ori „curând după aceea" din jurnalul criticului se referă la un spaţiu temporar mai larg. Ştim că Matei ia ceasul fratelui său Mihai, dar mai ştim că acest ceas fusese dăruit de căminar poetului. De o mandatare „parţială" a lui Matei de către tatăl său să meargă în locuinţa lui Mihai, să rezolve cu averea etc. – s-a putea, eventual, vorbi – dar iarăşi lipsesc informaţiile.

Călin L. Cernăianu se îndoieşte şi de puţinele informaţii care există pentru aceste momente din viaţa lui Eminescu. Îl ajută faptul că ele provin masiv dintr-o singură sursă, de la Maiorescu. În acest caz, în loc să le respingă *de plano* pentru că-l consideră pe critic direct implicat, părtinitor, „viclean" cum se exprimă de câteva ori – procedează la respingerea fiecărei informaţii în parte, multiplicând adjectivita, folosind un arsenal întreg de imprecaţii pentru fiecare cuvinţel din acest jurnalul intim. Acest aparat de vorbe suplineşte argumentaţia – care, atunci când se desfăşoară totuşi, nu convinge în recele logicii ei. Practic, Călin L. Cernăianu s-a înarmat cu un singur articol din Codul civil 1867, acela care stipulează că nu poate face parte din consiliul de familie cel care l-a interzis pe acela. Dosarul din 1883 rămâne, însă, deschis până la moartea poetului, şi documentul din 6 iunie 1889, prin care se constituie în fine un consiliu de familie pentru Mihai Eminescu, numeşte limpede: *„următoarele persoane: Dl. Titu Maiorescu, Dimitrie A. Laurian, L. Caragiali, Braneanu şi Valentineanu"* – aceştia fiind *„prieteni cu Eminescu, în lipsă de Rude."* În faţa acestui document, Călin L. Cernăianu îşi concentrează tirul asupra lui M. Brăneanu, ziaristulde la *România liberă* care

declară că Mihai Eminescu nu mai are rude în viață: *„Decizia Tribunalului se bazează exclusiv pe o declarație mincinoasă: aceea că Eminescu nu ar mai avea rude în viață."* Se trece sub tăcere Harieta – care îl îngrijise pe poet, îl văzuse fugind din Botoşani, îl urmărea, iar în aceste zile se interesa insistent de fratele ei. Este de presupus, aş adăuga, că Harieta era cunoscută ca personaj în lumea lui Eminescu. Această minciună juridică rămâne de explicat. Este culpabilă, desigur, dar nu numai pentru Maiorescu – ci şi pentru I. L. Caragiale, de pildă, care ştia chiar mai multe lucruri despre Harieta, chiar de la Mihai Eminescu.

Rămâne, însă, de explicat în termeni juridici de ce acum, în 1889, Titu Maiorescu poate face parte din consiliul de familie al lui Eminescu? Nu el l-a interzis pe poet, în sensul acestui dosar? Da, l-a interzis în 1883 – nu însă şi în 1889. Cred că lucrurile sunt destul de încurcate.

Fără a avea pretenția că dau un răspuns – şi aşteptând rezolvarea de către jurişti a cazului – revin la august 1883 cu vizita lui Gheorghe Eminovici la Bucureşti. Tocmai în jurul lui 15 august chestiunea Eminescu devine publică într-un sens mai larg. Grigore Ventura semnează în *L'Indépendence roumaine* atacul împotriva lui Al. Macedonski care în *Literatorul* tipărea epigrama *„Un X...pretins poet, acum... Şi nu e azi decât nebun"*. Ce reiese din această polemică în care sunt antrenate multe ziare şi care coboară din presă în stradă? În primul rând este prima oară când se rosteşte şi se tipăreşte felul bolii lui Mihai Eminescu: *nebunie*. Ventura arată că Macedonski este acela care-l face nebun pe Eminescu, drept pentru care se ridică împotriva lui Macedonski. Pe fondul acestei tulburări mediatice vine tatăl lui Eminescu în Bucureşti, probabil şi Matei este speriat de presă. De ce se procedează, însă, astfel împotriva lui Eminescu, cel care oricum era în recluziune la o clinică particulară? Rezonând în logica lui Călin L. Cernăianu, mi se pare că acesta ar fi al doilea cerc al recluziunii lui Eminescu. Titu Maiorescu l-a interzis, a prilejuit deschiderea unui dosar pe numele poetului – dar nu poate înființa un consiliu de familie. Tatăl poetului nu aduce nimic nou la rezolvarea „cazului" prin venirea la Bucureşti. Prin urmare, Eminescu este liber, liber ca pasărea cerului cum se spune. Poate chiar să iasă

din casa de sănătate. Iată de ce, din punctul de vedere al „conjurației", era nevoie de o măsură de prevedere – şi se configurează acest al doilea cerc din jurul persoanei poetului, cercul mediatic. Liber – dar „nebun" social: o libertate iluzorie, pentru că toată lumea îl consideră închis în propria lui minte sau trup. Nu mai are serviciu, nu mai este credibil, nu se mai ia în seamă ce spune...

În aceste condiții juridice, Maiorescu a deschis un dosar care trebuia închis sau rezolvat. Probabil, ani la rând el a încercat să-l rezolve, adică să-l ia sub tutelă pe Eminescu. Probabil, ani la rând n-a reuşit acest lucru, mereu opunându-se cineva. Anii 1883-1889 sunt ani de răceală între poet şi critic: acest dosar îngheață relațiile dintre ei. N-am nevoie de procedeul prin care lui Grigore Ventura s-a folosit de Al. Macedonski să anunțe ceva, şi nu mă voi folosi, şi eu, de Călin L. Cernăianu. Trebuie doar să repet: aceasta este o teorie, nici mai mult dar nici mai puțin decât o teorie. Ea se verifică oarecum parmenidian, oricum circular – adică mi-e indiferent de unde pornesc pentru că tot acolo ajung.

III. Pistolul lui Eminescu

Pentru a se vedea cum polemizau prin aluzii amicii lui Eminescu despre anumite momente fixe din existenta poetului, readucem în discuție "chestiunea pistolului" poetului. Este vorba, de data aceasta, despre o amintire a lui D.Teleor din 1903. Un fost redator la ziarul *Timpul*, notat cu majuscula "R.", îi povesteşte acestuia cum Eminescu a îndreptat pistolul spre el pentru că i-a schimbat un text în tipografie:

"— Te-mpuşc!

Şi zicând vorbele acestea, Eminescu scoase un revorver nou şi-l îndreptă spre mine.

— Te-ai speriat?

— Mai e vorbă, dragă Teleor?!

— Ce-ai făcut?

— *M-am ascuns după un scaun. Pe urmă am fugit pe-o uşă ce era deschisă în apropiere.*
— *Dar poetul?*
— *Nu ştiu ce-a mai făcut.*
— *A tras?*
— *Nu. Când l-am întâlnit în redacţie peste câtva timp a început să râdă, şi râzi, şi râzi. Mi-a zis: "- Cum credeai, bre, c-o să te împuşc? Uite revorverul, e gol!" „-M-ai speriat, domnule Eminescu!" „-Te-ai speriat! Ha! Ha! Ha!". A râs apoi o grămadă.*
— *Îşi uitase de articol?*
— *Îşi uitase. A doua zi, însă, a fost internat la Caritatea, căci d. Chibici, la care şedea, nu-l mai putea ţine în frâu.*
— *Ce făcea?*
— *În noaptea aceea a luat o birje şi s-a dus la Şosea.*
— *Să se plimbe?*
— *Ce să se plimbe?! Acolo a începăut să tragă în aer focuri de revorver, de se speriase lumea.*
— *N-a atins pe nimeni?*
— *Nu. Se amuza numai. Poliţia, neapărat, a pus mâna pe el, l-a dus la domnul Chibici sau la d. Maiorescu, şi de aici..."*

D. Teleor publică această amintire în suplimentul „Litere şi arte" al ziarului „Adevărul", la 12 martie 1903, dar nu o mai reia în cartea "Eminescu intim" din 1904, unde retipăreşte amintirile sale despre poet risipite prin presă, mai ales în revistele lui Nicolae Patraşcu. Sa ne amintim cum scria Nicolae Patrascu în 1892: *„La 8 iulie un vânt puternic se abătu asupra acestui creere-lume, desrădăcinând orice vegetaţie şi astri, şi lăsând în urmă-i pustiul şi umbra în care nu mai încolţi decât sămânţa morţii. Se înarmă dis de dimineaţă cu un revolver şi plecă să ia o baie. Când voi să se coboare, descărcă revolverul în unul din vechii şi cei mai buni prieteni ai săi, D. Chibici-Râvneanu. Atunci fu condus şi instalat în ospiciul Caritatea din Bucureşti, unde stătu mai bine de două luni într-un delir liniştit..."*

Intenţia lui D. Teleor de a-i da o replică lui Nicolae Pătraşcu este evidentă – de vreme ce insistă că poetul n-a rănit pe nimeni, doar se amuza trăgând focuri de pistol în aer; dar

la D.Teleor amintirile se încurcă, se suprapun, se confundă. Crede că poetul locuia la Chibici, că pe acesta l-a chemat poliția, etc. În fond, el face literatură, propune un personaj cu numele „Eminescu" – nu relatează fapte exacte. Repet intrebarea din numarul trecut al revistei: ce poti face cu asemenea informatii care se neaga fara a se lega? Fara a polemiza, nici aluziv baremi, cei doi prezinta cu totul diferit o situatie – iar cel implicat, Chibici-Ravneanu, nu intervine pentru a da dreptate unuia dintre ei.

În acest sens consider ca informația despre viata lui Eminescu trebuie personalizată, nu ascunsa sau evitată. Prin „personalizare" eu inteleg o analiză, chiar o expertiză coerentă, concentrată, care dă valoare cât de caâ verificabilă fiecărei surse. Astfel se poate face o ierarhie, putem estima cine dintre biografii ori prietenii lui Eminescu este sincer şi cine nu, etc. Metoda punerii în juxtă a informațiilor concordante poate părea prea simplş, dar de aici se începe. Pentru că nu-l aveam la indemana pe D.Teleor – ştiam de el, dar nu găseam trimiterea exactă – eu m-am mulțumit, în cartea mea, doar sa-l neg cu argumente de bun simț pe N.Pătraşcu; de aceea revin acum, adaugând ți aceste argumente de text.

IV. „Credința zugrăveşte icoanele 'n biserici..."

...Observ în ultimul timp un oarecare interes, afişat mai ales pe INTERNET, pentru creştinismul lui Eminescu – din partea unor tineri care se declară creştini fervenți („practicanți"), iubiutori ai lui Eminescu şi informați cam de maniera aceasta*: „Nu m-ar deranja comentariile potrivnice, numai să se discute punctual şi argumentat, aşa cum am făcut eu însumi, pe bază de texte şi de surse autorizate, nu pe bază de lozinci şi "urechisme", cum înțeleg unii să discute la noi."* Am citat din prima ocurență oferită de GOOGLE la tema „Eminescu şi creştinismul", un text care neagă, categoric chiar, posibilitatea de abordare creştin-ortodoxă a vieții şi operei lui Eminescu, încheindu-se astfel: *„Ne place sau nu, Eminescu n-a fost un credincios creştin (deşi va fi avut în comun cu creştinismul – în resorturile intime ale*

personalității sale – acuitatea metafizică, intuiția organicului, reverența față de tradiție sau vocația mărturisitoare). Dar Eminescu rămîne Eminescu, aşa cum a fost. Geniul artistic (mai ales pe fondul de dezangajare religioasă al modernității) poate să-şi asume sau nu, într-o măsură sau alta, creştinismul – aceasta stă în "căderea" şi-n "libertatea" lui noetică şi creatoare. „Demoniacul" Baudelaire sau „dumnezeiescul" Dante sînt la fel de mari poeți, atît cît sîntem omeneşte îndreptățiți să-i judecăm. Orice altă judecată aparține lui Dumnezeu şi transcende istoria."

Dl. Răzvan Codrescu, cu care dorin să stăm de vorbă, analizează, pentru a ajunge la ceastă concluzie, biografia, poezia şi ziaristica lui Eminescu. Dacă nu m-ar uimi cu câtă seninătate afirmă lucruri neadevărate, nici n-aş intra în discuție. Dânsul spune, de pildă, aşa: *"În familia căminarului Gheorghe Eminovici nu pare să fi primat educația religioasă. Tatăl stătea drept pe la liturghii, după vechea cuviință, dar un suflet religios nu era."* De unde această informație?! Autorul vorbeşte, cum vedem mai sus, de „surse autorizate" – or, o sursă cum nu se poate mai autorizată, cel puțin în această privință, este Corneliu Botez care iată ce spune despre Gheorghe Eminovici, în „Omagiu lui Eminescu" din 1909*: „...obijnuia să-şi invite rudele şi prietenii la Ipoteşti, unde-i primea şi ospăta bine, mai ales la sărbători mari, cum e la Paşti ori la sf. Gheorghe, când îşi sărbătorea ziua numelui. Îi ducea la biserică, unde asculta slujba cu multă evlavie, căci atât dânsul cât şi mama poetului erau religioşi, nu lipseau duminica şi în zi de sărbătoasre de la biserică şi se supuneau obiceiurilor religioase în mod strict."* (p. 34-35) Corneliu Botez notează că deține informația de la doctorul Hyneck, un cunoscut al familiei Eminoivicenilor şi al lui Mihai Eminescu.

Leca Morariu a descoperit, în perioada interbelică, un document foarte importan: fotografia unui prieten al lui Mihai Eminescu, un oarecare Focşăneanu, pe spatele căreia stă scrisă dedicația*: „Tenerelului gymnasist Michael Emineanu, 23 aprilie 1864".* Asta atestă că de Sf. Gheorghe se întâlneau la Ipoteşti rudele şi prietenii căminarului. (Mai atestă că încă din 1864, la 14 ani, Eminescu îşi zicea sau era numit *„Emineanu"*, deci voia să fugă de sufixul *„-ovici").*

Mai pot adăuga nu doar ce ştie toată lumea, şi anume că Gheorghe Eminovici avea bisericuța lângă casă – dar chiar că era fiu de dascăl de biserică. Tatăl său, Vasile Eminovici, bunicul patern al poetului, a plecat din Blaj şi s-a stabilit în Bucovina, la Călineşti, prin 1802, unde a ridicat o căsuță şi, alături, o biserică din lemn la care a slujit. Poate că nu ar fi semnificativ dacă n-am avea acest tipar care se repetă: casa alături de biserică. Şi locuința din Botoşani a Eminovicenilor se afla lângă biserică. Mai amintesc faptul că Gheorghe Eminoviuci trăgea, în Bucureşti, la o adresă din Strada Biserica Enei Nr. 1 (vezi plicul cu ştampila poştei din 4 iulie 1881), unde şi Eminescu a locuit un timp (or, fiind o stradă foarte mică, este vorba, probabil chiar de o locuință din jurul bisericii). N-am urmărit toate adresele cunoscute ale lui Eminescu, dar constat că destul de des el locuieşte în apropierea unor lăcaşuri de cult, sau chiar în incinta lor.

Mi se pare interesant de recitit poemul "Melancolie" (1876) din perpectiva aceasta a familiarizării poetului cu spațiul sacru. Amintesc doar că iconografia aferentă acestui poem (acuarela lui Ary Murnu, de pildă) înfățişează o ruină imensă din zid sau piatră. Este, dimpotrivă, o construcție mică din lemn: *„Biserică 'n ruină / Stă cuvioasă,tristă, pustie şi bătrână (...) Drept preot toarce-un grier un gând fin şi obscur, / Drept dascal toacă cariul sub învechitul mur."* (Ca să fie *cari*, nu poate fi vorba de ciment sau cărămidă: trebuie lemn; aici se referă la câlții care leagă fresca de peretele cioplit al bisericii). Când compară atât de aplicat sufletul omului cu o biserică – nu se poate vorbi de creştinism la Eminescu? Prin această construcție din lemn *„cuvioasă, tristă"* bate vântul iar *„Năuntrul ei pe stâlpi-i, pereți, iconostas / Abia conture triste şi umbre au rămas."* Urmează afirmația devenită proverbială: *„Credința zugrăveşte icoanele 'n biserici"* – şi textul continuă: *„Şi 'n sufletu-mi pusese poveştile-i feerici, /Dar de-ale vieții valuri, de al furtunei pas / Abia conture triste şi umbre-au mai rămas./ În van mai caut lumea-mi în obositul crier, / Căci răguşit, tomnatic, vrăjeşte trist un grier; / Pe inima-mi pustie zadarnic mâna-mi țiu, / Ea bate ca şi cariul încet într-un sicriu..."* Desacralizarea lumii este temă majoră în poezia eminesciană, anunțată în „Melancolie", dezvoltată în alte poeme

– şi construită în chip de concluzie în cele patru *„Satire”* a căror replică este *„Luceafărul”*. Trebuie să ai, însă, ceea se cheamă „organ pentru poezie” – iar la un post-pozitivist precum Răzvan Codrescu nu e cazul. Dânsul continuă să bată câmpii fără grație: *„Mama – Raluca, fata stolnicului Juraşcu* – “mai evlavioasă, cumpără, zice-se, de la o rudă a fostului stăpîn [al Ipoteştilor – n. n.] Teodor Murguleț, o bisericuță fără turlă, cu clopotnița de lemn”[15], *fel mărunt de a intra în tradiția ctitoriilor boiereşti. Raluca avea şi vreo şase fraţi sau surori la călugărie*[16], *dar asupra propriilor copii nici ea şi nici altcineva nu se vede să fi exercitat vreo influență religioasă. Nici unul dintre aceştia, deşi mai toți au umblat pe la şcoli, n-a fost îndrumat şi nici nu s-a orientat singur spre cariera preoțească sau spre monahism (deşi ne aflăm în Bucovina vechilor vetre mănăstireşti*” (aici trimite de două ori la G.Călinescu, cel din 1933: acolo stă cu informația). Doar că: în Bucovina se află dl. Răzvan Codrescu, şi pe la 1930, Ipoteştii fiind dincoace de granița de la Ițcani, în Moldova. Ca să meargă la Cernăuți, la şcoală, Mihai Eminescu a avut nevoie de paşaport. Las de o parte cinica interpretare a gestului Ralucăi (autorul citeşte totul cu o reavoință de loc creştinească, şi nici măcar nu-şi dă osteneala s-o disimuleze) – dar raționamentul final este de tot hilar.

Dintre fețele bisericeşti din familia lui Eminescu, doi frați ai Ralucăi au fost călugări (Calinic şi Iachift, acesta din urmă fiind stareț) – şi trei surori ale ei au fost călugărițe, toate la mânăstirea Agafton (Fevronia, Olimpia şi Sofia) – o altă soră a ei, Safta, având o fiică pe nume Xenia care s-a călugărit de asemenea la Agafton. Raluca a mai avut un frate laic, pe Iorgu, şi o soră de asemenea laică, Marghioala. Avem de-a face, aşadar, cu o familie profund religioasă – şi cu o mânăstire, Agafton, unde Eminescu copil era ca acasă între mătuşi.

Cea mai importantă este Maica Olimpiada Juraşcu, sora Ralucăi. Călugăriță la Agafton, iar mai târziu stareță aici, ea l-a urmărit pe poet toată viața. În copilărie Mihai Eminescu

mergea la Agafton destul de des, şedea acolo cu săptămânile, participa la viaţa de obşte, asculta poveşti, cântece, întâmplări reale povestite de călugăriţe; se poate spune că era un copil de mânăstire. Informaţia este în toate sursele demne de crezare – şi poate că nu e elev care să fi citit *„Călin (file din poveste)"* şi să nu fi aflat că are la bază basme şi poveşti pe aceeaşi temă auzite de poet la Agafton. Mai puţină lume ştie, însă, că Maica Olimpiada a mediat, prin 1886-1887, cumpărarea unei case în Botoşani pentru nepoţii ei, Mihai şi Harietta, care şedeau în gazdă sora îngrijindu-şi fratele bolnav. Comitetul de femei din Iaşi, condus de Claudia Emilian, a fost dispus la un moment dat să strângă suma de bani necesară pentru a-l ajuta pe poet să se stabilească la Botoşani. Ba s-a dat chiar o arvună. Aflăm mai multe lucruri din scrisoarea Hariettei din 17 ianuarie 1888 către Cornelia Emilian: "**17 ianuarie**: *„... Casa este foarte bună, strada retrasă şi aerul curat. Casa a fost a unei cucoane care, rămâind văduvă, s-a călugărit la mănăstirea Agafton. Murind, a lăsat-o să se vândă numaidecât, până la Sf. Gheorghe 1888, aprilie 23, pentru datorii. Executoarele testamentare sunt trei călugăriţe: actuala maică stareţă Olimbiada Iuraşcu, Agapia Gherghel econoamă şi Eupraxia Herescu. Un raport al defunctei cere 6000 franci, însă pe mine m-au asigurat că sunt siliţi a o da cu 4000 franci şi poate cu mai puţin chiar. Maica Olimbiada Iuraşcu este mătuşa noastră, soră cu mama, şi de aceea nu mă pot adresa eu direct, să n-o compromit înaintea soborului ei, crezând că ea, mătuşa, voieşte a ne îndatori. În caz de a rămas în Comitet ideea de a cumpăra o casă, vă rog a pune o persoană străină de noi să se adreseze călugăriţelor scrise mai sus, rugându-vă a ne da răspuns pozitiv de va fi cu putinţă să se cumpere sau nu, pentru că, în caz de nu, să putem a ne căuta mai de timpuriu o căsuţă cu chirie, căci de la Sf. Gheorghe suntem siliţi a ne muta aiurea."* Şi alte scrisori fac referire la această casă – pe care, dacă nu pleca la Bucureşti în aprilie 1888 dus de mână de Veronica Micle pentru a-şi prelua pensia guvernamentală (n-o va apuca, de fapt...), cei doi fraţi ar fi avut-o sigur.

Şi mai puţină lume ştie, cred, despre episodul din 1886, când, abia ajuns la Mânăstirea Neamţ (8 noiembrie, de Sfinţii Mihail şi Gavril), Eminescu a cerut să fie spovedit şi împărtăşit. S-a păstrat până în zilele noastre un fragment din însemnarea

preotului care a a oficiat (datorăm editarea acestui fragment d-lui Prof. Paul Miron): *„Pe ziua de sf. Voievozi în anul 1886 m-au chemat la M-rea Neamțu, la bolniță, şi l-am spovedit şi l-am împărtăşit pe poetul M. Eminescu. Şi au fost acolo Ion Gheorghiță, din Crăcăoani, care acum este primar. Iar M.Eminescu era limpede la minte, numai tare posac şi trist. Şi mi-au sărutat mâna şi au spus: Părinte, Să mă îngropați la țărmurile mării şi să fie într-o mânăstite de maici, şi să ascult în fiecare seară ca la Agafton cum cântă Lumină lină. Iar a doua zi..."* (aici se întrerupe însemnarea, pagina următoare a cărții de rugăciuni pe care fusese scrisă pirzându-se). Nu discutăm acum cele ce țin de această însemnare (am făcut-o în altă parte şi vom reveni, desigur) – dar amintirea mânăstirii Agafton trebuie să ne atragă atenția, ca şi cântarea de vecernie „Lumină lină" care se regăseşte în sonetul „Răsai asupra mea" (de pe la 1879. Din zona manuscrisă a cunoscutei *„Rugăciuni"*):

Răsai asupra mea, lumină lină,
Ca'n visul meu ceresc d'odinioară
O, maică sfântă, pururea fecioară,
În noaptea gândurilor mele vină.

Speranța mea tu n-o lăsa să moară
Deşi al meu e un noian de vină;
Privirea ta de milă caldă, plină,
Îndurătoare-aspra mea coboară.

Străin de toți, pierdut în suferința
Adâncă a nemerniciei mele,
Eu nu mai cred nimic şi n-am tărie.

Dă-mi tinerețea mea, redă-mi credința
Şi reapari din cerul tău de stele;
Ca să te-ador de-acum pe veci, Marie!

Pe noi ne domină acest „eu" liric în spatele căruia îngrămădim suferința şi trăirile biografice ale poetului. Luat în sine, ca „eu generic", ca avatar al lui Iov de pildă, cântecul

eminescian de tânguire are acea mistică pe care numai un creştinism profund, asumat, i-o conferă. Şi dl. Răzvan Codrescu citeşte acest sonnet, şi iată cum îl înţelege: „Răsai asupra mea... *este tot un soi de rugăciune amară, dezabuzată, adresată Fecioarei. Judecata strict estetică ne-ar obliga să concluzionăm pe varianta ultimă. Judecata religioasă – ce-şi propune să iscodească sufletul poetului – poate însă concluziona şi pe variante de lucru. Studiind deci atît varianta finală, cît şi procesul de elaborare al sonetului în discuţie, constatăm că rugăciunea eminesciană nu este deloc aceea a unui credincios. Tocmai de asta se şi plînge poetul: „Străin de toţi, pierdut în suferinţa/ Adîncă a nimicniciei mele [versuri cu iz schopenhauerian – n. n.],/ Eu nu mai cred nimic şi n-am tărie"... Sau în variantă: „Nu cred nimic şi asta mă doboară./ Nici în amor nu cred şi nici în ură/ Şi sfîntă nu-mi mai e nici o idee,/ Pierdui avîntul ce-mi dădea tărie,/ A mele visuri toate se pierdură"... În „noaptea gîndurilor", poetul simte nevoia unei „lumini"; „tinereţea", „credinţa", „speranţa" pe care le cerşeşte rămîn noţiuni vagi, traductibile mai degrabă în planul laic. Un vers precum „Eşti prea melt înger, prea puţin femeie" (trecut, cu o uşoară ajustare, în* S-a dus amorul*) nu prea este o mostră de evlavie (cum nu este nici acea mişcătoare „Golgotă a dragostei erotice" din* Răsari să dai lumină*, unde nepăsarea iubitei faţă de „ruga mea fierbinte" îl face să se asimileze de-a dreptul... dramei christice: „Mă faci părtaş în lume durerilor lui Crist")!*

Aici, căderea în psihologism a d-lui Răzvan Codrescu este prea abruptă. Evident, e greu de explicat în câteva fraze sensul iubirii la Eminescu în contextul ştiinţei numite „marilogie" (ştiinţa despre imaculata Fecioară Maria). Am să amintesc doar atât, că finalul la *„Pe lângă plopii fără soţ"* este: *„Tu trebuia să te cuprinzi / De acel farmec sfânt /Şi noaptea candela s'aprinzi / Iubirii pe pământ"*. Cum avem noi, prin editori, „candelă", nearticulat, se pretează la interpretarea călinesciană vizând hetaira din templul egiptean (amintesc că tot „divinul critic" vorbea de un „sexualismm transfigurat" la Eminescu în poemele atingătoare sau amintind de Fecioara Maria). Poetul vorbeşte, însă, de *candela*, una singură, aceeaşi, *a iubirii*; după opinia mea, el nu *compară* femeea cu un înger, ci o *consideră*

chiar înger cu prelungire în însăşi Fecioara Maria ca descendență ori ca ascendență. Numai Arghezi în „Psalmul de taină" mai declară iubirea unui muritor pentru Fecioara Maria. Eminescu în poezia de dragoste vrea să vadă dacă mitul christic poate să se repete, caută cu înfrigurare repetarea lui – şi în final îşi dă seama că este irepetabil, că s-a produs o singură dată în vecinicie şi că aşa trebuie. Dl. Răzvan Codrescu putea să redea şi alte versuri din colateralele sonetului *„Răsai asupra mea"*, ca de pildă**:** *„A mele visuri toate se pierdură / Un înger de-a 'ncetat a fi femee"*, sau, şi mai explicit*: „De ce nu mai eşti înger, ci femee, / De ce te-ai stins în lumea mea...Marie."* Pentru Eminescu femeea are un minim absolut: Eva (din *„Floare albastră"*, de pildă) – şi, pentru că există acest minus absolut, are un plus necesar absolut care este Fecioara Maria. Cred (şi am argumentat în cărțile mele de ce) că volumul său de poezii, construit de el însuşi, trebuia să se încheie cu „Rugăciune", aşa cum încheie Titu Maiorescu o ediție târzie a sa, ca gest (cerere, rugare) de iertare creştină pentru că discută cu atâta insistență divinul feminin. E multă remuşcare pentru hybris la Eminescu, abia dacă se întrevede curajul, clipa de a cugeta – pe când „anii de păreri de rău" sunt pregnanți; această penitență este de sorginte creştină.

Altfel, să ne amintim de *„Venere şi Madonă"*, versul: *„Căci femeea-i prototipul îngerilor din senin"***.** Aici poetul intră de-a dreptul în discuții teologale, consideră că îngerii au fost făcuți după chipul şi asemănarea femeii, sunt, deci, posteriori omului, o „cădere" din om. În 1870, când debutează la *„Convorbiri literare"* cu acest poem, Eminescu asimilase suficientă informație în domeniul religiei creştine – şi avea acele dileme sfâşietoare care stau la baza misti cismului său – încât să poată discuta din interior procedeul lui Rafael. Să ne amintim poemul: pictorul (Rafael) a văzut-o pe Venus – şi a creat-o după forma ei pe Fecioara Maria. Exact aşa s-au petrecut lucrurile în realitate: Rafael Sanzio şi şcoala sa făceau mulaje după chipurile statuilor antice din Roma, le redesenau şi le îmbrăcau în costume de epocă pentru a-i face să creadă pe romanii din vremea lor că seamănă cu cei din antichitate. Procedeul s-a extins şi asupra statuilor de zei – iar chipul

Fecioarei a fost dedus din cel al Venerei păgâne. Desigur, este o impietate să compari (să asemeni până la identitate, să-i transferi imaginea) zeița iubirii vulgare, pe Venus Vulgivaga, cu Fecioara Maria. Aceasta este tema poemului *„Venere şi Madonă"* de Mihai Eminescu, poetul demonstrând că procedeul poate fi folosit şi în scris („ut pictura poesis", cu vorbele lui Horatius) – dar observând imediat că are cumplite consecințe etice şi morale. Mai exact, cine uzează de acest procedeu este un „apostat" – şi din această apostasie de început se dezvoltă arta poetică eminesciană. Apostasia eminesciană înseamnă baleiaj continuu între da şi nu, adică poetul, ca stăpân al cuvintelor, poate face din demon – înger, dar poate la fel de uşor să facă din nou din înger – demon, şi iarăşi, doar înfăşurând realitatea în cuvinte. Este apostasia inimii sau a sufletului – căreia, însă, conştiința de creator trebuie să i se opună (în „Criticilor mei" concluzia acestei serii poetice eminesciene, poetul creator este demiurg al lumilor sale, are responsabiliotatea lor – de aceea trebuie să se opună la enorm de multe gânduri şi idei care vor intrare în lume, şi să selecteze doar după credință şi adevăr).

Citită în punctuația eminesciană, „Venere şi Madonă" îl blamează pe Rafael – numai că vreo câteva virgule adăugate de editori şi un semn de exclamare pus cam aiurea fac să se înțeleagă că îl laudă. În general filonul mistic al poeziei eminesciene este mult erodat prin punctuația editorilor; mai exact spus: mistica este deturnată în psihologie. Se poate studia mai bine acest segment al creației eminesciene în poeziile postume, acelea care n-au trecut prin prea multe mâini interpretative. Cu atât mai ciudat mi se pare că dl. Răzvan Codreanu nu vede, n-aude: dânsul citeşte şi citează chiar din postume.

Ca să vă dați, însă, seama ce efecte pot avea afirmațiile dânsului, citez câteva ecouri la textul pe care şi l-a postat pe INTERNET: *„Era necesara o astfel de pozitie. M-am saturat si eu de abordari amatoriste si/sau exaltate fara temei. Ce confortabil este cind vezi ca mai sint si nationalisti crestini rezonabili, care au stiinta de carte, spirit critic si profunzime"* Ce l-o fi impresionat pe acest internaut care semnează „Claudiu Târziu" dar scrie

cu „î"? – Desigur, tonul curajos al discursului împănat cu note care în subsol răspund la anii 1930 ori confundă Bucovina cu Moldova. Sintagma „naționalist creştin rezonabil" pluteşte ca o floare de nufăr peste aceste subsoluri... insalubre. O tânără care semnează „Vera" este de-a dreptul entusiasmată: *„Dle Codrescu, va multumesc mult pentru acest articol, mi-am limpezit anumite nedumeriri, mai ales ca imi iau licenta anul acesta. Si am o tema foarte dificila „Sentimentul religios in poezia lui Eminescu". Poate imi sugerati ceva..."* – iar autorul îi răspunde tuşat*: „Tema e generoasă şi, dacă nu ştii s-o circumscrii procustian creştinismului şi ortodoxiei, religiozitatea lui Eminescu se vădeşte reală şi fascinantă, la punctele de întîlnire dintre spiritul romantic şi spiritul folcloric, dintre dacism şi creştinism, dintre meditația filosofică şi meditația religioasă, dintre lirismul sacru şi lirismul profan. S-a scris mult pe această temă, dar nu ştiu nici o carte care să sintetizeze mulțumitor lucrurile. Poate o veti scrie dvs., licența fiind un prim pas (pe care vi-l doresc unul "cu dreptul")".* N-am ce zice, chestia cu *„circumscrisul procustian"* e haioasă, cum ar zice un tânăr – dar unde va fi fiind, oare, punctul de întâlnire dintre *lirismul sacru* şi *lirismul profan*? ! Nu cumva, în goana după noutate, inventând atâtea concepte care de fapt nu există, dl. Răzvan Codrescu are definiția dânsului şi pentru „creştinism", un fel de pat care, rotund fiind, îl evită prin aceasta pe proprietarul Procust? Mai departe de aici, totul este *combinare măiestrită unor lucruri n'esistente.*

IX. ÎN LOC DE ÎNCHEERE:

TEAMA DE ADEVĂR

Întrucât nu purtăm, aici, discuții medicale ci ne interesează mai ales „anamneza documentelor" – şi mai ales a celor privitoare la frelul morții lui Eminescu, nu putem încheia acest demers decât pe aceeaşi cale a istoriei literare. Şi dacă Iorga este „istoricul cu două capete" – cum îl numea Marin Preda (având în vedere şi aspectul fizic al savantului) – la Iorga ne vom opri. Printre studiile, conferințele, antologiile, edițiile ori sintezele dedicate de către savant lui Mihai Eminescu există una în colaborare cu intelectualul francez Septime Gorceix *„Anthologie de la littérature roumaine des origines au XX-e siècle. Ttraduction et extrait des principaux poètes et prosateurs. Introduction historique et notices par N. Iorga et Septime Gorceix"*, Librairie Delagrave, 1920. Din această antologie s-au extras poeziile lui Eminescu, 10 la număr, şi au fost publicate cu introducerea traducătorului şi istoricului la Editura Fides din Iaşi, în anul 2000, într-o ediție critică de D-na Petruța Spânu: *„Mihail Eminescu: Poezii / Poèmes, Cuvânt înainte: Septime Gorceix. Selecție, traducere şi prefață: Nicolae Iorga, Septime Gorceix. Postfață, note, traducerea Cuvântului înainte şi a Prefeței: Petruța Spânu"*, Fides,2ooo. Este o carte actuală scoasă cu prilejul „Anului Eminescu" – şi citățm, în traducerea editoarei, ce spune Septime Gorceix despre elaborarea ei în anul 1919: *„Fiind prizonier de război framncez /de/ pe frontul de la Verdun, după două evadări spre Elveția nu reuşii altceva decât să devin prizonier austriac. Atunci mi-a venit ideea să caut o salvare spre Răsărit. După ce am străbătut, împreună cu un prieten, Austria şi Ungaria, am ajuns, în luna mai 1918, la granița românească dinspre apus. Dar rețeaua posturilor germane de rechiziționare acoperea Muntenia ca o adevărată pânză de păianjen: numai datorită minunatului devotament al țăranilor români am putut trece în Moldova liberă. În cursul şederii mele la iaşi am acceptat cu mare bucurie propunerea domnului N.Iorga, profesor la Universitatea din Bucureşti, care m-a invitat să pregătesc împreună cu el o Antologie a literaturii române: găseam astfel prilejul să-mi*

achit întrucâtva datoria de recunoştinţă pe care o aveam faţă de această ţară care mă adăpostise, aşa cum un marinar salvat de la furtună închină un umil ex-voto.

Distinsul şi eruditul meu colaborator, ale cărui lucrări despre istoria şi literatura română sunt de o mare autoritate, putea alege judicios din producţia istorică şi literară a ţării sale. Contribuţia mea critică urma să fie de-a îndepărta fragmentele pe care publicul francez le-ar fi gustat sau le-ar fi înţeles mai greu."

Ne interesează, desigur, notiţa despre viaţa lui Mihai Eminescu – şi mai ales finalul, cu partea privitoare la boala poetului. Este informaţia sintetică pe care o dă N. Iorga (vezi pagina de titlu: lui îi aparţin aceste „notices" traduse de S. Gorceix) – publicului francez. Redăm traducerea D-nei Petruţa Spânu: *„... Viaţa lui a fost grea şi întunecată: lovit de o boală necruţătoare, după fiecare cură era înspăimântat de recidivă şi, pe lângă toate acestea, era chinuit şi de grijile băneşti. În 1889 a fost internat într-un sanatoriu. Într-un scurt studiu consacrat lui Eminescu, domnul Alexandru Vlahuţă a povestit o vizită dureroasă pe care i-a făcut-o în acea perioadă."* Urmează fragmentul pe care l-am redat şi noi, din „Curentul Eminescu" de Al. Vlahuţă (care, în 1920, era foarte activ: întemeiase încă din 1919 ziarul „Dacia", unul dintre primele periodice importante de după război, şi devenise persoană publică respectată). După citat (care se încheie cu ultimul vers din Satira IV), continuă: ***„Câtăva vreme mai târziu, geniul martir murea tragfic, cu craniul zdrobit de piatra aruncată de un nebun, tovarăşul său de suferinţă."*** Textul original: ***„Quelque temps après, le génie martyr périssait tragiquement, le crâane broyé à coups de pavé par un fou, son compagnon d'infortune."*** Doamna Petruţa Spânu traduce *à coups de pavé* prin *piatra aruncată*, gândindu-se, probabil, la pietricica aruncată în mai către capul bolnavului, cea care i-a făcut erizipelul vindecat între timp. În realitate, pluralul *à coups de pave* indică lovituri repetate de cărămidă (sau piatră de pavaj, pătrată). Printr-o traducere ambiguă, dânsa vrea să păstreze tradiţia noastră întemeiată pe G. Călinescu – dar textul aflat în juxtă n-o susţine. Ca în atâtea alte cazuri, discutate sau nu în cuprinsul acestei cărţi, adevărul sperie, biografii, editorii,

comentatorii intră în panică şi încearcă să se agațe de „tradiție". Este, însă, o tradiție nouă – care a întrerupt tradiția cea adevărată. Pe scurt: Nicolae Iorga şi generația sa ştiau şi scriau aşa cum vedem. Mai sus am aflat că şi alți intelectuali, între care Mircea Eliade, Rosa del Conte ari Al. Gregorian, vor rămâne la convingerea că Eminescu a fost ucis de piatra din 15 iunie...

Am avut ocazia, relativ recent, mulțumită D-lui Radu Băieşu, să comentez pentru revista „Manuscriptum" a Muzeuilui Literaturii Române câteva „minute" întocmite în urma şedințelor de la Societatea Scriitorilor Români din 1947, puțin înainte ca aceasta să se transforme în Uniunea Scriitorilor Români. Între acestea se află şi minuta şedinței din 23 decembrie 1947 (mss. 30064 MNLR) despre destituirea lui Victor Eftimiu din funcția de Preşedinte al Societății Scriitorilor Români. Redau pasajul care interesează, poate, aici:

„... Domnul Zaharia Stancu cere lămuriri cu privire la modul cum s-a desfăşurat ultima şedință a Societății, deoarece domnia sa a primit reclamațiuni asupra modului de a se comporta al domnului Eftimiu, care a conferențiat cu acest prilej. Dl. Călugăru arată că domnul Eftimiu a încercat să dea orientări cu caracter personal, în opoziție cu cele stabilite de Comitetul Societății. Domnul Eftimiu a înfățişat pe Caragiale altfel decât a fost marele critic al burgheziei. Vorbitorul a amintit mereu de fugă, care contrazice spiritul politic şi social al vremii actuale. După conferință, care a durat o oră şi jumătate, domnul Eftimiu a citat şi conținutul unei cărți întregi, depăşind limita unei conferințe obişnuite.

Dl. Popescu-Puțuri confirmă cele spuse de domnul Călugăru, domnia sa participând la discuțiile ce s-au produs şi asistând la conferința domnului Eftimiu. Caragiale şi Eminescu au fost descrişi în culori cu totul defavorabile. Este un fapt grav pentru educația tineretului. Imaginea lui Slavici a fost bagatelizată. Dl. I. Popescu-Puțuri arată că atitudinea domnului Eftimiu nu cadrează cu situația sa de Preşedinte al S.S.R. şi propune să se tragă concluziile necesare, retrăgând funcția de preşedinte acordată domnului Eftimiu.

Dl. M. Celarianu arată că faptul a fost remarcat şi de Comitetul Uniunii şi, deci, şi de Comnfederație. Grupul Confederației

a prezentat o moțiune pe care reprezentanții S.S.R. au acceptat-o în şedință şi în care s-a formulat atitudinea democratică pe care urmează s-o aibă Societatea, care face parte din Uniune. Uniunea şi Confederația nu admit ca la conferințele S.S.R. să se prezinte elemente fasciste a căror activitate a fost dăunătoarer democrației şi pentru care se dă astăzi o luptă la care S.S.R. este obligată să participe. Uniunea cere să aibă siguranța că astfel de cazuri nu se vor mai întâmpla.

Dl. Perpessicius spune că din cele relatate de domnii Ion Călugăru şi Ion Popescu-Puțuri rezultă că cele afirmate au un caracter criticabil, iar propunerile ce se fac au un caracter grav. Propune ca măsurile ce se vor lua să se amâne până când domnul Eftimiu va fi de față, spre a se explica.

Domnul C.Theodorescu se uneşte cu dommnul Perpessicius în propunerea ca soluiția să se dea în prezența domnului Ertimiu.

Părintele Galaction spune că cele arătate de ceilalți vorbitori sunt fapte foarte grave. E de părere ca sentința să se pronunțe în prezența domnului Eftimiu.

Dl. N.D.Cocea spune că e preferabil ca numai d. Eftimiu să tragă concluzia necesară.

Dl. Novicov spune că hotărârea comitetului trebuie să reprezinte garanția că lucrurile nu se vor mai repeta. Societatea are răspunderea, iar la judecată se va ține seamă de tot ceea ce priveşte interesele Societății.

Dl. Dinu Borodi spune că, juridic, hotărârea ca soluțiunea să se dea în prezența domnului Eftimiu e justă. Se va ține o şedință – marți la ora 12.

Dl. Popescu-Puțuri arată că față de cele petrecute în acest caz domnul Eftimiu nu mai poate fi preşedintele S.S.R.

Dl. Cocea propune ca o comisie condusă din N. D. Cocea, părintele Galaction şi Zaharia Stancu să propună domnului Eftimiu în prealabil să înlesnească soluționarea cazului."

Nu se regăseşte minuta şedinței de marți ora 12, ştim că Victor Eftimiu şi-a dat demisia (rămânând preşedinte de omnoare al S.S.R.) iar Zaharia Stanci i-a luat locul, iar despre „interesele Societății" ştim, de asemenea, că erau materiale: înlesniri financiare şi de altă natură pentru membrii ei.

În acest sistem de matrioşe instituționale, înțelegem că SSR era mai întâi integrată în Uniunea Sindicatelor Artiştilor şi Gazetarilor, care, la rândul ei, făcea parte din Confederația Generală a Muncii – desigur, integrată şi aceasta mai sus – şi tot astfel. În şedința din 29 august 1947, de pildă, Victor Eftimiu anunță că D-na Cantacuzino doreşte să doneze „muzicanților şi scriitorilor" castelul din Tețcani – pentru că acest castel urmează, oricum, a fi atribuit Uniunii. Aceasta, Uniunea aşadar, cere un referat din partea Societății pentru a-l susține mai sus la autorități. S.S.R. nu-şi putea susține de una singură cauza, avea nevoie de această pârghie intermediară. Tot prin intermediul Uniunii, reprezentată de Marcel Breslaşu şi Novicov, se discută donația de 220.000 m.p. în Băneasa a lui Aristide Blank către S.S.R.: marele bancher pune clauză la donație, în sensul că pe terenul respectiv să se construiască locuințe pentru memmbrii S.S.R. – şi cel puțin 20 dintre acestea să fie ridicate până la 18 septembrie 1948. I se aduc mulțumiri, donația se primeşte, Doru Borodi face un referat detaliat – dar dl. Aristide Blank este rugat să mai aştepte până la noi reglementări. Sfântul „Aşteaptă" i-a patronat, desigur, şi pe scriitori...sau nu avem noi acces la catagrafie (printre cei care au avut case în zona Băneasa, probabil pe acest teren, a devenit de notorietate cazul lui Geo Dumitrescu, amenințat cu demolarea în anii '80).Totuşi, S.S.R. poate avea şi inițiative administrative personale, cum ar fi intervenția directă, prin memorii, la ministrul finanțelor pentru achitarea pensiilor membrilor ei. Este adesea rugat M.Sadoveanu să rezolve personal chestiuni de natură financiară.

În rest, în aceste şedințe de comitet se fac propuneri ca dreptul de autor să includă şi textele scriitorilor puse în manuale didactice, ca hârtia să fie repartizată pe scriittori, nu pe edituri, ca S.S.R. să poată controla tirajul manualelor didactice,etc. Pentru toate acestea se constituie comisii şi comitete. Vedem că Perpessicius face o frumoasă figură, cerând un trai decent pentru scriitori, onorarii cuviincioase,etc.

O realizare importantă a S.S.R. în acest an o reprezintă unirea cu Asociația Scriitorilor Maghiari, prin includerea lor în sânul Societății. În şedința din 30 septembrie 1947 Zaharia

Stancu ține să menționeze că această unire se face cu bucurie de ambele părți. Termenii discuției sunt aceiaşi din discursul lui Franyo Zoltan ținut la mormântul lui Mihai Eminescu în data de 29 octombrie 1926 (vezi în cartea de față). Exemplul va fi urmat de scriitorii de limbă idiş şi de cei de limbă bulgară.

Se poate vorbi şi de o integrare ideologică a scriitorilor în această perioadă, dar e dificil de analizat. De principiu, ei acceptă cam totul fără mari discuții – emblematic fiind rezumatul cuvântului lui Victor Eftimiu din 29 august 1947: *„să se facă adresă către ARLUS în sensul ca Societatea să fie integrată în toate demonstrațiile ce se vor face în această fază"* (pentru săptămâna prieteniei româno-sovietice, 1-7 noiembrie 1947). Mari discuții ideologice nu se poartă în S.S.R. – ci mai sus, în cadrul Uniunii – şi, de la 8 februarie 1948, în oficiosul Uniunii care va fi revista „Flacăra" şi pe care Novicov o impune tuturor spre lectură încă din 30 decembrie 1947 (*„ roagă membrii noului comitet să urmărească revista Flacăra, a Uniunii"*). Ceea ce li se cere membrilor Societății este să accepte că s-au născut din nou, să uite trecutul „pătat", să evite ce e discutabil în biografiile marilor înaintaşi, să accepte o linie progresistă a educației tineretului, să-şi sporească rândurile cu scriitori tineri... Ideologii sunt încă în băncile şcolilor de partid, vor apărea ceva mai târziu; bătrânii care populează aceste documente cer cu deosebire lucruri practice – şi gândesc încă în limitele bunei cuviințe față de învingătorii de la răsărit ai războiului mondial. Semnificativă este, în acest sens, această judecare a lui Victor Eftimiu în lipsă (se vorbeşte de „sentință"): pentru o conferință publică unde se exprima foarte liber despre Caragiale, Eminescu şi Slavici – preşedintelui S.S.R. i se cere nici mai mult nici mai puțin decât să demisioneze din funcție

Trebuie amintit, totuşi, pentru (mica?) glorie a acestei lumi scriitoriceşti în bulversare, că Victor Eftimiu va rămâne preşedinte de onoare al S.S.R. – şi apoi al Uniunii Scriitorilor din România – până la moarte (1972). Exista o onoare scriitoricească ce străbătea fiorii apropierii acesteia forțate de proletcultism, de direcțiile şi canalele iminentei reviste „Flacăra" (seria 1948-1951), de ghețarii estului victorios.

Când spune că în privința lui Eminescu lucrurile sunt *discutabile* (subliniat în text), blândul Perpessicius îşi face iluzii că asemenea lucruri mai pot fi discutate în zorii comunismului. De fapt, acum se întemeiază **tradiția nouă** (subliniem, pentru că este o contradicție în termeni, despre tradiție se vorbeşte la timpul trecut, nu la viitor...) care ne domină şi astăzi. Va urma centenarul din 1950 al naşterii lui Eminescu – unde se vor stabili reguli pentru receptarea vieții şi operei poetului.! Nici G.Călinescu, nici I.E.Torouțiu – nici Perpessicius însuşi n-au fost cultivați la acest centenar când s-a lansat sintagma „naş Eminescu" (traducere din ruseşte, „Emineescu al nostru")

E trist de câte ori trebuie să apelăm la arhive pentru a spune adevărul. Va fi nevoie, probabil, să căutăm şi conferința în discuție a lui Victor Eftimiu, şi cartea pe care o citează el *hors concurs*, şi şedința în care este discutat şi destituit (făcut să-şi dea demisia). Desigur, toate se găsesc şi vor ieşi cândva la iveală. În loc să ne spună adevărul, însă, aceste documente ar trebui să-l întărească, pentru că noi avem adevărul de la Iorga şi ceilalți care „discutau" liber în vremea lor chestiunea morții lui Eminescu. Sau ele, aceste documente, ar trebui, poate, să ne spună un alt adevăr, mai general: că Revoluția de la 1989 n-a ajuns, încă, la instituții şi mentalități. Înțelegem că scriitorimea de după 1944 a fost obligată să-l prezinte pe Eminescu după directive şi după „interesele" ei de breaslă. Cum să mai vorbeşti despre o crimă fizică în fața unor criminali morali ai culturii? Acceptăm că a fost vorba de un sacrificiu al poetului, că el a fost sacrificat în numele noii educații, necesară şi aceasta, care trebuia să anime tineretul, să-l mențină în creativitate. Nu e uşor să fii țară învinsă de război şi totuşi să menții suflul vital, creator, în rândul generațiilor tinere.

Ceea ce nu este de înțeles, însă, este acest lucru simplu: de ce nu ne asumăm sacrificiul resimțit, atunci, ca necesar, al lui Eminescu? Cu o interogație rece: se poate vorbi de un sacrificiu inconştient? Neasumat – carevasăzică: el nu există.

Observam, în „A doua viață a lui Eminescu", faptul că împrejurările lui 28 iunie 1883 cu declararea publică a bolii lui Eminescu au fost trecute cu vederea după primul război

mondial: bucuria Marii Uniri a făcut să se uite că şi Eminescu a luptat pentru acest ideal; el a fost sacrificat pentru menajarea susceptibilităților celor învinşi de război. Dl. Theodor Codreanu vorbeşte cu îndreptățire de „Dubla sacrificare a lui Eminescu" – în timpul vieții lui şi în timpul vieții noastre. A vieții noastre continue oarecum, pentru că, iată, după al doilea război mondial s-a uitat încă ceva în ceea ce-l priveşte, şi anume chiar felul morții lui. Cu tristețe se poate observa că după Revoluția din 1989 (eu continui să scriu cu majuscule, păstrându-mi speranța) se uită galopant chiar opera lui Eminescu, se minimalizează viața şi opera sa şi se ignoră ştiința numită eminescologie. În ordine mai larg culturală, asta ar însemna că sacrificările succesive de acest fel nu sunt primite – ori că sunt recunoscute public drept ceea ce au vrut învingătorii de moment să fie: simple puneri la punct, revizuiri, readaptări la intersele clipei, chipuri ale lui „naş Eminescu", etc. Nu înseamnă că încă ne simțim învinşi? Am rămas încă fiii celor învinşi? Suntem urmaşii lui Victor Eftimiu – sau ai lui Novicov? – Desigur, este vorba de un „noi" simbolic, acoperind mai ales sfera elitelor culturale şi politice. „Noi" ceilalți, care trăim şi simțim cum ni se dă, regăsim în sufletele noastre adevărul sensibil – iar în lumea rațională din afară vedem o țesătură cu logică şchioapă care-l înfăşoară autoritar altfel.

Şi de aceea adevărul devine marcă a subiectivității, zicere necesară pentru salvare a fiecăruia dintre noi. *Dixi et salvavi animam meam.*

CUPRINS

Prefață..... 5
I. CUM A MURIT EMINESCU..... 9
Ultimele lui ceasuri, povestite de un martor ocular..... 9
COMENTARII..... 10
II. EPOPEEA ERIZIPELULUI..... 17
Câteva date asupra ultimelor zile ale poetului
Mihail Eminescu de Dr. V. Vineş, Şef de lucrări
la clinica neurologică din Bucureşti..... 18
COMENTARIU..... 21
O ştire care înconjoară lumea..... 22
„Sancta simplicitas!"..... 28
Ultimul scandal de presă iscat de Eminescu..... 32
Cum era ca bărbat Eminescu..... 34
Pentru binele lui şi al societății..... 38
III. CONCORDANȚE COSMĂNESCU..... 43
Notesul poetului..... 43
Peste groapă..... 51
„Gloriosul voievod"..... 54
Santinelele lui Eminescu..... 59
IV. EFECTUL COSMĂNESCU..... 63
Contextul..... 63
Mentalități..... 67
Comemorarea lui Mihail Eminescu
Pelerinajul la mormântul poetului.
Asistența. Serviciul divin. Cuvântările..... 68
Principiul banilor mărunți..... 74
„Această specie de cerşetorie deghizată..."..... 80

V. *„ANAMNEZA”* HENRIETTEI 85
Mercur şi pucioasă 86
Consultul de la Iaşi 93
O nouă cură, o nouă viață 100
Eminescu şi editorii săi 110
Fuga la Bucureşti 122
VI. EDUARD GRUBER 133
„Cea mai verde creangă a literaturei noastre” 146
Ghicitori, eresuri 150
VII. RAPORTUL ANONIM 157
G. Călinescu şi ardelenii 160
Dilema lui Grama 166
O compilație denumită *„raport”* 169
VIII. ANEXE 179
I. Cu ochii larg închişi 179
În căutarea arhivelor 181
A existat un raport de autopsie 184
Din interpretările lui Ovidiu Vuia 187
Cum citim, cum cităm.... 191
Nisip în ochi deschişi 193
II. „Dosarul Maiorescu” 194
Averea criticului 195
Ospeția criticului 197
Cercul strâmt, sau arta de
a trăi pe vremea lui Eminescu 204
III. Pistolul lui Eminescu 207
IV. „Credința zugrăveşte icoanele 'n biserici...” 209
**IX. ÎN LOC DE ÎNCHEERE:
TEAMA DE ADEVĂR** 219